

G

G, g, det 7. bogstav i det da. alfabet. Foran fortjenestevord har **g** forsk. lyd-værdi i de forsk. sprog: [j] (no., sv.), [ʒ] (fr.) osv.

G, rom. taltegn = 400.

g, fork. f. gram.

G, g, mus., 5. trin i C dur. **G** dur har et kryds, **g** mol har to b'er.

γ (gr. bogstav gamma), fork. f. mikrogram.

Ga, kem. tegn for gallium.

Ga., off. fork. f. Georgia, USA.

gabardine (sp.-fr.), vævede stoffer, hvis kædetråd på retsiden viser fine, stejlt-løbende linier, **g** fremstilles af kamgarn, strøggarn el. bomuld, oftest ensfarvet el. meleret; anv. til herre- og dametøj.

ga'barre (fr. af gr. *kábaros*, egl: krebs), søv., fladbundet, bredt færtøj, der anv. ved flodsejlsads i S-Eur.

'gabbro (ital.), mørk dybbjergart, hvis hovedbestanddele er labrador og diallag, undertiden olivin. Accessorisk magnetjern, titanjern, apatit o. a. Forek. udbrædt som massiver og gange (eks: Jotunfjeldene).

'Ga'bel, *Christoffer* (1617-73), Fred. 3.s rådgiver. F. i Glückstadt, kammerkriver hos Fred. (3.) i Bremen 1639, fra tronbestigelsen 1648 kongens nærmeste rådgiver; diskret, loyal, uden stærkt initiativ. Rentemester 1660, fungerede nærmest som kabinetssekretær; 1664 statholder i Kbh. og ledende i reg., skaffede sig store rigdomme. Styrtet ved tronskiftet 1670. (Portr. sp. 1538).

Gabel-Jørgensen, *Carl C. A.* (f. 1895), da. officer og geodæt. Deltager i forsk. ekspeditioner til Grøn. 1927-31, i Knud Rasmussens 7. Thule-ekspedition 1932-33 og 1947 udsendt af Geod. Institut.

gabelle, la [ga'bæl] (fr. af arab. *al-qabala* skat), opr. enhver indirekte afgift el. skat i Frankr., senere spec. den i 1790 ophævede saltskat i Frankr.

Gabelsberger [ˈga:bəlsbɛrgər], *Franz Xaver* (1789-1849), ty. stenograf. Udgav 1834 sit meget anv. stenograf-system.

gabén, en uvikkelig dyb indånding, fremkaldt af tiltagend. træthed el. kedsomhed. **Gabenæb** (*A'nastomus*), ind. og afr. storke. Over- og underlæbe slutter ikke på midten. Lever af snegle.

Gabès [ga'bæ:s], havneby ved G-bugten (= Lille Syrte) i det østl. Tunis; 19 000 indb. (1936).

gabestok, strafferedskab fra middelalderen; et på et befærdet sted anbragt halsjern, hvori den skyldige låsedes og således udstilledes for alles øjne.

Ga'betti, *Giuseppe* (f. 1886), ital. litt.-historiker. Har overs. J. P. Jacobsens »Niels Lyhne« og »Marie Grubbe« til ital.

'Gabil, oldtidsby i Latium, ca. 17 km Ø f. Rom.

Gabin [ga'bæ], *Jean* (f. 1904), fr. filmskuespiller. Blev ved sin ægthed og kunstneriske intensitet en af de mest fremtrædende skuespillere inden for 1930'ernes fr. filmkunst, f. eks. i »Vi Holder Sammen« (1936), »Den Store Illusion« (1937), »Menneskedyret«, »Tågerne Kaj« (1938), »-« og ved Daggry« (1939). Filmene under 2. Verdenskrig i USA, derefter påny i Frankr. (Portr. sp. 1538).

Gabinus, *Aulus* (d. 47 f. Kr.), rom. politiker, gennemførte som tribun 67 Pompejus' kommando mod sørøverne, konsul 58, statholder i Syrien 57-55, genindsatte Ptolemaio 11. i Ægypten, hvorfors han 54 blev dømt og forvist. Faldt på Cæsars side i borgerkrigen.

Gable [gæ:bl], *Clark* (f. 1901), amer. filmskuespiller. Filmdebut 1930, stor popularitet som maskulin filmcharmer, bl. a. i »Det Hændte en Nat« (1934), »Den Store Galskab« (1939). Har ydet fin skuespilkunst i »Borte med Blæsten« (1939).

Gablonz [ˈga:blɔnts], ty. navn på Jablonec, Tjecoslov.

Gabon [-bɔ], koloni (fra 1839) i Fr. Ækvatorialfr. ved Guinea-bugten; 239 000 km², 383 700 indb. (1946), deraf 1700 hvide. Hovedstad: Libreville.

'Gabriel (hebr.: Guds mand), en af ærkeenglene i den jød. englelære; i NT, Lukas 1. 26 f. forkynder **G** om Jesu fødsel for hans moder Maria. - Også kendt fra islam, idet Muhammed modtog sine åbenbaringer gnm. **G**.

Gabriel, *Jacques-Angé* (1698-1782), fr. arkitekt. Eremitagen i Fontainebleau, *Place de la Concorde* i Paris.

Gabriele [-'æll], to ital. kirkekomp. 1) *Andrea* (ca. 1520-86), 2) dennes nevø og elev *Giovanni* (1557-1612), begge har været organister ved St. Markus Kirken i Venezia. Begge betydelige som lærere og hovedrepr. for den venetianske stilretning (dobbeltskor, homofoni og klangfarvekontrast).

Gabriel Jensens Ferieudflugt, kbh. forening, afholder udflugt f. skolebørn, der tilbringer sommerferien i Kbh. Grf. 1901 af kommunelærer G. J.

'Ga'br Nielsen, *Erik Knud* (f. 1905), da. plantefysiolog, prof. ved Landbohøjsk. 1949. Arbejder over kuldioksydassimilationen hos løvblade.

'Ga'br Nielsen, *Holger* (f. 1896), da. skuespiller. Deb. 1916 på Det Kgl. Teater, hvortil han siden har været knyttet, og hvor han med sit kbh. humor har fornyet de holbergske Henrikfigurer og spillet i et såvel klass. som mod. repertoire (Shakespeare's Malvolio, Goldonis Truffaldino, Molières Harpagon og i stykker af Nathansen, O'Neill, Kaj Munk og Sartre). Har som iscenesætter og lærer v. elevskolen haft stor bet. Deb. 1948 som filminstruktør med »Mani«. (Portræt sp. 1539).

Gad, israel. stamme i Østjordanlandet ml. Genezareth Sø og Det Døde Hav. regnes at nedstamme fra Jakob og trækvinden Zilpa.

Gad [gɑd], *Carl* (f. 1890), da. skolemand og forf. S. m. sin hustru Lily G (1890-1942) leder af Ingrid Jespersens skole i Kbh. fra 1930; efter hendes død eneleder. Udg. skolebøger og kulturfilos. betragtninger samt romanen *Styrtede Guder* (1920) og skuespillet *Adamsen Går i Teatret* (1940).

Gad, *Emmarenze* (1852-1921), da. forfatterinde. Tilknytning til det kbh. »gode selskab« præger både talr. skuespil, bl. a. *Et Solbryllup* (1890) og den let ironiske *Takt og Tone* (1918) (vejledning i omgangsformer).

Gad, *G. E. C.*, da. forlag og boghandel, grl. 1855. Udgiver større håndbøger, universitetslærebøger og anden vidensk. litt. Nuværende leder *Frederik G* (f. 1871).

Gad el. Gadh [ga:d], *Hemming* (d. 1520), sv. biskop. Knyttet til Sturepartiet, drev skarpt nationalistisk agitation mod Danm.; fra 1501 biskop af Linköping. Overgivet som gidsel til Chr. 2. 1518, mod kongens ord ført bort som fange; tilsuttet Chr. 2., der 1520 sendte **G** til Finl., men s. å. lod ham henrette.

Gad [gɑd], *Mogens* (1887-1931), da. maler; landskaber og figurbil.

Gad, *Urban* (1879-1947), da. filminstruktør. Siden sin debut med »Afrunden« (1911) en dygtig stumfilminstruktør her og (1911-26) i Tyskl., især af en stor del af Asta Nielsens film.

Ga'dames, oase i Sahara 500 km SV f. Tripoli. Omgivet af en 6 km l. mur til værn mod sandflugt.

'Gaddi, florentinsk kunstnerfamilie i det 13. og 14. årh. Mest kendt er *Taddeo G* (ca. 1300-66), Giottos elev og medhjælper.

gade, vej i en by, **g** må have tilstrækkelig bredde, 7,5-25 m, af h. t. færdslen og af h. t. lys og luft for bebyggelsen (hovedfærdslsårer anlægges bet. bredere (L yng-

byvej f. eks. 42 m), stigningen bør ikke være større end 20 ‰. **g** består af en el. fl. kørebane samt fortov og i Danm. ofte cyklistier. I nogle **g** ligger sporvejens spor i selve **g**, i andre i afgrænsede paa-tier i tilknytning til **g**. Overfladebelægningen af kørebane må være slidstærk og helst støjdæmpende, som f. eks. asfalt, der er blevet den alm. **g**-belægning, medens beton endnu mest findes på hovedvejene. - I mange byer er bycentrets **g**-net af middelalderlig oprindelse og **g**-bredden derfor helt utilstrækkelig til nutidens færdsel («Strøget» i Kbh. overvejende 10-12 m).

Gade [ˈga:də], *Axel Wilhelm* (1860-1921) da. komponist, søn af N. W. G. 1884 kgl. kapelmusikus, 1910 koncertmester. Komp. operaen *Venezias Nat* (1919), violinkoncert m. v.

Gade, *Jacob* (f. 1879), da. violinist og komponist. Kapelmester ved Dagmarteatret 1914-19, ved Paladsteatret (Kbh.) 1921. Har bl. a. skrevet *Tango Jalousie* (1925).

Gade, *Niels Wilhelm* (1817-90), da. komponist, 1834 i Det Kgl. Kapel. Sejrede 1840 i en konkurrence med overturen *Nachklänge von Ossian* (op. 1, opf. 1841). Opholdt sig 1843-48 ved Gewandhaus, Leipzig, først som Mendelssohns hjælpedirigent, senere enedirigent; 1866 leder af musikkonservatoriet. Skrev operaen *Mariotta* (1850), 1. og 3. akt af balletten *Et Folkesang* (1854), 2. akt af balletten *Napoli* (1842), korværkerne *Elverskud* (1853), *Korsfarerne*, *Kalanus*, *Psyche*, *Zion*, *Comala* og *Ved Solnedgang*, 8 symfonier, nr. 1 *På Sjolunds Fugre Sletter* i c, nr. 4 i B, overturen, *Forårsfantasi* for 4 soli, klaver og ork., klaverstykker, sange m. v. (Portræt sp. 1539).

Gade, *Svend* (f. 1879), da. instruktør og teatermaler. Deb. som iscenesætter 1907 i Breslau, indtil 1922 i Berlin. Deb. som filminstruktør 1920, til 1929 i Hollywood. 1930-47 v. Det Kgl. Teater. Erindringer: *Mit Livs Drejescene* (1941).

gadebasse, den karl, der i ældre tid ledede landsbyungdommens fester, **g**, der blev valgt for et år, skulle også uddele »gade-lame».

Gadebusch [ˈga:dəbʊʃ], lille ty. by i Mecklenburg. Ved G slog sv. hær under Stechob 20. 12. 1712 danskerne og sachsene.

gadegilde, landsbyungdommens sommerfester, der fra pinsle til mikkelsaften (28. sept.) blev holdt udsenders.

gadeild, forårsfest, hvor ungdommen dansede om bål på landsbygaden.

gadejord, visse jordlodder i en landsby, der tilhører hartkornsejerne i forening. Stammer fra jordfællesskabets tid.

gadelam, gadebassens vigtigste hverv var at uddele **g**, d. v. s. give de *ugifte piger* en opvartende kavaler. Dette fandt sted een gang om året, og i det år, der var parret uadskillige partnere ved alle fester.

gadenavne. I de da. købstæder er brugen af **g** gl., i de middelalderlige dokumenter nævnes **g** ofte. I de fl. købstæder kaldtes hovedgaden *Algade* (opr. *Adelgade*, d. v. s. hovedgade) el. *Bred-*, *Lang-*, *Store-gade*. **g** blev ikke faste, for man begyndte at nummerere husene (i Kbh. 1771). De nyere **g** har overvejende usammenfærdigt form og som efterled væsentlig -gade el. -vej og i nyeste tid allé og boulevard. I de senere år har man genoplivet gl. navne (f. eks. marknavne), og man danner nye, korte og fyndige navne.

gadetævne, d. s. s. bystævne.

gadeviser, viser for folkets brede lag, ofte omhandlende aktuelle sensationer, solgt på gader og ved markeder. I Danm. foranledigede allerede herredagen 1530 antikatoiske **g**, og siden blev Kbh.s brand 1728 et yndet emne.

gadol'inium (efter den fi. kemiker J. *Gadolin* (1760-1852), grundstof, kem. tegn Gd, atomnr. 64, atomvægt 157, tilhører de sjældne jordarters metaller.

Gads Danske Magazin, da. månedsskr., grl. 1906 som blandet tidsskr. I hvert nr. uden- og indenrigspolit. oversigter.

Gaeta-bugten [ga'æta], bred bugt på Itals V-side; danner kysten på en 100 km l. strækning N f. Napoli. Opkaldt efter den gl. havneby Gaeta.

gaffel, 1) spiseredskab, kendt fra 11. årh. g havde opr. to el. tre grene, nu mest fire. Risteg fandtes allerede i den klass. oldtid. Fra 15. årh. svarer sølv-g skaftform omtr. til skeens. - 2) søv., rundholt med g-formet klo, der efterfra griber om underarmen et stykke fra dennes top.

gaffel, mil., bringe i g. artilleriudtryk, der betyder, at nedslagene under beskydning bringes til at falde snart foran, snart bagved målet; dette er da indgaffel, og man kan forvente, at træningen er god.

gaffelblæ, søv., gaffelsejl på stormasten.

gaffelantilope (*Antilocapra americana*), N-amer. antilope m. tvægrenet horn, der skiftes.

gaffelbitter (sv; gaffelbidder), konserveret kryddersild udsåret i småstykker.

gaffelbuk, 1) zool., d. s. s. gaffelantilope; 2) (g el. gaffelhort), juvetsproektung råbuk (kronhjort, dåhjort) med to ender på hver stang (horn).

gaffelbyg, bygsort, der mangler stak, men hvor inderavnen løber ud i en tungeformet forlængelse, der ligner en gaffel.

gaffelkvast, en regelmæssigt gaffelgrenet blomsterstand, hvor den midterste blomst springer først ud (eks: blåresmåelde).

gaffelrig, søv., rigning med gaffelsejl og fok.

gaffelsejl, søv., firkantet sejl, hvis øverste kant går langs en gaffel, forreste langs masten og underste ofte langs en bom, f. eks. skonnertsejlet i en skonnert. (Ill. se tavle Sejlskibstyper).

gaffelsejlskonnert, søv., skonnert, der kun fører gaffel- og stagejl.

gaffeltopsejl, søv., trekantet sejl over gaffelsejl. (Ill. se tavle Sejlskibstyper).

gaffeltransformator, en ved telefonkredsløb benyttet transf., der udgør forbindelsesled ml. de to talertræninger.

gag [gæg] (flertal: gags) (eng.), komisk påfund i teaterstykke el. film.

ga'ga't (efter den lykiske by *Gagai*), begkul.

gag [ga:'a] (fr; pant), fast løn.

Gagern ['ga:g-], *Heinrich von* (1799-1880), ty. jurist og politiker. Opnåede berømmelse som præsident for den ty. nationalforsamling i Frankfurt a.M. 1848, hvor han gik ind for den lillytte. løsning af det ty. problem: Østrigs udelukkelse af Det Tyske Forbund.

Gaia el. *Ge* (gr; Jorden), i gr. rel. Jorden personificeret som gudinde; **G** modtog ofre af korn og frugt og stod i et moderligt forh. til menneskene. **G** stammer fra den for-gr., u-ariske bondekultur og har fra gl. tid hjemme i landet omkr. Athen.

Gaia sci'ensa el. *gai saber* (egl; munter videnskab), den portugalske betegn. for troubadourdigtingen.

Gailtaler Alper, alpeparti i Ø-Alperne, S f. Drau.

gaiment [ge'mā] (fr.), mus., munter lystigt.

Gainsborough ['gæinz(b)ə], eng. by v. Trent, SV f. Humber. Jernindustri. 17 000 indb. (1939).

Gainsborough ['gæinz(b)ə], *Thomas* (1727-88), eng. maler, påvirket af van Dyck. Begyndte som landskabsmaler i fr. rokokostil; er især kendt for sine virtuose portrætter bl. a. *Mrs. Siddons*, *Familien Baillie*, *Den Blå Dreng*. (Ill.)

Gairdner-søen ['gæədna], saltsø i S-Austr., størrelsen varierer stærkt med nedbøren.

Gaius (ca. 150 e. Kr.), rom. jurist, hvis navn - bortset fra fornavnet - er ukendt. Var sandsynligvis lærer i retsvidensk. og har forfattet en lærebog: *Institutiones*, som dels er bevaret i sin opr. skikkelse, dels har været kilden til de i Justinians

Christoffer Gabel.

Jean Gabin.

Holger Gabrielsen.

Niels W. Gade.

Corpus juris civilis indeholdte institutiones.

Gaj, *Ljudevit* (1809-72), kroat. forfatter og politiker, en af førerne for den illyriske bevægelse.

gal., fork. f. gallon.

gal'ago, d. s. s. øremaki.

Galahad ['gälähäd], *Sir*, en af ridderne om det runde bord i den keltiske sagnkreds omkr. kong Arthur.

gal'akse (gr. *galaksias* mælkevejen), et stjernesystem analogt med mælkevejsystemet. Uden for mælkevejsystemet er iagttaget et stort antal g. Disse deles efter deres form og struktur i spiral-g. (el. spiralåger), elliptiske g. og magellaniske g. De nærmeste g. kan opløses i enkeltstjerner, for de fjernere iagttages kun sammenhængende lysende tågemasser, men de pågældende objekter er utvivlsomt stjernesystemer.

galakt- (gr.), mælke-.

galak'tagoga (*galakt-* + gr. *agōgōs* førrende, drivende), mælkebevægende midler.

-galak'ti' (gr.), mælke-.

gal'laktisk (gr.), hvad der vedrører Mælkevejen.

gal'laktiske tåger. I rummet ml. stjernerne i vort mælkevejsystem findes yderst fortyndet stof, interstellært stof, dels i form af fri atomer, ioner, elektroner og molekyler, dels i form af fine røgparkitter. Fortætninger i dette interstellære stof ses, hvor de er belyst af nabostjerner som lysende områder i Mælkevejen, de såk. diffuse g. Røgparkitterne absorberer stjernelys; fortætningerne ses som mørke g. d. e. områder i Mælkevejen med relativt få stjerner. Omkr. et antal stjerner af høj temp. er iagttaget regelmæssigt formede lysende skiver el. ringe, såk. planetariske g., der skyldes lysudsendelse fra atomart stof af lign. beskaffenhed som i diffus g. (Ill. se spiralgalakse).

galakto- (gr.), mælke-.

galaktorrhoe [-o're'] (*galakto-* + *-rhoe*), stadig mælkeudsvingning fra brystvorten.

galak'tose (*galakt-* + *-ose*), $C_6H_{12}O_6$, kulhydrat, heksose, fås ved hydrolyse af laktose.

gal'alit (gr. *gála* mælk + *-lit*), et hornagtigt formstof fremstillet af kasein og formaldehyd. Løbekaseinen af frisk skummetmælk æltes varmt med 20-35% vand, bliver presset til blokke el. lign., hårdet

ved nedlægning i en 4-5% formalinopløsning og derefter tørret, hvilke processer varer i månedsvi, hvad der hindrer en kontinuerlig fremst. g. kan farves og lader sig dreje og polere. Anv. til forsk. brugning som erstatning for horn og elfenben, bl. a. knapper, er lysægte, smags- og lugtfrigt og ikke brandbart, men er ikke helt formbestandigt under vekslende klimaat. forhold. Har mistet i betydning efter fremkomsten af synt. formstoffer.

gal'a'n (sp.), opvartende kavaler; elsker (især en gift kvinden).

gal'angarod, rodstocken af den i Siam dyrkede til ingefærfam. hørende *Alpinia officinarum*, anv. i med. som stimulerende middel, samt til forfalskning af ingefær.

gal'an't (fr.), høflig, elskværdig, ridderlig (mod damer); letfærdig, erotisk; g. eventyr, elskerøvsventyr; g. sygdom, kønsygdom.

galante'ri' (fr.), høflig og beleven optræden overfor damer. Omkr. 1700 overføres navnet på gaver til damer, galanterivarer.

galante stil, mus., den lette graciøse klaverstil, der er et typisk udtryk for den mus. rokokko.

Gal'åpagos-øerne, (off. *Archipiélago* [-tj'i'pjæ:] de *Colón*), 7430 km² stor vulkansk øgruppe med ca. 1000 indb. i Stillehavet under ækvator 1000 km V f. Ecuador, der siden 1832 har ejet **G**; ialt 11 øer, den største er Isla Isabela (Albemarle), 4278 km². På grund af den peruanske strøm er klimaet fhv. tørt og køligt, ca. 22° i alle måneder. Dyreverdenen er berømt: tangænder 1,3 m lange hav-iguaner, store land-iguaner, kæmpe-skildpadder, der dog næsten er udryddede, nordligste forekomst af pingviner, desuden mængder af soløver, suler, fregatfugle osv. På øen San Cristóbal bor 500-600 mennesker, 1942 oprettede USA en flyvebase på øerne, der kun ligger 4 timers flyvetid fra Panamakanalen. Rømmedes 1946.

Gala'ta, bydel i Istanbul, N f. Det Gyldne Horn.

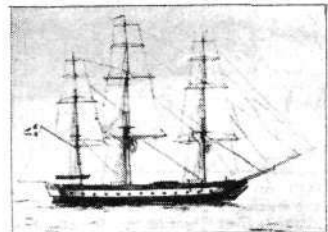
Gala'teia, gr. *Gal'ateia*, gr. havnymf, som elskedes af kyklopen Polyfemos.

Ga'la'terbrevet (efter *Galatien*), skrift i N. T., skrevet af Paulus på 2. el. 3. missionsrejse til nogle lilleasiatiske menigheder som polemik mod en sig bredende vranglære, judaismen.

Gala'thea (efter *Galateia*), da. korvet, 1845-47 på vidensk. ekspedition Jorden

Thomas Gainsborough: Den Blå Dreng.

rundt, afleverede herunder de i Indien solgte da. besiddelser og forsøgte på ny kolonisering af Nikobarerne. Chef: kapt. Steen Andersen Bille.

Galaji [galats], ty. *Galatz*, by i Rumænien ved Donau NO f. Bucureşti; 93 000 indb. (1945). **G**, der ligger midt ml. Pruts og Siretuls indmunding i Donau

og kort før dennes delta, er en vigtig korn- og træporskerhavn og udgangspunkt for fl. baner.

Gal'atien, gallsk rige i NO-Frygien, oprettet 270-250 f. Kr. Rom. Provins 25 f. Kr.

Galatz [ga:lats], ty. navn på Galati. **'Galba**, *Sulpicius*, rom. kejser 68-69 ved oprør mod Nero; myrdet af sine soldater. **gal'banum** (hebr. *cheleb* fedt), gummihar-piks, tidl. anv. til plaster.

galde, sekretet fra leveren. **g** indeholder dels stoffer, der har bet. for fordøjelsen af fedtstoffer, nemlig de galdeure salte, dels rene affaldsstoffer, som galdefarvestofferne. Disse sidste er nedbrydningsprodukter af hæmoglobin og farver **g** brunlig el. grøn. **g** dannes uafbrudt, men opsamlers uden for fordøjelsesperioden i **g**-blæren. I denne koncentrerer **g**, og det brunlige farvestof omdannes til det grønne. Føde, særlig fedt, i tarmen bevirker, at **g** udtømmes i tolvfinger-tarmen.

galdeblære, pæreformet, 7-10 cm l. blære, der ligger i en fordybning på leverens underside og berører bugvæggen udenfor spidsen af 9. ribben på højre side. Dens udførselsgang løber sammen med levergangen, hvorved galdegangen dannes. Galdegangen munder ud i tolvfinger-tarmen. (Ill. se tavle Indvolde).

galdeblærebetændelse fremkaldes af bakterier, der trænger ind i galdeblæren, forekommer ofte ved galdesten.

galdebær (*Bryonia*), slægt af græskar-fam., flerårig urter med underjordisk knold. Med klatretråde. Enkønnede blomster, kugleformede bær, 8 arter, i Danmark, 2, som begge opr. er indført som lægeplanter.

galdefistel, midlertidig, operativ forb. fra galdegangen el. galdeblæren til overfladen, hvorfra der udflyder galde.

galdepræparater til tekn. formål fås ved ekstraktion af frisk oksegalde med alkohol, rensning med aktive kul og inddampning. Anv. som et udmærket emulgeringsmiddel (indeholder desoksokolsyre) til vandfarver, tusch, fiksativter til tegninger og i galde-sæbe.

galder (oldisl. *galdr* galen, tryllesang), i nord. oldtid betegn. for en spec. art trolddom, bestående i fremsigelse af tryllesange og formularer, runemagi o. l. Odin nævnes som dens første udøver.

galdesten (*cholelithiasis*), faste udfældninger af kolesterol, galdefarvestof og kalk i galdeblæren. **g** er meget hyppige, men store **g** er oftest symptomfri. Små **g** kan gå ud gnm. galdegangene og derved give voldsomme smerter, undertiden gulsot. **g** kan fjernes ved operation.

galdesyrer, forsk. i galden forekommende, med kolesterol nær beslægtede syrer, f. eks. kolsyre, taurokolsyre m. v. **galde-sæbe**, kokussæbe, hvortil der er sat oksegalde, der forøger sæbens emulgerende virkning på fedt og snavs på gr. af dens indhold af desoksokolsyre. Anvendes til fine silkestoffer og sølvgenstande.

Galdhøpiglen [gal:hø:] el. *Galdhø*, Norges og Nordeuropas højeste bjergtop

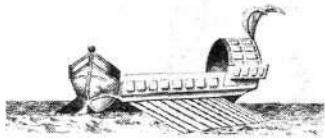

(2470 m) i Galdhøpiglatæet. Skal først være bestegnet 1850.

Galdhøpiglatæet [gal:hø:] el. *Ymesfjell*, Jotunheimens højeste parti (1800-2470 m).

'galea aponeu'rotica (lat. *galea* hjelm), glad sene i huden over hjerneskalen. **gale'ase** (ital., egl. stor galej), mindre da. sejskibstype, skonnertrigget, 2 master, hvoraf den forreste er højst; nu hyppigst hjælpemotor. (Ill. se tavle Sejskibstyper).

gal'ej] (ital., gl. krigs- og handelsfartøj med hjælpesejl, opr. roet af **g**-slaver.

Forse senere svært skyts for og agter, anv. bl. a. af Tordenskiold i den sv. skærgård.

galejslaver, fanger, der udførte strafarbejde som rorkarle i en galej.

'Galen, en gren af Hvide-slægten, hvortil bl. a. erkebiskop Jakob Erlandsen horte; uddød i 16. årh.

Galen [ga:-], *Clemens August Graf von* (1878-1946), ty. kat. gejstlig. Biskop i Münster 1933, kardinal 1946, nazismens kraftigste katolske modstander, hvis illegalt spredte prædikener især under 2. Verdenskrig var af stor bet.

gal'e'niske midler (efter *Galenus*), farmaceutisk tilberedte lægemidler.

gal'e'nit (gr. *galēnē* blymalm), blyglans.

Galenos (130-201), gr.-rom. læge, f. i Pergamon. Næst efter Hippokrates oldtidens berømteste læge. Samlede hele antikkens lægekunst i et fast system, der blev rettesnor for eftertiden lige til Renæssancen.

galeopite'k (gr. *galē* væsel + *pithekos* abe), d. s. s. kaguan.

Gale'otti (hed i virkeligheden *Tomas'selli*, *Vincenzo* (1733-1816), ital.-da. danser, balletmester og koreograf. Kom 1775 til Kbh. Ca. 50 ballerter, bl. a. »Amor og Balletmesterens Luner« (1786).

Gale'rites, ældre navn for Echinoconus. **Gal'erius**, rom. kejser 293-311, g. m. Diocletians datter Valeria, udmærkede sig mod perserne, forfulgte de kristne.

gal'lette(garn) (oldfr. *galēt*, egl. lille, rund sten; navnet **g** skyldes kokonens form), silkegarn spunnet af silkeaffald fra mindre gode kokoner.

galge, redskab, bestående af opstændere m. tværliggere, hvori forbyrder hængtes. Opr. fuldbyrdes hængningsstraffe i træer, senere i en særlig **g**. I tidens løb udvikledes forsk. former, f. eks. en **g** med tre etager, jfr. udtrykket »hængning i den højeste **g**«.

galgemand, alrunerod, der ifl. folketroen vokser under galger.

galhvepse (*Cynipidae*), ganske små hvepse, sammentrykte, korte, oftest lang læggebrod, vingerne m. få ribber. Lægger æg på forsk. planter, navnlig eg, hvorved der fremkommer forskelligtformede opsvulmninger (galler), *Rosen-galhveps*.

inden i hvilke larverne lever. Ofte 2 generationer, een, der består udelukkende af hunner, som forplanter sig uden befrugtning, en anden af hanner og hunner. En del **g** er snyltere, hvis larver lever i bladlus, fluer o. a. insekter, en del lægger æg i andre **g**-s galler.

Galicia [ga'li:ja], spansk navn på Galicien i Spanien.

Gal'licien [-s:] (po. *Galicja*, russ. *Galitsija*), landskab i S-Polen og V-Ukraine ved Karpaternes N-fod. Frugtbar landbrugsområde med olie- og jordgasfelter. Hovedbyer: Kraków (i Polen) og Lvov (i Ukraine). Østr. fra 1772, til Po. 1919; fra 1939 østl. **G** til Sovj.

Gal'licien [-s:], sp. *Galicia*, landsdel i NV-Spanien (provinserne La Coruña, Lugo, Orense og Pontevedra); 29 154 km²; 2 496 000 indb. (1940). Skovklædt bjergland med rigelig nedbor. Kysten er stærkt indskåret med mange naturhavne, hvorfra der drives fiskeri. Bet. produktion af wolfram. Indbyggerne, gallegos [ga'lje:gos], taler en portugisisk dialekt.

Galilei [-'læ:i], *Alessandro* (1691-1737), ital. arkitekt, florentiner som sin arbejdsgiver, pave Clemens 12. (1730-40), for hvem han 1734 byggede *Laterankirkens facade*.

Galilei [-'læ:i], *Galileo* (1564-1642), ital. fysiker. Grundlæggeren af den nyere tids fysik. Fandt ved eksperimenter lovene for legemernes fald, der danner grundlaget for bevægelseslæren. 1609 horte **G** om kikkerten, der var konstrueret i Holl., og byggede straks selv en kikkert, hvormed han opdagede månebjergene, Saturns ring, Jupiters måner, Venus's faser og Solens pletter. Ved sin tilslutn. til det kopernikanske verdensbillede kom **G** i konflikt m. den kat. kirke. 1633 blev han af inkvisitionen tvunget til at tilbagekalde den mening, at Jorden bevæger sig om Solen. (Portræt sp. 1544).

Gali'læa (hebr. *galil* kreds, område), landskab i det nordl. Palæstina. Befolkningen var i gammel tid blandet med ikke-israellitter, hvorfor landet kaldtes »Hedningernes Kreds« (Es. 8, 23). På Jesu tid omfattede **G** Vestjordanlandet N f. landsdelen Samaria. Jesus var opvokset i Nazaret i **G**. Den galilæiske dialekt var let kendelig for judæerne (Matth. 26, 73).

Gali'læas Sø, andet navn for Tiberias Sø.

galima'tias (fr.), vrøv. **galion** [-'o'n], *gallion* (holl.), søv., den forreste del i de store sejlskibe, ofte prydet med **g**-figur udskåret af træ i stævnen. **galipot** [-'po] (fr.) el. *fransk terpenin*, et produkt af *Pinus maritima* (kystfyr fra Middelhavslændene) indeholdende fri harpikssyre.

Gall, *Franz. Joseph* (1758-1828), ty. læge. På grundlag af studier over hjernens anat. og kraniet form dannet han sin lære om frenologi. Den indeholder kun en lille sandhed. Hans konstatering af bet. af hjernens grå substans for de psykiske funktioner har blivende værdi.

'galla (fr. *gala*), festpåkledning; **g**-forestilling, festforestilling.

'galla el. *o'romo*, negerblandet, hamitisk folk i S-Abessinien, hvor de udgor landets dygtigste agerbrugere.

'Galla Placidia [-'si-] (d. 450), datter af Theodosius 1., 414 g. m. vestgoterkongen Ataulf, 417 m. den rom. feltherre Constantinus, moder til Valentinian 3., for hvem hun styrede s. m. Aëtius.

Galle [ga:], havneby på SV-Ceylon; 49 000 indb. (1946).

galle, vet., ansamling i ledhule, seneskede el. slimsæk bestående af vandig, slimet (serøs) vædske. **g** ses hyppigt på hestens lemmer, navnlig i knæ-, hase- og kodedel og i de nederste seneskeuder.

Gallé [-'le:], *Emile*, (1846-1904), fr. glaskunstner. **G**-glas udmærker sig ved rige farvevirkninger, inspireret af jap. kunst.

'Gallegu's, da. landsby, 5 km NV f. Tønder. Her fandtes 1639 og 1734 de berømte guldhorn.

Gallén [-'le:n], *Akseli* (*Gallén's Kallela*) (1865-1931), fi. maler; dekorativt forenklede skildringer m. motiver fra fi. folkedigt: *bogill*, bl. a. til »*Kalevala*«, fortsat af **G**-s søn Jorma **G** (1898-1939).

Gall'enga, *Antonio* (1810-95), ital.-eng. forfatter af hist. og polit. værker. Breve fra krigen i Slesvig er overs. til da.

galler (*ce'cidier*), plantesvulster, fremkaldt af snyltende organismer. Disse kan dels være dyr og **g** kaldes da zoocidier, el. planter og **g** benævnes da fytocecidier. **g** kan f. eks. have form som kugler (*galæbler* hos eg, fremkaldt af galhvepse), el. **g** kan bevirke, at frugter får abnormt udseende (elletunger, blompepunge, fremkaldt af sækspeovampe) el. grensystemer omdannes til grenpurter (heksekoste).

'gal'ler, rom. navn f. kelterne i Frankr., Engl. og NO-Sp. **G** trængte ca. 400 f. Kr. ind på Posletten, plyndrede Rom ca. 390; i 3. årh.s beg. trængte de ned på Balkan og over til Lilleasien (Galatien). Rom erobrede i beg. af 2. årh. f. kr. Posletten og Span., 121 Provencen, 58-50 f. Kr. resten af Frankr., 44 e. Kr. det meste af Britannien.

Galler, Den Døende, antik marmorkopi efter original i bronze fra ca. 220 f. Kr. i Museo Capitolino i Rom, udført til minde

om Attalos af Pergamons sejr over gallerne. (III.).

galle'ri' (fr.), 1) bred korridor, langstrakt rum, ofte anv. til udstilling af kunst, deraf den overførte bet.: kunstsamling. Også en med rækværk forsynet, overdækket, til den ene side åben gang i en øvre etage, deraf teater-g. Endv. om gang i grubeanlæg, fæstning osv.; 2) søv-, udbygninger på hver side af agterskibet i de gamle sejlkrigsskibe. Rummede latriner.

galleriskov, smalle striber af regnskov langs vandløbene i den tropiske savanne-region (Afr.).

gallerkrigen, 1) Cæsars erobring af Gallien 58-50 f. Kr.; 2) Cæsars bog om 1) (*De bello Gallico*).

galli'arde, fr. *gaillarde*, ital. *gagliarda*, dans i hurtig, tredelt takt, i 16.-17. årh. sædvanligvis efterdans til og variant af en foregående pavane. Benævnes i Italien ofte saltarello el. romanesca.

galli'cisme [-s-] (lat. *Gallia* Frankrig), en for det franske sprog ejendommelig udtryksmåde overført til et andet sprog.

Galli-Curci [-'kurtʃi], *Amelita* (f. 1889), ital. koloratursopran. Deb. 1909 i Rom.

'Galli'en, rom. navn for Posletten (*Gallia cisalpina*) og Frankr. til Rhinen (G. transalpina).

Galli'eni, *Joseph Simon* (1849-1916), fr. officer. Madagascars generalguvernør 1896-1905. 1914 Paris' generalguvernør og kaldtes på grund af sin store andel i sejren v. Marne (sept. 1914) for »Paris' redningsmand«. Krigsmin. okt. 1915-marts 1916.

Galli'enus (219-68), rom. kejser 254-68, søn af Valerian, ved hvis fangenskab G blev enkejser 257. Forbød senatorer at beklæde officersposter; dræbt af generalstaben. Under G var romerriget i opløsning.

gallika'nisme, tendens i den fr. kirke til at hævde en særstilling over for Rom; hovedsætninger: 1) Den verdslige magt er i borgerlige sager ikke underordnet kirken. 2) Konciliet står over paven. 3) I Fr. begrænses pavens magt af den fr. kirkes rettigheder. 4) Paven er kun ufejlbarlig, hvis han støttes af et koncil. G dukkede op i 13. årh., var særligt fremtrædende på koncilietiden, men genoplivedes både af Ludvig 14. (især 1682) og Napoleon. Efter 1905 er den fr. kirke ultramontan.

Gallinas, 'Punta [ga'ji-], nordligste punkt i Sydamer. (12 $\frac{1}{2}$ ° n. br.) på Guajira-halvøen i Colombia.

galli'nazo [-so] (sp.), d. s. s. ravnegrib.

Gal'lipoli, tyrk. *Gelibolu* (oldgr. *Kallipolis* skonby), 1) tyrk. havneby og fæstning på 2): 12 000 indb. (1935); 2) halvø i Tyrkiet; udgør Dardanellernes V-side; stærkt befæstet. 1915-16 forgæves allieret landgang for at forcere Dardanellerne.

gal'li'se'ring, en forbedring af ringere sure vine ved tilsætning af vand og senere sukker.

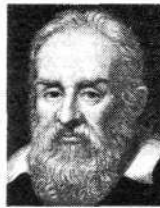
gallisk (lat: keltisk), det sprog, indbyggerne i Gallien talte, da landet blev erobret af romerne. Nu ofte anv. i bet: fransk.

galliske hane, fuglefigur m. halvt udbredte vinger, erstattede under D. Fr. Revolution de bourbonske lilier som fr. nationalsymbol. Mentas at have været mærke for gallerne i oldtiden (lat. *gallus hane*).

'gallium (lat. *Gallia* Frankrig), grundstof, metal beslægtet med aluminium, kem.

Den Doende Galler.

Galileo Galilei.

John Galsworthy.

Luigi Galvani.

Léon Gambetta.

tegn Ga, atomnr. 31, atomvægt 70, smp. 30°, sjældent forekommende.

gallo- (lat. *Galli* galere), fransk, vedr. Frankr. el. frankmændene.

gallocoy'ni'n [-sy-] er et oksazinfarvestof, der farver kromeret uld violet og anv. i bomuldstrykkeriet. Det fremstilles af p-nitrosodimetylanilin og gallussyre. Beslægtede farvestoffer er gallaminblåt, prun og delphinblåt.

gallon ['gälön] (fork: gal.), eng.-USA-rummål. 1 Engl. imperial-gal. = 4,546 l. 1 USA 1 gal. = 3,785 l.

gallo-roma'nsk, det romanske sprog, der taltes i Gallien og senere spaltedes i fr. og provençalsk.

Galloway ['gätöwæi], frugtbar landskab ml. Firth of Clyde og Solway Firth, SV-Skott. Opdræt af heste og hornløs kvæg-race.

Gallup-institutet ['gälöp-], amer. institut stiftet 1935 af G. H. Gallup (f. 1901), som kaldte det *American Institute of Public Opinion*. G har til opgave på grundlag af tilkendegivelser fra et udvalg af hele befolkningen at slutte sig til dennes standpunkt over for forsk. spørgsmål. Sådanne inst. findes nu i mangelande, f. eks. i Engl. og de nord. lande (i Danm. Dansk Gallup Institut, grl. 1939).

Afgørende for de enkelte undersøgelsesresultat er spørgeformen og det held, hvorved man formår at få det adspurgte udvalgs forsk. dele til at svare i samme grad. Instituternes resultater er ikke altid tilfredsstillende.

'Gallus, rom. underkejser i Østen 351-54, henrettet for udelighed og grusomhed af fæteren Constantius 2.

'gallussyre (lat. *galla* galæble), trioksybenzoesyre, farveløst krystalinsk stof. g forekommer i galæbler og mange planter, f. eks. te. Fås ved hydrolyse af garveysyre. Anv. til fremst. af blæk, visse farvestoffer, pyrogallol m. m.

gal'mej' (gr. *kadmia* beteg. for zinkmalme), fællesnavn for zinkspat (kul-g) og kiselzink (kisel-g).

'galmider (*Erio'phyidae*), fam. af mider, der suger på planter, hvorved der fremkommer opsvulmninger, ombøjede blade-rander o. a. misdannelser. g er mikroskopiske.

galmyg (*Cecido'myidae*), ganske små myg, vingerne m. få ribber, hunnen m. læggebrod. Æggene på planter, hvorved der dannes opsvulmninger (galler) el. andre misdannelser. Fl. arter skadelige (den hessiske flue, hvedemyggen, pære-g).

galnebær (*'Atropa*), slægt af natkyggefam. med klokkeformede blomster. Frugten et sort, saftigt bær. 2 arter, af hvilke denene (A. belladonna) er forvildet enkelte steder i Danm. Hele planten meget giftig, anv. i med. If. folketroen blev den, der spiste bærene, afsindig; deraf navnet.

galocher [-'ljoʃr] (gr. *Atropa belladonna*, *kalopis* læst, træsko) overtrækket til fugtigt vejr. Kendt siden senmiddelalderen. Opr. med træ- el. lædersåler, nu altid af gummi. Betydelig da. produktion.

Galois [ga'lwa], *Evariste* (1811-32), fr. matematiker, bekendt for sine fremragende undersøgelser over algebraiske ligninger.

gal'o'ner, svære af silke, uld el. bomuld

vævede bånd, ofte ivævet metaltråde; anv. bl. a. til uniformer.

gal'lop, 1) hestens naturlige gangart i stærk fart, også: hestevædeløb i denne gangart; 2) hurtig runddans, nærmest en rap polka.

'Galschiot [-'jot], *Martinus* (1844-1940), da. forfatter og redaktør, der 1884-92 red. »Ill. Tidende« og 1893-1900 »Tilskueren«.

'Gal'ster, *Kjeld* (f. 1885), rektor i Ålborg fra 1936. Litt.-hist. arb. om Ingemann og Hauch. G måtte 1942-45 fratræde sin tjeneste efter at besættelsesmagten at være beskyldt for pro-eng. agitation.

Gal'svinthe, (d. 567), vestgotisk kongedatter, søster t. Brunehilde, 567 g. m. franker kongen Chilperik 1., hvis frille Fredegunde lod G rydde af vejen s. å.

Galsworthy ['gæltsw:ði,alm.['gälz-], *John* (1857-1933), eng. forf. Er især optaget af soc. emner, f. eks. i romanerne *The Island Pharisees* (1904, da. *Farisæerne* 1920) og *Fraternity* (1908, da. *Broderskab* 1918) og i skuespillene *The Silver Box* (1909), *Strife* (1909), *Justice* (1910) o. a. Kendtest er romanserien *The Forsyte Saga* (1906-21, da. 1922-28) og *A Modern Comedy* (1924-28, da. 1928-30), der tilsammen udgør en rig eng. slægts hist. fra 70erne til vore dage. Nobelpris 1932. (Portræt).

galt el. *galtrig*, en kastreret onegrisk.

Galt, *Peder* (1584-1644), da. sømlærer og politiker. Da. agent i Sthlm. 1621-24. Misforstod som admiral for den eskadre, som 1644 blokerede sv. flåde i Kielertjorden, angreb ordre fra Chr. 4., gavnede derved svenskerne, som senere udsnup. Henrettet efter rigsrådssdm.

Galten, da. stationsby (Århus-Hammel); 550 indb. (1945).

gal'tetand (*'Stachys*), slægt af løbeblomstfam. med krans af røde, gule el. hvide blomster. 200 arter, i Danm. 3, af hvilke

ager-g er ukrudt i sæden, kær-g alm. på tørvejord og sko v-g alm. i skove.

Galton ['gältön], *Francis* (1822-1911), eng. læge, naturvidenskabsmand og opdagelsesrejsende. G indførte statistiske målinger og beregninger i arveligheds-læren (jfr. G-s regressionslov) og gri. den såk. biometriske skole. Praktisk bet. fik også hans system over finger-aftryk.

Gal'vani, *Luigi* (1737-98), ital. læge. Opdagede 1789 ved forsøg med fromuskulær, at disse kontraherede, når de samtidig berørte to forsk. metaller, men tydede opdagelsen forkert. Undersøgelserne videreførtes af Volta, som påviste, at virkningen skyldtes en elektr. strøm, hidrørende fra det element, der er dannet af metaltrådene og fugtigheden i frø-musklerne. G-s navn er (med urette) efter forslag af Volta blevet knyttet til fl. senere elektr. apparater, galvanisk element, galvanometer osv. (Portræt).

galvani'se'ring, d. s. s. forknætning.

gal'va'nisk batteri kaldes et antal galvaniske elementer, der er forbundet indbyrdes, så at man får større spænding.

gal'va'nisk element, apparat, hvorved der frembringes en elektr. strøm ved kem. processer. Et g består af to forsk. metalplader anbragt i en elektrolyt, hvorved der opstår en spændingsforskel ml. dem. g-s virkning er 1889 forklæret af

Nernst ved, at metallerne udsender positive ioner i elektrolytten, hvorved de selv bliver negative; de forsk. metallers forsk. tendens til ionudsendelse er årsag til spændingsforskellen. Det første g kon-

Maurice Gamelin. Mahatma Gandhi.

strueredes 1800 af Volta og bestod af en zinkplade og en kobberplade i fortyndet svovlsyre; det har en elektromotorisk kraft (EM K) på ca. 1 volt, men denne formindskes under brugen p. gr. af den elektrolytiske polarisation, der forårsages af brintudvikling ved kobberpladen, hvorved der opstår en modelektromotorisk kraft. Ved at forhindre polarisationen ved tilsætning af iltningmidler el. ved at bruge adskilte elektrolytter kan man få konstante g som Daniells element og tørelement.

galvano- (efter L. *Galvani*), elektrisk, især vedr. elektricitet, frembragt af kem. vej. **galvano**, galvanisk kopi af kliché el. sats ved g-typi. g er billigere end klicheen, fremst, fordelagtig ved meget store oplag. **galvanokautisk** (*galvano-* + gr. *kaustikos* brændende), 1) i kir., d. s. s. elektrokaustik; 2) metode til fremst. af trykplader v. hj. af galvanisk gravering i st. f. sævd. ætning. Metalpladen, hvorpå billedet er kopieret i et sremodstandsdygtigt lag, anbringes som anode i et galvanisk bad. Derved foregår en ætning af pladens beskyttede steder.

galvano'me'ter, apparat til måling af svage elektr. strømme. g udnytter strømme magn. virkning og kan enten bero på strømme virkning på en magnetnål (kompass-g) el. hyppigere på strømledere af bøjning i et magnetfelt (drejespole-g). I dette sendes strømmen gnm. en spole, der er ophængt let drejeligt ml. polerne af en kraftig magnet. Til afhængning af spolens drejning er denne forsynet med en viser, der peger på en indstillet skala (viser-g), el. med et lille spejl, der kaster en lysstråle hen på en målestok (spejl-g). Med følsomme g kan måles strømme ned til 10^{-9} el. 10^{-10} ampere. Bal'istisk g måler elektricitetsmængder, der passerer i g kortvarig strømsted. **galvanoplastik**, i bogtryk *galvanotypi*, fremstilling af tynde metaloverflader, der ad elektrolytisk vej udfældes på et underlag.

galvano'sko'p (*galvano-* + *-skop*), apparat til påvisning, men ikke måling, af svage elektr. strømme.

galvanotek'nik (*galvano-* + *-teknik*), metaludfældning v. hj. af elektr. strøm anv. til 1) elektrolytisk metalraffinerings, hvorved elektrolyt-kobber-zink og jern fremstilles; 2) galvanost'e'gi' (gr. *stegain* dække, skærme) fremstilling af beskyttende metalovertræk; 3) galvanoplastik. **galvanoterapi'** (*galvano-* + *-terapi*), med., behandling med jernstrøm.

galvanoty'pi el. *elektrotypi*, en metode til at fremstille dubletter af sats el. klicheer ad galvanisk vej. Der tages aftryk i blødt bly el. voks; denne matrice gøres elektr. ledende med grafit. Derefter udfældes kopien i et galvanisk bad og understøbes med bly.

Galway ['gá'wæi], irsk: *Gaillimh*, 1) grevskab i vestl. Eire i prov. Connacht, N og Ø f. G Bay; 5939 km²; 165 000 indb. (1946). 2) Hovedstad i 1), inderst i G Bay; 20 000 indb. (1943). Lærresindustri, fiskeri, handel.

Galveston ['gá'lvistn], havneby i Texas, USA; 61 000 indb. (1940). G ligger på en lav sandø beskyttet af en høj betonmur mod oversvømmelse og ved en dæmning forb. med fastlandet. Verdens vigtigste eksporthavn for bomuld, desuden eksport af olie. Badested.

galbæler (*gallæ*), ved galvhæpsens stik og æglægning fremkomende, garvesynerige misdannelser på forsk. planter (f. eks.

egens) unge skud, blade og frugter; tyrkiske el. asiatiske g (Aleppo-g) indeholder 60-70% garvesyre, kinesiske (der fremkaldes af en bladlus) indtil 77%. Anvendes i garverier, farverier, til fremst. af blæk, ren garvesyre, samt i medicinen.

gam', fabelugl i den nord. middelalderlitter.

Gama ['gámä], *Vasco da* (1469-1524), portug. søfarer, fandt 1497-99 søvejen til Indien S om Afr. (landing i Calicut maj 1498). På ny rejse 1502-03 skabte G med hensynsløs anv. af militærmagt beg. til portug. kolonirige. Vicekonge af Indien 1524.

gamacher [-'mafør] (efter den afr. by *Gadames*, hvorfra læder til gamacher importeredes), hylstre af stof el. læder, som knappes el. spændes omkr. underbenet. Horte til 18. årh.s soldateruniform (støvletter). Senere anv. til ridning. Korte g omkr. anklen anv. endnu.

Ga'maliel, 1) G den ældre, vistnok sønnesøn af Hillel, var apostelen Paulus' lærer; 2) G fra Jabne, sønnesøn af G den ældre, president for synedret i Jabne (ca. 100 e. Kr.).

'Gamba, *Pierino* (f. 1937), ital. kapelmester. Debuterede 8 år gl. som dirigent for et 150 mands orkester i Rom. Besøgte april-juni 1948 Kbh.

'Gambara, *Veronica* (1485-1550), ital. digterinde og lærer. Forsamlede kunstnere og lærde ved sit lille renaissancehof i Bologna og stod i livlig brevveksling med tidens store.

gambe, se viola di gamba.

Gambetta [gábæ'ta], *Léon* (1838-82), fr. politiker. Jurist; modstander af Napoleon 3., ivrigt national. Udråbte 4. 9. 1870 republikken i Paris, kæmpede mod tyskerne som indenrigsmin.; forlod i luftballon det belejrede Paris (8. 10. 70) og rejste forgæves nye hære S f. Loire; stemte mod freden 1871. Glimrende taler og agitator. Bidrog til monarkisternes nederlag, men evnede ikke at hævde lederstilling over for Grévy; G-s »store ministerium« 1881-82 varede ikke 3 måneder. (Portræt sp. 1545).

Gambia ['gámbiä], 1) 1200 km l. vestaf. flod fra Fouta Djallon-plateauet til Atlanterhavet ved 14° n. br.; 2) brit. koloni (fra 1783) og protektorat i V-Afr. omkr. floden G-s nedre løb; 10 420 km² med ca. 200 000 indb. Negerbefolkningen (muhamedanere) lever af landbrug. Hovedstad: Bathurst.

'gam'blæ'ber, en af Trypanosoma gambiense forårsaget lidelse, som findes i S-Afr.; overføres ved tsetsefluen og viser sig ved feber og sovesyge.

Gambier ['gámbiä], *James*, baron (1756-1833), brit. admiral. Kommandant f. den brit. flåde, der 1807 bombarderede Kbh.

Gambier-øer, 1) [gá'bje], fr. klippeøer med voldrev. SØ-Stillehav; 16 km²; ca. 1600 indb.; 2) ['gámbiä], lille øgruppe i Spencer's Gulf, S-Austr.

'gambir, et inddampet udtræk af de unge kviste af en østasiatisk g-busk (*Uncaria 'gambir*). Fås i små, lysebrune terninger og er en af bestanddelene af de i orient alm. brugte nydelsesmidler til beteltygningen. g anv. som garvemiddel el. til bomuldsfarvning og silkebesværing.

gam'bist, musiker, der spiller viola da gamba.

gam'bit (fr. af ital. *gambetto* lille ben), en åbning i skakspil, hvor en brik ofres til fordel for en bedre position.

'gambohamp, de lange basttrævrer af *Hibiscus cannabinus* (katostfam.) fra Ostindien.

Gamborg, kongeborg ved Ellebæk Vig (SØ f. Middelfart), nævnt 1. gang 1286, belejret af holstenerne 1359, senere nedrevet; nu kun voldsted.

Gamborg, *Anders* (1753-1833), da. filosof. Fremsatte i *Forskellen ml. Dyd og Gode Handlinger* (1783) en rationalistisk moral-filosofi.

Gamborg Fjord, indskæring på Fyns V-kyst, adskilt fra Lille-Bælt ved halvøen Fønsskov.

Gam'brinus, øllets konge; navnet G er muligvis en forvrængning af Jan Primus,

Johan I. (d. 1292), hertug i Brabant og beskytter for bryggerlavet i Bruxelles.

game [gæim] (eng: spil), i sport og kortspil betegn. for et parti.

Gamelin [gam'liñ], *Maurice* (f. 1872), fr. general. Generalstabschef 1931, overgeneral for de allierede styrker i Frankr. sept. 1939-maj 1940. Kritiseret, fordi han med sin defensive taktik ikke kunne forekomme el. standse det ty. gennembrud maj 1940. Anklaget for Riom-domstolen 1942, s. å. deporteret til Tyskl., befriet 1945. (Portræt).

ga'me'ter (gr. *gametés* som er gift), betegn. for de celler, der som hunlige el. hanlige kønsceller forener sig ved en befrugtning. Hver gamet medfører det halverede kromosomtallet og kaldes oftest æg- og sædceller.

gameto'fyt (gr. *gametés* som er gift + *-fyt*), konspante hos arter med generationsskifte. Svarer f. eks. til mosplanter og bregneforkimen. Producerer kønscellerne.

-ga'mi' (gr. *gamos* bryllup), giftermal.

gamin [ga'mæn] (fr: gadedreng), nævns knægt; gavyt.

Gamla'karleby, sv. navn på Kokkola, Finl.

'Gamla 'Uppsala, hovedsæde for sv. konger i y. jernalder; Aun, Egil og Adils, hvis gravhøje, de største i Norden, findes her. Der lå Midt-Sv.s hovedhelligdom for vikingetidens guder, der omtales af Adam af Bremen og er påvist på den nuv. kirkes plads.

Gamleborg, to borgpladser på Bornholm; 1) 7 km SV f. Svaneke ved den udtørrede Borre Sø; 2) 5 km N f. Åkirkeby ved Ekkodalen.

Gamle Bv, Den, købstadsmuseum i Århus, en samling af ældre da. købstadbygning-

Parti fra Den Gamle By.

ger genopførte på museets grund, således at de tilsammen giver et billede af den gl. da. købstad. Grl. 1909 af Peter Holm.

Gamle og Antagne (Skotske) Ritus, Den, det mest udbredte frimurersystem, organiseret i 1801 i USA med 33 grader.

Gamles By, De, Kbh.s kommunes alderdomshjem; grl. 1919, til dels i bygninger fra Almindeligt Hospital; har plads til 1559 husfæller (648 mænd, 911 kvinder), der skal opfylde betingelserne for at få aldersrente. Husfællerne modtager foruden opholdet et mindre beløb i ugepenge. 825 af pladserne findes på sygeafd.

Gamle Testamente, jødernes del af Bibelen.

gamle verden, fællesbetegn. for Eur., Asien og Afr.

gamli sáttmáli ['sa:t'máli] (oldn: den gamle pagt), Isl.s traktat med Hákon 4. af No. 1262, hvorefter han hyldedes som konge af Isl. mod at respektere øens ret og årligt sende 6 skibe med levnedsmidler til øen.

'gamma, γ, det tredje bogstav i det gr. alfabet. Lydsvært: g.

gamma'rider, d. s. s. tanglopper.

gammastråler (γ-stråler), en gennemtrængende stråling, der udsendes fra radioaktive stoffers atomkerner sammen med α- og β-stråler. g er elektromagnetiske bølger med bølglængder 10^{-9} - 10^{-11} cm, hvilket svarer til energiværdier på 0,1 til 10 mill. elektron-volt. Jo kortere bølglængde, desto mere gennemtrængende - hårdere - er g. De hårdeste g vil svækkes til halvdelen ved at passere en blyplade på 1,5 cm g anv. ved radiumbehandling af kræft og andre sygdomme.

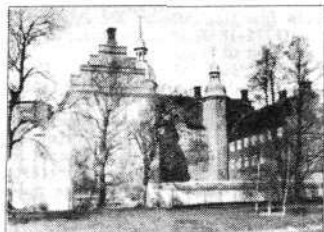
gammaugle ('*Plusia 'gamma*), natsom-

merfugl, forvingen m. en hvid plet af form som det gr. bogstav gamma. Optræder undertiden i store masser; larver skadelig. (Ill. se tavle Sommerfugle).

gamma-værdi, fot., mål for støjheden i sværtningskurven.

Gammel-Castilien, sp. *Castilla la Vieja* [ka'stilja la 'βjefa], det nordl. af Span.s gl. hovedlandskaber (provinserne Avila, Burgos, Logroño, Palencia, Santander, Segovia, Soria og Valladolid); 49 677 km², 1 577 000 indb. (1940). G er en af Duero afvandet højslette, godt opdyrket, bl. a. med hvede og byg. På udyrkede arealer og brakmarker holdes får. I prov. Santander, der når ud til Biscaya-bugten, produceres jernmalm. - G blev s. m. León et selvstændigt kongerige 1037. Det forenedes med Ny-Castilien 1085. Under borgerkrigen 1936-39 var G nationalisternes hovedområde med hovedstad i Burgos.

Gammel Estrup, hovedgård Ø f. Randers, nævnt fra 1330, i tiden 1346-1926 aldrig solgt, indtil 1625 i slægten Broks eje, derefter ved giftermål overgået til slægten Skeel, 1697-1921 stamhus. 1926 frasolget avlsgården; hovedbyg. og skovene erhvervedes af V. Uttental, som 1929 skænkede slot og park til en selv-

ejede institution mod, at der her indrettedes et hist. museum. 1930 stiftedes derefter G, Jyllands herregårdsmuseum. Anselig treflojet hovedbyg. fra 1590-1625 med rester af middelald. stenhus i V-fløj; i parken to orangeribyg. fra 18. årh.s beg., ladegården delvis fra ca. 1600; alle fredede i kl. A.

gammelfinnede (*Palaeopterygii*), underklasse af fisk, mange strålebrøere til hver finnestrale. Overvejende uddøde, nu kun storer og bikiren.

Gammelfinner, betegn. f. de fennomaner, der i 19. årh. rejste h. nationalbevægelse i bevidst modsætn. til sv., men mods. Ungfinnerne i slutn. af årh. ved tilbage for skarp protest mod russificeringen.

Gammelgård, gård på Als, NO f. Sønderborg, tilhørte i 14.-16. årh. slægten Sture, 1584 købt af hertug Hans d. y., 1667 inddraget af kronen, 1730 (1756)-1852 under Augustenborg. 1925 købt af staten og udstykket.

Gammelgaard, *Alberti* (f. 1897), da. maler; medl. af »Kammeraterne«, påvirket bl. a. af Weie.

Gammelgaard, *Hjalmar* (f. 1880), da. højskolemand. Cand. polit. 1909; 1919 kontorchef ved Kraks Vejviser; fra 1930 forstander ved Roskilde Højskole.

Gammelholm, fra 18. årh. navn for tidl. Bremerholm i Kbh. Tilhørte marinen til 1858, derpå solgt til privatbebyggelse.

gammelkatoliker, kat. kirkesamfund, opstået 1871 i protest mod ufejlbarlighedsdogmet under ledelse af I. Döllinger.

Gammel Kloster, Kbh., opprettet som helligåndshus ca. 1296, nye fundatser 1607 og 1936, var beliggende i Vartov fra 1665 til 1934, da ejendom i Aldersrogade blev opført. Indeh. 320 lejligheder og 115 pladser på plejeafd. Bestyres under magistratens l. afd.

Gammel-Køge-gård, hovedgård lige V f. Køge på byens opr. plads; tilhørte 1641-59 Christen Skeel, 1775-1912 slægten Carlsen (-Lange), nu Carlsen-Langes Legatstiftelse. Bygn. fra 1791, fredet i kl. A. På Køge As ved G familiegravene for slægten Carlsen med N. F. S. Grundtvigs og 2. hustru f. Carlsens grav.

gammellutheranere, en luth. frikirke i Preussen, opstået 1835, da Preussens

konge ville gennemtvinge den unerede liturgi; i oppos. mod den evang. union. **gammelmand**, folkeligt navn på høstens sidste neg, der ofte udyntes og som høstens symbol anbringes på en æresplads ved gårdens hostfest.

Gammelmandssyn, d. s. s. presbyopi. **Gammel-Skagen**, vestl. bydel i Skagen, stationsby (Højjen) og fiskerleje; 307 indb. (1945).

gammelskat, den del af skatterne, der, efter at den ny matrikul i 1844 var trådt i kraft, stadig blev opkrævet (indtil 1903) efter den gl. matrikul af 1688.

Gammel Strand, gade i Kbh. ml. Højbro Plads og Nybrogade. Fisketorv.

Gammeltoft, *Svend Aage* (f. 1883), da. gynækolog, 1919-34 prof. i obstetrik, gynækologi og spæde børns sygd.

gamo- (gr. *gamos* bryllup), ægteskabs-, forplantnings- el. forbindelses-

gamogænetiske (*gamo-* + gr. *gênesis* opståen) kaldes organismer, der har konnet forplantning.

gamo'ner (gr. *gamos* bryllup), befrugtningssoffer; betegn. for to af M. Hartmann hos en flagellat påviste stoffer, der bevirker, at cellerne forener sig ved en befrugtning, idet de blandet i bestemte mængdeforhold stemmer cellerne henh. hanligt og hunligt. Blandingerne beteg. henh. andro- og gynogamon.

Gamow (russ. ['gamof], amer. ['gæ:mou], *George* (f. 1904), russ.-amer. fysiker. Siden 1934 prof. v. George Washington University, Washington. Arbejder inden for kernefysik og kvantemekanik, desuden populærvidensk. bøger, bl. a. *Mr. Tomkins in Wonderland* (1939; da. 1942) og *One, Two, Three ... Infinity* (1947).

Gand [gā], fr. navn på Gent (belg. by).

gand (oldn. *gandr* kæp, tryllemiddel), i overtroen en ved trolddom fremkaldt sygdom, der skydes ind i dyr og mennesker, i hvis indvolde den findes som en hårkugle el. lign.

Ganderup ['gan'ə-], da. stationsby (Ålborg-Sæby); 738 indb. (1945).

Gandhåra-kunst [-'da:-] el. den *græko-buddhistiske kunst*, en ejend. retning inden for skulptur, opstået ved indflydelse fra den af eranske og gr. elementer bestående hellenistiske blandskulptur i det gr.-baktiske rige, der dannedes

Gandhåra-relief, i midten Buddha.

efter Alexander den Stores død. G blomstrede i N-Ind. ca. 1-400 e. Kr. og ovede bl. a. stærk indflydelse på de ældste billedfremstillinger inden for buddhismen og jaïnismen. De fl. fund stammer fra klostrene i Gandhåra-landet (det nordl. Indus-land), deraf navnet.

gandharva [-'dar-], i ind. mytol. en gruppe væsener opr. af halvædemonisk karakter. De står i kærlighedsforb. med apsaraserne og opfattedes senere som gudernes musikanter.

Gāndhī ['gɑ:ndhi:], *'Mohandās 'Karamchand* (1869-1948), af tilhængere kaldet *Mahātma* [mā'hɑ:tmā] (sanskrit: store sjæl), ind. folkeleder. Efter jur. studier i London sagførte i S-Afr. 1893, hvor G arb. for at højne den hinduise befolkning.s niveau og med held organiserede passiv modstand mod de styrendes undertrykkelse. 1914 til Indien, opr. moderat selvstyremand, vendte sig 1919 i skarp protest mod eng. bestemm. om, at provinsguvernører i urotill. fik diktatorisk magt over retsplejen. Blev ledende bl. yderligtgående i kongrespertiet og fik tilslutn., særlig bl. hinduerne, til ulydighedskampagne: skattenægtelse, nedlæggelse af embeder, boykot af valg og af brit. varer (hjemmevævning i st. f. brit. tekstiler); bestemt mod anvendelse af vold. Næde

v. sit asketiske liv og sin selvfornægtende opofrelse for sagen en uhyre magt over Indiens befolkning. (sulstrestjke men). Fængslet 1922-24, svækket i indflydelse v. ulydighedskampagnens delvise nederlag; atter ledende i kongrespertiet fra 1928. Atter fængslet 1930, da G begyndte kampagne mod saltmonopolet; næde 1931 overenskomst m. Lord Irwin, men deltog uden resultat i round table konferencen i London s. å. Efter ny fængsling og mislykket ulydighedskampagne svækket indflydelse over for kongrespertiets yderligtgående (Bose). Mod samarb. m. Engl. under 2. Verdenskrig, krævede 1942 Indien rommet af Engl. Fængslet 1942-44, højede sig for delingspolitik 1947 og opnåede jan. 1948 at stande efterlg. kampe ved sin faste. Myrdet 30. 1. s. å. af hinduen Nathuram Vinayak Godse (modstander af forsoning m. muhamedanerne). (Portræt sp. 1546).

Gandrup, ældre skrivemåde for Ganderup.

'Gandrup, *Carl* (1880-1936), da. forfatter, søn af Ch. G. En mængde skuespil, hvoraf mange opført på Det Kgl. Teater; bl. a. *Lazarus* (1916), *Dybet* (1920), *Falske Nøgler* (1923), *Spotterens Hus* (1928). Sikker instinkt for sceniske effekter og virkningsfulde repliker. Satiriker, også i romaner og noveller.

'Gandrup, *Charles* (1847-1911), da. skolemand og forfatter; fra 1889 forstander for Vajsenhuset. To tragedier og nogle digtsaml. er smagfuld romantisk epigondigtning.

'Gandrup, *Richard* (f. 1885), da. forfatter. Romaner *Det Øde Land - Tomme Steder - Orkens Hyl* (trilogi 1914-15) og *Mørket* (1917) og mindre fortællinger. Dybtborende sjælelænder. Litt- og kulturkritik samlet i *Dognet og Tiden* (1926) og *Tidens Problemer* (1938).

Gandzja [-'dʒa], 1929-35 navn for Kirovabad, Sovj.

gane (*palatum*), skillevæg ml. næsehule og mundhule. Deles i *den hårde g*, der dannes af dele af overkæben og g-benet, og *den bløde g* (ganeesjlet), der består af muskler. På den bløde g-s bageste kant findes i midtlinjen drøbelen. Fra begge sider strækker g-buerne sig nedad ind mod tungen sidekant og svælgæggen.

ganebuerne (*arci palati*), slimhindefolder på overgangen ml. mundhule og svelg. Der er to forreste og to bageste g. Ml. forreste og bageste g er et forsenket parti, hvor mandelen (tonsilla palatina) ligger.

Ganeça [-'sa], ind. guddom, afbildet med elefanthoved, som af Civa, en af hinduismens mest udbredte lykkeguddomme.

Ganeça med sine koner.

ganeesjlsammelse, en lammelse af de muskler, som bevirker, at ganeesjlet under synkningen føres op mod svelgets bagvæg og derved forhindrer føden i at løbe ud gnm. næsen. G ses hyppigt i tilslutning til difteri og er næsten altid forbigående.

ganeespalte, medfødt misdannelse med længdespalte i ganeen p. gr. af mangelfuld sammenvoksning af Ganeeanlæggen, samtidig ofte hareskaf. Behandles operativt i den tidlige barnealder.

gang, mekanisme i ure, som skiftevis standser og frigør hjulværket.

gang, *geol.*, revner i jordskorpen, udfyldt

af bjergarter (eruptiv-g, sandstens-g) el. af mineraler afsat af mineralholdigt vand (mineral-g, malm-g).

gangart, de metallfrie mineraler, som ledsager en malm. Ved brydningen kan g ikke fuldstændig fraskilles.

gangbjergarter, eruptive, størkede i gange; danner et mellemled ml. dag- og dybbjergarter.

gangbygning, stenalderens gravstuer med gang.

gangdage, 1) forpligtelsen til hoveri omfattede i reglen et vist antal g, hvor bonden mødte til arbejde uden sit forspand (mods. spanddage). 2) de tre dage for Kr. himmelfart, på hvilke man ombar krosset (korsebyrd) på markerne for at sikre frugtbarhed. Også 25. 4. fejres som g.

Ganges [ˈgɑːnəs, ˈgɑːŋəs], eng. [ˈgændziːz], ind. *Gangā* [gɑːŋɑː], 2700 km l. flod i Indien; udspringer på Himalaya NNØ f. Delhi og gennemløber G-sletten mod SØ til Den Bengalske Bugt, hvor den s. m. Brahmaputra danner et delta på ca. 80.000 km²; vandføringen er størst om sommeren. Af enorm bet. for vandingen i den tæt befolkede slette, som den selv har skabt ved sine aflejringer. G opfattes indenfor hinduismen som Indiens helligste flod, og mange pilgrimme søger til floden, bl. a. i Benares. – Største biflod: Jumna.

gangfod, hos fuglene en til gang el. løb tilpasset fod.

gangforstyrrelser, sygelige forandringer i menneskers og dyrs bevægelser fremad. Under gangen er der normalt medsving af armene. Forsk. sygdomme medfører g. Ledbetændelse og muskelsmerter bevirker, at gangen bliver forsigtig og langsom. Lammelser af musklerne kan i sværere tilf. helt hindre gangen, i lettere tilf. gøre den vraltende el. forårsage, at fødderne hænger ned, når benene løftes. Visse hjerne- og rygmarslidelser medfører stivhed af musklerne, så at benene føres som stolper, og fodspidserne slæber hen ad jorden (spastisk gang). Ved lidelse af den dybe følesans (stillingssansen), som især optræder ved rygmarsvævring, bliver gangen usikker og slingrende.

gangliaceller [ˈgɑːŋˈliːə], d. s. s. nerveceller.

ganglion [ˈgɑːŋˈliːən] (gr.), 1) større ophobning af nerveceller i hjernens indre, 2) knudeformet fortykkelse på hjerne- og rygmarsnerverne (spinalganglier) el. det sympatiske nervesystem (sympaticusganglier); disse fortykkelser består også overvejende af nerveceller (ganglier).

ganglianeuro'm [ˈgɑːŋˈliːoːm], svulst, der består af nervetråde og ganglioceller.

ganggræn (gr.), koldbrand, bortdoen af væv, som følge af nedsat el. ophævet blodtilførsel, sjældnere af skadelige påvirkninger af vævet ved stærkt tryk, forbrænding og forfrysning. Almindeligst hos gl. folk med åreforkalkning, hvor kredsløbet kan hæmmes, så særlig tær og fødder angribes af g. Patienter med svær sukkersyge får undertiden g. Ved tarmslyng og indeklemt brok kan der komme g af tarmen og en livsfarlig bughindebetændelse. Hos stærkt svækkede patienter kan langst sengeleje føre til g på steder, som særlig er udsat for tryk, de såk. liggesår. Det samme kan ske, hvis tæve bandager trykker for stærkt. Ved fugtigt g forstås stærkt stinkende betændelse med forrådnelsesbakterier og afdoen af væv.

gangspil (holl.), lodretstående spil til indhugning af ankerkede el. trosse; drejes ved håndskaber rundt gående bevægelser.

'gangster (amer. [ˈgɑːŋstər]), medl. af bevæbnet forbryderbande (gang).

gangvorter, parrede, uleddede udvækster på undersiden af sommerfugle- og blad-hvepselarver.

Ganivet y García [ganiˈβet i garˈβia], *Ángel* (1865–98), sp. forfatter. Har som tænker og romanforf. været en forløber for den sp. litt. renaissance fra 1898.

Gannett [gɑːnɛt], *Frank Ernes* (f. 1876), amer. bladejer. Kontrollerer 21 aviser

Greta Garbo.

Arne Garborg.

Giuseppe Garibaldi.

Alex Garff.

(provsblade), der tilsammen danner USA's trediestørste bladkoncern.

gano'id (gr. *ganos* glans), nu ikke mere anv. betegn. for visse fisk som stører, bikirer, pansergedder og mufferfisk, der efter nyere opfattelse ikke er nærmere beslægtet.

Gany'medes, i gr. rel. en skøn yngling, mundskænk hos Zeus, der bortførte ham fra hans hjemstavn, Troas el. Ida.

Ga'on (hebr.: excellence), titel på overhovederne for de jød. skoler i de babyloniske byer Sura og Pumbedita, ca. 660–1040, den gaonæiske tid.

gapes [gæɪps] (eng., egl.: gaben), lufterørsorm.

Gapon [ˈlʌpən], *Georgij A.* (1870–1906), russ. præst, leder af demonstrationen på »den blodige søndag« 1905. Dræbt af de revolutionære, da han mistænkt for forb. med det hemmelige politi.

gar (ty.: tilstrækkelig kogt), udtrykket anv. i teknikken for at angive, at behandlingen af et produkt har nået et ønsket punkt, f. eks. garkobber, el. om processer, der fører til dette resultat (garkogning, garbrænding).

garage [-ˈraːʒ] (fr. *garer* bringe i sikkerhed), bygn. for køretøjer, især biler.

garageforgiftning, kulitforgiftning.

Garamond [gɑːrɑːmɔ̃], *Claude* (ca. 1480–1561), fr. bogtrykker og skriftstøber. Skabte en af de bedste antikva-skr., som i dag efterlignes til brug i sættmaskiner. (Garamond).

garante're (fr.), sige god for, indestå for; indskrive; forsikre; ga'ran't, den der indestår for noget.

garantikapital, en ikke indbetalt kapital, der ved siden af en virksomheds egl. aktiver tjener til sikkerhed for virksomhedens forpligtelser. g træffes f. eks. i sparekasser, forsikringselskaber, hypotekforeninger.

garantikontrakt, aftale, hvorved en person påtager sig forpligtelsen til at dække et evt. underskud ved et vist foretagende. I videre forstand også kautions- og forsikringsaftaler.

garantilov, ital. lov af 1873, der tilskrede paven ukrænkelighed inden for Vatikanet; afløst af Lateranforliget af 1929, der anerkender Vatikanstatens selvstændighed.

Garbett [ˈgɑːbɪt], *Cyril Forster* (f. 1875), eng. gejstlig. Biskop 1919, ærkebiskop a York 1942. Bet. kristelig-social forf. af ret radikal støbning. Knyttede 1943 på en rejse kontakt med den russ. kirke. Fremtrædende okumen.

'Garbo, *Greta*, f. Gustafsson (f. 1905), sv.-amer. filmskuespillerinde. Deb. 1923 i Mauritz Stillers »Gösta Berlings saga«, filmde i Tyskl. og kom 1926 til Hollywood (Metro-Goldwyn-Mayer), hvor hun bevarede og befestede sit ry som filmens førende kunstnerinde, tidstypisk ved sin kulde og sensualisme, f. eks. i »Anna Christie« (1930), »Grand Hotel« (1932), »Dronning Christina« (1933) og »Kame-liadamen« (1936). Forsøgte sig i »Ninotchka« (1939) og »Tvillingerne« (1941) med held i lystspillet. (Portræt).

'Garborg, *Arne* (1851–1924), no. forfatter. Bondeson. Beg. som kristelig journalist; overgik i 80erne t. naturalismen, hvis livssyn han hævder i romanerne *Bonde-studentar* (1883) og *Mannfolk* (1886), men-bryder med i *Trætte Mænd* (1891). G-s flg. produktion, udelukkende på lands-mål, er viet t. pietistisk kristendomsfor-kyndelse, således romanerne *Fred* (1892),

Denburtkomme Faderen (1899) og dramaet *Lararen* (1896), bondelivsskildr., bl. a. romancekredsen *Haugtussa* (1895), og målsagen. Erindringsbogen *Knudheibrev* (1904). (Portræt).

'Garborg, *Hulda* (1862–1934), no. forfatterinde; g. m. A. G. Vakte opsigst m. stridskriftet *Kvinden skabt af Manden* (1904) og den satiriske *Fru Evas Dagbog* (1905), begge vendt mod O. Weiningers antiseksuelle filosofi. Virkede endv. f. målsagen, f. genoplivelse af de nat. folketraditioner. o. l.

Garçon [garˈsɔ̃], *António Correia* (1724–72), stiftede digterkadet. »Arcadia Lusitana«. Portugals Boileau.

García [garˈβia], *Manuel del Pópulo Vicente* (1775–1832), sp. operasanger (tenor); komponist til 71 operaer.

García (1805–1906), sp. sangpædagog (søn af foregående), siden 1829 i Paris. Udd. b. a. Jenny Lind; opfandt laryngoskopet.

García Gutiérrez [garˈβiːa guˈtjærːæβ], *Antonio* (1813–84), sp. digter, kendt for sit romantiske drama *El Trovador* (1836), der gav stof til Verdis berømte opera »Troubadour« (1853).

García Loreca, *Federico*, se Lorca.

Garcilaso de la Vega [garˈβiːlaso ðela ˈβega] (o. 1501–36), sp. digter. Spaniens første store renaissancecyriker, havde afgørende bet. for de ital. digtformers indførelse i Spanien.

Gar'cinia, slægt, nat. perikum, fra den gl. verdens trop. egne. Træer el. buske med læderagtige blade og oftest firtallige blomster. Frugten er et bær med hård skal. 200 arter, fl. er vigtige nytteplanter. G hanburyi leverer gummigt og G mangostana har spiselige frugter.

garçon [garˈsɔ̃] (fr.), dreng; ungkarl; tjener; garçonnet [garˈsɔ̃n], drengepige.

Gard [gɑːr], *Roger Martin du*, se Martin du Gard, Roger.

Gard [gɑːr], 1) 140 km l. vestlig biflod til Rhône, fra Cevennerne; krydses af Po nt d G, en 49 m h. akvedukt fra Augustus' tid. (Ill. se akvedukt); 2) fr. dept. omkr. 1); 5881 km²; 393 000 indb. (1946). Vinavl.

Gardanne [-ˈdan], fr. by i dept. Bouches-du-Rhône; ca. 7000 indb. Bauxitlajer, aluminiumsframstilling.

'Garðar, bispedædet i nordbokolonien Østerbygd på Grønland; grl. kort efter 1121. Domkirkeruinen er udgravet.

'Gardarige (oldn. *Garðarríki*), det alm. navn i den isl. litt. på det russ. rige i Novgorod og Kijev. G grl. af sv. vikinger i midten af 9. årh. omkr. det sydl. Ladoga og Ilmen-soen på slav.-fl. område. Nord. mænd (især svenskere) tog i 10.–11. årh. ofte tjeneste der som lejtropper.

'Garðarr 'Svavarsson, Islands 2. opdager (ca. 865), efter hvem en tid kaldtes Garðarshólmr.

'Garda-søen, da. navn på Lago di Garda. **garde** (fr., egl.: beskyttelse), opr. en fyrstes livvagt, nu også en hærs eliteafdeling; garde du corps [gardə dy ˈkɔːr] (fr.), livvagt.

Garde, *Axel* (f. 1876), da. forfatter og forlagsmand. 1916–40 knyttet til Gyldendals Forlag. *Dansk And* (1908) (om tiden ca. 1900) og *Stille Øjeblikke* (1944).

Garde, *Mogens* (f. 1917), da. forfatter. Fl. digtsaml., bl. a. *Såjord* (1940) og *Det Knuste Billede* (1945).

»garden dør, men den overgiver sig ikke«, udbrød, der (vist uhistorisk) tillægges Napoleon I.s garde, der lod sig hugge ned ved Waterloo 1815.

Gardenia (efter amer. botaniker A. Gardenia (1730-91)), slægt af krapfam., buske.

100 arter i den gl. verden. **G florida** m. hvide duftende blomster er yndet som knaphulsblomst. Dyrkes i varmhuse.

garden party ['gɑ:dn 'pɑ:tɪ] (eng.), havefest, haveelskab.

garde're (fr.), beskytte, dække, sikre.

garderhøje, den højde, mindst 175 cm, der kræves for at blive rekrut i den da. livgarde.

Gardershøjfortet, led i den nu nedlagte Kbh.s Landfæstnings nordfront, bygget ved Jægersborg af »Fædrelandets Forsvar« 1886-92.

Gardermoen, Norges største øksercer-plads, 40 km NØ for Oslo. Den har kaserer, skydebaner m. m. Under 2. Verdenskrig udbygget til lufthavn, benyttes nu både civilt og militært.

garde'robe (fr.), opbevaringsrum til tøj; omklædningsrum; rum til overtøj el. bagage; en persons klæder; et teaters dragtbeholdning.

garderobefarvning, d.v.s. farvning af brugt tøj, foretages efter kemisk rensning ved overfarvning i mørkere tone el. efter aftrækning af gl. farve med iltings- el. reduktionsmidler f. eks. natriumsulf-oxylat-formaldehyd. g kræver stor erfaring på gr. af de beskadigelser, der er opstået ved pletter, indvirkning af luft, lys, stid osv.

Gardie, se de la G.

gar'din (mlat. *corina* forhæng). Sengen- og fortræks-g kendes fra middelalderen, dekorative vindues-g først fra 18. årh.

Gardiner ['gɑ:dna], *Alan Henderson* (f. 1879), eng. ægyptolog og sprogforsker; *Egyptian Grammar* (1927); *The Theory of Speech and Language* (1932).

Gardiner ['gɑ:dna], *Stephen* (ca. 1483-1555), eng. biskop, søgte under Marie d. Blodige at genoprette d. kat. kirke.

Garding, købstad i Sydlesylv, 12 km V f. Tønning; 3000 indb. (1946). Da. skole 1948.

gardinprædiken, kvindes formanings-tale til en mand, opr. hustruens straffetale til manden, holdt bag ægtesengens gardiner.

Garff, *Alex* (f. 1904), da. forfatter. Digt-saml.: *Den Bedende Dreng* (1934), *Gyldne Grene* (1935), *Fuld af Forår* (1937) og *Den Syngende Bog* (1942). Fra ret util-gængelig mystiker har G udviklet sig i retning af sangbarhed. (Portr. sp. 1554).

Garfield ['gɑ:rfi:ld], *James Abraham* (1831-81), USA-politiker (republikaner). General under borgerkrigen, bl. ledende talere i Repræsentanternes Hus, kort efter tiltændt som præsident 1881 myrdet.

Gargantua (da. [-'gɑ:n-'], fr. [-gɑ̃'ty'a]), titel-person i Rabelais' roman (1535) af samme navn.

Garhwål (eng. ['gɑ:wɑ:l]), urigtigt navn for den ind. fyrstestat Tehri.

Garibaldi, *Giuseppe* (1807-82), ital. frihedshelt. F. i Nizza, sømand, dødsdømt 1834 for deltagelse i mazzinistisk sammensværgelse, flygtede. Hjalp 1849 Mazzini i Rom. Sluttede sig, skønt republikaner, til Viktor Emanuel 1859. Landede maj 1860 på Sicilien med sine friskare-mænd (»rodskjorterne«), erobrede den og det meste af Neapel, som derpå indlemmedes i Ital. Følte sig trods alle æresbevisninger ikke hensynsfuldt behandlet; søgte 1862 og 1867 at erobre Rom, der var besat af fr. tropper. Søgte efter sept. 1870 at hjælpe Frankr. i spidsen

for frivilligt korps, men uden stort resultat. Opholdt sig iøvrigt på øen Capra, som han ejede. (Portræt sp. 1554).

Gari'boidi, *Italo* (f. 1891), ital. general, kommanderede på ørkenfronten efter Graziani marts-juli 1941.

Gargliano [-ri'ʎa-], 170 km l. mellem-ital. flod fra Sabinerbjergene til Gaeta-bugten. Svære kampe nov. 1943 - maj 1944.

Gari'zim, samaritanernes hellige bjerg ved Sikem, S f. bjergtet Ebal. Efter bruddet med judeerne havde samaritanerne opført et tempel på G, det ødelagdes af makkabæerne Johannes Hyrcan (134-104 f. Kr.).

Garland [-lan'], *Maria* (f. 16. S.), da. skuespillerinde. Deb. 1914 på Folke-teatret, fra 1946 v. Det Kgl. Teater. Besidder stor scenisk autoritet og fantasi både i komisk og alvorligt karakterfag.

Gar'm, i nord. rel. en jätte-hund som Fen-ris.

Garmisch-Partenkirchen [-mif-'kir-xən], ty. vintersportsby i S-Bayern; 18 000 indb. (1939).

garn fremstilles af taver (bomuld, hør, uld, silke, kunstsilke osv.) ved spinning, d. v. s. fortsat strækning og snoning (drejning) af strenge (væver) af de kæmmede taver, hvorved snoningsretningen betegnes med bogstaverne s el. z. idet skræstregen i disse bogstaver er parallel med garnets vindinger. g-s styrke fremkommer ved friktionen ml. taverne. Større styrke opnås ved at sammenvinde to el. fl. enkelt-g til dubleret g (tråd). Tvinding-retningen betegnes ved stort S el. Z. g sælges efter vægt, hvorfor der må tages hensyn til fugtighedsindholdet, der bestemmes ved konditionering. Et mål for g-s finhed er g-nummeret, forholdet ml. længde og vægt. Det metriske nummer angiver antal strenge à 1000 m pr. kg. Det benyttes for uld-g, idet der dog også benyttes eng. uldgarnsnummer (neū = antal strenge à 560 yards/1 eng. lb.). Den eng. bomuldsgarnsnummering Nø B, der bruges overalt, angiver antal strenge (eng. hanks) à 840 yards på et eng. lb. Eng. linnedgarnsr. (lea) er antal strenge à 300 yards/1 eng. lb. For silke og kunstsilke, der fremst. af de lange taver (flamenter), bruges vægtnummerering, idet nr. angiver, hvor mange g 9000 m vejer; dette betegnes efter den fr. vægtenhed denier (dn) el. internat. titer (td). Mens længdenummering giver højere nr. for finere g, giver vægtnummering lavere nr. Da 1 yard = 91,44 cm og 1 lb = 453,59 g, ses, at Nm 1 = neū 0,886 = Ne B 0,591 = lea 1,654 = td 9000; der kan altså omregnes fra det ene system til det andet, ved at man multiplicerer det eng. nr. med de angivne tal for at få Nm og dividerer silkenr. med 9000 for at få Nm.

garn, *fiskegarn*, net af bomuld el. sjældnere hampegarn. Flåd i overkanten og sten el. blystykker i underkanten holder garnvæggen lodret. Maskevidde forsk. efter den fiskeart, g skal fange. g bruges som sætteg (forankrede) el. som drivg.

gar'ne're (fr. *garnir* forsyne), forsyne med kant, besætte, pynte.

gar'ne'ring, *sv.*, i træskibe den indre klædning på inderside af spanter. I stål-skibe g af træplanker for at beskytte skibssiderne mod slag og stød fra ladningen.

Garnett ['gɑ:nit], *David* (f. 1892), eng. forf. Kendt f. romanen *Lady into Fox* (1922, da. *Kvinden der blev Ræv* 1927), satire over kvindenaturen.

Garnier ['gɑ:r'nje], *Robert* (1534-90), fr. digter, betydelig forløber for den klass. fr. tragedie.

garnie'rit (efter fr. geolog Jules Garnier), grønt talkagtigt mineral, vandholdigt silikat af Mg og Ni. Nikkeltalm i serpentinitlag i Ny Caledonien.

garni'son (fr. af *garnir* udruste), fast militært opholdssted; tillige styrken på stedet.

Garnisons Kirke, opf. 1703-06 som kirke f. Kbh.s garnison. Bygmesteren var militær, men v. Platen havde en hånd med; spiret (forhøjet 1886) er sikkert af ham. Altertavle (no. marmor) af Gereken og

Just Wiedevelt (1677-1757) 1724, andet inventar af Stanley d. y.

Garnisons Kirkegård, Kbh., åbnet 1711, udvidet til ca. 4,5 ha.

garnissonssygehus, militært sygehus, findes i Kbh., Odense og Viborg, medens øvrige da. garnisonsbyer kun har infirmerier. I Kbh. oprettedes 1659 et kvæsthus, der siden deltes i sokvæsthus og krigshosp., senere g i Rigensgade og marinehosp. på Christianshavn. Nu benyttes kun Kbh.s Militærhosp.

garniture [-'ty:rə] (fr., egl. udstyr, tilbehør), sæt af knive og gaffer, sammenhørende smykker o. l., i tekn. fuldstændiggørende dele til redskab el. maskine.

Garonne ['gɑ:rən], 650 km. l. fr. flod fra Pyreneerne til Biscaya-bugten. Sejlbart til Bordeaux. Danner ved forening med Dordogne mundingsstragten Gironde.

Garrick ['gɑ:rik], *David* (1717-79), eng. skuespiller, berømt Shakespearefortolker, optrådte på Drury Lane-teatret.

garrot'te'ring (sp.), en tidl. i Spanien og de sp. kolonier anv. henrettelsesmåde ved kvælning.

Garson ['gɑ:s(ə)n], *Greer* (f. 1909), eng.-amer. filmskuespillerinde. Optrådte på teater og film i Engl., filmdebut i »Farvel Mr. Chips« (1939), 1939 til USA. Særlig kendt fra »Mrs. Miniver« (1941) og »Madame Curie« (1942).

gartner, person, der er faguddannet i gartneri, d. v. s. dyrkning af blomster, grønsager el. frugt, pasning og anlæg af haver og parker, el. i et speciale inden for disse områder. 4-5 års praktisk læretid med obligatorisk besøg på fagskole.

gartnerflugt (*Amblyornis nor'natus*), løvhytteflugt, der omkr. det til parrings-løven byggede »lysthus« anbringer en »have« af mos, blomster o. l. Ny Guinea, N-Austr.

Gar'tok, handelsplads i SV-Tibet, nær Indus' kilde.

Garuda (sanskrit), i ind. mytol. en falk, Vishnu's ridedyr.

garvestoffer omdanner huden og skind til læder; de inddeles i vegetabiliske og mineraliske g. Et af de ældste vegetabiliske g er egebar, vigtige mineraliske g er bl. a. kromalun, natriumdikromat, alun og aluminiumsulfat; også formalin anv. til garvning. Undertiden medregnes de ved fedtgarvning anv. stoffer: tran, degnas osv. til g.

garvesyre el. *tannin*, et glukosid, der ved hydrolyse giver gallussyre og glukose; findes bl. a. i te og galabøller. g forener sig med hudens limgivende væv, hvorfor den anv. til farvning. Med proteinstoffer og alkaloider fås uopløselige bundfald. Anv. til bejdning af bomuld og linned før farvning. Har med. anv. p. gr. af sin adstringerende virkning. Med jernsalte giver g en blaa sort vædske, der anv. som blæk.

garvesyrebehandling, behandling af 2. grads forbrændinger med rensning og sprøjtning med garvesyre (evt. kombineret med lapis). Nu forladt til fordel for behandling med sulfa-forb. og penicillin.

garveuld, de hår, der i garverierne fås ved afhåring af fæskind; kendes i mikroskop på hårderne (modsk. klippet uld).

Garvin, *James Louis* (1868-1947), eng. journalist og redaktor. Udg. af »The Observer« 1908-42, red. 14. udg. af Encyclopædia Britannica (1926-29). G kritiserede Versailles-traktaten og Engls. sanktioner under den abessinske krig; men skiftede udenrigspolitik. standpunkt efter den ty. aktion mod Tsechoslovakiet 1939.

garvning, omdannelse af huden til læder, et af de ældste håndværk. Råmaterierne er huden af kvæg, heste, geder, får og svin. Inden g påbegyndes, må huden udblødes og konserveringsaltet udvaskes i roterende trætromler. Huderne behandles derefter med en opløsning af læsket kalk og natriumsulfid, hvorved såvel overhuden (med hårlaget) som underhuden fjernes, og man har læderhuden tilbage. Denne befries for kalken ved skylning. Inden den egl. g undergår læderhuden den såk. pyrringsproces, der består i

en løsende virkning på vævsteksturen, som ellers gør læderet hårdt og stift; her-til anv. udtræk af bugspytkirtler tilsat forsk. stoffer. **g-smetoderne** kan inddeles i vegetabilsk **g** (loh-**g**, rød-**g**), mineral-**g** (krom-, hvid- og jern-**g**), tran-**g** (sems-**g**), kombinations-**g**, **g** med syntetiske garvestoffer og aldehyd-**g**. Vegetabilsk garvning udføres ved at lægge huden i bade (**g**-bryer), der indeholder ekstrakt af bark fra eg, fyr m. Den vigtigste form for mineralgarvning er krom-**g**. De pyrede huder underkastes først en behandling med syrer (pickling), hvorefter **g** kan ske efter tobads- el. etbadsmetoden. Ved førstnævnte kommer de picklede skind først i en sur opløsning af kaliumdikromat, hvorved optages kromsyre, der i et følgende bad med natriumsulfat reduceres til en kromforb., der bindes så fast af huden, at den ikke kan udvaskes el. udgøres. Ved etbadsmetoden anv. en opløsning af f. eks. kromalun og soda. Hvid-**g** (alun-**g**, glæc-**g**) er nærmest at betragte som en konserveringsmetode, idet garvestofferne (salt, alun, mel og æggeblomme) let kan udvaskes; inden denne **g** underkastes skindene en behandling i en klidbejdse, d. v. s. hvedekli-durørt i vand. Jern-**g** ligner krom-**g**, men jerngarvet læder er ikke så lagerbestandigt og kan blive hårdt og skørt. Trangarvning er meget gl. Skindene indgives i tran og lægges i bunker. Under **g**, der fremskyndes ved stæmpning, lites tranen, og herefter fjernes overskuddet af fedtsyre ved udpressning el. udvaskning med soda (*degras*). Skind, garvede på denne måde, tåler vask. Kombinationsgarvning (semikrom-**g**) består i, at vegetabilsgarvede skind eftergarves i krombad. Dongolagarvning stammer fra Nubien, hvor skindene blev forbehandlet med salt, alun og katechu og eftergarvet med vegetabilsk garvestoffer. Nappagarvning var oprindeligt en lignende kombination, men nu eftergarves de alunbehandlede skind oftest i et svagt krombad. I st. f. naturlige garvestoffer anv. nu ofte syntetiske (af hvilke det første blev fremstillet 1912 af et kultjæreprodukt), men af prisgrunde endnu kun i begrænset omfang. Aldehydgarvning består i en behandling af huden med formalin og soda.

Gary [gæ(:)ri], stålindustri i Indiana, USA, sammenbygget med South Chicago; 112 000 indb. (1940).

gas (ordet dannet af van Helmont; inspireret af ordet *chaos*); teknisk **g** betegner på tysk og eng. luftarter i alm., på da. fortrinvis blandinger af brændbare oftest kulstofholdige luftarter. **g**-mængder ang. i reglen i nm^3 (normal kubikmeter), brændværdien i kcal/nm^3 ; vægtfylden er oftest mindre end atm. De tekn. **g**-arter inddeles i **g** med lav brændværdi: højovngas (se gigtgas og højovng) samt gengas og **g** med høj brændværdi: kulg og jordg. (se der). Den alm. by-**g** (belysningsg, kogeg), der er en blanding af brint, metan og kulilte, fremstilles i **g**-værker ved tørdestillation af kul (gaskul, kokskul) ved ca. 1000–1300°, hvorved flygtige stoffer afgives, og koks bliver til-

bage, de udtages el. udstødes mekanisk og føres til et slukketårn, hvor de køles med f. eks. vand og derefter knuses til forsk. størrelser. **g** passerer gnm. tjærelås (evt. under indspjøjning af ammoniakvand), kølere, gaspumpe, tjæreudskiller, ammoniakvasker, benzolvasker og tørrenser bestående af myremalm (til fjernelse af svovlbrinte, cyanbrinte m. m.). Den rensede **g** samles på store beholdere, der virker som regulatorer ved **g**-distributionen; herfra sendes **g** med et passende overtryk (i Kbh. 60–100 mm vandsojle) gnm. rørledninger til forbrugere. Tidl. ønskedes **g** med en brændværdi på ca. 5600 kcal/nm^3 , der giver en stærkt lysende flamme, nu strækkes by-**g** med vand-**g**, brændværdien nedsettes herved til ca. 4300 kcal/nm^3 , der er tilstr., hvor **g** anv. som varmekilde og også kan anv. til belysning, når der bruges auerent. Belysningsg fremstilledes første gang i 1792, af den eng. ingeniør William Murdoch (1754–1839), og i 1808 indførtes **g**-belysning i London; det første **g**-værk i Danmark opførtes i Odense i 1853, mens Kbh.s Vestre Gasværk først anlagdes 1857. Til belysning er gas udkonkurreret af el-lys, men til opvarmning anv. den stadig i stort omfang. Blandet med luft (ilt) giver **g** en koncentreret opvarmning og kan brænde med både iltende og reducerende flamme. I **g**-apparater induges således 30–50% af den til fuldstændig forbrændning nødvendige luftmængde i gasstrømmen for forbrændningen. Indholdet af kulilte bevirker at **g** er giftig at indånde og gas-luft-blandinger kan være eksplosive. Enkelte steder har man afgiftet **g** ved konvertering af næsten al kulilten til brint (og kuldioksyd som udvaskes). I Danmark findes for tiden 108 i reglen kommunale **g**-værker; det foreslåede central **g**-værk for Storkøbenhavn er projekteret til et årligt kulforbrug af 380 000 t med en **g**-produktion af ca. 193 mill. m^3 . – Til forbrugere uden for ledningsnettet leveres **g** komprimeret på stålflasker (flaske**g**).

gasakkumulator (opf. af den sv. ingeniør Gustaf Dalen), stålflaske indeh. en porøs masse (såk. AGA-masse, hoveds. små trækulstykker, kiselgur og asbest samt sammenbindende cement), acetone og deri under tryk opløst acetylen (acetylen-gasbombe); herved kan optages et stort kvantum acetylen og eksplosionsfaren udelukkes. Acetone, der skal optage ca. 38,5% af **g**-s rumfang opløser ved atmosfæretryk 25 rumfang acetylen pr. l. f. acetone og ved fyldningsstryk (ca. 13 at.), ca. 13 gange så meget (d. v. s. **g** kan rum. ca. 125 \times flaskeumfanget acetylen).

gasanalyse, analyse af luftarter og blandinger af sådanne. Anv. bl. a. ved kontrol af forbrændingens forløb ved fyringsanlæg i industrien.

gasbageform, cirkelrund randform med ventileret lag konstrueret til bagning af brød, kager, gratiner m. m. på gas- el. petroleumapparat.

gasbeskyttelse, mil., krigsgasbeskyttelse. Den individuelle **g** sker ved gasmaske og overtrækstøj, den kollektive ved opholdsrum, der ved gasluser er sikret mod indtrængen af **g**.

gasbeton, let varmeisolerende byggemateriale fremstillet af mørtel af cement, kvartsmel og aluminiumpulver; sidstnævnte fremkalder talr. porer.

gasbomber, flyvebomber, anv. til gasbelegning. **g** består af en tynd stålbeholder, der omslutter gasstoffet. Centralt er anbragt en mindre sprænglading, der ved sin detonation sprænger beholderen, spreder gasvædsken og forstøver den.

gasbrænder se brænder og busenbrænder.

Gascogne [gaskønj], sydf. landskab ml. Pyrenæerne og Biscaya-bugten. Indb. er fransktalende baskere. 1154–1453 under Engl.

Gascogne [gaskåinj], ca. 650 km l. regnfod til Shark Bay, V-Austr.

gasdrevne automobiler, autom. drevne med brændbar gas el. gasblanding, der enten medbringes i komprimeret tilstand i stålflasker med reduktionsventiler el. fremstilles under kørslen i en gasgenerator. Systemet er under 2. Verdenskrig benyttet i udstrakt grad i Danmark, og gjorde det muligt at opretholde den nødforbrugte kørsel. I fredstid har **g** været benyttet i en vis udstrækning på last- og rutebiler i Frankr. og Tysk.

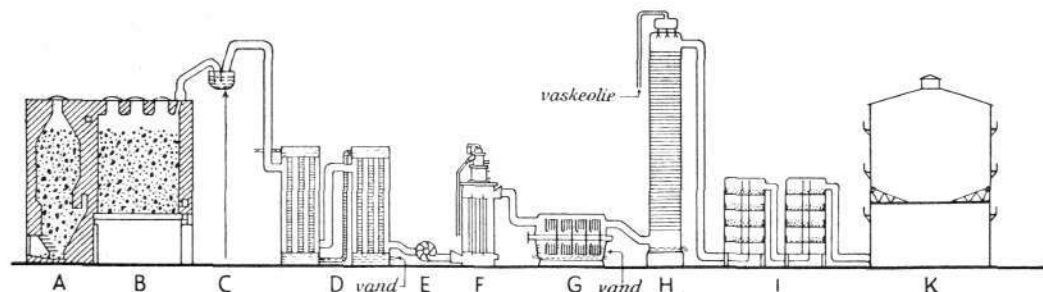
gase, hannen hos gassene.

gasflegmone (gas + flegmone), luftflegmone el. gasbrand, en ondartet flegmone (gnm. sårinfektion) hos mennesker og pattedyr, forårsaget af anaerobe bakterier, med evne til at frembringe luftudvikling i gangrenøst væv.

gasforgiftning, med., omfatter både forgiftning med giftige luftarter, hyppigst kulilteforgiftning, og tilstande opstået s. f. af iltmangel i den indåandede luft, f. eks. under brøndgraving. – **g** af planter skyldes gassens indhold af ætylen, Aspidistra og palmer er ret modstandsdygtige over for **g**. Allétræer kan angribes af **g** fra utætte gasrør.

gasangræn, en lidelse, som ses ved store lesioner, hyppigst under krigsforhold. Skyldes spec. bakterier, oftest sammen med de alm. sårbakterier, stafylokokker og streptokokker. Symptomerne på **g** er svulst af den betændte ekstremitet, farveforandring af huden til rød el. sort og luftansamling i væv, der bevirker en knitrende fornemmelse (krepitation), når man føler på det. **g** er en meget farlig lidelse, som tidl. ofte endte med døden, men nu ofte kan helbredes, bl. a. ved serumbehandling.

gasgenerator, er i reglen cylindrisk beholder, hvori (fast) brændsel for-gasses ved delvis forbrænding med luft (evt. vanddamp). **g** kan være stationær til (kraft)anlæg og ovndrift el. transportabel til automobildrift o. l.; til drift af biler producerer den den nødv. generatorgas (gengas). Brændslet i **g** (træ, trækul, torv, antracitkul el. lign.) forbrændes til CO_2 og H_2O , og forbrændingsprodukterne i **g** føres gnm. et lag glødende brændsel, hvor kuldioksyd (CO_2) reduceres til kulilte (CO), medens vanddamp (H_2O) i forb. med kulstof danner kulilte (CO) og brint (H_2). Den ved proc. dannede tjære underkastes en crackning i de glødende brændselslag og afgiver brændbare gasart.

Gasværk (skematisk): A gasgenerator (til fyring), B vertikalkammer (afgasning af kul), C hydraulisk (tjærelås), D gaskolere, E gaspumpe (ekshaustor), F tjæreudskiller (elektr. opladning, højspænding), G ammoniakvasker, H benzolvasker, I tørrenser (tårnsystem), K skivegasbeholder.

Efter afkøling og rensning er gassen anvendelig som drivkraft. Konstruktionen af g er afhængig af om det benyttede brændsel er tjærefrit (trækul) el. tjæreholdigt (træ, tørv og antracitkul).

gasgranat, tyndvægget granat, hvor en del af sprængladningen er erstattet med gasudviklende stoffer, der spredes ved sprængningen.

gashåndtag, reguleringshåndtag for gastilførselen til bil- og flyvemotor. Ved fler-motored flyvemaskiner findes et g for hver motor.

gaskamre, rum i koncentrationslejr, hvor fanger aflivedes med giftige luftarter (f. eks. klor og cyanbrinte (cyklor)). I Auschwitz m. fl. ty. koncentrationslejr anvendt til massehenrettelser.

Gaskell ['gaskæl], Elizabeth (1810-65), eng. romanforfatterinde. Talte arbejderens sag i kristelig-soc. romaner: *Mary Barton* (1848, da. 1862), *North and South* (1855, da. *Nord og Syd* 1855). *Cranford* (1851-53, da. 1853) er bygget på barndomsindringer.

gaskonstanten, talkonstanten i luftarternes tilstandsligning for 1 gram-molekyle luft; g er ens for alle luftarter.

gaskrig, omfatter brug i krig af giftig (kvælende, ætsende o. l.) luft (krigsgas) og midlerne (gasbeskyttelsen) derimod. Forbudt efter Haag-overvenskomsterne 1899, 1907 samt ved Genèveprotokollen 1925, der forbyder enhver form for kem. og bakteriell krigsførelse; brugt først af tyskerne 1915.

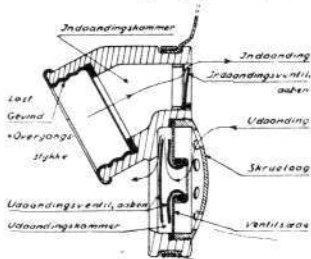
gaslovene, betegn. for Mariottes og Gay-Lussacs love el. for disses sammenfatning, luftarternes tilstandsligning.

gaslyspapir, fot. kopieringspapir t. forstørrelse el. kontaktkopiering. Anv. v. kunstigt lys.

gasmaske, ansigtsmaske med påsat filter hvorigennem den indåandede luft i et vist omfang renses for evt. urenheder.

g består af gummieret lærred, gummi, læder el. lign., slutter tæt til ansigtet og er forsynet med splintsikre øjeglase med antidugskiver, filteret består af en blikdåse, hvor de dråbeformede og faste skadelige partikler i luften tilbageholdes af val. et. tætte lag af papirmasse, medens

Skematisk tegning af gasmaske.

de giftige luftarter absorberes i forsk. kornede stoffer: aktive kul (forkullede nøddekerner el. lign.) el. diatomitsten imprægneret med forsk. kemikalier. g anv. af militæret som beskyttelse mod kem. kampstoffer, der påvirker åndedrættet, af brandvæsenerne som delvis røgbeskyttelse samt af industrien mod industrigifte.

gasmotor, forbrændingsmotor, der drives med gas.

gas'ol, flydende (komprimeret) kulbrinte-blanding fortrinsvis af propan og butan fremkommet som biprodukt ved stordindustrielle spaltning- el. synteseprocesser. Anv. som sæk. flaskegas til gasforsyning el. drivmiddel i ambulante forbrændingsmotorer. Brændværdi ca. 11 000 kcal/kg.

gasoli'n, amer. betegn. for benzin.

gasome'ter (gas + -meter), beholder til opsamlng og opbevaring af luftart.

'gasparcolor, metode til farvefoto-grafering, af samme type som technicolor, d. v. s. efter d. subtraktive princip.

Gas'parri, Pietro (1852-1934), ital. kardinal og paveelig statssekretær, afsluttede 1929 Lateranforliget, hvorved Kirkestaten genoprettedes. (Portræt).

'Gasperi, Alcide de (f. 1881), ital. politiker. Opr. knyttet til Sturzos Folkeparti; modstander af fascismen, straffet m. fængsel, knyttet til katolske kirke. Efter sammenbruddet 1943 leder for Det Kristeligt-Demokratiske Parti. Fra dec. 1944 udenrigsminister, arbejdede for tilknytning til Vestmagterne, dec. 1945-maj 1947 leder for skiftende samlingsmin.; tog maj-juni 1946 afstand fra Umberto 2., gennemførte hans bortrejse efter folkeafstem. 2. 6.; vandt samtidig bet. sejr ved valget, øgede partiets magt under voksende modsætn. til kommunismen. Dannede maj 1947 reg. m. udelukkelse af Soc. og Komm., fra slutn. i 1947 i samarb. m. Saragats Socialistgruppe, sejrede v. valg 18. 4. 1948 over Folkefronten. (Portr.).

gasrensemasse anv. til tørrrensning af gasværksgas for svovlbrinte, cyanbrinte m. m. I Danm. anv. alm. myremalm (forelslet ca. 1860 af gasværksbest. Howitz).

Gassendi [gasē'di], Pierre (1592-1655), fr. filosof. Stod i vidensk. brevveksling med tidens førende forskere. Forsvarede i *Syntagma philosophiae Epicuri* (1649) oldtidens atomlære.

Gasser ['gäser], Herbert Spencer (f. 1888), amer. fysiolog. Direktør for Rockefeller Institutet i New York. Arbejder over nervesfysiologi. Nobelpris 1944.

gas storage ['gäs'stå:ridz] (eng.) el. *kulsyre-lagrings*, opbevaring af frugt i lufttætte kølerum, hvor luftblandingen reguleres således, at iltrykket er lavere og kuldioksydtrykket højere end i alm. atm. luft. Herved nedstemmes modningens hastighed i frugten, og resultatet bliver større holdbarhed ved mindre forbrug af maskinenergi (temp. bringes kun ned til + 4°). Hver frugtsort må opbevares for sig, da sorterne kræver ret forsk. luftblanding.

gast (ty.), matros, f. eks. agtergast, bramsejlgast.

Gastein [ga'stain], off. *Badgastein*, østr. kursted N f. Hohe Tauern; 1046 m o. h. 4000 indb. Varme kilder. - Ved G-konventionen 1865 overtog Preussen admin. af Sønderjyll., Østr. af Holsten; Lauenburg købt af Preussen.

gasteori, kinetiske, den kinetiske varmeteori anv. på luftarter.

'gaster (gr.), mavesæk.

gasteromy'cetes (gr.), bugsvampe.

gastr- (gr. *gastēr* mave), mave-.

gastral'gi (gastr- + -algī), anfaldsvis optrædende mavesmerter.

gastrektomi' (gastr- + -ektomi), operation, hvorved mavesækken fjernes og en tyndtarmsslyng sys til stedet, hvor spiserøret munder i mavesækken. g udføres p. gr. af ubredt mavekraft, men gøres sjældent, da man oftest kun behøver at fjerne en del af mavesækken (resektio ventriculi).

gastrilo'gi (gr. *gastēr* mave + -logi), bugtalerkunst.

'gastrisk (gr. *gastēr* mave), underlivs-, mave-.

gastriske kriser, periodiske anfald af voldsomme smerter og opkastninger, uafh. af måltiderne; skyldes oftest en lidelse i nervesystemet, ikke nogen mave-lidelse.

gastrisk feber, forældet betegn. for 1) mave-tarmbetændelse m. feber; 2) tyfus. **ga'stritis** (gastr- + -itis), mavekatarr.

Pietro Gasparri. Alcide de Gasperi.

gastro- (gr. *gastēr* mave), mave-, **gastrocnemius** [-'kne-] (gastro- + gr. *knēmē* læg), lægmuskel. Meget kraftig muskel på underbenet. Ved dens virkning fremkommer bøjning af knæet og loftning af helen. Navnlng i brug hos balletdansere under tåpspidsen.

gastroenteritis (gastro- + -enter- + -itis), mave-tarmkatarr.

gastroenterostomi' (gastro- + -entero- + -stomi), operation, hvorved man danner en kunstig forb. ml. mavesæk og tyndtarm.

gastro'no'm (gastro- + -nomi), person der forstår sig på god mad, gourmand; - gastro'no'mi', kogekunst i videste forstand.

gastroptosis (gastro- + -ptosis), ned-synkning af maven i bughulen, væs. p. gr. af slap bugmuskulatur og afmagring.

gastro'skop (gastro- + -skop), rorformet, bøjeligt instrument, som gnm. munden nedføres i mavesækken, hvis indre hved kan belyses og undersøges.

gastrostomi' (gastro- + -stomi), operation, hvorved der anlægges en åbning gnm. bugvæggen til mavesækken, gnm. hvilken der indlægges et gummirør. g udføres ved fornyæring af spiserøret, som nødvendiggør fødeindtagelse gnm. mavefistlen.

gastro'tomi' (gastro- + -tomi), kir., åbning af mavesækken, hyppigst for at fjerne slugte fremmedlegemer el. godarterede småsvulster.

gastrovasku'la'rsyste'm (gastro- + nytal. *vascularis* kar- + s.) betegner de fra tarmhulen hos vandmænd ustrålende kanaler.

'gastrola (nylat., egl: lille mave), tidligt fosterstadium, bestående af 2 celler; en ydre ektoderm og en indre entoderm. g dannes af det enlagede blastulastadium ved indkrængning el. indsvømming, hvorved g oftest får krukkeform. - gastrulation, processen hvorved gastrola dannes.

ga'stræa-teorien (gr. *gastēr* mave), en af E. Häckel fremst. teori, hvorefter alle højere dyr skulle nedstamme fra en gastrulalng. urform. Opretholdes nu ikke. **gasturbine**, kraftmaskine m. roterende skovhjul, der drives af forbrændings-produkter fra luftformet el. flydende brændsel.

gasvand fremkommer ved destillationen af kul under gasfremstillingen. g har nogen værdi p. gr. af sit indhold af ammoniak, der kan oparbejdes til ammoniumsulfat el. koncentreret ammoniakvand.

gat (holl.), *sov.*, 1) smalt farvand (Kattegat); 2) kælderrum i et orlogsskib; 3) skibs facon agter (spidsgattet, spejlgattet); 4) hul boret i træ (spygat, afløb; skivgat, langagtigt hul med blokskive f. eks. i mast).

gat ('anus), endetarmsåbning hos dyr; hos fugle og mange lavere dyr munder g s. m. urin- og kønsorganerne i en kloak. **Gat**, en af filitrenes 5 hovedbyer.

'Gate, Simon (1883-1945), sv. kunstner, leder af Örebrofs glasværk.

Gateshead ['gætshæd], havneby ved Tyne, NØ-Engl. over for Newcastle; 115 000 indb. (1948). Jern-, maskin-, læder- og kemisk industri. Skibsværfter, kuleksport.

gatfinne, hos fisk uparrede finner bag gattet.

gatkirtler, d. s. s. analkirtler.

Gatling ['gætlīn], R. J. (1818-1903), amer. mekaniker, konstruerede bl. a. den efter ham opkaldte hurtigskydende kanon.

Charles de Gaulle.

K. F. Gauss.

Gattamelata, ¹Stefano (d. 1443), ital. condottiere i Venezias tjeneste. Rytterstatue i Padova, af Donatello.

Gattjina (1922-44, *Krasnogvar'dejsk*), by i RSFSR, Sovj., 45 km S f. Leningrad; tidl. kejserslot.

Gatún-søen [gá'tu:n], sø, der udgør en del af Panamakanalen.

Gau, betegn. f. landområde i Tyskl. i oldtiden, bevaret i enkelte stednavne (Breisgau, Rheingau). Genoptaget af Hitler som betegn. f. partidistrikt, ledet af Gauleiter.

gaucho [gá'uʃ], befolkningselement på Argentinas pampa, fremgået ved forb. ml. sp. indvandrere og indianerkvinder; ridende kvæghyrder med karakteristisk dragt, med lasso og bola som vigtigt udstyr. En stor litt. med motiver fra g-s liv er opstået i Argent.; berømt er således »Martin Fierro« (1872), et epos af José Hernández (1834-86).

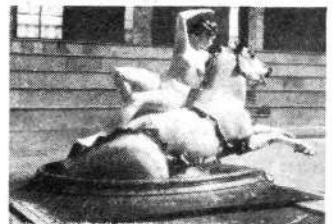
gaudeamus igitur (lat: lad os da være glade), beg. på en studentervise (opr. fra 13. årh.).

Gauffin [gá'fæŋ], Axel (f. 1877), sv. kunsthistoriker; 1926-42 direktør f. Nat.mus., Sthlm.; bl. a. monografier om *prins Eugen* (1915) og *Aguelli* (1940-41).

gaufrering [gá'u] (fr. *gaufré* vaffel), mønstrepressing af papir, tøj osv. ml. indgraverede, opvarmede metalvalser. Er mønstret som årene i træ, fås uægte moiré.

Gaugamela (gr. *Gaugamēla*) old-mesopotamisk by nær Ninive, hvor Alexander d. Store 331 f. Kr. slog Dareios 3.

Gauguin [gá'gœŋ], Jean René (f. 1881), da. billedhugger; søn af Paul G., medl. af »Grønningen« 1921-33; repr. i kunstmus.

Jean René Gauguin: Havhesten.

bl. a. m. *Bokseren* (1921); keramiske arb.: *Havhesten* (1932, Kbh.s svømmehal), *springvand* (1928, Kilden i Ålborg, Ordrupgård) m. m.

Gauguin [gá'gœ], Paul (1848-1903), fr. maler; g. 1873-84 m. den da.-fødte Mette Gad (1850-1920); beg. omkr. 1880 at male under indflydelse af impressionisterne, især Pissarro. Fra 1886 ophold i Pont-Aven i Bretagne, 1888 i Arles s. m. van Gogh. 1891-93 og 1895-1901 på Tahiti; opholdet skildret i den selvbiogr. roman *Noa-Noa* (1893, da. 1944). Med behandlingen af det eksotiske motiv opnåede G sit kunstneriske gennembrud; opgav den impressionist. teknik og realismens rum- og perspektivgivning til fordel for en virkning v. kraftige, varme farveflader og stiliseret linieføring, beslægtet m. den primitive kunsts; rigt repr. på glyptoteket og på Ordrupgård.

Gauguin [gá'gœŋ], Pola (f. 1883), no. maler og kunsthistoriker. Søen af Paul G.; monografier: *Chr. Krohg* (1932), *Edu. Munch* (1933) og *Paul Gauguin* (1937).

Gaul, August (1869-1921), ty. billedhugger, en af Tyskls. bedste dyre-fremstillere i bronze og sten.

Gaula [gá'ula], tidl. *Gula*, to no. elve: 1) fra Jostedalsbreen til Dalsfjorden; 2) udspringer tæt N f. Glommas kilde, gennemstrømmer Gauldalen og udmunder i Trondheimsfjorden.

Gauldalen [gá'ul-] (tidl. *Guldalen*), no. dal, Sør-Trøndelag, gennemstrømmes af Gaula, en af Sør-Trøndelags frugtbareste dale.

Gaulle [gá'li], Charles André J. M. de (f. 1890), fransk general og politiker. Af gammel katolsk Bretagne-adel. Krævede 1934 stærkere panservåben, advarede mod rent defensiv taktik. Mil. rådgiver for Reynaud 1940. Fløj 18. 6. 1940 til Engl. og organiserede fr. modstandsgruppe efter kapitulationen, fik tilslutning fra kolonierne. Dødsdom i contumaciam af Vichy-reg.; 1943 (på Girauds bekostn.) ledende i »Den Fr. Nat. Befrielseskomité«, der anerkendtes som foreløbig fr. reg. af de Allierede. Tilbage i Frankrig v. invasionen juni 1944, regeringschef til jan. 1946. Fjendtligt indstillet mod den 3. republiksk ledere; opnåede stærk statsmagt, uafh. af parlamentsflertal og et militær, der kunne genrejse Fr.-s stormagtsstilling. Efter krigen i konflikt med det socialist.-komm. flertal i grundlovgivende nationalforsaml., beskyldt for diktatorvendens. Bekæmpede efter sin pludselige afgang jan. 1946 forfatningsudkastene, i konflikt med MRP. Leder f. det nationalistiske parti »Rassemblement du peuple français«. Skarp kommunistfjendt. (Portræt).

gaullister [gá'li-], tilhængere af de Gaulle. Under 2. Verdenskrig betegn. f. alle, der sluttede sig til de Gaulles kamp mod Vichy-reg. og d. ty. styre i Fr. Efter krigen for dem, der s. m. de Gaulle vender sig kritisk mod »den 4. republik«s parlaments- og partistyre. Apr. 1947 samlet i »Rassemblement du peuple français«.

gault [gá:lt] (oldno. *gald* hård sne), øvre etage af nedre kridt. I Danm. repræsenteret ved fosforitknolde i Arnager-grønsandet og rød kalksten i Harte-boringen.

gaultheriaolie, *vintergrøntolie*, en æterisk olie der fås ved vanddampdestill. af den til lyngfam. hørende, nordamer. *Gaultheria procumbens* (blade og blomster), som indeholder glykosiderne gaultherin og gaultheriosid samt metylsalicylat. Handelsvaren kan indeholde birkebarkolie og synt. metylsalicylat. g anv. til parfumer, sæber og noget i medicinen.

Gau'marta, kaldet *den falske Smerdes*, iransk mager, der 521 f. Kr. udgav sig for Kambyses' broder Smerdes, men dræbtes s. å. af Dareios 1.

Gauno, tidl. stavemåde for Gavno.

gau'r (*Bos 'gaurus*), sydasiat. vildokse, brun-sort, hornspidser indadvendte.

Gaurisankar (eng. [gauri'sáŋkə]), 7150 m høj top i Himalaya V f. Mt. Everest.

Gausdal [gá'usda:], sidedal til Gud-

brandsdalen, gennemstrømmes af Gausa. Her ligger G Høifjellsanatorium, Norges største og ældste høifjeldshotel, 780 m o. h.

Gauss, Karl Friedrich (1777-1855), ty. matematiker og astronom, regnes for en af alle tiders største matematikere. G har givet banebrydende bidrag især til talteori og differentialgeometri, men også til mangfoldige andre grene af matematikken, af astron. og fysikken og grundlagt fejlteorien ved indførelsen af de mindste kvadraters metode. I fys. har G særlig beskæftiget sig med jordmagnetisme og geometrisk optik. (Portræt).

gauss [gá'u:] (efter K. F. Gauss), enhed for magnetisk induktion.

Gauss Halvø, halvø ml. Kejsler Franz Josephs Fjord og Moskusøkjelfjord (Østgrøn.). Højeste punkt 1679 m.

Gausta [gá'usta], no. fjeldtop, det højeste punkt i Telemarken (1882 m).

Gautherin [gá'træ:], Jean (1840-90), fr. billedhugger. Repr. i glyptoteket med statue af *keiserinde Maria af Rusland* og *buster af brygger Jacobsen* og *hustru*.

Gautier [gá'otje], Théophile (1811-72), fr. digter, fanatisk tilhænger af Hugo ved romantikkens frembrud; formede slagordet »l'art pour l'art« (kunsten for kunstens egen skyld). I sin poesi f. eks. *Émaux et Camées* (1852) stræber han først og fremmest efter en skøn og plastisk form; forløber for parnassismen.

Gautier Schmit [gá'otje-], Inger (f. 1877), da. politiker, medl. af Landstinget 1918-29, af Folketinget 1929-45 og fra 1947 (Venstre); landsform. f. DKB, virksom i bornesagsarbejde.

Gavar'ni, Paul, egl. G. S. Chevalier (1801-66), fr. tegner. Har i tusinder af litografier i tidsskriverne »Charivaris«, »Illustration« o. a. skildret pariserlivet. Træffende både satiriske og alvorlige fremstillinger af menneskelige typer fra alle sociale lag.

Gavarnie [-ni], fr. landsby i Hautes-Pyrénées; i nærheden Cirque de G, berømt, naturskøn dal.

gave [gá:v], fr. navn for vildbække i Pyrenæerne.

gavegift erlægges i h. t. lov af 1. 4. 1922 af gaver ml. de nærmeste slægtninge. Visse gaver er dog afgiftsfri. Gaver til enkelte personer er i reglen indkomstskattepligtige.

Gavelin [gá'li:n], Axel (1875-1947), sv. geolog, chef for Sv.s geol. undersøgning. Har især undersøgt skandinav. grundfjeld.

gavetelegram benyttes i indlandet, når en afsender ønsker en gave udliveret sammen med telegrammet. Kun visse varer kan vælges, og g kan kun sendes til visse byer.

gavi'al (*Gavi'alis gan'geticus*), krokodille m. lang, tynd snude, ca. 30 tænder i hver kæbehalvdel; indtl 6 m. Fiskeæder, i ind. floder.

gavial-krokodille (*To'mistoma 'schlegeli*), mellemform ml. gavial og egl. krokodille. Middellang snude, 20 tænder i hver kæbehalvdel; Soendaoerne, Ny Guinea.

gavi, en bygnings endemur. I snevære forstænd den del af endemuren, der indesluttet ml. tagfladerne.

gavihus, ældre, især nordty. hustype. g ligger m. smalsiden til gaden, gavlen er derfor facade og behandles som sådan; arkit. velegnet til hansetædernes trange bygrunde.

gavntræ kaldes i skovbruget det ved, for hvilket der kan findes en værdifuldere anvendelse end brænde.

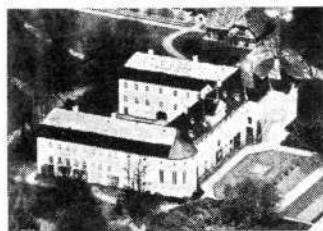
Gavno, 1) ø i Karrebæk Fjord, nær Næstved; 5 1/2 km²; 50 indb. (1945); 2) hovedgård på 1); opr. dominikaner-nonnekloster, grl. 1403; efter Reformationen under kronen, fra 1682 i slægten (Reedtz-) Thotts eje (baroni 1805-1922). Opr. klosterbygn. ombygget af Otto Thott 1755, fredet i kl. A. Store kunstsamlinger. (Ill. sp. 1567).

gav'otte (provençalsk *gavoto*, efter øgenavn på bjergboere i Provence og Auvergne), gl. fr. dans i rolig takt.

Gay [gæ:], John (1688-1732), eng. digter. Skrev *Beggars' Opera* (1728), en latter-

Paul Gauguin: Tahitikiinde.

Gavno hovedgård.

lignelse af ital. opera og den »fine« verden. Fortsættelsen *Polly* (1929) blev forbudt af hoffet. »Beggars' Opera« er grundlaget f. Bert Brechts og Kurt Weills »Dreigroschen-Oper« (1928, da »Laser og Pjalter« 1930).

Gaya (eng. ['gɑ:ja, 'gɑ:ɪə]), by i prov. Bihār, Hindustan, NV f. Calcutta; 105 000 indb. (1941), jernbanecentrum. Berømt Vishnutempel med gudens fodspor.

gayal ['gɑ:jɑ'l] (*Bos frontalis*), sydasiat. økse, til gauren svarende tamform, ofte forvildet; udadvendte hornspidser.

Gayda ['gɑ:ɪdə], *Virginio* (1885-1944), ital. journalist. 1926-43 red. af »Giornale d' Italia«. Gnm. sine ledere Mussolinis udenrigspolitik, talerør.

Gay-Lussac ['gɑ:lʊ'sɑ:k], *Joseph Louis* (1778-1850), fr. kemiker og fysiker. Udførte vigtige arbejder over en lang række grundstoffer og analysemetoder. Især kendt for sin opstilling af *G-s lov*, der udsiger, at en luftarts udvidelse ved konstant tryk er proportional med den absolutte temp., d. v. s., at alle luftarter har samme udvidelseskoefficient 1/273.

gaz, anden stavemåde for guz (længdemål i Indien og Iran).

Gaza, arab. *Ghazze* ['jazzɑ], hebr. »Azzā, arabisk handelsby i SV-Palæstina nær Middelhavet; 38 000 indb. (1946). Station på banen til Ægypten. - *G* var en af de 5 filisterhovedbyer på hovedvejen fra Ægypt. til Syrien, herfra udgik også indlandsveje til Ø-Jordanlandet og Arabien.

gaze ['gɑ:sə] (måske stof fra byen *Gaza*) el. *flor*, tynde, netagtige, lærreds- el. drejervevede stoffer til forbindstoffer, gardiner, slør, sigtedug m. m.

gazeller [-'sæl-] (*Gazella*), slanke antiloper m. lyreformede horn, adskillige arter i Afrika og Centralasiens ørkener og savanner.

Gazette (ital. [gazzet:tə], da. ['gɑ:'sætə]), venetiansk flyveblad, grl. 1563, af byens råd opslået i lokaler, hvortil adgangen kostede den gazetta (2 øre). Navnet overgik til andre lande. I Frankr. grl. lægen og journalisten Théophraste Renaudot (1586-1653) en »G de France« (1631-1914). I Danm. udg. E. H. Berling en »G de Copenhague« (1749-76).

Gazi ['zi] (arab. *ghazi* sejrherre i kamp mod de vantro), navn el. titel bl. a. for tyrk. sultaner og f. Kamāl Atatürk.

GB, autom.-kendingsm. f. Storbritannien og N-Irland.

GCA, fork. f. eng. Ground Control Approach ['grɑ:nd kən'trɔ:əl 'prəʊtʌs] (eng: landingskontrol), et under 2. Verdenskrig udviklet radar-system, der benyttes som landingshjælpemiddel for fly. V. hj. af *G* kan man fra lufthavnen dirigere en blindlanding, idet man på spec. lyskærme ser maskinens bevægelser aftegnet og på grundlag heraf giver direktiver for anflyvningen.

Gd, kem. tegn for gadolinium.

Gdansk [gdɑ:nʃk], ty. *Danzig*, by i Polen, ved Wislas munding i *G*-bugten ved Østersøen; 118 000 indb. (1946; 256 000 i 1937). Ved sin ypperlige beliggenhed i Wislas munding har *G* alle muligheder for at være en stor handelsby med eksport af landbrugs- og industrivarer samt kul. Store odelæggelser under 2. Verdenskrig. - *Historie*. Opr. slavisk handelsplads. fortrykt i middelalderen; 1356 i Hanseforbundet; 1309-1454 u. den ty. ørden, derpå fri republik u. polsk be-

skyttelse. Udviklede stor handel ml. polsk landbrug og vesteur. købmænd. Gik tilbage, da Polen svækkedes; 1793 under Preussen, led under tabet af po. opland. Ved Versaillesfreden 1919 fristad under tilsyn af folkeforbunds-kommissær; toldunion m. Polen; svækket v. anlægget af Gdynia. *G-s* styre blev efter 1933 nazificeret. 1. 9. 1939 genforenet m. Tyskl. Erobreret af Sovj.-tropper 26.-31. 3. 1945; indlemmet i Polen.

Gdingen [gdɪŋən], til 1940 ty. navn for Gdynia i Polen.

G-dur, toneart med grundtonen *g* og ♯ for *f*; paralleltoneart til *e*-mol.

Gdynia [gdɪnʲa], ty. *Gdingen*, 1940-45: *Gotenhafen*, havneby i Polen NV for Gdansk ved Gdansk-bugten, 79 000 indb. (1946). Mest moderne Østersø-havn; bygget 1922-35 som konkurrent til Gdansk, v. hj. af store sønkekasser ud fra den åbne skævt. Eksport af kul (direkte bane fra Slask), fødevarer og tommer. Import af gl. jern og tekstilråstoffer. Indtil 1945 Polens eneste Østersø-havn. Erobreret af Sovj.-tropper 28. 3. 1945.

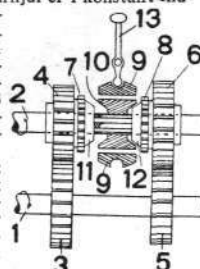
Ge, kem. tegn for germanium.

Ge, anden stavemåde f. Gaia.

gear ['gɪ:ə] (eng: apparat, tilbehør), *tekn.*, udveksling, bruges til kraftoverføring ml. 2 aksler, oftest m. samtidig ændring af omdrejningstallet. Overføringen kan ske v. hj. af rem el. tandhjul, el. v. hj. af friktionshjul el. hydrauliske transmissioner m. pumpe-motoraggregater. - På en bil gør *g* det muligt efter ønske at variere udvekslingen ml. motor og baghjul. *g* indeholder et antal tandhjulssæt, der kan ind- og udskydes efter ønske, men da *g* skal kunne »skiftes« under kørslen, og da dette kun kan gøres, når motoren ikke virker på *g*-hjulene, findes der tillige en kobling, med hvilken kraftoverføringen kan afbrydes. Oftest benyttes en pladekobling, der betjenes ved en fodpedal, ved vakuum el. ved trykluft. Hydraulisk *g* vinder dog større udbredelse og er ofte kombineret med hel-el. halvautomatisk *g*. Kraftoverføringen kan ske gnm. et drivende turbinehjul på krumtapsakslen og et drevet turbinehjul på transmissionsakslen med mellemliggende ledeskovle, alle i et fælles hus. Som vædsketilførsel bruges en speciel olie. Konstruktionen har en mindre virkningsgrad end det normale gear. Hydraulisk *g* kan også bygges efter de sædvanlige linier for *g*, men er da desuden udstyret med en omdrejningsregulator, hvis udsving styrer en ventil, der åbner og lukker for oliekanalen, gnm. hvilke den i systemet værende olie kan bevæge *g*-koblingen og derved sætte et tandhjulssæt ud og et andet ind i indgribning. Hydrauliske *g* er ret komplicerede og findes f. t. kun på dyrere biler.

gearkobling, en koblingsform, som anv. på biler, hvis gearhjul er i konstant indgribning (synkroniserede gear). På skitsen er 1 den drivende aksel med de fastkilede tandhjul 2 og 3, der til stadighed er i indgribning med tandhjulene 4 og 5, som drejer sig løst om den drejende aksel 2, der er forsynet med noter på stykket mellem 4 og 6.

På skitsen er vist en udbygning på tandhjulene 4 og 6, nemlig tandkransene 7 og 8 og keglefladerne 11 og 12, der er i fast forb. m. hjulene 4 og 6. *g* er anbragt ml. de to tandhjul og består af en ydre del 9 og en indre del 10, der ved gearskiftet 13 kan forskydes på akslen 2, men drejer sig med denne. Ringen 9 har indv. en tandkrans, der passer til tandkransene 7 og 8. Den viste stilling er frigear. Forskydes *g* f. eks. th., vil kegleflade 12 komme i berøring med den indv. kegleflade på 10, så at denne får samme omdr.-hastighed som tandhjulet 6, hvorefter *g-s* ydre ring 9

forskydes yderligere th. og derved kommer i indgribning med tandkransen 8. Tandhjulet 6-s omdrejning overføres derfor til akslen 2, som herefter følger akslen 1, men med modsat omløbsretning.

gearkstuit, et hvidt mineral, der indeholder fluor, calcium, aluminium og vand; findes som omdannelsesprodukt af kryolit (Ivigtug o. a. st.).

ge'ater, nord. stamme (enten göter el. jyder), omtalt bl. a. i Beowulf-kvadet som vikinger.

Geb, ægypt. jordgud, af grækerne sidestillet med Kronos.

Gebauer, *Johan Christian* (1808-84), da. komponist, pædagog og organist. Adsk. sange, der er blevet folkelige eje: *En lille nisse rejste, Hist hvor vejen slår en bugt o. a.*

Geber, latiniseret form af Djābir ibn Haijān.

Gebweiler ['ge:pvaɪlər], ty. navn på Guebwiller.

ge'by'r (ty.), afgift, kendelse.

gedakt (ty. *gedacht* dækket), fællesbetegn. for de orgelpiber, der er lukkede foroven.

Gedalia [-ja], *Gottlieb Abrahamson* (1816-92), da. forretningsmand. Opr. sadelmager, 1849 vekselerer. Købte 1870 adelsbrev som baron i San Marino. 1871 medstifter af Landmandsbanken. Gik 1875 fallit. Startede igen, men forment adgang til børsen.

gedder (*Esocidae*), store, blodfinnede ferskvandsfisk, flad snude, lille rygfinne langt tilbage. Grådig rovfisk. Den alm.

g (*Esox lucius*) udbredt på nordl. halvkugle, også i brakvand, bliver mere end 1 m lang, genstand for fiskeri. Andre arter i N-Amer.

Geddes ['gɛdɪs], *Sir Auckland Campbell* (f. 1879), brit. politiker. Prof. i anat. Deltog i boerkrigen og 1. Verdenskrig. Ledede 1916-17 rekrutteringen og var 1919 min. f. genopbygningen, 1919-20 handelsmin. og 1920-24 ambassadør i USA.

Geddes ['gɛdɪs], *Sir Eric Campbell* (1875-1937), brit. politiker og finansmand. Broder til A. C. G. Arbejdede 1915-16 i ammunitionsmin. for at bedre krigsteknikken. 1917-18 marinemin. og medl. af krigskabinetet. 1919-21 transportmin. 1921-22 form. f. *G*-komiteen, der skulle reducere statsudgifterne.

gedevlsforeninger, sammenslutninger til fremme af rationel gedevl og gedehold. I Danm. (1947) ca. 50 *g* (med ca. 880 medl.), som modtager et mindre statsstøtte. Ved sidste tælling (1939) fandtes 8600 gedder i Danm.

gedebled (*Lo'nicera*), slægt af *g*-fam., oprette el. slyngende buske med uregelm., oftest tolebede blomster. Bær. 180 arter, i Danm. 2, alm. *g* (*L. perlycimum*), kaprifolium, med den slyngende stængel, gullige, stærkt duftende blomster og dundet *g* (*L. xylostemum*), en opret, meterhøj busk; begge vokser i skove.

Alm. gedebled.

gedeboller (*Aega'gropilæ*), mere el. mindre runde klumper af sammenfiltrede plantedele, fremkommet ved, at disse klumper af bølgebevægelserne er rullet frem og tilbage på sandet, fast bund. I søer, i Sorø Sø i mængde, findes *g* dannet af levende træde af en grønalg (Aega'gropilæ). Ved havbredder findes *g* dannet af andre plantedele.

gedefod el. *geissfod*, 1) billedskærerjern, lille stikkejern m. vinkelformet øg; 2) et gl. instrument til tandudtrækning. *g* virker som en løftestang.

gedehamse (*Vespidæ*), fam. af årevingede, sammenfolder vingerne på langs, knæbøjede følehorn, tynd bagkropstilk, forsynet m. kraftig brod; bygger rede i jordhuler, hule træer el. frit hængende. Selve reden omgivet af et papiragtigt hylster af tygget træ, inden for vandrette kager m. celler m. nedadvendt munding. Enkelte hunner overvintrer og grunder om foråret et nyt samfund, der består først af arbejdere (ufrugtbar hunner), senere tillige af hunner og hanner. Hanner og arbejdere dør inden vinteren. **g** lever af insekter, larverne fodres af en masse, dannet af tyggede insekter sammenlæst m. søde vædske.

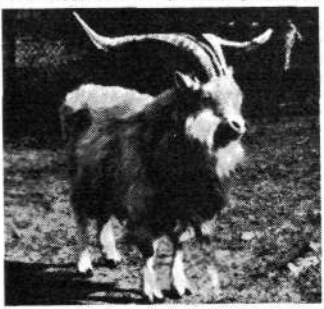

Gedeh., arbejder.

gedehår, hårene af den alm. ged, benyttes dels til pensler dels til spinning af forsk. groft garn.

gedemælk afviger i sammensætning ikke væsentligt fra komælk; fedtindholdet ligger dog normalt lidt højere (jfr. mælk).

geder (*Capra*), slægt af skedehornede, nær beslægtet m. fårene; kort opadrettede hale, begge køn m. spidse, bagudrettede

Tamm-ged.

horn, bjergdyr. Hertil *stenbukke*, *bezoar-g* m. fl. *Tamm-g* stammer sandsynligvis fortrinsvis fra *bezoar-g*, dog blandet m. en uddød skruhornet *vild-g*.

gederams (*Chamaenerium*), slægt af natlysfam.; flerårige urter med spredte blade og purpurfarvede blomster. 4 arter, i Danmark 1, smalbladet **g** (*C. angustifolium*), især på ryddepladser i skove. På tomtene i bombearamte byer **g** blevet meget alm. **g** anv. som stauder i haver.

Smalbladet gederams.

gedeskind benyttes til fremstilling af fint overlæder, maroquin, saffian og glædelæder.

gedeskæg (*Tra'gopogon*), slægt af kurvblomstfam.; urter med smalle, helrandede blade og enlige, ret store, for det meste gule kurve. Eng-**g** (*T. pratensis*) alm. i Danmark.

ge'di'gent (ty.) kaldes et metal, der forekommer i fri tilstand, d. v. s. ikke i kem. forbindelse, i naturen.

'Gedimin, litauisk *Ged'iminas*, storfyrste i Litauen 1316-41, arvede Vitebsk, Minsk og Pinsk. Forsvarede med held sit land mod den tyske orden. Grl. Vilnius (Vilna).

Gedser [*gæsør*], da. stationsby på S-Falster; 1184 indb. (1945). Færgeforbindelse med Warnemünde og endepunkt for Kbh.-G banen. Den gl. kongsgård Gedsegård (Gedesgård, Gjedser) har sandsynligvis ligget N f. stationsbyen ved Svinehave sydøst.

Gedser Odde, voldsdispen af Falster, Danm.s sydligste punkt; 54° 33' 31" n. br.; fyr. Herfra udgår *Gedser Rev 7 1/2* sømil mod SØ.

Gedsted [*gød*], jysk landsby ved Limfjorden N f. Viborg; 730 indb. (1945).

Gedved [*gød*], landsby 8 km N f. Hor-

sens; 527 indb. (1945). Seminarium, oprettet 1862 af L. P. Boisen.

Ge'e [*dsi:*] (betegn., tilfældigt valgt kode), hyperbelnavigationsystem, arbejder på frekvensen i området 22,9 Mhz til 84 Mhz (det er meningen at sætte den op til 60-85 Mhz) og har derfor noget mindre rækkevidde end Loran. Radiobølgerne udsendes som impulsbølger. Rækkevidde for fly 350-700 km efter flyets højde, for skibe 175-250 km. Nøjagtighed op til 100 m. Fordel frem for Decca dels eentydighed i stedsbestemmelsen, hvilket er et absolut krav til flynavigation, dels at kunne arbejde under støjsending. Systemet var af stor bet. for de Allierede under 2. Verdenskrig og betydede bl. a. invasionen i Normandiet.

Geel [*'te:l*] (fr. *Gheel* [*gæ:l*]), belg. by Ø f. Antwerpen; 22.000 indb. (1948). Gnm. fl. årh. kendt for privatindkvartering af sindssyge. Lærredindustri.

Geelong [*'dʒi:lən*, '-län'], eksporthavn for landbrugsprodukter i Victoria, SØ-Austr.; 45.000 indb. (1947). Tekstilindustri.

Geelskov [*'gæ:l*], skov ml. Lyngby og Holte, 15 km N f. Kbh.; 2,1 km².

Geelvink Bugt, holl. **G** *Baai* [*'te:lvjnk* '-bæ:l], på Ny Guineas NV-kyst.

Geer, se også *de Geer* (sv. slægt).

Geer [*'te:r*], *Dirk Jan de* (f. 1870), holl. politiker og jurist; kons., finansmin. 1921-23, 1926-33, førstemin. 1926-29, aug. 1939-sept. 1940. Flygtede maj 1940 til Engl. v. Holl.s mil. sammenbrud, men opgav modstanden og vendte mod øvr. reg.s ønske tilbage til det besatte Hol. sept. 1940. Arresteret ved befrielsen 1945, 1947 dømt til 1 års fængsel for defaistpropaganda.

Geertgen tot Sint Jans [*'te:rtən*] (egl: *G.*, medlem af St. Johannes' broderskab), (ca. 1465-ca. 93), holl. maler, elev af Ouwater. Har på indtagende og stilferdig vis behandlet bibelske motiver. Ofte smukke landskabelige baggrunde med rig dybdevirkning.

Geert-Jørgensen, Einar, f. 1898, overlæge ved Kbh.s Kommunehosp.s psykiatriske poliklinik 1945. Vidensk. arb. om rygmarvssvulster og neuroser.

Geest [*'gæ:st*], i Holl., N-Tyskl. og Jylland betegn. for det overvejende sandede, ret ufrugtbare land, der er opbygget af istidsdannelse i modsætn. til marsken.

Geestemünde [*'gæ:st'mynda*], siden 1924 del af Wesermünde.

'Ge'fion, nord. frugtbarhedsgudinde; omskabte sine sønner til okser og pløjede

Detaille af Gefion-springvandet.

med dem Sjæll. ud af Sv., hvorved Vänern opstod; fremstillet i et springvand i Kbh. (Langelinie) af A. J. Bundgaard, 1908.

Ge'freiter (ty., egl: fri for at stå på post); ty. soldat, svarer nærmest til underkorporal.

ge'fundenes 'Fressen (ty: funden æde), netop hvad man synes om, mad for Mons.

'Gegenbaur, Karl (1826-1903), ty. zoolog. Grundlægger af den mod. sammenlign. anatomi.

'ge'ger, det talmæssigt største folk i Albanien, ca. 350.000; i landets nordl. del. **ge'hal't** (ty., indhold; finholdighed; gedigenhed. Anv. især i metallurgien).

Ge'heime 'Staatspolizei, Gestapo (s. d.). **ge'hejm** (ty.), hemmelig.

gehejmearkiv, især fra beg. af 18. årh.

betegn. for den da. konges og stats arkiv til opbevaring af vigtige, til dels hemmelige ældre aktstykker. Fra 1670'erne havde arkivets chef titel af *gehejmearkivar*. Nyere aktstykker forblev af praktiske grunde i regeringskortorerne, der eafh. fik deres egne arkiver. Efter 1861 samledes en del af ministerialarkiverne i et Kongeriges Arkiv, der 1882 forenedes m. **g** under fælles ledelse. Ved lov af 1889 om oprettelse af *Rigsarkivet* ophørte betegn. **g**.

gehejmekabinetminister, titel tillagt Struensee 1771 som leder for kgl. kabinet og for regeringen.

Gehejmekonseil [-'sæ:i], råd, hvor d. enevældige da. konge afgjorde vigtige statsager i forhold. m. mænd, der som regel havde fremtrædende stilling i admn. Oprettet 1670, medlemstal som regel 4-7; behandlede navnlig udenrigspolitik og kancellisager. Ophævedes af Struensee 1770, fortsattes efter 1772 som »Gehejmestatsråd».

gehejmeråd, ty. titel, fortrolig rådgiver for fyrste. I Danmark efter 1660 anvendt for kgl. råder, særlig for medl. af Gehejmekonseillet, men gaves også til andre, efterh. mest som titel, indtil 1808.

Gehejmestatsråd, 1772-1848 øverste organ f. da. regering, hvor kongen præsiderede, og hvor vigtigere statsager efter forestilling fra kollegerne afgjordes. Medl.tal som regel 5-8; betød mindre i kabinetsstyreperioderne under Høegh-Guldberg og krigen 1807-14. 1852-66 betegnedes statsrådet igen som **G**.

Ge'henna (hebr. *gê hinnôm* Hinnoms dal), en dal S f. Jerusalem, som var kommet i vanry p. gr. a. borneofre under kongerne Akaz og Manasse. I senjødedommen mente man, at den endelige straffedom over de ugudelige skulle finde sted her. Ordet **G** bruges som læneord i det g. N.T.; i den da. autoriserede oversættelse gengivet ved helvede.

ge'hæng' (ty. *Gehänge*), opr. akselskærf, nu lukrem til sabel el. kærde.

ge'ho'r (ty., egl: høreelse, *mus.*, musik-sans; spille efter **g**, spille uden noder, blot efter hukommelsen. Se også absolut **g**).

Geibel [*'gæ:i*], *Emanuel* (1815-84), ty. forfatter. **G**-s klassiske epigondigt, blev prist af samtiden, men skarpt kritiseret allerede under naturalismen. Typisk populært digt *Der Mai ist gekommen*.

Geiger, Theodor (f. 1891), ty.-da. sociolog, prof. i Braunschweig 1928-33, emigrerede 1933 til Danmark. 1938 prof. ved Århus Univ., 1940 forment ophold i Århus af tyskerne, 1943-45 flygtning i Sv. Hovedværk: *Sociologi* (1939).

Geiger-tæller el. rørtæller, apparat til tælling af α - og β -partikler, konstrueret af den ty. fysiker Hans Geiger (f. 1882). **G** består af et delvis uddummet metalrør, hvori er udsendt en metaltråd, der holdes på en høj spænding (12-1500 volt) i forhold til røret. En α -el. β -partikel vil ved at passere luftretten frembringe stødionisering, hvorved der opstår et strømstød, som kan registreres ved et mek. tælleværk. **G** har spillet en stor rolle i atomfysikken, især ved kunstig radioaktivitet og kosmisk stråling.

Geijer [*'jæjær*], *Erik Gustaf* (1783-1847), sv. historiker, digter og komponist. Ledende i »Götiska förbundet», i hvis tidsskr. »Iduna» han offentliggjorde en række typebeskrivende digte bl. a. *Vikingen* og *Odalbonden*. Prof. i Uppsala 1817-46. Udg. 1825 *Svea rikets hæder*, 1832-36 *Svenska folkets historia*, grundlæggende f. sv. hist.-forsk. Opr. konserv., men viste 1838 liberale anskuelser. **G**-s »fravalb» fra konservatismen styrkede de liberale afgørende. (Portræt sp. 1574).

Geijer [*'jæjær*], *Per* (f. 1886), sv. geolog og petrograf, prof. i Sthlm. Undersøgelser over malmgeologi.

Geijerstam [*'jæjær*], *Gustaf* af (1858-1909), sv. forfatter. Begyndte som tendentios realist m. novellesaml. *Gråkallt* (1882) og romanen *Erik Grane* (1885); anv. i sin fig. store produktion en friere, mere folkelig fortællelemde, især *Fattigt folk* (2 novellesml. 1884 og 1889).

Geikie ['gi:ki], *Archibald* (1835–1924) eng. geolog, broder til J. G.; vigtige studier over Engls vulkanske bjergarter.

Geikie ['gi:ki], *James* (1839–1915), eng. geolog, broder til A. G.; undersøgte Engls kvartær og påviste interglaciale dannelser.

Geilo ['jæilo], stationsby på Bergensbanen ved overgangen til højfjeldet, 794 m o. h. Vintersportsted, 240 indb. (1930).

Geirangerfjorden ['jæiræŋgərjor:ən], no. fjord, gren af Storfjorden, Møre fylke; en af No.s skønneste fjorde, omgivet af høje, stejle fjelde, ned over hvilke elve danner mægtige fald, bl. a. »De Syv Søstre».

Geirrød, i nord. rel. en jette, som besøges af Thor, der må udføre forsk. kraftprøver el. lege. G-beretningen (fortalt i Snorres Edda) er en kultmyte, svarende til momentet lige efter slagtingen af offerdyret, og legene er udtryk for de kuldramatisk handlinger.

Geisa ['gæizə] (ung. *Géza*), Ungarns første kristne fyrste, regerede 972–97.

Geiserik ['gæi:ri:k], vandalerkong 427–77, erobrede 429–39 den rom. provins Africa, plyndrede Rom 455, erobrede Sardinien, Corsica, Balearerne og en del af Sicilien.

geisha ['gæi:ʃə] (kin.-jap. kunstner), professionel danse- og syngepiger i Japan. Som oftest er de uddannede til dette erhverv fra barndommen og gør tjeneste i et tehus.

Geisler ['gæi:l-], *Christian* (f. 1869), da. organist, sangpædagog og komponist. Har skrevet kammermusik, korværker m. v.

Geisli (isl. stråle), helgendigt af Einarr Skúlason om Olav d. Hells mirakler efter døden; reciteret af forf. i Nidaros' Kristuskirke ca. 1150.

Geismar, *Eduard* (1871–1939), da. teolog, broder til O. G.; fra 1921 prof. i etik ved Kbh.s Univ. Hovedværk: *Søren Kierkegaard 1–6* (1926–28). Idealistisk indstillet liberal teolog. Stor indfl. bl. studenterne.

Geismar, *Oscar* (f. 1877), da. præst, broder til E. G. 1931–48 ved Chr.-borg slotskirke; opbyggelig og litt.-kritisk forf. Fremragende kritiker, kirk. nærmest grundtvigianer. Bl. publikationer nævnes: *Erindringsbilleder* (1943); *Mennesker, Jeg Modte* (1944); *Om Mennesket Kaj Munk* (1945).

geisslerlære ['gæi:slør-], et glasrør med to indsmlektede metalektroder til frembringelse af elektr. udladninger i fortyndede luftarter, hvorved disse bringes til at lyse. g, der har navn efter en ty. instrumentmager H. Geissler (1814–79), anvendes til undersøgelser af luftarters spektre.

'ge'irfugl (oldn. *geirr* spyd) (*Pinguinus im'pennis*), stor alkefugl med reducerede vinger, uden flyveevne, levede indtil beg. af 19. årh. ved New Foundland, Grønland, Island Færøerne, Norge, de sidste dræbt 1844. I stenalderen i Danmark.

'Ge'iser, *sov.*, navn på da. orlogs- og koffardiskibe, opkaldt efter Geysir i Island. August 1888 stødte da. Amerikabåd G i Atlanterhavet sammen med da. Amerikabåd Thingvalla, begge tilh. Thingvalla-linien. G sank og 100 personer druknede. Maj 1923 skete i da. krydser G under demonstration en fosforekspllosion, hvorved mange søofficerer såredes hårdt, den dødeligt.

ge'ist (ty.), ånd, spøgelse.

gejstlige (retter), særlige da. domstole, der behandler sager ang. præsters og kirketjeneres særl. pligter, liv og levned. Fra

Erik Gustaf Geijer. Otto Gelsted.

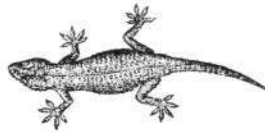
provsteretten (dommer og provst) kan appelleres til landemodet (biskop og stiftamtmand), derfra til højesteret.

gejstlige skuespil, dram. digtning med emner fra Bibelen (mysterier) el. helgenlegenderne (mirakler). Opr. opført i kirken af gejstlige, senere udenfor af lægfolk. Et levn heraf er passionsskuespilene i Oberammergau m. v. Genren også repr. i da. middelalderlitt.

gejstlighed (ty. *geistlich* åndelig), præsteskab i videre forstand.

gejstligt tilsyn, præsternes tilsyn med undervisn. (i Danm. afskaffet 1933). If. g var præsten født medlem af skolekommissionen i byerne og født formand på landet. Efter 1933 har præsten kun tilsyn med kristendomsundervisn.; hvert amts skoledirektor har en provst som medl.

'gekko'er (*Ascalab'otae*), små øgler m. hæfteskiver på tærnes underside, store

øjne, gennemsigtigt øjelæg. Er i stand til at løbe på mure, klippesider o. l. Ofte i huse, insektedere. Udbredt i varmere egne.

ge'l (lat. *gelare* fryse), halvfast elastisk masse, dannet enten ved delvis udfældning af et opløst kolloid (sol) el. ved kvældning af et kolloid ved tilsetning af opløsningsmiddel.

Gela ['dʒæla] (for 1928 *Terra'novæ*), ital. by på Siciliens S-kyst; 33 000 indb. (1936). Opr. gr. koloni (grl. 689 f. Kr.). Glansperiode i 5. årh. f. Kr.

gelatine (fr. af lat. *gelatus* frosset), proteinstofprodukt med højt glutinindh. Fås af kollagen, spec. af frisk hudaffald fra garve- og slagterier, ved behandl. med kalkvand, fortyndet syre, udtrækning med varmt vand og inddampn. af opløsningen i vakuum. Danner med vand en elastisk gel, der smelter ved temp. under 45° C og atter stivner. Anv. i husholdningen under betegn. husblas, i iscreme-fabrik, i farmaciaen til kapsler; endv. til lysfølsomme hinder i fotografien og til folier, til bogtrykvalser, som beskyttelseskolloid, appetur, substrat for bakteriedyrkning etc. Er ret værdiløst som næringsmiddel.

gelatineplade, *fat.*, glasplade dækket m. bromsolvgelatine.

'Gelbkreuz [-krøys] (ty. gult kors, efter emballagemærket), ty. navneskjul for en række blæretækkende kem. kampstoffer (sennepsgas, lewisit).

Gelder ['tældər], *Gert* (Aert) de (1645–1727), holl. maler. Elev af Rembrandt; har malet bibelske motiver og portrætter. Lagde især vægt på gengivelse af de prægtige orientalske dragter. Repr. på kunstmus., Kbh.

Gelderland ['tældər:lant], prov. i Holl. 50 f. IJselmeer; 5023 km²; 1 020 000 indb. (1946). Hele G ligger højere end havet. Marsk langs Rhinen. Hovedstad: Arnhem.

Geldern (ty. ['gældər:n], holl. ['tældər:n]), gl. ty. hertugdømme omkr. Nedre Rhin og IJsel; nu delt ml. Holl. (Gelderland) og Tyskl. (dele af Westfalen).

'Geldner [-it-], *Karl Friedrich* (1852–1929), ty. iranist og sanskritist. Avesta-udgave (3 bd., 1885–95).

gelé [ʃe'le] (fr. af lat. *gelatus* frosset), en som regel klar, sammenhængende, men dog blød masse fremstillet ved afkøling af en varm husblasopløsning el. saft af pektinrig frugt tilsat 2/4–1 kg sukker pr. l.

ge'led (ty.), rad af soldater side om side til fods el. til hest.

Ge'leff, *Paul* (1842–1928), da. socialist. Opr. lærer, agiterede i provinsbyerne 1871–72, fængslede 1872 s. m. Pio, domt til 3 års forbedringshus. Løsladt 1875. Lod sig s. m. Pio 1877 bestikke til at udvandre til Amerika, hvor han kom i modsætning til Pio.

ge'le'je (ty. *geleiten*), ledsage, følge.

'Ge'lert (amer. ['gi:lərt]), *Johannes Sofus* (1852–1923), da. billedhugger; udvandr. 1887 til USA, hvor han bl. a. udførte en statue af H. C. Andersen i Chicago.

Gelibo'lu [gæj-], tyrk. navn på Gallipoli.

ge'linde [-nd-] (ty.), blid, mild; forsigtig; så sagte.

'Gellert, *Christian Furchtegott* (1715–69), ty. romanforfatter og dramatiker. Fremtrædende repr. for den nye borgerkultur. Vandt internat. ry med *Fabeln und Erzählungen* (1746–48).

Gelligaer (eng. ['gæli'gæ:r], wal. [gæhli'gæ:r]), by i S-Wales, N f. Cardiff, 36 000 indb. (1948).

'Gellius, *Aulus* (2. årh.), rom. forfatter. Under ophold i Athen påbeg. *G Noctes Atticæ* (attiske nætter) i 20 bøger, indeholdende udtog af antikke forf., tit i form af essays. Herved er bevaret betydningsfulde citater af tabte skrifter.

Gellivare, ældre stavemåde for Gällivare.

Gellon, tyrant i Gela 491, i Syrakus 485–78 f. Kr., slog Karthago ved Himera 480 og samlede grækerne på Sicilien.

Gelsenkirchen [gælzən'kirxən], ty. industriby i Ruhr-området; 271 000 indb. (1946). Talrige kulminer; jern- stål-, maskin-, kemikalie- og glasindustri m. v. Købstad 1875. Ca. 75% ødelagt i 2. Verdenskrig.

Gelsted ['gæl-], da. stationsby (Middelfart-Tommerup); 637 indb. (1945). Med Holme-Lunghøj 1049 indb.

'Gel'sted, *Otto* (f. 1888), da. forfatter og kritiker. Bl. a. kendt for 2 bøger om Johs. V. Jensen, *Ekspressionismen* (1919) og afh. i tidsskr. som »Clarté» og »Kritisk Revy». Fra 1945 knyttet til »Land og Folk». Af digtsaml. 1920–34 godt udvalg 1938. Både interkultuelt og følelsesmæssigt når hans verskunst højest i *Emigrantdigte* (1945), et af besættelsestidens rigeste lyriske dokumenter. (Portræt).

'Geltung, *Paul* (f. 1905), da. botaniker. Leder af »Den Danske Arktiske Station» på Disko. Arbejder over laver og Grønsl.s flora.

Geltung Bugt, ty. *Geltinger Bucht*, vig på sydsiden af Flensborg Fjord.

gelåufig [gæ'loifi] (ty.), flydende, overfladisk.

ge'mak (ty.), fornemt udstyret værelse; lille rum.

ge'mal (ty.), ægtemand. Bruges næsten udelukkende i højtidelig tale om høj rangspende, især fyrste. Hunkønsform: gemalinde.

Ge'mara, del af Talmud.

Gemelli [dʒe'mæli:], *Agostino* (f. 1878), ital. filosof, franciskaner. Fører for den ny-skolastiske bevægelse i Italien; grundlægg. af Det Hellige Hertes Univ. i Milano.

Gémier [ʒe'mje:], *Firmin* (1869–1933), fr. skuespiller og instruktør. Fremtrædende som leder af Théâtre Antoine og Odéon. Har udg. fl. skr. om teatret og dets kunst.

gemination (lat. *geminare* fordoble), sprogv., fordobling af lyd el. bogstaver.

'Gemini (lat.), stjernebilledet Tvillingerne.

'Gemma (lat.: ædelsten), stjernen a i Den Nordl. Krone.

'gemme (lat. *gemma* ædelsten), smykkesten med dekoration i fordybet arbejde, særl. fra antikken, renaissance og ny-klassicismen; smykkesten med ophøjet relief kaldes kame.

'Gempelerle (*Gempelerlin*), *Tobias* (d. ca. 1600), ty. maler, indkaldt til Danm. Portrætter, bl. a. *Anders Sørensen Vedel* (fr.borg).

gemser (*Rupicap'rinae*), underfam. af skædehornede, begge køn m. korte horn, bjergdyr. Den alme. g (*Rupicapra rupi-*

Almindelig gemse.

capra) i Alperne, Pyrenæerne o. a. MI- og S-O-eur. bjerge.

gemserod (*Do'ronicum*), slægt af kurvblomstflam.; flerårige urter med gule rand- og skivekroner. 25 arter. I da. haver dyrkes g som prydpilante; blomstrer i maj-juni.

gemshorn, *mus.*, i orgelet en åben labialstemme med en blød hornklang.

gen., fork. f. genitiv.

-ge'n (gr. *genēthai* fodes), 1) frembringende; frembragt; 2) af en vis art.

ge'n, ental af *gener*.

ge'nappegarn [se-'] (efter byen *Genappe* i Belgien), hårdtsnoet, svædet uldgarn.

Genboerne, studenterkomedie af J. Chr. Hostrup [1844].

gendarm [saa'dar'mør] (fr. *gens d'armes* bevåbenede folk), opr. fr. kongers adelige livvagt; 1439 kernen i tungt fr. rytteri. Senere feltpoliti og mil. ordnet stats-el. toldpoliti. I Danm. findes grænse-g; 1885-94 eksisterede som bestanddel af hæren et gendarmkorps, der skulle hjælpe de civile myndigheder med opretholdelsen af den offentl. sikkerhed (indført provisorisk under forfatningskampen af Estrups reg. trods voldsom protest fra Venstreoppositionen; mange steder ildeset).

gendøbere, *anabaptister*, *døbere*, kristent samfund, som forkaster barnedåben og derfor evt. gendøber. Opstod på Reformations-tiden; nu mest samlet i de baptistiske kirker.

gene ['jæ:na, 'jæ:nə] (fr. *gène*), hvad der plager el. generer.

geneal'gi' (gr.), slægtshistorie.

Genée-Isitt [ji'ni:'zizit], *Adelina* (f. 1878), da.-eng. danserinde, f. i Danm. Prima-ballerina ved Empire Theatre i London, gæst på Det Kgl. 1902 og 1932.

'ge'ner (gr. *genos* slægt), en af W. Johannsen indført betegn. for de i cellekernerne beliggende, egenskabsfremkaldende arvefaktorer. Tilstedeværelsen af sådanne enheder påvises allerede af Mendel (1865). **g** menes identiske med visse aktive nukleoproteider, der i mange former sidder rækkevis ordnede på kromosomerne. **g** besidder evnen til at gendanne sig forud for hver celledeling. **g** kendes på de egenskaber, de fremkalder, men deres egl. virkemåde er på langt nær kendt; man har dog kunnet vise, at visse **g** har direkte ansvar for enzyms dannelse og dermed for de kem. processer i cellen. **g** er meget stabile; men ved varme-, røntgen- el. a. bestråling øges chancen for genmøylets ændring, mutation. Herved dannes der et såk. allel-gen el. blot allel til det oprindelige. Par af alleler og tilsvarende egenskabspar dannes grundlaget for de mendelske krydsningsundersøgelser. **g** betegnes gerne med bogstaver; med store bogstaver betegnes sådanne gener, der kan fremkalde egenskaber allerede, når genet er til stede i enkelt dosis; med lille bogstav betegnes den tilsv. allel, der domineres af det første og kun viser den tilsv. egenskab, når det er til stede i dobbelt dosis. **g**-s molekylvægt er som de mest sammensatte æggehvide-stoffer; det enkelte **g** kan ikke ses i mikroskopet, men for visse gener hos bananfluen har man i spytkirtelkromosomerne kunnet påvise den virkelige plads.

gene'ra'l, opr. enfører for alle våben; højeste officersklasse. Danm.s har har

tre g-grader: **g** (kongen), **g**-løjtnant, **g**-major.

gene'ra'l (lat. *generalis* som hører til hele slægten el. arten; almindelig), over-, hoved-; fælles for alle, almen.

generaladjutant, officer, oftest general i adjutantstilling hos fyrster.

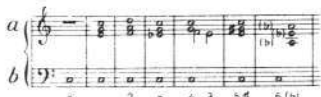
general-admiral og **general-admiral-lieutenant** var i ældre tid de højeste admiralsgrader.

generalafstemning, afsluttende afstemning om et forslag som helhed, efter afstemninger om dets enkeltheder.

Gene'ra'lakten, internat. overenskomst af 26. 9. 1928 om fredelig bilæggelse af tvistigheder ml. stater. Afsluttet under Folkeforbundets auspici og tiltrådt af mere end 20 stater.

generalauditor, chefen for hærens og søværnets auditorkorps.

generalbas, *grundbas*, *fundamentalbas* el. *basso continuo*, basstemme, der er forsy-

Generalbas. a. udførelsen (den uskrevne bas), b. den becyfrede bas.

net med tal, som angiver hvilke harmonier der skal spilles til den. Benyttes i al instrumentalt ledsaget musik ca. 1600-ca. 1750.

generaledbat, den alm. drøftelse af en sag mods. drøftelsen af dens enkeltheder.

generaldirektor, tjenestemand i spidsen for et generaldirektorat (fællesbetegn. for visse særskilte organer inden for Danm.s centraladmin., f. tiden: skatte- og told-departementet; statsbanerne; post- og telegrafvæsenet). **g** har lidt videregående beføjelser end dept.chefen. Titlen **g** anv. også i store private virksomheder.

generale kurs og distance, *søv.*, sammenkoblet resultat af de fra afførende plads styrede kurser og distancer, hovedsagelig i sejskibe, der under krydsning mod vinden må styre forsk. kurser.

General Electric Co., Ltd. [i'dzæ'nə'ral i'lektri:k 'käm'pəni 'li'mitid], London, grl. 1889, et af Engls. største industriforetagender. Fabr. af elektr. maskiner og apparater, kabler og isolationsmateriale. **G** beskæftiger ml. 40- og 50 000 personer i sine talr. fabrikker landet over.

general'feltmarskal, højeste generalrang i fl. fremmede hære. Værdighedstegn. Feltmarskalstav.

general'fiskal, et efter 1660 oprettet da. embede som øverste statsanklager i sager om embeds- og statsforbrydelser. Beklædtes af en højesteretsadvokat. Embedet blev ophævet efter grundloven af 1849.

generalforklaring, den opgørelse som indehaveren af et kreditoplæg hvert kvartal indsender til toldvæsenet med specifikation over ind- og udgåede varer samt de på kreditoplaget værende varebeholdninger.

generalforsamling, et møde, hvortil samtlige medl. af en forening el. sammenslutt. el. samtl. aktionærer i et aktieselskab er mødeberettigede. **g** har i reglen den højeste myndighed i foreningens el. selskabets anliggender.

generalfuldmagt, fuldmagt til at bestyre samtlige anliggender (el. alle anliggender af en vis art) på en andens vegne.

Generalguvernementet, fra 10. 8. 1940 ty. betegn. for de dele af Polen, der ikke indlemmedes i Tyskl. 1939; 1942 udvidedes **G** med de vestkraanske områder (omkr. Lvov).

generalguvernør, embedsmand, der som øverste repræsentant f. regeringen styrer et landområde; evt. også m. militær myndighed. I det gl. Rusl. var **g** øverste lokalembedsmand. Hvor krigsførende magt erobrer fremmed territorium, kan **g** anvendes som titel for lederen af områdets admin.

generalhandel, inden for eksportstatistikken den samlede udførsel af varer,

mods. specialhandel, der kun omfatter udførsel af landets egne varer, men ikke genudførsel af tidl. importerede varer.

gene'ra'lia (lat.), oplysninger af alm. karakter om en person (alder, stilling, bopæl m. m.).

generalinspektør, officer, oftest af generalrangs, der skal overvåge en våbenarts uddannelse m. m.

generalintendant, embedsmand, der leder hærens forplejningsjeneste. **g** er lige-stillet med generalmajor.

generalisation (lat.), almindeliggørelse, slutning fra enkelttilfælde til almenbetegnelser el. fra det mindre omfattende til det mere omfattende.

generalise're (lat.), almindeliggøre, udvide en sætningens anvendelse til nye områder.

gene'ralissimus, general, der fører et riges hele landkrigsmagt.

gene'ra'liter (lat.), generelt.

generalite't, i ældre tid sammenfattende navn for alle hærens generaler samt for et landmilitært regeringskollegium (som det 17. årh.s krigskollegium).

Generalkirkeinspektionskollegiet, da. regeringskollegium (1737-91) til overopsyn med alle kirker. forhold.

generalkommando, dels området en «kommanderendes» general er sat over, dels hans stab og faghjælpere.

Generalkommissariat (s-kollegiet), admin. under enevælden i Danm. særlig militærvesenets økonomi.

generalkonsul, højeste konsulsgrad; **g** er som regel overordnet i forhold til sit lands konsul i et bestemt distrikt.

general'krigs-kommissær, betegn. for en embedsmand, der fra 1662 styrede den da. hærs pengevæsen og 1794-1851 udskrivningsvæsenet.

generalkvar'ter-mester, i nogle hære overgeneralens el. generalstabschefens nærmeste hjælper i krig.

generalkvittering, d. s. s. saldokvittering.

generallæge, i Danm. chefen for hærens lægekorps. Ligestillet med generalmajor.

general'løjtnant, næstlaveste generalgrad. **g** er i Danm. chef for generalkommandoen, i Frankr. (general de division) oftest fører for en division.

generalmajor, laveste generalgrad. Kaldes i fl. hære brigadegeneral.

generalmarch (egl. almen afmarch), militært signal, der kalder alle til alarmpladsen.

General Motors Corporation [i'dzæ'nə'ral 'mo:tə:z kār'pə'ræ:ʃən], en af de største amer. automobilkoncerner, grl. 1908. **G** driver en udstrakt fabrikation af biler, elektr. tilbehør, køleskabe m. m. 1947 var aktiekap. \$724 607 800, antal arbejdere og funktionærer 375 689, årsprod. 1 925 857 vogne. Ved udgangen af 1945 havde **G** leveret for over 12 milliarder \$ (ca. 57½ milliard kr.) krigsmateriel til 2. Verdenskrig. Til koncernen hører bilfabrikkerne Buick, Cadillac, Chevrolet, Oakland, Oldsmobile, Opel, Pontiac, la Salle og Vauxhall. **G** har samlefabrik i København.

generalnævner, d. s. s. fællesnævner.

gene'ra'l-pardo'n, benådning af en større kreds af forbyrder, især sådanne, som har begået forbyrdelser af en bestemt art.

generalpause, en fælles pause på en el. fl. takters længde for et helt orkester el. ensemble.

generalpolice i vareforsikr. (som led i søforsikr.) omfatter, mods. takseret police, alle varer, den forsikrede i det pågæld. tidsrum modtager el. afsender m. pligt til at forsikre.

generalprokurator, embedsmand under den da. enevældt. Skulle opr. (1660'erne) føre tilsyn m. inddrivelsen af kronens fordringer. Fra 1730'erne knyttet til kancelliet som kronens juridiske rådgiver; deltog navnlig i udarbejdelsen af love, næst efter præsidenten kancelliets ledende mand. **g** var som regel fremragende jurister (Stampe, Colbiørnsen, Ørsted). Bort-faldt 1872 ved Algreen Ussings død.

generalprævention, hensynt til at tilskynde borgerne i alm. til at afholde sig fra lovovertrædelser.

generalprøve, sidste prøve inden premieren på dram. el. mus. værk.

generalstab, et hærlæd, som arbejder m. alt vedr. krigsføring og er stamme til højere krigsstabe.

generalstabskort, topogr. kort, i Danm. i 1:100 000, udg. af Geod. Institut til mil. og civilbr. Leveres med el. uden højdekurver. g benyttes i dgl. tale urigtigt som fællesbetegn. for alle instituttets kort: målebordsblade, atlasblade osv.

Generalstaterne, holl. *Staten-Generaal*, i den tidl. nederl. republik betegn. for fælles parlament, sammensat af repr. for de enkelte provinders stænder. Fra 1814 betegn. for holl. parlament.

generalstrejke, strejke omfattende alle el. det store flertal af arbejderne på de vitale arbejdspladser i et land el. distrikt. Formålet med g kan være økon., polit. el. revolutionært. g forsøges i. gang i Engl. 1842 (uden større resultater). g har været stærkt diskuteret i I. og 2. Internationale, hvor moderate fagforeningsledere i alm. var imod den, mere marxistiske soc. dem. anbefalede den bl. a. i tilf. af krig, og Syndikalerne lagde afgør. vægt på den revol. g. De fleste stædfundne g har enten haft et konkret, polit. formål, - f. eks. fl. g i Belgien for alm. stemmeret, g i Tyskl. mod Kappkupet 1920, i Danm. mod kongens afstøtelse af ministeriet Zahle 1920 og fl. korte g 1943-44 under den ty. besættelse - el. været af revolutionær karakter: f. eks. i Rusl. 1905, i Tyskl., Ital. o. a. lande efter I. Verdenskrig. Af mere faglig-økon. art var g i Sv. 1909 og i Engl. 1926, som endte med nedlæg for arbejderne, og i Frankrig 1947, som endte m. kompromis.

generalstænder, fr. *États-généraux*, stænderforsaml. for hele Frankrig, modsat provinsstænderne. Samledes ret hyppigt i 16. årh., en sidste gang 1614, derefter ikke før 1789, da den enevældige regering gav op over for finansnøden. g (ca. 300 gejstl., 300 adelige, 600 fra trediendst) samledes i Versailles 5. 5. 1789 efter livlig valgkamp. Efter en månedes forhdl. om g-s virksomhed tog trediendst ledelsen og gennemtvang g-s omendelse til grundlovgivende nationalforsamling.

generalsuperintendent, titel for de øverste evangeliske gejstlige i Tyskl. (= da. biskop).

General-toldkammer- og Kommercekollegiet administrerede 1768-70 og 1816-48 da. monarkis toldvæsen, kanal- og fyrvæsen samt industrisager.

generalvikar, en kat. biskops medhjælper og vikar.

generation (lat.), slægted. Inden for befolkningsstatistikken i alm. en gruppe personer, der er født på omtrent samme tidspunkt. g anv. også i betydningen menneskealder.

generationskifte betegn. det regelm. skifte ml. forsk. udviklede generationer under en arts forplantning. Hos planterne vil g forme sig som en veksel m. en kønnet, haploid generation (forkim, prothallium), der forplanter sig v. hj. af kønsceller, gameter, og derfor kaldes gametofyt, og en ved befrugtning opstået ukønnet, diploid generation, der forplanter sig v. hj. af sporer og kaldes sporofyt. Hos bregnevækster vil der eksempelvis af sporene fremspringe små hjerteformede forkim, der udvikler hundlige og hanlige kønsganar (arkegonier og antheridier). Af de sidste frigøres selvbevægelige sædceller, der i en dugdråbe baner sig vej til ægcellen i det hundlige organ. Efter æggets befrugtning fremvokser der deraf den egl. bregneplante, der i sporehuset på bladene efter en reduktionsdeling af visse celler danner de brune sporer. Hos mosser er mosplanten gametofyt, sporehuset tilken og sporehuset sporofyt. Hos blomsterplanterne er gametofyten reduceret til den hundlige kimsæk og det hanlige støvkorn. Hos dyrene findes intet g i den ovennævnte betydning, da der ingen egl. haploid generation dannes, men g har her mening af et regelm. skifte ml. generationer, der forplanter sig på forsk.

måde, enten skifte ml. kønnet og ukønnet forplantning (metagenese), f. eks. hos vandmænd, salper, iker el. forsk. former af kønnet forplantning (heterogoni), f. eks. hos bladlus. g som alm. fænomen er først erkendt af danskeren Japetus Steenstrup (1842).

generatio æqui-voca [-kvi-jel. *gene'ratio spontanea* (lat.: tvivlsom el. spontan opståen), selvdannelse, d. v. s. (den gl. lære om) levende væsners opståen direkte af den livløse natur. Blev for bakteriers og andre usynlige organismers vedk. kraftigt modsat ved Pasteurs forsøg. Det levende stof opståen er dog stadig en gåde, og ej heller kan man sætte en skarp grænse ml. levende og dødt.

generati'v (lat. *generare* avle), vedr. det forplantningsmæssige mods. det vegetative.

generator (lat. *generare* avle, frembringe), 1) en maskine, der forvandler mekanisk energi til elektr. energi (f. eks.: dynamo, elektrostatiske generator); 2) g til fremstilling af gas (gase.).

generatorbiler, d. s. s. gasdrevne automobiler.

generatorbrænde, brænde til automobilgeneratorer. Største længde 8 cm, største tværsnit 25 cm², største vandindhold 27%. Under og de nærmeste år efter 2. Verdenskrig anv. ca. 4,2 mill. rm brænde (mest bog) til g i Danm.; omregnet til 3-tonns lastvogne er den dertil svarende kørsel anslået til 1750 mill. km.

generatorgas, blanding af kulilte og kvælstof; fremstilles ved at blæse luft over glødende brændsel (ofteft koks). g anv. (særlig under 2. Verdenskrig) som drivkraft i automobiler. Blandt med vandgas giver g kraftgas. (Jfr. gasgenerator).

gene're [je-] (fr. *général*), mediere besvær; være hindring, pålægge tvang, forulempe; gene're sig, el. være gene'rt [je-], føle sig ufri el. trykket, forlegen.

gene'rel (lat. *generalis*), almen, almindelig.

gene'rel' pa'rese, ældre betegn. for dementia paralytica.

gene'risk bestem. er en ydelse når skyldneren har frit valg m. h. t., hvilke individuelle ting han vil erlægge til opfyldelse af sin forpligtelse, idet denne kun går ud på at erlægge et vist kvantum af en bestemt art ting, f. eks. gl. jern, tørv, optændingsbrænde.

gene'ris [je-] (fr.), ædelmodig, ikke smålig; generosi'te't [ge-] el. [je-], ædelmodighed.

-ge'nese (gr. *genesis* oprindelse, tilblivelse), -oprindelse.

Genesis (gr.: oprindelse), de gr. og lat. bibeloversættelsers navn på I. Mos., som begynder med skabelsen.

genetik (gr. *genesis* oprindelse, slægt), W. Batesons betegn. for arvelighedsforskningen, den viden, der kan erholdes gnm. krydsning og afkomsanalyser.

gene'tisk (gr. *genesis* oprindelse), vedrørende oprindelse.

genetisk psykologi, gren af psyk., der omhandler sjælelivets (ontogenetiske og fylogenetiske) udvikling.

gen'etter (*Ge'netta*), langstrakte, lavbenede, mørkplettede desmerdyr; Afrika, een art i S-Eur. Skindene værdifulde.

Genève [ʒə'nev:v], ty. *Genf*, 1) schw. kanton omkr. G-soen; 282 km² med 175 000 indb. (1941); 80% fransktalende;

Genève. Justitspaladset.

55% protest. Kanton 1815. Bet. agerbrug og vinavl, industri m. v.; 2) hovedstad i I); 132 000 indb. (1944). Smuk by, på begge sider af Rhône, ved dennes udlob af G-soen. Fr. kulturcentrum i Schw. (univ.). Blandt protest, og kat. - Fin-industri. - Historie. G var fæstning i romertiden, kom 456 under Bur-

gunderne; 1032 under Ty. Rige. Bisperne i G måtte ca. 1300 indrømme byen selvstyre; edsforbundet hjalp G til at holde sig uafh. af Savoyen. Under Calvins styre 1541-64 åndeligt centrum for de reformerte. Opoges i Schw. Forbund 1814 efter at have været indlemmet i Frankr. 1798-1813. Centrum for Folkeforbundets virksomhed 1920-46.

Genève-konventionen, internat. overenskomst afsluttet i Genève 1864, revideret smst., senest 1929, om forbedring af såredes og syges vilkår ved høre i krig; indstiftede det røde kors som beskyttelsestegn. Ny revision under forberedelse, bl. a. m. henblik på civilbefolkningens stilling under krig, modstandsfolks og civilisters internering m. v.

Genève-protokollen, protokol vedtaget af Folkeforbundets delegeretforsamling 1924. Foreskrev tvungen voldgift i alle konflikter og automatisk iværksættelse af sanktioner, og opstillede definition af angriberen. Blev aldrig ratificeret, men dannede forløbet for Locarno-overenskomsterne.

genever [ʒe'nev:v] (fr. *genèvre* enebær), holl. brændevin, tilsat et udtræk af enebær o. a. smagsstoffer.

Genève Sø [ʒə'nev:v], fr. *Lac Léman*, ty. *Genfersee*, sø på grænsen ml. Fr. og Schw.; 372 m o. h.; 581 km²; største dybde: 310 m; 72 km l.; gennemstrømmes af Rhône. Langs bredderne berømte kursteder (Lausanne, Vevey, Montreux). Stort fiskeri.

Genevieve [ʒə'nev:v], fr. form for kvindena'vne Genevieve.

Gene'zareth Sø, bibelsk navn på Tiberias Sø.

Genf, ty. navn på Genève.

Genferflag, *Genferkors* el. *Rode Kors* flag (rødt kors på hvid bund), det ved Genèvekonventionen indstiftede beskyttelsesflag for lazarettet, ambulancer m. v. I ikke kristne lande anv. andre mærker (i de fleste muhamedanske lande f. eks. en rød halvåne).

'Genfersee [-ze:], ty. navn på Genève Sø.

Genforeningen, Nordslævsigs indlemelse i Danm. efter folkeafstemn. 10. 2. 1920. 5. 7. underskrevet i Paris en traktat om overdragelsen (ml. Engl., Frankr., Ital., Jap. og Danm.), regnet fra 15. 6. Efter at have underskrevet traktaten 9. 7. red Christian 10. over den gl. grænse 10. 7. 1920 og deltog 11. 7. i stort fællesmøde på Dybbøl. Genforeningsdagen fejres s. m. Valdemarsdag 15. 6.

genforsikring el. *reassurance*, en risikofordeling ml. forsikr.-selskaberne indbyrdes, idet et selskab overdrager et andet en del af risikoen for en tegnet forsikr. mod en forholdsmæssig andel af præmien. Det indbyrdes forh. ml. selskaberne er den forsikrede uvedkommende, da han kun behøver at holde sig til det direkte tegnende selskab. g findes inden for alle forsikringsgrene - også internationalt - ogagnes såvel af særl. g-selskaber som af alm. forsikr.-selskaber.

ge'n-fre'kven's, d. s. s. gen-hyppighed.

genfødelse, 1) *teol.*, dogmatisk betegn. for det nye livssamfund med Gud, som mennesket kommer ind i ved dåben og modtagelsen af Evangeliet; 2) *rel. hist.*, en ny fødsel inden for en sjælevandring.

genganger (i overtroen), menneske, der går igen efter døden.

Gengangere, drama af H. Ibsen, udg. 1881. Vakte moralsk indignation v. sit motiv: arvelige følger af seksuelle udskjelser.

gen-gas, fork. for generatorgas.

gengasbil [gæn-], kort betegn. for gasdrevne automobiler.

gengasforgiftning, kulilteforgiftning, fremkaldt af generatorgas.

genfødelseteorier, teorier, der ser straffens formål i den retfærdige gengældelse af forbyrderens brøde. I den mest tidspidsede form fører g til talionsprincippet. g tilhører den ældre strafferet, men spillede en bet. rolle i nazistisk straffeteori.

'ge'n-hyppighed el. *gen-frekvens*, den re-

lative hyppighed, hvormed to el. fl. alle genrer optræder i forsk. populationer. Genet for blå øjenfarve er således langt hyppigere i Norden end i Syden, mods. det tilsv. gen for brune øjne.

geni [ʒe'ni] (lat. *genius* skytsånd), 1) højeste grad af åndelig begavelse; 2) person, som har g. - genial [geni'a'l] i besiddelse af geni; genialit'et, geni-præg, høj grad af åndelig begavelse.

-ge'ni' (gr. *genesis* oprindelse), -opståen. **Genil** [ʒe'nil], 358 km l. biflod til den sp. flod Guadalquivir; udspringer i Sierra Nevada og vander sletten ved Granada.

Ge'nista, bot., lat. navn for planten visse.

geni'tal'ier (lat.), kønsorganer.

geni'ti'v (lat.), *gramm.*, ejefald, en kasus, der knytter et nomen til et andet.

gentropper [ʒe'ni-] (fr. *génie*), ingeniørtropper (-væsen). Ordet bruges sjældent på da.

genius (lat. af *genus* fødsel), i rom. rel. opr. slægtslivets personifikation el. sjæl, udtryk for den erfaring, der er alm. i de antikke kulturer, at livet ikke beror i de enkelte individer, men i slægtshelheden, hvortil de hører. Senere, da de antikke forudsætninger svandt, opfattedes g som en personlig skytsånd, der fulgte hvert menneske gnm. livet. Også andre helheder end slægten havde deres g, f. eks. byen Rom, kollegierne og hærens afdelinger.

genkomst, Kristi (gr. *parusia*), Kristi tilbagevenden ved verdens undergang til dom over levende og døde. Disse eskatologiske tanker er blandet sammen med mytol. forestillinger, der har tabt deres opr. gyldighed i dag.

genkøbsret, sælgerens ret til at tilbagekøbe den solgte ydelse, når han vil.

gennah el. *'džannah* (arab., egl: have), betegn. for muhamedanernes paradis.

gennemgangstoner, *mus.*, harmoni-

Gennemgang.

fremmede toner, der indføres på ubetont taktid som et melodisk forbindelsesled ml. harmoniegne toner.

gennemgangsvogn el. *korridorvogn*, jernbanevogn med gennemgående gang på langs - sidegang el. midtergang - og med indgang fra vognenderne; mods. kupévogne.

gennemgående vogne, jernbane-personvogne, som løber over lange afstande, og som derfor ofte på knudestationer omrangeres fra tog til tog el. overføres m. jernbanefærger. I mange tilfælde kræves pladsbillet til g.

gennemhugning, i skovbrug d. s. s. udhugning.

gennemkomponeret, *mus.*, er et strofisk digt, hvor de enkelte strofer blot er et led i en større mus. helhed, uden at hver enkelt strofe dog behøver at have egen melodi.

gennemmarch. Fremmede troppers g af en stats territorium kan tillades i fredstid, men er i krig uforenelig med en streng neutralitet. I 1940 tillod Sv. dog i begrænset omfang ty. troppers g. Efter FN-s pagt er medlemmerne pligtige at indromme g til iværksættelse af militære sanktioner mod en fredsbryder.

gennemskrivningsmetoden, bogføringsmetode, hvor hver postering foretages samtidig på to el. fl. formulærer v. hj. af karbonpapir. g sparer tid og udelukker fejl ved overføring af posterne, muliggør næsten ubegrænset udvidelse af antallet af konti og effektiv anv. af bogføringsmaskiner. Har vundet stor udbredelse siden 1920'erne.

gennemsnit, mat., d. s. s. middeltal. Dersom der foreligger flere mængder af f. eks. tal el. punkter, betegner g også den samling af tal el. punkter, der er fælles for de givne mængder.

gennemsnitshastighed ved jernbaner, den gmsnitl. hastighed ml. to efter hinanden følg. standsningssteder el. for hele strækningen med fradrag af undervejsopholdene.

'Gen'ner Bugt, indskæring ml. Åbenrå og Haderslev.

Gennevilliers [ʒænvil'je], nordl. forstad til Paris; 25 000 indb. (1946).

ge'no'm (af *gen*), d. s. s. kromosomsæt.

genoplivning. I t. sf. af skindod kan g undertiden lykkes. Det vigtigste middel, som også kan anv. af lægmænd, er kunstigt åndedræt. Læger anv. endv. stimulerende indsprøjtninger af forsk. art.

genoptagelse, *jur.*, ny behandling af en efter de alm. regler endelig pådømt retssag; kan kun finde sted i ganske særl. tilf., især hvis der fremkommer oplysninger el. beviser, der uden parternes skyld ikke var tilgængelige før.

genotype (*gen + type*) el. *anlægspræg*, udtrykker (i modsætning til fenotypen el. fremtoningspræget), den type, der svarer til et individs gen-indhold; den tilsigtede, men p. gr. af tilfældig variation og karenes påvirkning modificerede og ikke direkte erkendelige type. Gen-indholdet bestemmes gnm. afkomsanalyse. g svarer til begrebet avlsværdi, fenotype til brugsværdi.

Genova ['dʒæ-], lat. og ty. *Genua*, ital. by i Ligurien, ved G-bugten; 649 000 indb. (1947). Italiens største havn (normalt omkr. 10 mill. t årl.). Vigtigste havn for d. vestl. Postlette og for Schweiz. Bet. industri: skibsværfter, metallurgi, garvning, bomuldsvarer, cement, automobiler. - Byen ligger dels på en lille slette, dels op ad de omgivende bjergskrænter. Talrige adelspaladser o. a. gl. bygninger, mange opført af Alessi. Univ. (grl. 1243). Beromt kirkegård (Campo santo). - *Historie*. G var vigtig ligurisk handelsplads i oldtiden, blev uafhængig republik 958, bekæmpede saracerner. Blev et af Middelhavets vigtigste handelscenter med værdifulde forbind. i Levanten (Byzans, korstogsrigerne); kuede Pisa i 13. årh., stredes m. Venezia om handelen m. Byzans, men led nederlag. Militært eafh. afhængig af Milano; sluttede sig 1528 (under dogen Andrea Doria) til Habsburgerne og ydede dem store lån og værdifuld flådehjælp, bevarede uafhængighed og republ. forfatn.; indtil fortes stadig strid ml. adelslægter.

Domkirken i Genova.

1797 fr. vasal, kom 1815 til Sardinien. Stærk opblomstring i 19. årh. Hårdt ramt af brit. luftangreb okt.-nov. 1942 og gennem 1943.

Genova-konferencen apr.-maj 1922, international konferenc, hvor Lloyd George søgte at få Sovj. knyttet til eur. samarbej. og gennemføre plan for reparations- og økon. genrejsn. Mislykkedes, dels p. gr. af eng.-fr. modsætn., dels p. gr. af fr.-belg. erstatningskrav for tilgodehavender i Sovj., hvoriend Tyskl.-Sovj. samtidig fandt sammen i Rapallo.

Geno'veva, fr. *Geneviève* [sən'vjæ:v], 1) (d. 512), Paris' værnehelgen; 2) G af Brabant (ca. 750), legendarisk skikkelse, hvis rorende skæbne er behandlet i ty. folkebog samt i dramaer af L. Tieck (1799) og Fr. Hebbel (1843).

genre [ʒɑ̃ʁə] (fr: slægt, art, slags), kunst- art; manér, stil.

genremaleri [ʒɑ̃ʁə] (fr. *genre* art), billede, der gengiver en situation af hverdagslivet. g er kendt fra gl. tid, især i 17. årh. holl. kunst, også typisk for det 18. og 19. årh.s borgerlige kunst, først moraliserende, siden mere alm. skildrende.

gens (lat.), slægt.

gensidigt testamente, testamente hvorved testatorerne gensidigt indsætter hinanden som arving; tidl. meget hyppige ml. barnløse ægtefolk, men har efter loven af 20. 4. 1926 mistet største delen af sin bet.

genstandsald, *gramm.*, d. s. s. akkusativ. **genstandsled**, *gramm.*, d. s. s. objekt. **genstandsteori**, Meinongs betegn. for læren om genstande i alm., deres grundegenskaber, hovedarter m. v.

Gent (flamsk [tænt]), fr. *Gand*, hovedstad i belg. prov. Oost-Vlaanderen ved Schelde; 164 000 indb. (1948), med for-

Gent. T. v. i baggrunden klædehallen og domkirken.

stæder 254 000 indb. G har kanalforb. til Neuzen ved Wester Schelde og er Belg.s næstvigtigste havneby. Indførsel af kul, olie, træ og tekstilstoffer. Centrum for Flanderns tekstilindustri (bomuld), endv. læder-, maskin- og sukkerindustri. Det centrale G er en gammel-dags by, gennemskåret af kanaler; berømte bygn. er de flamske grevers slot (1180-1200), rådhuset (1482-1618), klædehallen (1426-41) og domkirken Sint-Baafs (grl. 941, færdig i 16. årh.). Flamsk univ. - *Historie*. Fæstning i Karolinger-tiden, i senmiddelalderen bl. Eur.s forende tekstilbyer, tit i kamp m. Flanderns grever; oprør mod Burgunderne og Habsburg. Svækket fra ca. 1500. Industriel opblomstring efter 1800.

Gent [tænt], *Joos van* (el. *Justus*), nederlandsk maler. Omkr. 1460-73 virksom i Antwerpen og Gent, 1473-80 hos hertug Giovanni della Rovere af Urbino (1458-1501). Påvirkede med sin olieteknik ital. malerkunst. Berømteste billede: *Nadveren* (1474).

'ge'n-tabs-hypotesen, en af Th. Dobzhansky fremført betragtning, at racer dannes s. følge af en populations opdeling i mindre individgrupper, idet dette medfører tabet af arveenheder. Herved bliver tilfældigt visse genrer hyppigere end andre i de forsk. grupper og raceforskellighederne begynder at fremkomme.

gentagelsesvirkning. Hvor lovgivningen fastsætter for højet straf el. særl. retsfølger for det tilf., at en person, efter at være idømt straf, på ny begår lovovertrædelse, siges straffen at have g. I da. ret bortfalder g 5 år efter straffens udståelse, forældelse el. bortfald.

Gent Altret, Hubert og Jan van Eycks hovedværk og den ældre nederl.

skoles betydeligste arbejde. Udf. til den senere borgmester i Gent, Jodocus Vydt's kapel i domkirken Sint-Baafs i Gent, opstillet 1432. Storstøtten formentlig udf. af Jan van Eyck. (Ill. se van Eyck).

'genter-alen, ældre belg. mål = 69,8 cm.
'genter-system, form for arbejdsledelsesforsikring som bruges første gang 1901 i Gent. g fik bet. for udfordringen af den da. arbejdsledelsesforsikring.

Genti'ana efter *Gentius*, en illyrisk fyrste (2. årh. f. Kr.), lat. navn for ensian.

genti'anaviolet, trifenylnetanfarvestof, (metylviolet), der dræber svampe i huden.

genti'a'nod (*adix gentianae*), roden af forsk. ensianarter, indeholder glykosider (bitterstoffer) - der finder anv. i med. (gentianekstrakt) - et gult farvestof (gentianin), sukker (gentianose), garvestoffet tannin og æter. olier. Som gl. lægemiddel bruges mange steder ensiansnaps, fremstillet ved gæring af g.
genti'l [ʒɑ̃] (fr.), fin. nobel. pæn.

Gen'tile [dʒen'tile], *Giovanni* (1875-1944), ital. filosof. Gennemførte som undervisningsmin. den fascistiske skolereform. Hegeliangs præget.

Gentile da Fabri'ano [dʒen'tile], egl. *Gentile Massi* (ca. 1370-ca. 1427), ital. maler. Hovedværk: *Kongernes Tilbedelse* (akad. i Firenze) i rige farver.

gentilhomme [ʒɑ̃ti'jom] (fr.), adelsmand, kavaler, gentleman.

Gentilly [ʒɑ̃ti'lj], sydl. forstad til Paris; 17 000 indb. (1946).

gentleman ['dʒentlmən] (eng.), person, der viser fornæmhed i optræden, væsen, tænkemåde; hædersmand; herre. I Eng. betegner g dels en, der tilhører landadelen (*the gentry*), dels en etisk og konventionelt dadelig person og (i alm.) en mand el. herre. gentlemanlike ['dʒentlmənli:k] (eng.), som en gentleman, uadadeligt.

gentlemanløb, betegnelse for galop-sportens amatørløb for ca. 1930.

gentlemanrytter, gl. betegn. f. amatør-rytter.

gentlemen's agreement ['dʒentlmənz 'ɑ:grɪmənt] (eng.), uskrevet overenskomst, der hviler på gensidig tillid.

Gentofte, da. hovedstadskommune N f. Kbh.; 25 km²; 86 709 indb. (1948); 1945 i G sogn 8931, Jægersborg 5706, Vangede 10 224, Dyrsgårds 11 395, Hellerup 13 774, Maglegårds 7708, Ordrup 14 909 og Skovshoved 9466 indb. I den nordl. del ligger statsskoven Ermelund og galopbanen; i midten Bernstorff Slot og G Sø, Skovshoved havn, traverbanen, Charlottenlund Slot og Danmarks Akvarium; i den sydl. del Tuborg fabrikk og havn. En mindre del er land- og havebrugsmæssig udnyttet, resten mere el. mindre sammenhængende villahyer. 8 sognekirker, 5 gymnasier. G har navn efter gården Gefnetofte, der efter Reformationen blev kronods og på hvis jorder der i 17. og 18. årh. rejstes lyststeder og slotte. Fra ca. 1850 beg. udlyttn. fra Kbh., stærk befolkningsstign. fra ca. 1900. Fra 1934 admin. af borgmester og magistrat.

gentry ['dʒɑ:ntri] (eng.), tidl. d. eng. landadel, nu tillige bourgeoisie (the upper middle class - gentlemen og ladies), omfatter også yngre sønner af adelige.

Gentz [t-s], *Friedrich von* (1764-1832), ty. forfatter og politiker. Opr. moderat frihedsmænd, sluttede sig 1812 nøje til Metternich, gik efter 1815 ind for absolutisme og undertrykkelse af ty. frihedsbevægelse. Behandling diplomat og skribent.

'Genua, lat. og ty. navn på Genova.

genu'i'n (lat. *genu'inus* medfødt), ægte, lodig; ægtenig.

'genus (flertal *genera*) (lat; kon), 1) *gramm.*, en i visse propp forekommende klasseinddeling af nominerne. På indoeur. fandtes 3 g: maskulinum, femininum og neutrum, og til en af disse klasser hørte et hvert substantiv. Mange indoeur. sprog, f. eks. ty. har stadig bevaret alle tre g, andre har reduceret dem til to, som *rigsda.* (fælleskon og interkon) el. fr. (maskulinum og femininum), atter andre har ud-

slettet forskellen (eng.); 2) *biol.*, slægt, i systematikken omfatter g en række hinanden nærtstående arter.

'genuskøb, køb af genstand(e) alene bestemt efter art; mods. speciekøb.

geny- (gr. *gēnys* kæbe), kæbe-.

Genzan [gænzɑ:n], jap. navn på havnebyen *Wensan* i Ø-Korea.

'geo- (gr.), jord-.

geocentrisk [-'sæn't-], henført til Jordens centrum, benyttes om astron. koordinater.

geodæ'si' (*geo-* + gr. *daiesthai* dele), udmåling af Jordklodens overflade. Den højere g beskæftiger sig med hele jordens form og størrelse og tjener dels vidensk., dels prakt. formål som grundlag for den topogr. opmåling. g omfatter astr. stedbestedmelse, triangulation, basismåling, præcisions-nivellement (herunder hydrostatisk nivellement), tyngdemåling, fejlteori, udjævning osv. Den lavere g beskæftiger sig med opmålinger af mindre områder, hvor man kan se bort fra jordkrumningen, og tjener væsentligst økon. formål. - *geo'dæ't*, person, der beskæftiger sig med g.

Geo'dæ'tisk Institut i Kbh., grl. 1928 ved sammenslutning af Den Da. Gradmåling og generalstabens topogr. afd., udfører vidensk. og geofysiske arbejder, bestrider Danms samt Færøernes og Grønls opmåling, trykker og udgiver kort samt forsk. vidensk. publikationer. G har til huse i Proviantgården. Endv. råder G over et observatorium i Budge. En seismisk station på V-nceinten v. Kbh. samt 2 seismiske stationer i Grøn. (Ivigut og Scoresbysund). Direktør prof. N. E. Nørlund.

geo'dæ'tisk kurve el. *geodætisk linie på en flade kaldes enhver kurve, der på fladen er den korteste vej ml. to vilkårlige af sine punkter.*

Geoffrey of Monmouth ['dʒæfrɪv 'mɑ:nməʃ] (ca. 1100-54), eng. kronikeskriver. Hovedværk: *Historia regum Britannie* (1137), der indeholder de keltiske Arthur-sagn; overs. til fr. af Wace og herfra til eng. i Layamon's «Brut» ca. 1205.

Geoffroy Saint-Hilaire [ʒə'frwa sɑ̃ti'læ:r], *Etienne* (1772-1844), fr. zoolog og palæontolog. 1793 prof. i Paris; deltog i den vidensk. mission, som fulgte Napoleons felttog i Ægypten. Tilsluttede sig Lamarcks ideer og kom herved i modsætning til venen Cuvier.

'geofysik (*geo-* + *fysik*), den videnskab der beskæftiger sig med Jordklodens fys. forhold. Den beskriver tilstande og forandringer i Jordens indre, på overfladen og i det omgivende luftthav og studerer de energiformer, der optræder, og de kræfter, der er virksomme. Meteorologi, hydrografi, Jordmagnetisme, seismologi, vulkanologi, gravimetri og isostasi kan anses for geofys. specialvidenskaber. Den praktiske g udforsker undergrunden (dybdelagene) v. hj. af magnetiske, elektr., gravimetriske og seismiske metoder med henblik på at finde værdifulde stoffer: metaller, olie, salt osv.

geofytter (*geo-* + *-fytt*), planter, hvis overvintrende knopper befinder sig nede i jorden, f. eks. tulipan, anemone.

geogno'sil' (*geo-* + *-gnos*), gl. betegn. for geologi.

Geo'graf Bugten (*Geographie Bay*), på Austrs V-kyst, S f. Perth.

geogra'fi' (*geo-* + *-grafi*), beskrivelse af Jorden med påvisning af sammenhæng ml. faktorer som Jordklodens faste (litosfæren), flydende (hydrosfæren), luftformige del (atmosfæren), Jordens stilling og forhold til Solen, klima, planteverden, dyreverden og menneskeverden. De vigt. grene er: matematisk, fysisk, bio- og antropo-g. De fl. af de fænomener, g giver sig af med, er også genstand for andre videnskabers undersøgelser og fra disse (astronomi, fysik, geofysik, geologi, botanik, zoologi, antropologi, etnografi, kulturhist., nationaløkonomi) hentes g en del af sit lagttagesmateriale, lige som den bygger på tair. af de resultater, som disse har nået. Kartografi og topografi har særlig betydning ved tilvejebringelse, beskrivelse og afbildning af

geogr. materiale. Den del af g, der behandler Jorden som helhed, kaldes almindelig g, og den del, der behandler de enkelte områder, regional g.

geo'gra'fiske racer, *biol.*, individgrupper af en art med særpræg og forsk. udbredelse. I skovbruget betegnes de gerne som proveniensformer. Undertiden betegnes g som underarter.

Geografiske Selskab, Det Kgl. Danske, grl. 1876, udgiver »Geografisk Tidsskrift» og »Folia geographica danica», uddeler selskabets guldmedaille og Hans Egede medaille. 1948: ca. 300 medl.

geografisk mil, 7,420 439 km.

Geograf Kanalen (*Geographie Channel*), nordl. indløb til Shark Bay, V-Austr.

Geographical Society Ø [dʒi'o:græfɪkəl sə'saiəti:] (eng; geogr. selskab-), mellemste af de 3 store, bjergrige øer i Keiser Franz Joseph Fjord-Kong Oscars Fjordkomplekset. Oplygget af paleozoiske og mesozoiske sediment. Højeste punkt 1882 m.

geo'lide (*geo-* + *-id*), betegn. for den mat. jordoverflade. g er en niveauflade (en flade, der overalt står vinkelret på tyngdekraften), der følger den ideelle havoverflade og fortsætter ind under kontinenterne. g tilnærmed med sfæroiden og den intern. ellipsoide.

geoisoter'mer (*geo-* + *isotermer*), tænkte flader i Jorden, forbindende punkter med samme temp.

'geokemi' (*geo-* + *kemi*), læren om Jordklodens kem. sammensætning, grundstoffernes fordeling i de forsk. dele og de kem. processer i Jorden (grundstoffernes kredsløb i naturen).

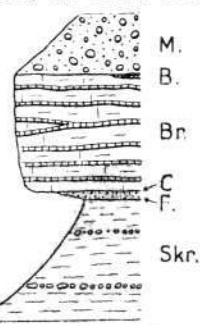
'geokronologi' (*geo-* + *kronologi*), en absolut tidsregning af De Geer og hans elever gennemført for den sen- og postglaciale tid v. hj. af korrelationer af årlagene i varvigt ler og floddeltaer.

geologi' (*geo-* + *-logi*), videnskaben om Jordens opbygning og udvikling. g omfatter dynamisk g, tektonisk g, stratigrafi, paleogeografi, petrografi, palæontologi o. a. Banebyrdere inden for g var N. Steensen, A. G. Werner, J. Hutton, W. Smith, Cuvier og Ch. Lyell.

geo'lo'gisk aldersbestemmelse foretages ved undersøgelse af radioaktive stoffers omdannelsesgrad i forsk. mineraler. Mængden af bly og helium i uran- og thoriumholdige mineraler afhænger lovmæssigt af alderen. Analyser giver for de ældste bjergarter i grundfjeldet ca. 2000 mill. år. Fra kambrium til nu er gået ca. 500 mill. år.

geologiske undersøgelser, offtentl. institutioner, hvis hovedformål er geol. kortlægning, findes i de fl. lande; ældst er Engls (1840). I Sv. oprettedes g 1858, i No. 1858, i Finl. 1870 og i Danm. 1888.

geologisk profil, 1) i naturen i lodret

Geologisk profil af Stevns Klint. M. moræneler, B. breccie, Br. bryozokalk med flintlag, C. cerithiumkalk, F. fiskeler, Skr. skrivekridt.

snit blottet del af en geol. lagserie; 2) i tegning konstrueret snit gnm. en del af Jordskorpen.

geo'me'ter (*geo-* + *-meter*), internat. betegn. for landmåler.

geome'tri' (*geo-* + *-metri*), først og fremst m. løs meren om figurer i planen og i rummet. I videre forstand regnes til g enhver

Georg 2. (England). Georg 3. (England).

Georg 5. (England). Georg 6. (England).

Georg 1. (Grækenl.). Georg 2. (Grækenl.)

gren af matematikken, hvori man undersøger begreber, hvis egenskaber ligner figurernes, og hvor man derfor indfører en geometrisk sprogbrug.

ge'ometrisk isome'ri, kem., d. s. s. cis-trans isomeri.

geometrisk middel af en række tal, hvis antal er n , er den n 'te rod af tallenes produkt, altså $\sqrt[n]{ab}$ for to tal a og b .

geometrisk optik, den del af lyslæren, der behandler lysets tilbagekastning fra spejle og brydning i棱smer og linser ud fra den antagelse, at lyset udbreder sig efter rette linier (lysstråler), uden hensyn til lysets bølgenatur.

geometrisk progression el. **geometrisk række**, d. s. s. kvotientrække.

geometrisk sted for de punkter, der opfylder en el. fl. betingelser, er samlingen af disse punkter, som regel en kurve el. flade.

geometrisk stil, betegn. for den herskende ornamentik (spec. i Dipylon-keramikken) i gr. jernalder; i den opr. af rent

Hest i geometrisk stil (Metropolitan Museet, New York).

geom., tæt sammenstillede ornamenter dannede dekoration trænger senere silhuetterede dyre- og menneskefig. sig ind, først som et underordnet, men snart som et dominerende element. g -s tid (ca. 950-700 f. Kr.) er den ældste gr. kulturperiode, hvori kolonier anlægges, gr. episk digtning tager form, bogstavskriften overtages fra fønikerne. (Ill. se endv. tavle Antik Billedhuggerkunst).

'geometrografi' (geometri + -grafi), omhandler undersøgelser af geometriske konstruktioner m. h. t. deres simpelhed og nøjagtighed.

'geomorfologi' (geo- + morfologi), den videnskab, der beskæftiger sig med Jordoverfladens former som resultat af de geol. kræfters virksomhed. Ved de endogene processer skabes visse af Jordreliefets større formerheder (bjergkæder, horstområder, sänkninger, vulkanområder). De eksogene kræfter udmøddeller detaljformer, men kan i løbet af lange perioder udplane ujævnheder og skabe vidtstrakte lavlandsområder.

'geoplastik' (geo- + plastik), fremstilling af Jordoverfladen i relief.

'geopolitik' (geo- + politik), den gren af statsvidenskaben, der behandler geografiske indflydelser på staternes politik. Grl. af Rudolf Kjellén, siden udformet af Karl Haushofer.

'geopsykologi' (geo- + psykologi), den psyk. W. Hellpachs (f. 1877) betegn. for den gren af psyk., som undersøger de landskabelige og klimatiske forholdes indflydelse på sjælelivet.

Georg (gr. *georgós* agerdyrker), mandsnavn.

Georg, eng. *George* [dʒɑ:ds], eng. konger.

Georg 1. (1660-1727), reg. 1714-27, kurfyrste af Hannover (fra 1698), søn af Jakob I.s datterdatter. Ubetydelig og uden kendskab til eng. forhold. Lod whiggeerne styre, anerkendte konstitutionalismen. - **Georg 2.** (1683-1760), reg. 1727-60 (tillige kurfyrste af Hannover), søn af G 1. Godt begavet; førte udenrigspolitik ud fra ty. synspunkter. Whigstyret fortsatte (Walpole, Pitt). - **Georg 3.** (1738-1820), reg. 1760-1820 (tillige kurfyrste af Hannover), G 2.s sønneson, den første virkelige englænder af hannovererne. G hadede whig-oligarkiet og ønskede personligt kgl. styre (North), men måtte opgve dette efter nederlag i N-Amer. (nu Pitt d. yngre). I sine sidste år sindssyg. - **Georg 4.** (1762-1830), konge af Engl. og Hannover 1820-30. Blandede sig kun lidt i politik. Ægtede 1795 Karoline af Braunschweig, men fortsatte et forhold til en kat. dame og anlagde 1820 sag mod dronningen. Skandalen gav reformbestræbelserne vind i sejlene. - **Georg 5.** (1865-1936), reg. 1910-36, søn af Edvard 7. og Alexandra. Besøgte som den første eng. konge Indien 1911-12. Blev under 1. Verdenskrig et samlingsmærke for folket og bevarede sin popularitet (regeringsjubileet 1935). Overholdt strengt de konstitutionelle former. 1893 g. m. Mary af Teck. 5 sønner og 1 datter. - **Georg 6.** (f. 1895), konge siden 1936, tidl. hertug Albert af York. Deltog som soofficer i Jyllandsslaget 1916. 1923 g. m. Lady Elisabeth Bowes-Lyon. Døtre: Elisabeth (1926) og Margaret Rose (1930). Besteg tronen efter broderen Edvard 8.s abdikation dec. 1936. Kronet 12. 5. 1937.

Georg, hertug af Kent (1902-42), eng. prins, 4. søn af Georg 5. 1934 g. m. prinsesse Marina af Grækenl. 1939 udnævnt til generalguvernør i Austr., men tiltrådte ikke (krigen). Omkom v. flyveulykke i Skotland.

Georg, gr. *Georgios* [jæ'orjɔs], gr. konger.

Georg 1. (1845-1913), reg. 1863-1913. Søen af Chr. 9. af Danmark, skiftede navn fra Vilhelm til G. 1867 g. m. russ. storfyrstinde Olga. Sogte at udjævne gr. partikamp; opnåede 1881 og 1912-13 udvidelser af Grækenl., myrdet i Saloniki 18. 3. 1913 af sindssyg græker. - **Georg 2.** (1890-1947), konge af Grækenl. 1922-24, 1935-47. Indsat efter sin fader Konstantins nederlag 1922, men kunne ikke hindre republikanernes sejr; vendte tilbage 1935, indsatte 1936 Metaxás som diktator; i eksil efter ty. erobring af Grækenl. 1941. Vendte tilbage sept. 1946 efter monarkistsejr v. folkeafstemning, mødte væbnet modstand fra venstregrupperne.

Georg 5. (1819-78), konge af Hannover fra 1851. Blind fra 1833. Bekæmpede liberale bevægelser af al magt, modarbejdede Preussen, der efter sejren 1866 indlemmede Hannover, agiterede siden voldsomt fra udlandet mod Preussen.

Georg, Sankt (i Norden: *St. Jørgen*), led martyrdøden under Diocletian, særlig krigerhelgen; G skal have befriet en prinsesse fra en drages vold. Dragen opfattedes af kirken som det ondes personifikation. Helgendag: 23. 4.

Georg af Podiebrad [pɔdjabrat], čech. *Jiří z Poděbrad* (1420-71), konge af Böhmen 1458-71 (rigsforstander fra 1451), kraftig fører for hussitterne, bandlyst af paven 1462.

Georg [ge'ɔrgə], *Heinrich* (1893-1945), ty. skuespiller. Nazismens forende teater-

personlighed. Har indspillet adsk. film. Død i russ. fangenskab.

Georg [dʒɑ:ds], *Henry* (1839-97), amer. nationaløkonom og politiker; krævede i sin bog *Progress and Poverty* (1879; da. *Fremskridt og Fattigdom*, 1886) ophevelse af den priv. ejendomsret til jord og inddragning af jordværdien til samfundet v. 100% beskatn. af jordrenten samtidig med afskaffelse af alle andre skatter. G ønskede fuld frihandel. (Portræt sp. 1593).

Georg [ʼgeɔrgə], *Stefan* (1868-1933), ty. forfatter. I forb. m. fr. symbolisme skabte åndsaristokratken G en ny lyrisk ophøjet-dunkel stil, *Der Stern des Bundes* (1914) o. fl. a. G, der samlede en kreds af udvalgte forskere og digtere om sig, fik bet. langt ud over digtningens grænser. (Portræt sp. 1593).

Georg Cross [ʼdʒɑ:ds 'krɑ:s], næsthøjeste brit. orden (indstiftet 24. 9. 1940), især tildelt civile. Navn efter motiv med Sankt Georg og dragen.

georgeismen [ʼɔr'fɪsmən], politisk-social anskuelse i tilslutning til Henry Georges ideer om inddragning af de samfunds-skabte jordværdier til samfundet ved beskatning og om fuld frihandel. Vandt opr. især tilslutning i det radikale borgerskab. g repræsenteres i Danmark af Retsforbundet, men har i øvr. hersom i andre lande påvirket lovgivn. om grundstigningsskyld m. v.

Georgetown [ʼdʒɑ:ds'taun], hovedstad i Brit. Guayana ved munden af Demerara og Essequibo. 78 000 indb. (1946), deraf 1400 hvide. Udforesl af sukker, ris, kopra, balata, bauxit og guld.

Georg Town [ʼdʒɑ:ds'taun], hovedstad på øen Penang i Malaja; 165 000 indb. (1946), deraf halvdelen kinesere.

Georgia [ʼdʒɑ:dsə] (fork. Ga.), stat i det østl. USA, N. f. Florida; 152 483 km²; 3 123 000 indb. (1940); 1947: 3 138 000, 21,3 pr. km²; 34,4% boede i byerne. 34,7% var negre. - Den nordl. del tilhører Appalacherne og Piedmont-plaueaet og er dækket af løvfældende skove, den sydl. del tilhører den atlantiske kystslette og er bevoekst med subtrop. fyrreskov. - Vigtigste erhverv er landbrug: især majs og bomuld, desuden batat, jordnød, sojabønne, tobak, fersken, og ved kysten lidt ris og sukkerror. Bomuldsarealer er halveret i de sidste 20 år. Bet. tømmerprod. Bomuldsindustri især i byer ved Fall Line: Augusta, Macon og Columbus; eksport over Savannah. - *Historie.* G er opkaldt efter Georg 2.; koloniseret af englændere 1733. Med Sydstaterne under borgerkrigen 1861-65. Overv. for det Demok. Parti. (Kort se Nordamerika).

Georgian Bay [ʼdʒɑ:rdʒən 'bæ:], østl. bugt af Huron Sø, Canada.

Georgia Strait [ʼdʒɑ:rdʒə 'stra:ɪ], stræde ml. øen Vancouver og Canadas fastland.

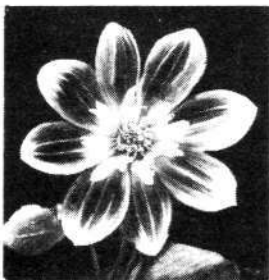
Ge'or'gien, georg. *Sa'kartvelo*, russ. *Gruzija*, unionsrep. i Sovj. på S-skråningen af Kaukasus' mellemste og vestl. del samt i lavningen omkr. floden Rioni og i den nordvestl. del af Armeniens højland. 75 300 km²; 3 577 000 indb. (1939). Til G hører de to ASSR Abhazien og Adzjaristan og det autonome område S-Osetien. Tættest befolket er det lave land langs Rioni fra de tørre egne omkr. hovedstaden Tbilisi vestpå til det fugtige, frodige kystland ved Batumi. I G dyrkes hvede, majs, bomuld, druer, tobak, grøntsager og (kun mod V) te (i 1941 på 50 000 ha), ris, oranger, bambus og korkeg. Minedriften leverer kul, jern- og manganmalm samt olie (ved Tbilisi). Vandkraften udnyttes

stærkt v. Rioni og Kura. Industrien fremstiller bl. a. tekstilvarer, rjærn (fra 2. Verdenskrig), konserver m. m. - *His orie*. I oldtiden omstridt ml. romere og persere; selvstændigt fra 11. årh., stortid 12.-13. årh. Tyrk. pres bevirkede, at den sidste konge 1798 abdicerede til fordel f. Rusls tsar. G erklæredes selvst. 1918; sovjetstyre indførtes 1921, 1922 indgik G i Den Transkaukasiske Føderation. Fra 1936 unionsrep.

ge'or'giere el. *gru'si'ne*, folk i S-Kaukasus, af europid race med georgisk sprog. Bofaste agerbrugere med stærk selvhævdelsestrang; kulturen påvirket fra Grækenl., Byzans, Armenien. Ortodokse kristne.

Ge'orgiev [søf], *Kimon* (f. 1882), bulg. politiker. Leder f. det kons. »Zveno«-parti, 1934-35 chef f. nationalistisk reg., søgte diktatorisk magt, men styret. Mod Filovs ty.-venl. politik; sept. 1944-nov. 1946 leder af sovj.-venl. reg., afgik efter valgnederlag, derpå vicepremiermin. under Dimitrov; tillige udenrigsmin. til dec. 1947.

georg'ine (opkaldt efter den russ. naturforsker J. G. Georgi) (!*Dahlia*), slægt af kurvblomstfam.; flerårige urter med rod-knolde og store kurve. 9 arter, hjemmehørende i det mexikanske højland. g

har været dyrket i eur. haver siden 1789. Fra 1814 fyldte former. Mængden af dyrkede former er nu meget talrig (over 3000). Rodknoldene af g må overvintreres frostfrit. g formeres ved deling af rodknoldene, hver af disse kan give en ny plante. Blomstrer fra aug. og indtil frostens indtræden.

ge'org'iske militærvej, den, bilvej

Parti fra den georgiske militærvej.

over Kaukasus ml. Tbilisilog Dzaudzjikau. **ge'or'gisk sprog og litteratur**. Georgisk (kartvelisk) er hovedsproget bl. de sydkaukasiske sprog. Litt. (skrevet med et fra armensk lånt alfabet) begyndte i 5. årh. e. Kr.; oldgeorgisk benyttes stadig som kirkesprog. Den ældste litt. bestod af overs. af kristen litt. Senere kom også original hist. og digtning til, samt i 19. årh. en skønlett.

georgsdaaler, solvælder fra forsk. lande med St. Georg og dragen. De mest kendte prægedes i Mansfeld i 16. årh. og var efterspurgt som amuleter.

Georg Stage, da. skoleskib for handelsmarinens begyndere, tilhører stiftelsen G-s Minde, oprettet 1882 af skibsejeren C. F. Stage og hustru. Juni 1905 påsejlet i Sundet af eng. damper og sunket, hvorved 22 elever omkom. Hævet og på ny i fart, til det i 1935 afløstes af en ny G, 3-mastet fuldskib på 298 BRT.

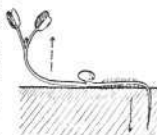
'geostereoplastik (*geo-* + *stereo-* + *plastik*), d. s. s. geoplastik.

'geosynklina'ler (*geo-* + *synklinaler*), langstrakte havområder ml. fastlandsblokkene, hvoraf senere foldebjerg opstår. I g sker under stadig sænkning aflejring af sedimenter i mange km tykkelse, hvorefter bjergkæder opstår ved fastlandsblokkernes bevægelse mod hinanden.

'geoteknik (*geo-* + *teknik*), videnskab, der behandler jordlagens fys. forhold til belysning af deres egenskaber i tekn. hensende (bæreevne i byggeteknikken, anvendelse som keramisk ler, teglværksler, støbesand osv.). g bygger på samarb. ml. geologer og teknikere.

geot'ermisk mål (*geo-* + gr. *thermos* varm), afstanden i m ml. 2 over hinanden liggende punkter i Jordskorpen med en temperaturforskel på 1° C. For Eur. 30-35 m, N-Amer. ca. 40 m. Lokalt meget varierende, mindst i vulkanske og i kul- og olieforende egne (10-15 m).

geotro'pisme (*geo-* + *tropisme*), vækstbevægelse hos planter, retningsbestemt af tyngdekraften. Hovedroden vokser lodret nedad (positiv g), hovedstænglen lodret opad (negativ g).

Geotropisme hos kimplante.

ge'pard (*Acinonyx jubatus*), højbenet, mørkpletet rovdyr af kattefam. Hurtig løber; Afr., SV. Asien. Dresseres undertiden til jagtbrug.

gephy're'er [-fy-] (gr. *gēfyra* dæmning), d. s. s. polseorme.

ge'pider, gotisk folk ved Donau og Sava, der 566 knustes af avarerne og langobarerne.

Gera [ge:'ra:], ty. by i Thüringen; 83 000 indb. (1939). Tekstil- og maskinindustri.

Géraldy [sə:'ra:l'di], *Paul* (f. 1885), fr. forfatter; har analyseret kærligheden i skuespil som *Aimer* (1921) og digtsamlingen *Toi et moi* (1913); da. *Du og Jeg*, 1943).

gerani'o'l (af *geranium*), $C_{15}H_{17}OH$, umættet alifatisk alkohol; findes enten fri el. som ester i forsk. æteriske olier; f. eks. geranylacetat i eukalyptus.

Geranium (gr. *geranos* trane), *bot.*, 1) d. s. s. storkenæb; 2) stueplanten geranie er i virkeligheden en pelargonie (*Pelargonium graveolens*).

geraniumolie, æterisk olie med rosenagtig lugt, udvindes ved destillation af de grønne plantedele af pelargonier. Fælles for de forsk. handelsorter er indholdet af geraniol og citronellol. Anv. i parfumer og sæber og til forfalskning af rosenolie.

geran'y'la'ceta't, ester af den i mange naturlige æteriske olier forekommende geraniol; anv. til at give rosenduft etc. i parfumer.

Gerard [sə:'ra:r], *François Baron* (1770-1832), fr. maler. Elev af David. Billeder med hist. og mytol. motiver. Portrætter, bl. a. fl. af *Napoleon*.

Ge'rasimov [søf], *Sergej*, russ. maler. Typisk repræsentant for den socialistiske realisme. Formand for Sovj.s malerforbund.

Géraud [sə:'ro], *André* (f. 1882), fr. journalist (pseud. *Pertinax*). Udenrigs-red. ved »ECHO de Paris« 1917-38, red. af det polit. ugeskrift »L'Europe Nouvelle« til 1940. Under 2. Verdenskrig i New York.

'Gerbera (efter den ty. naturforsker T. Gerber (d. 1743)), slægt af kurvblomstfam. Urter fra Afr. og Asien. En art dyrkes i da. haver.

'ger'ber-dra'ger (efter den ty. ingeniør *Heinrich Gerber* (1832-1912)), d. s. s. cantilever-dra'ger.

gerbe're'ring, fedtbestemmelse v. hj. af *Gerbers* apparat.

'Gerbers apparat, apparat til fedtbestemmelse i mælk,

Gerbera.

Henry George.

Stefan George.

konstrueret af d. schw. kemiker N. Gerber 1893. I en bestemt afmålt mælkemængde opløses æggehviden med svovlsyre, fedtet klæres med amyloalkohol og udcentrifugeres i inddelte glasbutyrometre, hvor fedtprocenten aflæses direkte. G er i Danmark næsten enedrørende såvel i kontrolforeninger som mejerier.

Gerbrand [tær'brandi], *Pieter* (f. 1885), holl. politiker. Jur. prof., justitsmin. 1939, fra sept. 1940 leder f. holl. eksklreg., afgik efter hjemkomst maj 1945.

Gercken, *Diderik* (1692-1748), da. billedhugger; udførte bl. a. *Fred. 4.s* og *Dr. Louises sarkofager* i Roskilde domkirke.

Ge'rd, nord. kvindenavn, navnet på guden Frøys elskede. I nyere tid genoptaget som Gerda.

gerd [gær'd] (holl.), søv., tov, der styrer en losseboom tværskibs.

'Gerdes, *Finn* (f. 1914), da. forfatter. Har placeret sig smukt bl. moderne novellister med saml. *De Blå Gardiner* (1943) og *Sorte Engle* (1945).

ger(e) [ge:'r] el. [ge:'ræ] (oldn. *geiri* kile), skibsbyggerbenævneelse på samling af plankerne i et skibs klædning.

Geresson [je:-], *Johannes* (d. 1433), ærkebiskop i Uppsala 1408 ved dronning Margretes hjælp, afsat 1422 p. gr. af usædelighed; biskop på Isl. 1426; optrådte tyrannisk og blev myrdet.

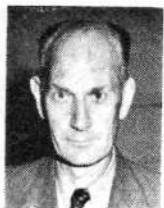
ge're're (lat.), optræde; klare sig.

Gerhard (ty. [ge:'r-]), *holstenske grever og sønderjyske hertuger* af huset Schauenburg: Gerhard 1. (1232-90, greve 1239-90), søn af Adolf 4., støttede de sønderj. hertuger mod Danmark. - Gerhard 2. den Blinde (greve 1290-1312), søn af G 1., 1293 g. m. Agnes af Brandenburg. - Gerhard 3. den Store, af danskerne kaldet *Grev Geri* el. *den kullede* (skaldede) greve (1292-1340), greve 1304-40, fik efterh. delt Holsten m. fættren Johan 3., led nederlag ved Wörden 1319 under et forsøg på at erobre Ditmarsken. Som formynder for hertug Valdemar 3. af Sønderjyll. 1325 i strid med Christoffer 2., som han 1326 fordrev s. m. den da. adel, hvorefter han blev rigsforsøger for Valdemar 3. og hertug af Sønderjyll. Måtte kæmpe med bondeoprør på Sjælland 1328 og adelsoprør i Jylland 1328-29. Afstod atter Sønderjyll. til Valdemar, da Christoffer 2. 1329 vendte tilbage, og fik til gengæld Fyn m. m. som pant for 80 000 mark sølv. Slog 1331 Christoffer 2., der havde angrebet ham og fik nu endv. N-Jylland i pant for i alt 100 000 mark sølv. Knuste junker Ottos losrivelsesforsøg i slaget på Tåpøde 1334. Byttede 1340 N-Jylland med hertug Valdemar mod at få Sønderjyll. Dræbt s. å. af Niels Ebbesen i Randers under et felttog mod et ulmende oprør i N-Jylland. - Gerhard 6., hertug af Sønderjyll. 1386-1404, søn af Jernhenrik, faldt mod ditmarskerne.

Gerhard [ge:'r-], *Johann* (1582-1637), ty. luth. teolog; hans *Locci theologici* (teol. beviskilder) er den luth. ortodoksis hovedværk.

Gerhard [jær-], *Karl*, egl. K.-G. Johnson (f. 1891), sv. revyskuespiller og forfatter. Deb. 1908; har siden 1919 fremført sine egne revyer i Stihlm. og Göteborg. Kendt for sit intelligente og skarpe viseforedrag. Talt. gæstespil i Kbh.

Gerhard [jær-], *Roberto* (f. 1896), sp. komponist. 1931 prof. i Barcelona. Har siden Francostyret levet i Engl. Kendt for mus. til balletterne *Don Quixote*, *Alegrias* og *Pandora*.

Einar Gerhardsen.

Henrik Gerner.

Joachim Gersdorff.

George Gershwin.

Gerhard den Stridbare (ca. 1430–1500), greve af Oldenburg, yngre broder til Christian I., med hvem han ofte lå i strid. Stamfader til grevlinien, som uddøde 1667.

Gerhardsen, Einar (f. 1897), no. polit. Opr. vejarbejder; 1921–23 formand f. no. soc. dem. ungdomsbev., fra 1932 byrådsmedl. i Oslo, partisekretær 1935. 1940 ledende i Oslos kommunestyre, men fjernet af tyskerne. I hjemmefront-ledelsen, 1941 arresteret, efter tortur til Sachsenhausen, fra 1944 på Grini, 21. 6. 1945 chef f. no. samlingsministerium, leder for arbejderreg. fra nov. 1945. (Portræt).

Gerhardt [ˈgɛr-], **Paul** (1607–76), ty. luthersk præst og salmedigter. G-s salmedigtning er kun lidet præget af barokken, enkel og inderlig. Nu *hvilær mark og enge* samt talr. andre findes på da.

Géricault [ʒeˈriˈko], **Théodore** (1791–1824), fr. maler og litograf. Romantiker og mod-

Théodore Géricault: Rytterofficer.

stander af den davidske akademiske retning. Hans hovedværker: *Rytterofficer* og *De Skibbrudne fra Fregatten Medusa* (Louvre).

gerligt (ty.), bygningstekn., indfatning af dor- og vinduesåbning.

gering el. **gæring** (ty, gæhren skære skråt), måde på hvilken rammer, lister o. l. samles i en ret vinkel.

'Gerlach [-k], **Georg** (1798–1865), da. general. Marts-juli 1864 øverstkommand. f. hæren; defensiv krigsførelse; forlangte forgæves Dyybbel sømmet inden stormen 18. 4.

Gerlache [ʒɛrˈlaʃ], **de Gomery, Adrien** (1866–1934), belg. polarforsker; leder af Belgica-eksped. til Antarktis 1897–99.

Gerlach-ovka [ˈgɛrlaːˈɔfka], ty. *Gerlach-dorfer Spitze* [-spitsə], højeste bjergtop i Karpaterne, 2663 m.

Gerlev, landsby ved Slagelse; idrætsskole, hvor Studenteforeningen 1940–43 afholdt nationale sommermøder.

germa'ner, de germanske talende folk; nu skandinaviske, nederlændere, frisere, tyskere og englændere samt boere og hovedparten af N-Amer.s og Austr.s indb. Deres ældste kendte bopæl er S-Skandinavien og N-Tyskl., de bredte sig inden folkevandringerne over S-Tyskl. og Norden, dernæst i 5.–6. årh. over Ital., Schweiz, Fr., Spanien og Engl., hvoraf dog kun Engl. og Schw. blev overvejende germanske.

Ger'mania (lat.), 1) romernes navn på det af germaner beboede land, specielt på de rom. provinser ml. Rhinen og Donau; 2) værk af Tacitus om germanerne; 3) Tyskl. symboliseret af en kvindefigur.

Ger'ma'nia Land (opdaget af ty. nordpols-ekspedition på skibet *Germania* (1869–70)), stor halvø på Østgrøn., ml. 77 og 78° n. br. Højder til ca. 900 m. På sydkysten ligger Danmarks Havn.

Ger'manicus (15. f.–19 e. Kr.), rom. feltherre, søn af Drusus, adopteret af Tiberius, konsul 12 e. Kr., udmærkede sig som statholder i Germanien, men hjemkaldtes af Tiberius. G. m. Agrippina d. ældre.

Germa'ni'n, syntetisk lægemiddel mod afr. sovesyge.

germani'se're (lat. *Germania* Tyskland), fortyskte; germa'n'ist, germansk filolog. **germa'nisme**, ord og udtryk, lånt fra ty.; f. eks. Weltschmerz, lynhurtig (overs, fra blitzschnell).

germanium (lat. *Germania* Tyskland), grundstof, kem. tegn Ge, atomnr. 32, atomvægt 72,6, beslægtet med silicium.

germano- (lat. *Germani* germanere), ty., vedr. Tyskland el. tyskerne.

ger'manske race, dels d. s. s. den nord. race, dels et uvidenskabeligt begreb, omfattende fl. race- og sprogstammer, skabt af den nazistiske propaganda.

germanske sprog hører til den indoeur. sprog, som fra gl. tid har været talt i N-V-Eur. g deles i 1) østg (gotisk eneste nu kendte sprog), 2) nordg el. nordisk: a) ostnord. (da., sv.), b) vestnord. (isl., færøsk, no.) og 3) vestg (eng., frisisk, holl.-flamsk, ty.). Ved at sammenligne de ældste trin inden for disse sprog har man sluttet sig til en ældste (fælles) form: ugermansk. g adskiller sig fra øvrige indoeur. sprog især ved den germ. lydforflydning, ved at have fast dynamisk accent på første stavelse (i st. f. indoeur. musikalsk accent) og ved en deraf flg. reduktion af endestavelser og forenkling af nominal- og verbalbøjn. g har i hist. tid udviklet sig i forsk. tempo; eng. og skandinavisk har med hensyn til kasusbøjn. m. m. fjernet sig mest fra grund-sproget, isl. og tysk mindst.

germansk filologi, det vidensk. studium af de germ. sprog, og tilhørende discipliner.

germinal [ʒɛrmiˈnal] (fr. af *germe* spire), den fr. revolutionskalenders 7. måned, slutn. marts-apr.

Germiston [ˈdʒɛːmɪstɔn], by i Transvaal, S-Afr., umiddelbart Ø f. Johannesburg; 79 000 indb. (1936), deraf i 1946 52 000 hvide.

Ger'n, da. stationsby (Langå-Silkeborg); 551 indb. (1945).

'Ger'ner, Henrik (1629–1700), da. gejstlig. Som præst i Birkerød deltog G 1659 i en sammensværgelse for at tilbageerobre Kronborg fra svenskerne; dødsdomst, men benådedes. Biskop i Viborg 1693. Teol. og filol. forf. (Portræt).

Gerner, Henrik (1742–87), da. søofficer og skibskonstruktør. Efter uddannelse hjemme og i udlandet 1772 fabrikmester i marinen. G var en dygtig organisator og fremragende skibskonstruktør. Gjorde desuden en stor indsats for de unge sø-officerers uddannelse.

Gerner, William Marius (1862–99), da. skuespiller. S. m. Fr. Jensen hovedkraften i revyerne på Nørrebro Teater.

Gérôme [ʒeˈro:m], **Jean Léon** (1824–1904), fr. maler og billedhugger. Har malet scener af antik hist. Hans marmorgruppe

Anakreon med Amor og Bacchus (1881) findes i glyptoteket i Kbh.

Gerona [æˈro:na], nordostspansk by; 30 000 indb. (1940).

ge'ron'ter (gr. *gerontes* de ældste), de 28 med. af Spartas råd, gerusia.

gerontolo'gi (gr. *gerôn* olding + *-logi*), læren om alderdommens biologi, behandler teoretisk og praktisk alderens fysiolog. og med. problemer.

Gerrild Bugt, Djurslands østkyst lidt N f. Grenå.

Gers [ʒæ:r], 1) 178 km l. sydlig biflod til Garonne; 2) sydf. dept. omkr. 1; 6291 km²; 190 000 indb. (1946); bet. vinavl, kornavl og kvægavl. Hovedstad: Auch.

'Gersdorff, Joachim (1611–61), da. rigshofmester. Bidrog til Ulfeldts fald, rigshofmester 1652, ret nøje knyttet til Frederik 3.; medansvarlig for krigsudbrud 1657. Syg under stændermødet 1660, lidet handlekraftig, ude af stand til at hindre enevedlen. Fik okt. 1660 titel rigsdrost. (Portræt).

Gershwin [ˈgɔrʃwɪn], **George** (1898–1937), amer. komponist; skrev 1919–33 adsk. musical comedies. Skrev 1924 det symfoniske jazzværk *Rhapsody in Blue* til Paul Whiteman og klaverkoncert i F (1925), *An American in Paris* (1928) og *Second Rhapsody* (1931). Hans hovedværk er operaen *Porgy and Bess* (1937, Kbh. 1943). (Portræt).

Gerson [ʒæ:r'sɔ], **Jean de** (d. 1429), fr. teolog, lederen af den antipavelige opposition på Konstanz-konciliet; fremragende skolastisk lærer, meget læst opbyggelsesforf. (*De arte moriendi*, kunsten at dø).

'Gerson, Julius Chr. (1811–94), da. forfatter. Af hans store produktion lever kun *En lille nisse rejste* (fra *Digte for Born*) (1844).

Gerson [ˈgɛrʒɔn], **Max** (f. 1881), ty. læge. Beskrevet en diæt (G-diæten), der er fattig på kogsalt og æggehvite, rig på mineraler og vitaminer.

'Gersov, Ganner (f. 1915), da. forfatter. Har med digtsaml. *Mordet i Suffloarkens* (1940) og romanerne *Drommen om Regenbuen* (1942) og *Det Kan Koste Dit Liv* (1943) gjort særlig tale og intens medleven i samtidens sociale og psyk. problemer.

Gerstenberg [ˈgɛrʃtɔnbɛrk], **Heinrich Wilhelm von** (1737–1823), ty. forfatter, f. i Tønder. Banebyrder for Sturm-und-Drang, indførte med *Gedicht eines Skalden* (1766) nord. mytol. i ty. litt.

Ge'rt, plattysk navneform for Gerhard (især om Gerhard 3.).

'Gertner, Johan Vilhelm (1818–71), da. portrætmaler og tegner; kendt er især G-s tegn af Blicher (Frederiksborg).

Gertrud (d. 1197), da. dronning, datter af hertug Henrik Love af Sachsen; 1177 g. m. Knud 4. (6.).

Gertz [-ts], **Martin Clarentius** (1844–1929), da. klassisk filolog. Udg. lat. forf., spec. da. middelalderf.; f. eks. Anders Sunesøns »Hexaëmeron« (1892) og saml. *Vitæ sanctorum Danorum* (1908–12) samt *Scriptores minores* (1917–22); talrige overs. fra gr. (Thukydid, Homer) og lat. (Seneca, Plautus). Som formand for undervisningsinspektionen for de lærde skoler 1886–1906 havde han afgørende indflydelse på skoleformen af 1903.

ge'run'dium (lat. *gerere* udføre), verbalform i lat. gramm.; overværetes som infinitiv, f. eks. ars amandi; kunsten at elske.

gerun'di'v (lat. *gerere* udføre), verbaladjektiv med passiv bet. i lat. gramm., f. eks. amandus; den, der bor elskes.

ge'rusia (gr. *-sīa*, af *gerôn* olding), de ældstes råd i Sparta. Bestod af 28 geronter. Kunne omstøde folkeforsamlingsbeslutninger.

gervais [ʒɛrˈvæ] (fr.), frisk ostemasse af sødmælk.

Ger'vinus, Georg Gottfried (1805–71), ty. historiker. Ivrigt liberal, fordrevt fra Göttingen 1837 efter protest mod det reaktionære styre i Hannover; sympati f. slesvigholstenerne, aktiv i arb. f. Tyskl.s saml. 1848. Udg. fremstilling af ty. litteraturhist., skr. om Shakespeare; 1855–66 fremstill. af verdenshist. efter 1814, m. øget begejstring for Preussen.

'Gera', 20 km l. da. vandløb, udspringer N f. Hammer bakker i Vendsyssel, udmunder i Kattegat S for Aså.

ges, mus., tonen g sænket et halvt tonetrin ved et foranstående ♭.

gês [zæ], sproget i Ø-Brasilien. Gês-stammerne er gennemgående lavtstående folk: halvagerbrugere el. samlere og jægere.

ge'san'dt (ty. *Gesander*, egl: usendt), en stats off. repræsentant i en anden stat; har til opgave at varetage sit hjemlands politiske og økon. interesser og beskytte og yde bistand til dets statsborgere i vedk. fremmede land; endv. at holde sin regering underrettet om politiske og økonomiske forhold i opholdslandet.

gesandt skab, indbegrebet af personer og objekter hørende til en stats, af en gesandt el. chargé d'affaires ledede off. repræsentation i et andet land.

Gesa'ro'l, handelsnavn for DDT-holdigt specialpræparat, der som sprøjte-el. pudringsmiddel anv. mod mange skadelige insekter, bl. a. fluer.

Ges-dur, toneart med grundtonen ges og ♭ for tonerne h, e, a, d, g og c; paralleltoneart til es-mol.

Gesell [gə'zæl], *Arnold* (f. 1880), amer. psykolog, kendt for banebrydende børnespsyk. undersøgelser. Hovedværk: *Infancy and Human Growth* (barndom og menneskelig vækst) (1928).

Geser ['gæzər], by i Palæstina på grænsen ml. Israel og filistrene, har snart været selvstændig, snart under filistrene og snart under Israel. Ved udgrav. er fremdraget et vandforsyningsanlæg, en hebr. jndskrift (Geser-kalenderen fra 9. årh. f. Kr.) samt en del kontrakter i kileskrift.

ge'sim's (ty. af lat. *sima* liste (på søjle), arkit., fremspringende, vandret led, der deler el. afslutter en façade (bælteg, hovedg) el. danner overgang ml. væg og loft.

Gessing'gård, hovedgård NØ f. Randers, nævnt fra 1473, siden 1733 i slægtens Folschæses eje. Hovedbyg. fra 1747; fredet i kl. A.

'Gessner, *Salomon* (1730-88), schw. forfatter og maler. G-s *Idyllen* (1756), en fint stiliseret, lidt sødlig rokokokunst, blev meget efterlignet, f. eks. i Frankr. og Danm. Udførte en række raderinger i samme stil, landskabsdyller med mytol. staffage.

gesso-maleri ['dʒæs-o:] (ital. *gesso* gips), maleteknik, der forbinder maleri og fladrelief. Visse partier i billedet (våben, smykker, glorie o. l.) gøres reliefagtigt ophøjede, hvorefter de bemales el. forgyldes. g kendes fra ægypt. og ital. kunst og opnår en sens opblomstring i nyere eng. kunst.

Gest, nord. mandnavn; især kendt som et af Odins dæknævne.

'gesta (lat.), bedrifter; **G Da'norum**, danernes bedrifter (titlen på Saksens historieverk).

ge'stal't-kvalitet (af ty. *Gestalt* skikkelse), af Chr. v. Ehrenfels i 1890 indført betegn. for helheds forpræg, som forbliver konstant, selv om delene udveksles; »samme« melodi kan f. eks. spilles i forsk. tonearter.

ge'stal't-psykologi (ty. *Gestalt* skikkelse), psyk. retning (især udformet fra 1912 af Wertheimer, Koffka og Köhler), der i mods. til element-psyk. hævder, at alle psyk. dannelser er helheder, og at delenes karakter afhænger af deres omgivelser i helheden.

Ge'stapo, fork. f. (ty.) *Geheime Staatspolizei* (hemmeligt statspolit.), ty. polit. politiorganisation, oprettet af Göring 1933 med det formål at slå enhver modstandsorganisation mod Hitler ned. Samarbejdede nøje med SS. Ledet af Heinrich Himmler fra 1934. Redskab til at holde de under 2. Verdenskrig erobrede områder i ave.

gestikulation (lat. *gesticulatio*, pantomimiske bevægelser), udførelse af udtryksbevægelser.

'gestus (lat.), udtryksbevægelse, d. v. s. minespil, holdning el. gebærder som udtryk for tanker, følelser el. hensigter.

Gesunden ['jɛ:s-ündən], 29 km² stor, sv. sø, SO-Jämtland, gennemstr. af Indalsälven.

'Geta, rom. kejser 211-12, søn af Septimius Severus, myrdet af broderen Caracalla.

'ge'ter, thrakisk folk v. Donau, slået af Darioes I. ca. 500 f. Kr., af Alexander d. Store 334 f. Kr.

Geth'se'mane (aramæisk: olieperse), en olivenlund ved foden af Oliebjerget lige uden for Jerusalem; her kæmpede Jesus i bøn om sin skæbne, og her blev han anholdt natten til langfredag.

'getter (eng. *get* få), metallag nedfældet på lufdensiden af radionær for at absorbere rester i røret.

getto, anden stavemåde for ghetto.

Gettysburg ['gɛtɪz'bɜ:ɡ], flække i Pennsylvania, USA; 6000 indb. (1940). Ved G led sydstatshæren under Lee afgørende nederlag 1.-4. 7. 1863. 19.11. s. å. holdt Lincoln her berømt tale over de faldne med fremhævelse af kampen for lighed og frihed, for en regering »af folket, ved folket og for folket« (a government of the people, by the people, and for the people).

Getz [-ts], *Bernhard* (1850-1901), no. retslærd. 1876 prof. ved univ. i Oslo. 1889 rigsadvokat. Den no. straffelov af 1902 er for en stor del hans værk.

Geulinx ['gø:liŋks], *Arnold* (1624-99), nederl. filosof. Påvirket af Descartes og Calvin. Ophavsmand til »occasionalismen«, d. v. s. den teori, at åndelige og materielle genstande kun er »lejlighedsårsager« til, at de if. Guds vilje vekselvirker.

Geum ['gø:om], bot., d. s. s. nellikerod.

geuser ['fø:-] (måske af fr. *gueux* tigere), nederl. parti, der 1566 under troskabsforsikring protesterede mod Filip 2.s undertrykkelsespolitik. Menes senere brugt om Albas modstandere, særlig *soeuserne*, der angreb sp. skibe og 1572 begyndte kampen mod Alba ved at besætte Briel (ved Maas' munding).

Gevaert ['te:vart], S/A Photo-produits, Oude Guld, Belgien, grl. 1894 af L. Gevaert, fabrik f. fot. artikler (film, papir m. m.).

ge'val'diger, tidl. profossen ved et regiment typegemer uden skrifttegn og lavere end bogstavhøjden, endefladerne er kvadratiske. g er den gl. ty. grundenhed for mellemrumstypernes størrelse. Nu erstattet af punktsystemet.

ge'vind (ty. *Gewinde* af *winden* dreje), skruengang. g fremstilles m. bestemte g-profil og forhold ml. stigning og g-dybde.

ge'vinst- og tabskonto, den konto i bogholderiet, som viser regnskabsperiodens nettoresultat; her samles alle i periodens løb registr. indtægter og udgifter.

ge'vi'r, i jagtsproget takkerne hos det større hjortevildt, ikke hos råvildt.

ge'vær (ty. *Gewehr*, egl: våben), håndskydevåben til tohændigt brug, 115-135 cm langt.

geværgranat, let, ofte vingestyret, gra-

del af geværets træskæfte, tjener navnlig til under skydning at give geværet støtte mod skyttens skulder og kind.

geværløb, det cylindriske hule rúm i geværpiiben.

geværpiibe, den del af geværet, der i sit kammer optager patronen og ved sit cylindriske løb giver projektilet en rigtig udgangsretning og ved riflede geværer tillige en rotation.

Geysir ['gø:zər], *Joseph* (f. 1869), førende katolsk psykolog og filosof i Tyskl. Skrev bl. a. *Lehrbuch d. allgemeinen Psychologie* (1908) og *Das Prinzip vom zureichenden Grunde* (1930).

Geysir 1 ['gø:zər] (*Stóri G*), berømt ved springkilde (ca. 30 m h. stråler) på Island i Haukadalur, NØ f. Þingvallavatn; har

givet navn til 2); - 2) ['gai'sər] (opkaldt efter I), varm springkilde forekommende i vulkanske egne (Isl., Yellowstone, New Zealand). Fra jordoverfladen fører en kanal med varmt vand ned i jorden, hvor der stadig sker opvarmning. Da vandet står under højt tryk, koger det over med stor kraft og en vand- og dampstråle sendes mange m op i luften. Udbruddene sker med fra få min. til mange dages mellemrum i de forsk. g.

Gezelius [-sɛ:lju:s], 3 ortodokse fi. bispere; udgav en sv. bibel m. forklaringer. 1) *Johannes G den ældre* (d. 1690); 2) *Johannes G den yngre* (d. 1718, son af 1); 3) *Johannes G den yngste* (d. 1733, son af 2).

Gezelle [ə'zɛlə], *Guido* (1830-99), største flamske lyriker i 19. årh., kat. præst. Har øvet stor indflydelse, også i Holland. Især sin naturskildrer.

g-faktor (af eng. *general* almindelig, almen), Spearmans betegn. for den af ham antagne for alle intelligenspræstationer fælles faktor. Mods. s-faktor.

Ghadames, anden stavemåde for Gadames.

ghanat, anden stavemåde for qanát.

Ghazdaia [-da'ja], territorium i S-Algier; 166 000 indb. (1936). Hovedstad: Laghouat (10 000 indb.).

Ghassan'id (efter stamfaderen *Ghassan*), kristen arab. fyrstetæt som under det østromerske riges protektion herskede i Syrien i 6. årh. e. Kr.

Ghâts (*Eastern* og *Western Ghâts* ['i:stən, 'wæstən 'gâ:ts]), øst- og vestranden af Deccans højland, Forindien.

Ghâzi I. ['gâ:zi] (1912-39), *konge af Iraq* 1933-39. Son af Faisal I.; lidet afholdt i Iraq; dræbt ved bilulykke.

Ghazna'vider [vâ:zn-], tyrk. fyrstetæt, der 11.-12. årh. fra Ghazni i Afghanistan beherskede Ø-Iran og NV-Indien.

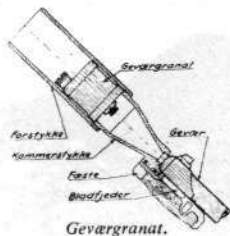
Ghebl ['i:ɛ], ældre stavemåde for *Geel* (hegl, by).

Ghemen, se Gotfred af G.

ghetto ['gæto] (ital.), jødekvartar i en by. Særlige g kendes allerede i oldtiden; på overgangen ml. middelalder og den nyere tid opstod de egl. g-er, omgivet af mure, og jøderne anbragtes ved tvang. Ordets oprindelse usikker, betyder måske egl. »kanonstøberic« og stammer da fra Venezia, hvor jøderne kom til at bo på kanonstøberiets plads.

ghibel'li'ner [gi-] (af Hohenstaufferborgen Waiblingen), ital. parti, opr. Hohenstauffernes tilhænger; især lavadelen og oftest Genova, Pisa og Venezia. Modsat: guelfer.

Ghiberti [gi-], *Lorenzo* (1381-1455), florentinsk billedhugger. Udførte 1403-24 og 1429-52 to par *bronzedøre til baptisteriet i Firenze*. Medens det første par endnu er gotiske, er det sidste præget af den spirende renaissance. Endv. bl. a.

nat. der kan udskydes til en afstand af nogle hundrede m af et særligt på geværets munding anbragt geværgranatbæger.

geværkolbe, den bageste kolbeformede

Lorenzo Ghiberti: Detalje af den sidste bronzedør i Firenze.

reliefferne på døbefonten i San Giovanni i Siena (1417-24), tre statuer til Or San Michele i Firenze og den hellige Zenobius' reliefskrin i domkirken i Firenze. Skrev desuden fl. værdifulde biografer af middelalderlige kunstnere.

Ghirlandajo [gi-], Domenico, egl. Domenico di Tommaso Bigordi (1449-94), ital. maler. Vægmalier i Det Sixtinske

Domenico Ghirlandajo: Detalje af fresken Jomfru Marias Fødsel i Santa Maria Novella, Firenze.

Kapel og i kirketallet i Santa Maria Novella i Firenze med motiver fra Nye Test., bl. a. Jomfru Marias Fødsel med fig. og scener fra datidens liv i det rige borgerskabs miljø.

Ghislanzoni [gizlan'tsoni], Antonio (1824-93), ital. musiker og forf. til operalibrettoer, bl. a. til Verdis »Aida«.

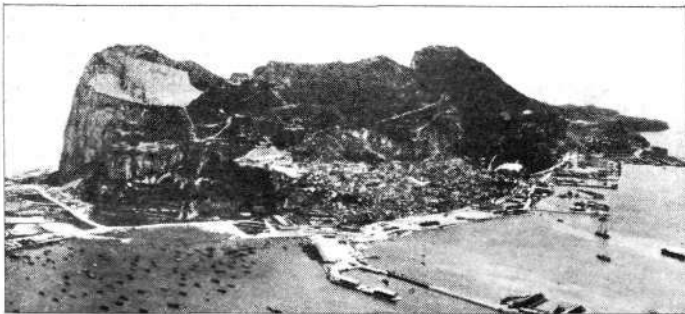
Ghór, El [il'ro:r], N-S gående gravsænkning i Syrien og Palæstina gennemstrømmet af Jordan; på det dybeste sted ligger Det Døde Hav, hvis bund når 800 m under Middelhavets overflade.

gi, fork. f. gill.

G. I. [tzi: ai] (fork. f. Government Issue, noget af regeringen udstedt el. udleveret), stempel på USA-s mil. forsyninger; USA-soldat.

Giacometti [dʒako'meti:], Paolo (1816-82), ital. dram. forfatter. Skrev over 80 teaterstykker, ofte om samfundsspørgsmål: *La morte civile* (1880).

Giacosa [dʒa'kosa], Giuseppe (1847-1906), ital. forfatter. Skrev poetisk-romantiske middelalderlige skuespil på vers, der havde stor fremgang.

Gibraltar.

Gia'nelli ['dʒa-], Peter (1767-1807), medaillør v. Den Kgl. Mønt i Kbh.

Giannini [dʒa'ni:ni], Dusolina (f. 1902), amer. operasangerinde. Deb. 1927 i Hamburg. 1936 til Metropolitan Opera.

Giannini [dʒa'ni:ni], Guglielmo (f. 1891), ital. politiker og lystspilforfatter. Udg. fra 1945 ugebl. »L'uomo qualunque« med skarp satire af ital. forh. efter krigen, spec. partiernes politik. Leder for qualunquist-parti med voksende indflydelse i 1946, af modstandere angrebet for fasc. sympatier. Svækket v. partisplittelse 1947, afgik som partiformand.

Giant's Causeway [dʒaiaɪnts 'kɑ:zwe:], (kæmpens landevej), basaltklippe på Irlands N-kyst, best. af 40-50 000 fem-el. sekskantede søjler, der som en bred mole strækker sig ud i havet.

GiArabub, ital. stavemåde for Djarabub.

Gi'aur (tyrk. af arab. kafir utro), vantro, kristen.

Gibbon ['gibən], Edward (1737-94), eng. historiker; handelsminister 1779-82, skrev den kristendomsfjendtlige *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*

1-5 (romerrigets forfald og undergang) (1776-88), der behandler tiden 4. årh.-1473. 'gibbon'er (*Hylobatidae*), abefam. nær beslægtet m. menneskeaberne; haleløse, stærkt forlængede forlemmer, lever i træer, kan svinge sig fra træ til træ.

Gibbon-abe.

Føden frugter, smådyr osv. Bagindien, Soenda-øerne.

Gibbons ['gibənz], James (1834-1921), USA-s første kardinal (1886).

gibbosit'e't, spidsvinklet krumning (gibbuns) bagud af hvirvelsøjlen.

Gibbs [gibz], James (1682-1754), eng. arkitekt, elev af C. Fontana, opf. i London kirkerne *Mary le Strand* og *St. Martin in the Fields*, i Oxford det runde *Radcliffe Camera*.

Gibbs [gibz], Jostiah Willard (1839-1903), amer. fysiker og kemiker, især kendt for sin definition af en fase. Han opstillede en faselov, der har bet. for løsningen af fys.-kem. problemer.

Gibbs [gibz], Sir Philip (f. 1877), eng. forfatter, journalist og krigskorrespondent. Bøger om 1. Verdenskrig og en række lidt overfladiske soc. og polit. problemromaner.

'**Gibea** (hebr. høj), navn på fl. lokaliteter i G. T. Mest kendt er »Sauls G« 5 km N f. Jerusalem.

'**Gibeon** (nuv. el-Djib), gl. jødisk by ca. 7 km NV f. Jerusalem. Sluttede fred med de indtrængende israelitter (Jos. 9; 2. Sam. 21, 1 ff.). Offersted og drømmeorakel (1. Kong. 3, 4 ff.).

Gibral'tar (eng. [dʒi'brɑ:ʔto], sp. [i-βra'l'tar]), af arab. *Djebel al Târiq* Târiqs

bjerg), brit. fæstning og kronkoloni på Pyreneerhalvoen ved indløbet til Middelhavet; 5 km², ca. 20 000 fastboende indb. (1938), overvejende efterkommere af italienere, maltesere og jøder. G er en 425 m høj kalkklippe, forbundet med Spanien ved en lav sandtange. På klippen V-side ligger byen G med havnen, der har store tørdokker. Derimod er der kun plads til en 180 m lang flyveplads. - G erobredes af araberne Târiq 711, var sp. 1309-1333, derpå igen arab. til 1462, så igen spansk indtil 1704, da den erobr. af Engl.

gibraltarabe (*Macacus sylvanus*), hale-

Gibraltarabe.

løs hundeabe, N-Afr. samt Gibraltar. Eneste eur. abeart.

Gibraltar-strædet (sp. *Estrecho de G.*, eng. *Strait of G.*), indløbet til Middelhavet fra Atlanterhavet; 14,2 km bredt, 900-1000 m dybt mod Ø, men ikke over 353 m mod V. G går en østgående overfladestrom og en vestgående, stærkt saltholdig bundstrom.

Gibson [gibsn], Charles Dana (1867-1944), amer. tegner. Ill. til amer. magasiner. Lancerede en særpræget unggipetype: »Gibson-girls«.

Gibson [gibsn], John (1790-1866), eng. billedhugger. Elev af Canova og Thorvaldsen. Har skabt en række mytol. figurgrupper, portrætbuster og offentlige monumenter i London.

Gibson Ørken [gibsn], det indre af de store sandøknere, V-Austr.

Gide [gid], André (f. 1869), fr. forfatter. Calvinsk opdraget svingede han ml. protestantisme og katolicisme; samfundskritiske synspunkter førte ham en tid over i kommunismen, som han dog efter ophold i Sovj. 1935-36 på ny afsvor i *Retour de l'URSS* (1937). G har skrevet romaner, essays og selvbevidnende skr.

i klass. form, afspejlede evig søgen og uvilje mod at vælge. Af G-s store produktion, af vidtrækkende bet. for ml.-kristendoms litt. generation, er især kendt: '*Immoraliste* (1920); da. *Den Umoraliske* (1939), *La porte étroite* (1909); da. *Den Snævre Port* (1940), *Les caves du Vatican* (1914); da. *Vatikanets Kældere* (1942), *La symphonie pastorale* (1920); da. *Gertrude* (1947), *Les Faux-monnayeurs* (1926); da. *Falskmonternerne* (1941). Nobelprisen 1947. (Portræt sp. 1605).

Gideon, en af Israels dommere, overvandt midjanitterne. Efter sejren afslog han kongeværdigheden; hans søn Abimelek blev konge i Sikem.

Gide ålv ['ji:da], 180 km l. sv. elv, fra S-Lapland gnm. Ångermanland til Bottniska viken.

Gids, De [dɑ'tits] (holl. : føreren), holl. tidsskr., grl. 1836 af Potgieter, centret for en fornyelse af holl. litt. (nat. renaissance i tilknytning til 17. årh.). Da en borgerlig forhadigelse tog overhand i årh.s 2. halvdel startedes 1885 *De Nieuwe Gids* [dɑ'ni:vɑ'tits], af De Tachtigers.

gidsel, den, der med sin person tjener som pant for en andens handle måde. Under 2. Verdenskrig tog tyskerne i stort omfang g i de besatte lande for at forhindre modstand fra den civile befolkning. Drab af gidsler er i strid med krigens love og er i Nürnberg-domstolens statutter opført bl. krigsforbrydelserne.

gie [gi:] (holl.), søv., svær talje, som i det mindste er 5-skåren, til arbejder med ankre og andre svære vægte.

Giedde ['giedə], *Ove* (1594-1660), da. admiral. Ledede da. ekspedition til Indien 1618-22, der førte til overtagelsen af Trankebar. Kæmpede under Torstenssonkrigen, rigsdirektør 1645.

Gielgud ['gi:gud], Arthur John (f. 1904), eng. skuespiller og instruktør. Deb. 1921 på Old Vic. Vandt sig navn som Shakespearefortolker («Hamlet», Kronborg 1939). Har filmet siden 1932. (Portræt).

Gielstrup ['gi:stɹʊp], *Jens* (1917-43), da. forfatter. Romanerne *Kys til Højre* og *Venstre* (1939) og *Det Gode Hjerte* (s. å.) typiske for generationen umiddelbart før 2. Verdenskrig. Dræbt i luftkamp som soldat i RAF.

Giera [se:'ra], *Paul* (1816-61), provencalsk digter, på hvis landsted Félibre-forbundet blev stiftet 1854.

Gierke ['gi:rka], *Otto* von (1841-1921), ty. retslærd. Den mest fremtrædende repræs. for den retning i ty. retsvidenskab, der som reaktion imod romerrettens dominerende bet. i ty. ret hævede de germanske retsprincippers selvst. værdi. Hovedværk: *Das deutsche Genossenschaftsrecht* 1-4 (1868-1913).

Gierow ['gi:rəv], *Karl Ragnar* (f. 1904), sv. forfatter. Har i formidlige digte, saml. *Ödletid* (1937), *Vad askens rötter* (1940), udtrykt en universal, men behersket pessimisme. Har endv. udg. dramerne *Rovdjuret* (1941), *Helgonsaga* (1943) m. fl.

Giers ['gi:rs], *Nikolaj* von (1820-95), russ. statsmand, havde fra 1878 stor indflydelse på udenrigspolitikken. Udenrigsmin. 1882-95. Opr. tysk.; i fra 1890 franskorienteret.

Giersing ['gi:r-], *Harald* (1881-1927), da. maler; elev af Zahrtmann, medl. af «Grønningen» fra 1915; reagerede mod

Harald Giersing: Opstilling af Flasker, 1923. (Kunstmus.).

den Bonnat-Kroyer'ske realisme og modtog under en rejse til Paris 1906-07 stærke indtryk af fr. kunst, impressionisterne, is. Manet, samt pointillisterne, og stræbte efter et maleri, der havde sine love i billedformens egne krav. Som figurmaleri, i opstillinger og landskaber har G. været nyskabende i moderne da. kunst ved sin kolorit og sin sans for stærkt forenklet og stor form.

Giesecke ['gi:zəkə], *Karl Ludwig* (omkr. 1761-1833), ty. mineralog. Undersøgte 1806-13 mineralogisk Grønlands vestkyst fra Kap Farvel til Upernavik. 1814 prof. i Dublin.

Gieseckes Isfjord, stærkt isfjeldproducerende vestgrønlandsk isfjord, 73° 30' N. **Giese-gård** ['gi:z-], hovedgård SØ f. Ringsted; grl. 1665 af Fr. Giese, fra 1736 i slægten (Brockenhuus-)Schacks eje (stamhus s. m. Gram 1777-1922). Bygn. fra 1873.

Gieseking ['gi:zə-], *Walter* (f. 1895), ty. pianist. Fremragende fortolker af især nyere fr. musik.

Giesbach ['gi:zbat], flod i Schw., fra Schwarzhorn til Brienzersee, danner fl. smukke vandfald.

Giessen ['gi:zən], ty. by i Hessen, ved Lahn; 46 000 indb. (1939). Alsidig industri. Univ. (grl. 1607). Ca. 70% ødelagt i 2. Verdenskrig.

giftbrod, det m. en giftkirtel forsynede stikkeredskab hos visse insekter, f. eks. bier, gedehamse o. l.

gifte, kem. stoffer med skadelig påvirkning af organismen (forgiftning), når de tilføres i tilstrækkelig mængde. En række g vil i små doser være uden el. med gavnlige virkning. Opbevaring og forhandl. af g, der frembyder særl. fare, er i alle civilis. stater underkastet lovbest.

giftfoged, den borgerlige myndighed, som er berettiget til at foretage visser.

giftgas, stoffer, der enten i luftform el. forstøvet tilstand er i besiddelse af giftvirkning på mennesker, dyr el. planter. Anv. ofte om kem. kampfoster.

giftgasbeskyttelse omfatter alle forebyggende og helbredende midler mod gassens skadevirkning (gasmasker, tætte rum, springs-, rensnings- og laboratoriearbejder, sygebehandling o. l.).

giftgasprotokol, en i Genève 17. 6. 1925 undertegnet internat. overenskomst, hvorved parterne forpligter sig til ikke at bruge kem. og bakteriell. krigsmidler. En af de få vigtigere krigsregler, der ikke krænkede under 2. Verdenskrig.

gifthandel kan if. lov af 28. 2. 1931 kun udøves i h. t. særlig tilladelse fra indenrigsministeren og under iagttagelse af en række sikkerhedsforanstaltninger.

gifthvede og giftbyg, hvede-el. bygkorn, gennemvædede af salpetersur stryknin og farvede med anilin el. møjne, bruges i skoven til udrøddelse af mus.

giftkirtler, kirtler, der udskiller et stof, som virker skadeligt på andre levende væsener. Forekommer ret udbredt i dyreriget, f. eks. hos slanger, en enkelt øgle, fjesjungen, hos edderkopper, skorpioner, gedehamse m. fl.

giftliljer (*Colchicaceae*), fam. af enkimbladede. Mange arter indeholder giftstoffer. Vildtvoksende i Danmark er benbræk (*Narthecium ossifragum*); i haver findes høst-tidlos (*Colchicum autumnale*).

giftplanter omfatter alle planter, som indeholder stoffer, der ved at overføres til mennesker kan fremkalde sygelige tilstande el. døden. Tit er sådanne planter taget i brug som læge-el. nydelsplanter idet de gifte, de indeholder, virker som stimulanter, når de anv. i små doser (f. eks. kokain og morfin). Plantegifte er især alkaloider, der navnlig virker på hjertet og nervesystemet. Af da. g. kan bl. a. nævnes: taks, da. ingefær, ridder-spore, akeleje, julerose, skarntyde, gifttyde, guldrøg, natskygge, bulmeurt, kartoffelplanten (de grønne dele) og giftsvampene. En særlig form for giftvirkning haves i brændehår (f. eks. brændenælder) og hos eksem-planter, som ved berøring kan fremkalde udslæt (f. eks. pryplanterne *Primula obconica* og *P. sinensis*).

giftslanger, fællesbetegn. for forsk. grupper af slanger, som er forsynet m. gifttænder og giftkirtler og dræber byttet, inden de sluger det.

giftsnegle, d. s. s. keglesnegle.

giftsnoge, betegn. for slanger, der fortil i hver kæbehalvdel har en stor gifttand, på hvis forside en fure leder giften i såret. Hertil fl. af de farligste giftslanger som brilleslangerne.

giftsvampe er sådanne svampearter, som konstant indeholder giftstoffer, der er farlige for mennesket. g-s antal er ikke stort. g. kan kun kendes fra spiselige svampe ved et nøje kendskab til arterne og ikke ved forsk. særegne kendetegn; f. eks. er det ganske fejlagtigt at tro, at g ved kogning skal få en sølvske til at løbe an. De farligste g tilhører slægten fluesvamp (*Amanita*), men også andre svampeslægter indeholder g, således skørhat (*Russula*), mælkehhat (*Lactarius*) og rørhat (*Boletus*). Den farligste g er løgkoldet fluesvamp, farlig fordi den ofte forveksles med champignon, og fordi forgiftningssymptomerne først fremkommer mange timer efter måltidet, således at helbredende foranstaltninger (mave- og tarmudskylninger) vanskeliggøres. Symptomerne er dels opkastning og diarrhoe, dels hjernesymptomer og symptomer fra nervesystemet. (Se farvetavlen Svampe).

gifttegn, tre kors el. et døddingehoved på giftbeholdere.

André Gide.

John Gielgud.

gifttyde (*Cicutia*), slægt af skærmblostmfam. med dobbelt

fjersnitdelte blade og blomster med tydelige, spidse bægerblade. 3 arter. I Danmark vand-g (*C. virosa*) med en tyk, kamret jordstængel og hvide blomster; i våde grofter, ved sø- og åbredder, hist og her; er dødelig giftg.

giftvæder, de som regel særlig kraftige tænder i overkæben hos visse slanger, gnm. hvilke giften ledes i en fure el. kanal ned i det ved biddet fremkaldte sår. Ofte er der kun eet par g i funktion.

Gifu, jap. industriby på Midt-Honshū; 129 000 indb. (1935). Hyppige jordskælv.

gig (eng.), 1) enspenderkøretøj på to høje hjul; 2) lang, smal, enkeltbænk båd (jfr. gigbåde).

giganter (gr. *'gigantes*), i gr. rel. jættestagte væsener, personificering af de onde magter, der vil ødelægge livet. Myterne om g handler altid om kamp ml. dem og guderne. g-kampen er den attiske panathenæerfests dram. motiv. Senere blev motivet udvidet af den digterisk inspirerede mytol., og g gøres til sønner af Gaia, der ægger dem til kamp mod Zeus og hans slægt for at hævne titanerne, der var nedstyrtede i Tartaros. Senere opfattes g som troldagtige kæmper.

giganto- (gr.), kæmpe- **Gigantostraca** (*giganto-* + gr. *ostrakon* skal), kæmpekrebs.

Gigantropus (gr. *gigas* kæmpe + *anthropos* menneske), uddød menneskeform, der dog kun kendes gnm. 3 løse kindtænder som er fundet i et »apotek« i Hong Kong. Tænderne synes utvivlsomt menneskelige, men de er ca. dobbelt så store som nutidstænder. Desværre har det trods store anstrengelser ikke været muligt at fastslå deres opr. festedsted.

Gigas, *Emil* (1849-1931), da. litteraturhistoriker, stor kender af sp. litt. og kultur; talr. afh. og mange overs. af sp. værker (bl. a. Lope de Vegas).

gigasformer (gr. *gigas* kæmpe), individer af en art, der har fordoblet kromosomtal, hvilket som regel har medført forstørrelse af plantens celler og organer.

Gigasli'brorum (lat.: kæmpen bl. bøger), største eksisterende håndskrift, omfattende 309 (opr. 318) blade 0,9 m h. og 0,5 m bred, nu i Kungliga biblioteket i Sthlm. g er skrevet i et böhmsk kloster i 11. årh. og kom i sv. eje v. indtagelsen af Praha 1648. Foruden Den Hellige Skrift indeh. den billeder af djævelen og helvede, hvorfor den også kaldes »Djævelbiblen«.

gigbåde, klinkbyggede, outriggede træningsbåde til kaproning. Til 4 (gig-firer) el. 8 (gig-otter) roere, som hver fører 2 årer.

gige (mnty. *gige* violin), middelalderligt strygeinstrument, brugt af troubadourer.

Gigli ['dʒilji], *Benjamino* (f. 1890), ital. operasanger (lyrisk tenor). Deb. 1914, 1920-32 ved Metropolitan Opera. Har optrådt i ty. og eng. film. Har flere gange sunget i Danmark. (Portr. sp. 1606).

gigolo ['fi:] (fr.), professionel danser i danseetablissementer.

gigt, populær betegn. for smertefulde, sygelige tilstande, af højt forsk. oprindelse, i led, muskler og sener.

rum for verdens skabelse, i hvilket ur-tæjten Ymer først blev til.

Ginsberg, *Asher*, jød. forfatter, skrev under pseudonymet Achad Ha'am.

Gio'berti [dʒo-], *Vincenzo* (1801-52), ital. filosof. Søgte i *Introduzione allo studio della filosofia* (1839-40) at forene tro og viden.

Gio'conda, *La* [dʒokonda], andet navn for Mona Lisa.

gio'coso [dʒo-] (ital.), *mus.*, muntert, spøgefuldt.

Giolitti [dʒo'lititi], *Giovanni* (1842-1928), ital. politiker. Smidig centrumsmænd med hældning mod venstre, finansspecialist; førstemin. 1892-93, 1903-05, 1906-09, 1911-14. Gennemførte demokratisk valgreform 1911, erobringen af Tripolis 1911-12, bekæmpede forgæves Itals indtræden i 1. Verdenskrig. Ledede 1920-21 koalitionsreg.; vigende politik over for den voksende modsætning ml. fascistiser og arbejderbevægelsen, styrtet af nationalisterne efter kompromis m. Jugosl. i Fiume-sagen. (Portr. sp. 1606).

Giono [ʒo'no], *Jean* (f. 1895), fr. romanforf. og essayist; besynger landlivet og taler for tilbagevenden til naturen, f. eks. *Bataille dans la montagne* (1937).

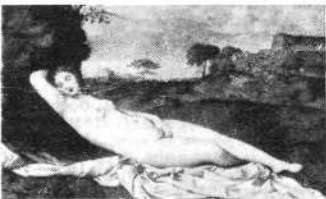
Giordano [dʒor'dano], *Luca* (1632-1705), ital. maler. Påvirket af Ribera og Rubens. 1692-1702 i Sp. Billeder med mytol. og bibelske motiver. *Kain dræber Abel* (kunstmus., Kbh.).

Giordano [dʒor-], *Umberto* (f. 1867), ital. operakomponist. Blev verdenskendt med *Andrea Chénier* (Milano 1896, Kbh. 1938).

giordetæpper [g'jorðas], ægte tæpper fra Kaukasien, Lilleasien og Iran med den spec. giordes-knytning, den gordiske knude, opkaldt efter byen *Gordes* (Tyrkiet), oldtidens Gordion.

Giorgio [dʒordʒo], *Francesco* di (1439-1502), ital. arkitekt, maler og billedhugger. *Domkirken i Siena's* bygmester. Skulptur: *Kristi Begrædelse* (Venezia). Udg. beromt værk om arkitektur.

Giorgione [dʒor'dʒone], egl. *Giorgio Barbarelli* (ca. 1478-ca. 1510), ital. maler, elev af Giovanni Bellini. Virksom i Venezia. Om hans liv vides meget lidt,

Giorgione: Hvilende Nogen Venus.

og kun få sikre arb. kendes. Hans sjælfvulde kunst udøvede en overordentlig indflydelse bl. a. på Tizian. Kendte værker: *Landskab med Uvejret*, *Koncerten*, *Hvilende Nogen Venus*.

Giornale d'Italia, [dʒor'nalɛ di'talja], ital. dagblad, grl. 1900. 1926-43 red. af V. Gayda, der gjorde **G** til regeringens taleror.

Giotto di Bondone [dʒo'to] (ca. 1266-1337), ital. meler. If. traditionen elev af

Giotto di Bondone: Jauchims og Annas Møde ved den Gyldne Port. Detalje af freske i Santa Maria dell'Arena, Padova.

Cimabue. Virksom i Firenze, Padova og Assisi. Om hans liv vides kun lidt, men hans virksomhed var af grundlæggende bet. Hans kompositioner er enkle som hans figurstil, men meget udtryksfulde. Hovedværker: *fresker i San Francesco i Assisi*, *fresker i Santa Maria dell'Arena i Padova*, *Tronende Madonna med Engle*, det eneste sikre staffelbillede. *Fresker i Santa Croce i Firenze*. Regnes for skaberen af *campanilen* ved domkirken smst.

Giovanni [dʒo'vanɪ], ital. form for Johannes.

Giovanni, Fra, se Fiesole.

Giovanni di Stefano [dʒo'van:i-] (15. årh.), ital. billedhugger og arkitekt, virkede i Siena; *tabernaklet i San Domenico* (1466). Repr. for ung-renæssancen.

Giovinetta [dʒovi'net:sa] (ital.; ungdom). Opr. studentersang, senere fascistens hymne med den af Salvator Gotta delvis omdigtede tekst.

gips (gr. *gypsos* kridt) kalciumsulfat, $CaSO_4 \cdot 2H_2O$,

hvidt monoklint mineral med glasglans, 1 kraftig spalteretning og hårdhed 2. Forekommer tæt el. kornet som bjergart sm. m. salt og anhydrit, især fra zechstein, muslingkalk og keuper. Vigtige forekomster er Segeberg, Lüneburg, Salzburg og Montmartre (m. pattedyr fra ældre tertiær). Ved ophedning til 120° afgives $\frac{1}{2}$ af vandet, hvorved opstår brændt **g**, der anv. til afstøbninger. Ved ophedning til højere temp. fås dødbrændt **g**, der er vandfrit og ikke optager vand inden for en rimelig tid. Ved 950° fås sak. murgips, der i løbet af ca. et døgn optager 2 molekyler vand.

Gipskrystaller.

gipsbandage, stiv støttende bandage. Til antæggelse af **g** anv. gazebind, hvori maskerne er fyldt med gipspulver. Bindene gennemblødes først i vand, hvorefter de svøbes om ekstremiteten og stivner i løbet af 5-10 min.; helt hårde bliver de først efter 1 døgn. **g** anv., hvor ekstremiteter el. led skal holdes fuldkomment i ro i længere tid.

gipsmarmor, kunstmarmor med gips som bindemiddel.

gipssvamp (*Mo'nilla fi'nicola*) danner hvide skimmelbelægninger på godningen, der anv. i champignonrivelier, hvorved champignonerne hæmmes stærkt i deres vækst. **g** bekæmpes ved efterhånden at blive stukket ind i gødningsbunken, hvorved **g** dræbes ved den høje gæringsvarme.

gipsurt (*Gyp'sophila*), slægt af nellikefam. Urter el. halvbuske med blomster i en stor topformet stand. 90 arter i Eur. og Asien; i da. haver dyrkes *G. paniculata* (solørblomst), en staud med hvide blomster fra Sibirien, og en enårig (*G. elegans*) fra Kaukasus.

Gi'raffen (*Camelo'pardalis*), stjernebillede den nordl. stjernehimmel.

giraffer (*Gi'raffa*), slægt af drøvtyggere, meget langhalset, m. små harklædte horn, forbenene længst. Kan opnå en højde af op til 6 m. Afr. savannedyr, lever af kviste; fl. arter el. racer, der afviger ved pletternes form og størrelse. Opfattes undertiden som en art (*G. camelo'pardalis*). (Ill. sp. 1611).

girafklaver, gammeldags form for et opretstående klaver, minder nærmest om et flygel på højkant.

Giral [i'ral], *José* (f. 1879), sp. politiker. Biokemiker, prof.; republikaner, fængslet 1917 og senere, bidrog til revolutionen 1931, knyttet t. Azaña. Ledede radikalt kabinet efter borgerkrigens udbrud 1936; udenrigsmin. 1937-38. Efter Francos sejr til Frankr.; 1940-45 i México. Aug. 1945-febr. 1947 førstemin. i sp. eksilregering i Paris, søgte forgæves at få effektiv støtte fra Engl.-USA til at styrte Franco.

giralda, *la* [ti'ralda], Sevilla-katedralens mauriske klokketårn, opf. 1184-96 som muham. minaret; 114 m høj.

Giraldi [dʒi'raldi], *Gian* (kaldet *Cinzio*) (1504-73), ital. forf. til bloddryppende tragedier. Den berømteste af hans over 100 noveller, *Il moro di Venezia*, gav Shakespeare stof til «Othello».

girande [si'rã:d] (fr.), vandturbin, roterende strålespids, bruges til springvand og vanding af plæner.

girandole [si'rã:dʒi] (fr. af ital. *girandola* egl. ildknappe), i fyrværkeriet de bekendte sole; også beteg. for flerarmede lysstager og for større ørenring med diamanter.

Girard [si'ra:r], *Paul Frédéric* (1852-1926), fr. retslær. Fremragende repræs. for moderne romerrettsforsk. Hovedværk: *Manuel élémentaire de droit Romain*. (1896, 8. udg. 1929).

Girardon [si'ra'dʒ], *François* (1628-1715), fr. billedhugger. Overførte Berni-

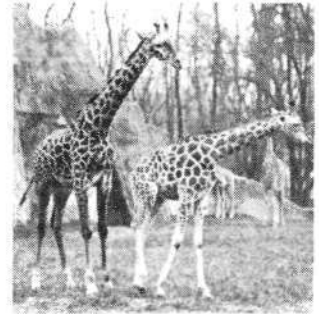
François Girardon: Portrætbuste af Ludvig 14.

nis svulmende barokstil til Frankr.; rytterstatue af *Ludvig 14.* på Vendôme-pladsen, *Richelieus gravmåle* i Sorbonnekirken, buster og dekorative arbejder.

Giraud [si'ro], *Henri* (1870-1949), fr. general. Øverstbefalende over nordfr. styrker maj 1940, undslap 42 fra ty. krigsfangenskab; kom til Vichy s. å.; flygtede til de Allierede, deltog i invasionen i N-Afr., nov. 42 af Darlan udnævnt til chef for de fr. styrker i N-Afr., ledende ved Darlans død dec. s. å. Måtte jule 43 bøje sig for de Gaulle som ledende, udtrådte af befrielseskomiteen apr. 44.

Giraudoux [si'ro'du], *Jean* (1882-1944), fr. forfatter og diplomat; original, åndfuld og charmerende stil, let kunstfærdig, men altid morsom og overraskende, dækkende over dyb psyk. indtrængning. Blev først beromt på sine romaner, bl. a. den yndefulde *Suzanne et le Pacifique* (1921). 1922 indledede *Siegfried et le Limousin* den lange række af teatersucces'er: *Amphytrion 38* (1929, da. 1943), *La guerre de Troie n'aura pas lieu* (den trojanske krig vil ikke finde sted) (1935); posthum opførtes *La Folle de Chailot*. Som dramatikere reagerer han mod realismen. (Portræt sp. 1612).

girder [gã:də] (eng.), søv., langskibs dragere.

Giraffer.

Jean Giraudoux.

Karl Gjellerup.

Birgitte Gjøe.

W. E. Gladstone.

gire (holl.), søv., styre ustadigt, enten p. gr. af atgerlig so el. vind el. dårlig styrefærdighed hos rorgænger.

giringing ['ji're'ring] (af *giro*), overførsel af beløb fra een persons konto i et pengeinstitut til en andens.

Girgenti [dsir'dsænti], indtil 1927 navn på Agrigento.

giro ['ji:ro] (ital.), kredsløb, en veksels el. anvisnings overdragelse ved endossement; se også post-g.

girokonto ['ji:ro-], indskudskonto hvorover indskyderen kan disponere ved checks el. lign. anvisninger.

Gironde [si'rõ:d], 1) Garonnes 72 km l. og 3-12 km br. dragtformede munding. Ved G-s munding hævdede ty. styrker sig til 21. 4. 1945; 2) fr. dept. ved l); 10726 km²; 858 000 indb. (1946). Bet. vinavl og agerbrug. Hovedstad: Bordeaux.

gironidnere [si'rõ'di'næra], fr. *Girondins* [si'rõ'di'n], politikergruppe under den fr. revolution, opr. deputerede fra dept. Gironde. Borgerligt radikale i den lovgivende forsamling 1791-92, ivrigt for krigen 1792. Sluttede sig til republikken, kom i konventet i konflikt m. Bjerget, fik pariserne mod sig; slået ned sommer 1793. Ledende bl. g var Brissot, Vergniaud, Condorcet, Roland.

Girtin [gø:tin], *Thomas* (1775-1802), eng. maler. Den fineste akvarelmaler efter Turner. Har malet byprospekter og arkitektur.

gis, *mus.*, tonen g forhøjet et halvt tonetrin ved et foranstående ♯.

Gisevius [gi'ze:-], *Hans Bernd* (f. 1903), ty. forf., embedsmand. Kons., antinazist, knyttet til en række oppositionelle grupper, bl. a. Canaris, Beck, Goerdeler; medvider i attentatet mod Hitler 20. 7. 1944, undkom jan. 1945 til Schweiz. Vidne under Nürnbergprocessen. Udg. 1946 *Bis zum bitteren Ende* m. kritik mod officererne. (Da. overs. 1948: *Til den Bitter Ende*).

gisst, tonen g forhøjet to halvtonetrin ved to foranstående ♯.

Gislason ['gijs-], *Konrød* (1808-91), isl. filolog. Prof. v. Kbh.s Univ. 1853. Udg. isl. oldskr., leksikalske arbejder, bl. a. *Da-isl. Ordbog* (1851) og studier i *Skjalde-digt.* Medstifter af tidsskr. »Fjölnir».

Gislev, da. landsby, 15 km SV f. Nyborg; 553 indb. (1945).

gisse (holl.): søv., gætte, skønne; gisset plads er beregnet v. hj. af skibets kurser og distancer i mods. til observeret plads.

Gisselved, hovedgård og adel. jomfrukloster NØ f. Næstved. Tilhørte fra 1699 Chr. Gyldenløve, der testamenterede G

til jomfrukloster, grl. 1755. Konventualinderne bor ikke på G, men opbeholder et klosterhævnings. G er bolig for klosterets overdirektør af Gyldenløves efterlægt Danneskiold-Samsøe. Bygn. opført af Peder Oxø 1547-75, fredet i kl. A.

Gisseløre, odde i Kalundborg Fjord; radiostation.

Gissing ['gi-], *George* (1857-1903), eng. for-

fatter. Skildrer underklassens triste kår og fattigdommens nedværdigende virkninger. Romaner: *The Unclassed* (1884), *Demos* (1886), *New Grub Street* (1891) o. a.

Gissurr hviti Teitsson, islandsk hævding, der år 1000 fik kristendommen anerkendt på Altinget.

Gissurr Isleifson (1042-1118), isl. biskop, indviet i Magdeburg; byggede domkirken i Skálholt og fik tienden indført på Isl. **Gissurr Þorvaldsson** (1208/09-68), islandsk jarl, Snorri Sturlussens sviger-son 1224-32 og drabsmand 1241; medvirkede til Islands underkastelse under Norge 1262-64.

Gita'govinda (sanskrit: sangen om Govinda, d. v. s. Krishna), ind. dramatisk digt indeholdende legender om Krishna.

gitter, apparat til dannelse af spektre ved lysets bøjning og interferens, først konstrueret og benyttet af Fraunhofer. Et g består af en plade med et stort antal parallelle ækvidistante spalter, der belyses med parallelt lys, som vil afbøjes til alle sider i hver af spalterne. Der kommer dog kun lys i sådanne retninger, hvor det afbøjede lys fra alle spalterne er i samme fase og kan forstærkes ved interferens. Da retningen afhænger af spalteafstanden (gitterkonstanten) og af lysets bølgelængde, får man lys af forsk. bølgelængder i forsk. retninger og derved dannet et spektrum. I stedet for et gitter med spalter til gennemgående lys (transmissions-g) benyttes ofte refleksions-g, der består af et metalspejl, hvorpå der med en diamant er ridset parallelle ækvidistante streger. Da g-konstanten skal være af lign. størrelse som lysbølgelængden, anv. 6-800 streger pr. mm, og g-s bredde er 12-15 µm, så at der i alt er ca. 100.000 streger. g fremstilles på særlige dele-maskiner.

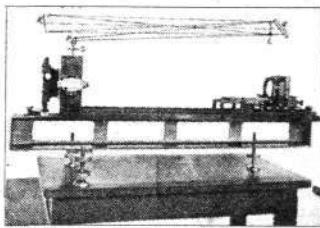
gitter, radiotekn., det styrende organ i et elektronrør. Kan f. eks. bestå af en spiralviklet metalrød omkr. glødetråden.

gitterkonstruktion, en drager, søjle el. lign. hvor flangerne er forbundet med et gitter af tryk- og trækstænger i modsætning til andre konstruktioner, hvor der m. fl. flangerne er en massiv kroplade. g betyder der større dragere en lettere og dermed mere økon. løsning. Gitteret udformes på forsk. måde, som f. eks. N-, V-, el. K-gitter. Gitterstængerne danner s. m. flangerne et statisk bestemt system af trekant.

gittermast, en af gitterdragere udført, tårnlignende mast. Anv. i krigsskibe, ved radiomaster, lygtepæle m. m.

gitterslange ('Pythoen reticulatus), sydøstasiat. kvælerslange, størst af alle slanger, indtil 9 m.

'gitterspektrogra'f, spektralapparat, hvori anv. et gitter i stedet for et prisme. Spektret afbildes på en fot. plade v. hj. af en linse el. et hulspejl. Ved at benytte et konkvavgitter, d. v. s. et gitter ridset på

et metalhulspejl, kan linsen helt undværes. De største g kræver rum på 6 til 10 m og tillader måling af lysbølgelængder med en nøjagtighed på 0,001 Å.

Gitz-Johansen, *Aage* (f. 1897), da. maler og grafiker; navnlig grønl. motiver.

Giulio Romano, se Romano, Giulio.

Giurgiu ['dsurdzu], by i Rumænien ved Donau lige S f. Bucureşti; ca. 40 000 indb. Flodhavn; olieledning fra Ploesti; jernbaneførelse til den bulg. by Ruse ved Donaus S-bred.

Giusti ['dsusti], *Giuseppe* (1809-50), ital. digter; dyrkede den polit. satire. Vigtig i sproglig og polit. henseende er hans *Epistolario* (1859).

giusto ['dʒusto] (ital.), *mus.*, normal, passende (tempo).

Give, da. stationsby (Vejle-Brande); 1585 indb. (1945). Amtssygehus.

Giza ['gi:zå] (*Gizeh*), ægypt. by på Nilens venstre bred umiddelbart over for Cairo; 66 000 indb. (1947). 7 km mod V

Den store sfinks ved Giza.

ligger bl. a. Keops-, Kefren- og Mykerinos-pyramiderne, omgivet af stormandsgrave, og den store sfinks, udhugget af klippen som vogter af kong Kefrens grav og mindetempel.

Gjødvad ['gødvåd], Jens Finsteen (1811-91), da. redaktør. Jurist, red. 1837-39 »Kjøbenhavnsposten», 1840-77 »Fædrelandet» (fra 1841 s. m. Ploug). Havde stor indflydelse bl. de Nat. bl., men søgte aldrig en politisk fremtrædende post. Blind fra 1868.

Gjallarhorn, i nord. rel. guden Heimdals horn. I det kultiske drama et vædderhorn, guddommens symbol; if. Völuspå det horn, hvori Heimdal skal blæse ved Ragnarok.

Gjellerup ['gæl'-], *Julius*, da. boghandel og forlag, grl. 1884 af J. G. (1858-1917). Fra 1903 dyrkede G spec. skolebøger, vidensk. og teknisk litt., i de seneste år mere omfattende forlagsvirksomhed.

Gjellerup ['gæl'-], *Karl* (1857-1919), da. forf. Som ung teol. kandidat nidkær brandesindener (digtsaml. *Rodtjørn* (1881)); den tendentøse roman *Germanernes Lærling* (1882) peger dog frem mod den ty.-rusl. periode (fra 1883), hvorunder han, bl. a. påvirket af Schiller og Turgenjev, bryder med Brandes' rejsebogen *Vandredret* (1885) og tilstræber forening af idealisme og realisme; tragedien *Brynhild* (1884), romanerne *Minna* (1889) og *Mollen* (1896). Fra 1892 bosat i Dresden. Gnm. en indisk-buddhistisk periode (fra ca. 1900) tilnærmelse til kristendommen, romanen *Den Gyldne Gren* (1917). Vidtspændende ånd, lidet originalt digter. Nobelpris 1917 s. m. H. Pontoppidan. (Portræt).

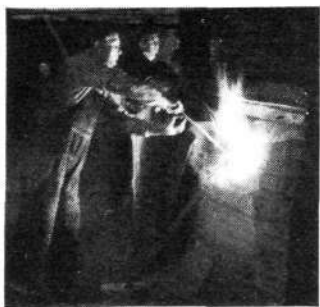
Gjerløv-Knudsen [gär-], *Oluf* (f. 1892), da. arkitekt. Fra 1936 lærer i husbyggn. og byplan ved Danm.s Tekn. Højskole og arkitekt for samme fra 1929. Har desuden opf. *Danm.s Akvarium* (1939) i Charlottenl. og fl. fabriks- og kontorbygninger.

Gjessinggård, se Gessinggård.

gjetthus ['gæt-] (ty. *Giesshaus* støbehus), ældre betegn. for støbehus for kanoner, klokker m. m. I Danm. lå det sidste g i Kbh. på Kongens Nytorv; det nedreves 1866 og 72.

gjordbue ['gjo't-] (ty. *Gurt* bånd), bærende bue i hvelvingskonstruktion.

Gjorslev, hovedgård N f. St.-Heddinge. Skal have tilhørt Rane Jonsen, derefter

Fra et glasværk. Glasset tages ud af ovnen.

visse silikater el. blandinger af disse. Sådanne stoffer findes i naturen, f. eks. de berømte obsidianklipper (af vulkansk oprindelse) i Yellowstone Park, USA. Som selvstændigt arbejdsmateriale kendes **g** tidligst fra Ægypten ca. 2400 f. Kr. Glasblæserpiben er antagelig opfundet samme sted kort før Kr. En særlig blomstring fik **g**-industrien i Venezia, hvor der omkr. år 1300 blev drevet et **g**-værk med ca. 8000 arbejdere. Senere udvikledes **g**-industrien især i de lande, hvor der var træ til rådighed som brændsel, bl. a. Böhmen, England, Belgien og Sverige. I Danmark har der været fremstillet **g** siden 1570. — Efter sammensætningen

Der sættes stilk på et vinglas.

af hovedbestanddelene inddeles **g** i flg. grupper: 1) alkali-kalk-silikat (**g** (flaske**g**, presset **g** osv.), 2) alkali-bly-silikat (**optisk g** osv.), 3) aluminium-bor-silikat (kemisk og termisk resistens**g**), 4) special**g** af forsk. sammensætning. Foruden disse hovedbestanddele indgår ofte mindre mængder af andre metaller oksyder el. silikater. Det vigtigste råmateriale er kvartssand; kalken indføres som kridt el. marmor, alkaliet som sulfat el. karbonat; også affalds omsmeltes og anv. i store mængder. Råstofferne formales og tilsættes kul (der letter smeltningen), arsenitrioksyd og salpeter, der bl. a. virker affarvende. Farvning opnås med bl. a. kobber-, krom-, jern- el. manganforb. Mælke**g** fås med kryolit o. a. fluorider. Smeltningen ved indtil 1500° foretages i ovne. Alm. hul**g** formes

Glasblæsning med pibe.

ved blæsning (med pibe el. maskinet) el. presning i form. For at opnå blank overflade på de presrede genstande må de genopvarmes til blodgoringstemperaturen (ildpolitur). Rude**g** fremstilles ved kontinuerlig trækning af **g** op fra den

ca. 1000° varme smeltetasse, medens spejlglass fremstilles ved at smeltet **g** hældes på et forvarmet bord og udvæltes. Alle formede **g**-genstande må, for at undgå indre spændinger ved for hurtig afkøling, underkastes fornyet opvarmning og langsom afkøling i en såk. koleovn. Den afsluttende behandl. af **g**-genstande kan bestå i sandblæsning, slibning, ætning med flussyre etc. Af special**g** skal nævnes: optisk **g** (kronglas m. lille lysbrydning og alm. stor spredning, samt flint**g** m. modsatte egenskaber) og sikkerheds**g** (splintfrit **g**), der består af to lag **g** med et lag kunstharpiks imellem.

glas (efter timeglas), sov., tidsmål på 1/2 time; hver vagt på 4 timer er på 8 **g**; slå glas, angive tiden ved slag på skibsklokken.

glas, usynligt, se refleksionsfri optik.

glasagtig kaldes i petrografen amorf substans, dannet ved storkning fra smeltet tilstand.

glas-byggeblokke har været fremst. i USA siden 1931. De støbes i to dele, der samles ved opvarmning og presning, evt. med luftfortynding i hulrummet. De er gennemskinnelige og skal tåle temp.-forskellene ml. opvarmede rum og lav yder-temp.

glas, eensidigt gennemsigtigt (eng. one way glass) fås ved at glas belægges med et meget tyndt lag sølv, hvorved det bliver gennemsigtigt (blåt skær) fra et mørkt rum, men virker som et spejl fra et lyst rum.

glasering**** (fr. *glacer* give glans), overtrækning af 1) stegt kød med klar sky tilsat husblas; 2) kogte frugter med frugt-saft tilsat husblas; 3) kager m. m. med sukkerglasur.

glaserit, $K_2Na(SO_4)_2$, et dobbeltsalt af kalium- og natriumsulfat, der er fundet i vulkansk lava og i naturlige saltafjæringer.

glasfibre. Mens allerede middelalderens venetianske glaskunstnere benyttede tynde glastråde til dekoration på glas, har det været vanskeligt at fremst. **g** til tekstiler. I nyeste tid er det lykkedes ved smeltespindemetoder at fremst. **g** med helt ned til 0,002 mm diam.; de er overordentlig stærke og nogenlunde smidige; strækkeligheden er dog kun ca. 3%. Der fremstilles både kontinuerlige tråde (filamenter) og stabeltavler. **g** har haft stor bet. til mil. formål under Den 2. Verdenskrig, idet de fremstillede tekstilstoffer er brandsikre, kemikalieresistente, ikke rådner osv. Også som forstærkning i forstøf-(plastic)laminater har **g** fået stor bet. — Glasuld fremstilles i Danmark ved at lade smeltet glas i tynd stråle løbe ned på en hurtigt roterende keramik skive, hvorved der udslinges **g**. Formes i to halvdele med et bindemiddel til varmeisolerings af rør, el. konfektioneres ml. trådet, papir, asbestpapir etc. til en række isoleringsformer.

glasflus el. **glas pasta** (også kaldet *Strass* efter opfinderen, den østr. guldsmed Joh. Strasser) er blyglas med 50% el. mere blyite; anv. til kunstige adelsten p. gr. af dens store lysbrydning og -spredning (»diamantglans«), men er blødt og slides hurtigt mat.

glasforsikring, forsikr. mod skader på alle arter glas, særlig ruder o. l. Erstatn. ydes ofte in natura.

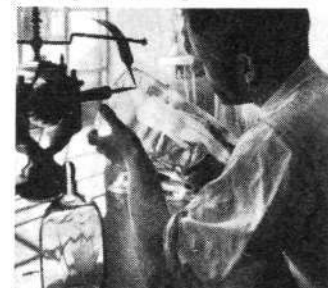
glasgalle kaldes de ved smeltning af sulfatholdig glasmasse på overfladen udskilte, ikke omsatte stoffer.

Glasgow [ˈglɑːsgoʊ], Skotls største by, ligger i lavlandet på begge sider af Clyde, 35 km fra munden; i 106.000 indb. (1946). Skotls vigtigste industri- og handelsby, betinget af omegnens store kul- og jernlejer, bjergenes vandkraft, den frugtbare omegn og de fortrinlige trafikforhold (flod, kanaler, tæt jernbanenet). Store skibsværfter, metal-, tekstil-, tobaks-, papir- og kem. industri. Eksport af kul og industrivarer. Import: jernmalm, foderstoffer, tekstilstoffer, tobak m. v. Havnen er en af de største i Storbritannien med store dokanlæg. Domkirke (fra 1181), univ. (grl. 1451).

Glasgow [ˈglɑːsgoː], *Ellen* (1874–1945),

amer. romanforf. Hendes familieromaner fra Sydstatene repr. en sund realisme, undertiden kritisk og satirisk: *Virginia* (1913), *Barren Ground* (1925), *In This Our Life* (1941); da. *Familien Timberlake*, (1942).

glasgraveri, ornamentering af glas frembragt ved stål- og diamantskiver.

glasharmonika, musikinstrument bestående af en række glasskåle af forsk. størrelse, der under rotation gøres flygtig og bringes til at klinge ved berøring med fingrene.

glashevede ('*Triticum durum*), dyrket art af hvedeslægten med lange stakke og hårde korn, dyrkes mange steder i subtrop. egne. Hjemmehørende i Abyssinien.

Glasinac [ˈglasinats], højslette Ø f. Sarajevo, der i oldtiden har været tæt beboet. Her ligger over 20.000 gravhøje fra omkr. midten af 1. årtus. f. Kr. og 1000 år fremefter, hvorfra en lang række bet. fund.

glaslegeme, tykflydende, glasklar æggehvideagtig substans, der opfylder rummet bag linsen i øjet.

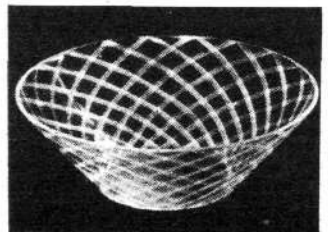
glasmaleri, kunsten at male og indbrænde gennemsigtige farver på ufarvet glas el. at fremstille billeder af farvede glasstykker, holdt sammen af tynde blysprosser. Farvede ruder i de kristne kirker omtales i 4. årh. Fra 9. årh. kendtes kunsten at belægge farvede *glasruder* m. brun el. sort farve, hvori ornamenter kunne udsparer. Udstrakt anv. m. fremstilling af hele figurscener fandt **g** ved den got. bygn.stils gennembrud i 12.–13. årh.; i 16.–17. årh. forsvinder **g** fra kirkerne, men genoptages i 19. årh., væsentlig efter gl. forbill., dog er det i den nyeste tid frembragt mere selvstændige kompositioner.

glaspapir, slibepapir belagt med knust glas.

glasporcelæn (*reaumurporcelæn*) fås ved opvarmning af glas til blodgoringstemp., hvorved afløsning (delvis udkrystallisation) indtræder. Der fremkommer her ved et stærkt, sejt glas, der kan anv. til gulvbelægning.

glasrør kan fremst. for hånden el. ved en række spec. metoder. Ved den såk. *Dannermethode* løber det smeltede glas ned over en roterende pibe af kromnikkelstål, som er omgivet af en chatottekappe, på hvis yderside et kontinuerligt aftrukket **g** dannes. Vægttykkelse kan reguleres ved blæsning gnm. piben med trykluft. Røret trækkes videre v. hj. af asbestuller med en hastighed af 20–90 m pr. min. Præcisions-**g** til buretter o. a. glasinstrumenter kan fremst. med en tolerans på indtil 1/1000 mm.

Glass, Louis (1864–1936), da. komponist. Udd. som cellist og pianist i Kbh. og Bruxelles. Overtog 1894 det af faderen,

Graveret krystal.

Chr. H. G 1877 grl. konservatorium (nedt. 1932). Komp. balletten *Artemis* (1917), 7 symfonier (nr. 3 *Skovsymfoni*, nr. 5 *Svastika*, nr. 6 *Skjoldungevæ*), violinkoncert, obokoncert, fantasi for klaver og orkester, kammermusik m. v.

glasset, ældre kvalitetsbetegn. for korn, der kendetegnedes ved, at kernen ved gennemskæring var mere glasklar end de megede kerner. **g** korn ansås for at være mere kvælstofholdigt, have højere bagningsværdi, men mindre maltningsværdi.

glassethed, fysiogen sygdom hos æblefrugter. Ved **g** bliver frugtkødet pletvis glassagtigt og vanddrukkent.

glassilke se glasfibre.

glasslibning, slibning af glasgenstande m. facetter som ved ædelstene til forhøjelse af refleksvirkingen.

glassvampe (*Hexactinellidae*), gruppe af kiselvampe; skelettet består af glasslign. bundter af kiselnåle; dybhaveformer.

glassværme (*Se'stidae*), fam. af sommerfugle m. skællese, klare vinger, mellemstore. Larverne i hindbærstængler, poppelgrene o. l.; skadelige.

glastage anvendes, hvor det underliggende rum ikke kan få tilstrækkeligt lys gnm. de lodrette vægge. Som oftest anv. trædglas i rammer af træ el. metal, der bæres af spærene. Alm. tagform til **g** er shedtage.

glastagsten, tagsten af glas forment som teglstæn.

glastårer er hurtigt (i vand) afkølede smeltede glasdråber, som p. gr. af indre spændinger brydes sammen til pulver, når spidsen brækkes af. Et lign. fænomen viser de såk. bologneserflasker, når der ridses indvendigt.

glasurer er særlige glasprodukter, der spec. tjener til at give keramiske varer med porøs skærv et for luft og vand uigennemtrængeligt dæklag; samtidig tilsigtes en æstetisk effekt. Simplest er saltglasur, som frembringes på stentøj og pottemagerarbejde ved at saltet (natriumklorid) kastes ind i ovnen på de glødende lervarer, hvor det sønderledes, så at natrium går i kem. forb. med leret og danner en tynd men tæt glasur. **g** tilberedes dog i alm. særskilt. Til hårdt porcelæn anv. oftest tungsmeltelig feldspatglasur af lign. sammensætning som skærven (feldspat, kalkpat, magnesit, kvarts, kaolin, hyppigt blandet med skærvmel fra en keramisk masse). Letsmeltelige **g** med sammensætning som glas (blyglasur, borsyreglasur) anv. bl. a. til fajnec og blodporcelæn; til husholdningsgenstande må **g** ikke indeholde bly, som kan opløses f. eks. i eddikesyre (blyforgiftning). De letsmeltelige **g** må ofte smeltes til en fritte, som skornes ved at hældes ud i vand, finmales vådt med kaolin og udføres til en vælling, som kan påføres ved neddykning el. sprøjtning, hvorpå brænding foretages. Dækkende kunstig er gjort uigennemtsigtige f. eks. med tinoksyd; til farvning anv. forsk. metaller (jern, mangan, krom, kobolt); okseblod, celadon m. m. Ved forskel i udvidelse ml. glasur og skærv opstår craqueléglasur.

glasetsning, overføring af tekn. el. kunstn. tegninger til glasoverfladen. Glasfladen dækkes med voks el. parafin, hvori tegningen indrises. Derefter ætzes med fluorbrinte el. flussyre.

glasøje, 1) kunstigt øje, sædv. bestående af glas. Det indsættes bag øjenlågene, i fald øjeæblet er gået tabt, og kan laves så kunstfærdigt, at det er vanskeligt at opdage, at vedk. mangler et øje. På sv. bet. glasøgon briller; 2) *vet.*, øje, hvis regnbuehinde delvis el. helt mangler farvestof og derfor delvis el. helt viser sig hvid med blåligt el. rødtligt skær.

glasål, åleungen i beg. af vækstperioden efter larvestadiet; er sejlgarnstykk og gennemtsigtig; vandrer op i fersk vand.

glatlobet siges et skydevåben at være, når dets løb ikke er forsynet med riflegange.

glatsnog (*Coronella austriaca*), glat, brunl. snog, ca. 1/2 m. Mellem- og Ø-Eur. Enkelte fund i Danmark; her vist udoende. Kaldes undertiden **m.** en uheldig betegn. *hasselnsog*.

glatte lag, samtidig aflyring af samtl. kanoner på et sejlkrigsskibs ene side.

'Glatved, da. landsby, kalkbrud og udskibningssted S f. Grenå.

Glatz [glats], ty. navn for byen Klodzko i Śląsk, Polen.

Glatzer Bergland ['glatsør 'bærklønt], del af Sudeterne (Śląsk, Polen), bestående af fl. indtil 1000 m h. bjergrygge. Højeste punkt: 1422 m.

glaube'rit, Na_2SO_4 , $CaSO_4$, monoklint farveløst mineral, der forekommer i saltlejer.

'glaubersalt (efter den ty. læge J. R. Glauber (1604-68)), d. s. s. natriumsulfat.

Glauchau ['glau au], ty. by i Sachsen. 34 000 indb. (1939). Tekstilindustri.

glauko'fa'n (gr. *glaukós* blå + *fa'nesthai* synes), blå natriumholdig amfibol, forekommende i krystallinske skiefer.

glau'ko'm (gr. *glaukós* grønligblå), grøn stær.

glauko'nit (gr. *glaukós* grønligblå), grønt mineral, silikat af *K* og *Fe*; dannes som runde korn i havet og findes i sand (grøn-sand), kalk o. a. bjergarter, især fra kridttiden. Anv. lokalt som godskningsmiddel og på gr. af sin bet. ionbytningssevne f. eks. til vandafhærdning.

Glavendrup-stenen, da. runesten fra ca. 900 (fra Odense amt). Har længste da. runeindskr. **G** har været led i en skibssætning, der blev restaureret i slutn. af 19. årh.

'glavind (mlat. *glavea* sværd), poetisk navn på sværd.

Glazunov [-zu'nof], *Aleksandr* (1865-1936), russ. komponist. Elev af Rimskij-Korsakov. 1905-28 direktør for konservatoriet i St. Petersburg (Leningrad). Fra 1928 i Paris. Fuldførte s. m. Rimskij-Korsakov Borodins »Fyrst Igor«. Komp. bl. a. 8 symfonier, Ouverturner, og en saxofonkoncert (1936).

'Gleditsch [-tj], *Ellen* (f. 1879), no. kemiker. 1929-45 prof. v. Oslo univ. En af de første af Mme Curie's elever, som har udført geol. aldersbestemmelser v. radioaktivitet.

'Gleditsch [-tj], *Jens* (1860-1931), no. teolog; 1923 biskop i Trondheim; p. gr. af **G-s** udpræget liberaler teol. nægtede Oslo biskop at ordinere ham.

glee [gli:], en form for flerstemmig sang, sædvanligvis for mandsstemmer, aldrig under tre, der dyrkedes af eng. komponister i 18. og 19. årh.

Gleerup ['gle'rop], *Asmund* (1809-65), da. politiker. Lærer; bondeagitator i 1840-erne; folketingsmand 1849-52, i konflikt m. I. A. Hansen. Bureauchef i rigsdagen 1855-65.

Gleerup, Bokforlag AB., C. W. K., sv. forlag, Lund, grl. 1826 af danskeren Chr. Wilh. Kyhl **G** (1800-71). Fra 1828 universitetsboghandel; aktieselskab 1897. Stadig en af Sv.s førende bogh. og forlag.

Gleichen ['glaiçøn], thüringsk greveslægt; som i 13. og 14. årh. spillede en rolle i de da. kongers tjeneste.

Gleiwitz ['glaiuits], ty. navn for byen Gliwice i Śląsk, Polen.

Glendale ['glændæ:tl], stærkt voksende

forstad til Los Angeles, California, USA. 110 000 indb. (1946).

Glenmore [glæn'må:], ca. 95 km l. snæverdalen med skibsfartskanal (Caledoniske Kanal) tværs gnm. N-Skottl. I **G** ligger Loch Ness.

'Glen'strup Sø, da. sø, SØ f. Hobro; 3 1/2 km²; areb. gnm. Kongsvad Mølleå til Skals Å.

glenter (*Milvus*), slægt af rovfugle, lange vinger, kløftet hale, lever delvis af ådsler, affald o. l. Den alm. **g** (*M. milvus*), brunlig med rustros, plettet underside. Udbredt i Eur. Tidl. i Danm.; skovfugl. Vidt udbredt er sort **g** (*M. migrans*), der er karakterfugl for mange subtrop. og trop. byer.

Alm. glente.

gljetscher ['gljetfjör] (ty.), isstrom, der i bjergene udgår fra en firn. **g** følger dalene, idet de langsomt bevæger sig nedad (i Schweiz 40-100 m årligt). Ved bevægelsen eroderer **g** en U-formet dal og optager sten og losrevet materiale i sin bund (bundmoræne), hvorved bunden afhøvels og forsynes med skurestriber. Om sommeren dannes på overfladen smeltvandsbække, hvis vand gnm. spalter i isen trænger ned til bunden, baner sig vej langs denne og gnm. **g**-porten kommer frem af **g-s** nedre ende som smeltvandsbæk med mudret vand. Holder afsmeltingen trit med tilførslen af is fra firnen, bliver **g**-enden stationær, ofte med små frem- og tilbagerkninger, og der dannes volde af medført materiale (endemoræne) foran **g**. (III).

gljetscher-bord, større sten, hvilende på en ispille på en gljetschers overflade. Stenen har beskyttet den underliggende is mod smeltning.

gljetscherløppe (*De'soria glaci'alis*), lille (ca. 2 mm), sort, håret insekt af springhalernes orden; lever på gljetscher.

glia (gr: lim), nervesystemets støttevæv; består af de stjerneformede **g**-celler, der er forsynet med kortere og længere udløbere: **g**-tråde, der danner et maskeværk til støtte for nervevævet, **g** har ikke nervøs funktion, men har bet. for nervesystemets ernæring og stofskifte.

glia'di'ner (prolaminer) er en gruppe æggehvideoffer (proteiner), der afviger fra de andre ved deres opløselighed i 70-80% alkohol; de har højt indhold af aminosyrene prolin og glutaminsyre. Til **g** hører gliadin i hvede(gluten), zein i majs og kordein i byg.

glib, fiskeredskab til ålefisker bestående af en prismeformet rammekasse, hvor alle sider undt. den fremadvendte er garnbeklædte. På denne netkasse er fæstnet to stager, hvorved den kan flyttes omkr. i havbundens ålegræs af en fisker, mens en anden fisker med en kroge (et tværtærs på en stage) driver ålene derind.

Gletscher ved den islandske sø Hvítárvatn.

glideflader, 1) *geol.*, sribede el. polerede flader, der forekommer i overskydninger og forkastninger og er dannet ved gnidningen ml. to blokke under den relative bevægelse; 2) *miner.*, i krystallografien plane flader, langs hvilke der ved tryk sker forskydninger under dannelse af tvillinglameller.

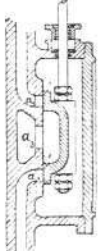
glideleje, dilatationsindretning bestående af to glatte plader, der kan glide på hinanden.

glidende lønkskala, variation af lønnen efter de fremstillede produkters pris.

glidende toldskala (mods. fast t.), system, hvorefter tolden stiger og falder med prisen på vedk. vare.

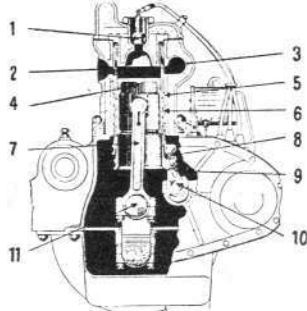
glider el. *glideplan*, d. s. s. svæveplan.

glider, maskindel, som ved sin bevægelse åbner og lukker gennemstrømningsåbninger i den flade, den glider på. I den viste skuffe-g leder damp fra gliderkassen k til og fra dampcylindren gnm. kanalerne a₁ og a₂ og bort gnm. afstrømningskanalen a₃. Ved rund-el. stempel-g skaffes tæthed v. hj. af indslibning el. fjedrende stempelringe.

Glider.

glidermotor, populær betegn.: *ventillos motor*. I en g findes der inden i hinanden, men uden om stempellet, to glidere (cylindre). Gliderne bevæges op og ned, styrede af knastaksler på en sådan måde, at udkøringer de to glidere på bestemte tidspunkter står ud for hinanden og derved åbner passage for indsugnings-

Glidermotor. 1. tændrør. 2. indsugningskanal. 3. udstømningskanal. 4. stempel. 5. ydre glider. 6. indre glider. 7. plejstang. 8. forbindelsesstang til ydre glider. 9. forbindelsesstang til indre glider. 10. gliderbevægelsens krumtap. 11. hovedkrumtap.

og udblæsningsgas. Har været anv. som bilmotor i forsk. ansete bilmærker.

glidetæl. Ved et luftfartøjs g, som er et mål for den aerodynamiske godhedsgrad, forstås den til højdetabet i m svarende længste strækning, luftfartøjet kan tilbagelægge under glidning.

glidemann [gli'dør-] (ty. *Glied* lem, led), trædukke enten til brug for kunstnere (drapering) el. som øvelsesobj., ved forbindinger (bandager).

glima, isl. bæltebrydning; bryderne tager greb med begge hænder i hinandens bæltehåndtag.

glime, en sædv. med le frembragt, ca. 2 m br. stribe i rør- og sivbræmmen i en sø; g strækker sig fra land ud til det åbne vand og benyttes ved andejagt for at give skytterne lejlighed til skud til svømmende ænder el. tvinge disse til at flyve.

glimlampe, en elektr. udladningslampe, hvor man udnytter lyset, der dannes ved den negative elektrode. Har ganske lille elektricitetsforbrug, men giver også kun et svagt lys. Bruges hovedsagelig som signallampe, spændingsviser, polsøger o. l. **Glimmer**, en gruppe mineraler med en meget udpræget spalteretning, elastisk bøjelige spalteblade, glasglans og hårdhed 2-3. Krystalliserer monoklint oftest i 6-kantede tavler. Silikater af Al, K o. a.

Forekommer alm. i eruptive og krystallinske skifre; store tavler fra pegmatit anv. til kakkellovnsrunder og elektr. isolation. De vigtigste g er biotit, muskovit, paragonit, flogopit og lepidolit.

Glimmerbøsse (*Meliphetes 'aenues*), ganske lille, mørkegrøn, metalskinnende glansbille. I blomster af turnips, kål o. a. korsblomstrede. Skadelig. Bekæmpes ved pudring med dærris el. nyere specialpræparater.

Glimmerbøsse.

Glimmerler, mørkt finsandet ler med tatr. små skæl af lys glimmer. Forekommer bl. a. i Jylland, dels marint dels limnisk (sm. m. brunkul) og stammer fra miocæn. Anv. som teglværksler.

Glimmersand, fint tertiært sand med tatr. skæl af lys glimmer. Forekommer i Jylland.

Glimmerskifer, krystallinsk skifer væsentlig bestående af glimmer og kvarts, ofte granat. Alm. bjergart fra ældre geol. perioder, opstået af lerede sedimente.

Glimmingehus [-'hü:s], skånsk herregård SV f. Simrishamn. Hovedbyggn. op-

ført 1499 af Jens Holgersen Ulfstand, bevaret som et fremragende eks. på et middelalderligt fast stenhus.

Glimre ved sin fraværelse, citat fra Tacitus' Annaler 3. 76; anv. dér om anebillederne af Cæsarmorderne Cassius og Brutus, som ikke måtte bæres ved deres efterkommer Junias begravelse.

Gлиндeman'n-Nielsen [gli'ends-], Carl (f. 1896), da. ingeniør, prof. i maskinlære ved Danm.s Tekn. Højskole fra 1929.

Glinka [-nk-], *Mikhail Ivanovitj* (1804-57), russ. komponist. Grundlægger af den russ. nat. skole. Komp. bl. a. operaerne *Livet for Tsaren* (1836) og *Ruslan og Ludmilla* (1842).

gli'om, svulst i hjernen el. rygmarven, opbygget af gliaceller.

gli'ose, sygelig forøgelse af mængden af gli i hjernen el. rygmarven.

glis'sade (fr.), glidende bevægelse i fægning.

glis'sando (pseudoital. af fr. *glisser* glide), *mus.*, betegn. for glidende overgang ml. tonerne. Kan f. eks. finde anv. på strygeinstrumenter og trækbasuner.

glitning, en proces, hvorved en overflade (papir, tøj, læder o. l.) gøres blank ved tryk. Stoffet føres ml. to metalvalser (el. en metal- og en papirvalse), en såk. kaland. I friktionskalanden opnås større glans ved at metalvalsen roterer hurtigere end papirvalsen.

Glittertind [-tin-], no. fjeldtop, Jotunheimen, Ø f. Galdhøpiggen. G er dækket af en snehætte, der falder jævnt af mod V. Det øverste faste fjeld er 2460 m o. h., men sneoverfladen, der kan synke og stige, er ca. 2481 m, altså noget højere end Galdhøpiggen.

Gliwice [gli'više], ty. *Gleiwitz*, by i Śląsk, Polen, i kulområdet V f. Katowice; 96 000 indb. (1946). Bet. jern- og kemisk industri. Polsk 1945.

Glo'b, *Johannes* (f. 1882), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1917. Har malet figurbill. og portrætter med akademisk sans for korrekt tegning.

Glob, Peter Vilhelm (f. 1911), da. arkæolog, søn af maleren Johs. G. 1937 museumsinspektør ved Nationalmuseet, 1949 prof. i nord. arkæol. og eur. forhistorie v.

Århus Univ. *Studier over den Jyske Enkeltgravskultur* (1945; disputats). (Portræt sp. 1629).

glo'ba'l (lat. *globus* kugle), omfattende Jorden; helheds-.

Globe, *The* [ðə'gləub] (eng. kloden), eng. aftenblad, grl. 1803 af whig'erne, fra 1866 uafhængig kons., 1922 slået s. m. »Pall Mall Gazette«.

Globe-teatret [gləub-] (eng. *globe* klode), London-teater på Themens S-bred 1599-1644. Beromt for sine førsteopførelser af Shakespeare. Scenen i det ottekantede teaterhus med den åbne gård er ofte kopieret af instruktører. 1613 ødelagtes et stort antal Shakespeare-manuskripter ved en brand. Navnet henviser til teatrets skilt, med Herkules bærende Jordkloden.

Globetrotter (eng. *globe* klode + *trot* trask), turist der rejser Jorden rundt.

Glob'e'rina (lat. *globus* kugle + *gerere* bære), pelagisk, mikroskopisk slimdyr af foraminifergruppen, hvis kalkskaller kan danne en stor del af dybhavsslammet (g-slam).

glo'bi'n (lat. *globus* kugle, klump), et simpelt eggehvidestof, opløseligt i vand, syrer og baser. g indgår som bestanddel bl. a. i blodets farvestof, hæmoglobin (sammen med det jernholdige, farvede stof hæmoglobin).

glo'buli'ner (lat. *globulus* lille kugle), gruppe af proteinstoffer, som normalt findes i blodserum i forholdsvis ringe mængde; de kan tiltage betydeligt under infektioner el. immunisering. De deles i alfa-, beta- og gamma-g. Antistofferne er særlig knyttet til gamma-g, som derfor anv. i stedet for serum til behandling el. forebyggelse af forsk. infektssygdomme.

glo'bul'itter (lat. *globus* kugle + *-litt*), mikroskopiske, kugleformede legemer, der udskilles i vulkansk glas.

globus (flertal *globes*) (lat.: kugle), kugleformig afbildning af Jorden el. stjernehimlen. Formentlig opfundet af henh. Anaximandros og Eudoxos fra Knidos (409-356 f. Kr.). g er forsynet med gradnet, henh. geogr. koordinater (længde og bredde) og stjernekoordinater (rektascension og deklination). Bruges af størrelsesmæssige grunde kun til oversigt. g kan ikke udfoldes i en plan, men afbildes plant v. hj. af forsk. kortprojektioner.

Globus, da. maskinfabrik i Glostrup, arbejdede under besættelsen for tyskerne. Trods stærk bevogtning ødelagt af Bopa 6. 6. 1944 v. aktion m. ca. 100 mand.

Gloerfelt-Tarp, *Kirsten*, se Gloerfelt.

gloire [glwa:r] (fr.), ære, hæder, glorie.

glo'merulus (lat.: lille (garn)nøgle), anat., en nøgleformet oprulning af en kanalformet struktur. Anv. f. eks. om blodkar-nøgler i nyrens barksubstans.

Glomma, da. *Glommen*, No.s største elv; 587 km l.; afvandsningsområde 41 820 km². G udspringer N f. Røros, nær hvilken by kildefoderne samles; den længste af disse gennemstrømmer søen Aursunden. G løber gnm. Østerdalen og modtager Folla.

Tømmerflådning på Glomma.

Atna, Rena, Flisa og Vorma, løber gnm. søen Øyeren og udmunder med to arme i Oslofjorden ved Fredrikstad. Hovedarterne går gnm. Sarpsborg, hvor den danner Sarpsfossen. G-s bet. for tømmerflådning er overordentlig; skovarealet, hvorfra der føres tømmer, anslås til over 15 000 km². Også vandkraften (1,1 mill. HK) er stærkt udnyttet. G-s vandstand kan variere indtil 17 m, og oversvømmel-

ser om foråret har ofte anrettet store odelæggesler.

glomus caroticum og g. aorticum (lat. *glomus* (garn-) nøgle), kemoreceptor beliggende ved halspulsåren (carotis) delingssted og ved aortaroden.

gloria (lat. ære), oldkirk. hymne (Luk. 2.14), anv. på alle festdage; i Danm. erstattet af salmen Aleneste Gud i Himmerig.

gloria, lærreds-, kiper- el. atlasværget stof af silke, halvsilke el. bomuld (sidstævnte: gloriøtte), der anv. til foer og paraplyovertræk.

glorie (lat. *gloria* ære), strålekrans om hovedet på Kristus, Jomfru Maria el. helgener.

gloriédannelse, fot., opstår v. fotografering mod lyset, v. at nogle stråler reflekteres fra celluloid el. glas, der bærer emulsionen. g undgås ved antihalering.

glorificere [-i'se'-] (lat.), berømme, forherlige.

Glorious ['glá:ri:əs], eng. hangarskib (1916-40), sænket 8. 6. 1940 af de ty. slagsskibe Scharnhorst og Gneisenau under evakueringen af No., hvor G anv. som transportskib.

glorio's (fr.), berømmelig, glorværdig.

Glorup, hovedgård SV f. Nyborg; 1479-1661 i slægten Valkendorfs, fra 1762 i slægten Moltke-(Huitfeldt)s eje (stamhus

1793-1916). Bygn. opført 1743-44 (arkitekt Philip de Lange, ca. 1700-66) over kælder fra Christoffer Valkendorfs tid (omkr. 1580), ombygget 1765, fredet i kl. A. Meget smuk og velholdt park.

'glosa, digtart i ældre sp. poesi: en kort strofe, formet som tankesprog. »udlægges« i en række længere strofer, således at dens enkelte linier forekommer i rækkefølge som slutningslinier i disse nye strofer.

'glose (gr. *glōssa* tunge, sprog), ord; forklaert ord; skose, stikpille.

'glo'so', *gravo* el. *glumso*, navn på sydskand. spøgelsesdyr, der opholder sig på kirkegårde og bl. a. varsler dødsfald; opfattes enten som genganger af en levende begravet so el. som genfærd af et myrdet barn.

'glossa (hertal *glossae*) (gr.: tunge, sprog), den af glossatorerne forf. kommentar til de rom. og kanoniske retskilder, der var anbragt i marginen af de pågæld. håndskrifter.

glos'sa'rium (gr.), ordsamling, ordforklaring til en tekst (navnlig hvis denne er på et fremmed sprog).

glossa'torer (af *glossa*), de retslærde i 12. og 13. årh., som kommenterede den rom. og kanoniske ret, hvorved de indlagde sig stor fortjeneste ved at gå tilbage til selve kilderne.

'glosse (gr. *glōssa* tunge, sprog; forældet ord), forklaring (glose) til forældede ord hos de antikke forfattere.

glos'sitis (gr. *glōssa* tunge + *-itis*), betændelse i tungen.

glosso- (gr. *glōssa* tunge), 1) tunge-; 2) glose- el. sprog-.

glossola'li' (*glossa*- + *-lali*), tungetale.

glossoman'tik (*glossa*- + *-man'tik*), spådomskunst om en persons skæbne ud fra tungen usdende.

Gloss'opteris (gr. *glōssa* tunge + *ptéris* bregne), uddød slægt af bregner el. frøbregner med tungeformede blade. Karakterplante for floraen i sydl. halvkuige i perm og trias, hvor der herskede forholdsvist køligt klima.

'Glostrup, da. stationsby (Kbh.-Roskilde), 11 km V f. Kbh.; 8361 indb. (1945). Mange industrivirksomheder. Forstad til Kbh.

'glottis (gr.), stemmeridsen.

glotto- (gr. (attisk) *glōtta* tunge), d. s. s. glosso-, tunge-; glose-, sprog-.

Gloucester ['glá:stə], by i SV-Engl. ved Severn; 64 000 indb. (1948). Industri: jernbanemateriel, landbrugsmaskiner. Meget smuk domkirke fra 11.-15. årh.

Gloucester ['glá:stə], USA's vigtigste havn for fiskeri på New Foundlandsbankerne, i nordøstl. Massachusetts; 24 000 indb. (1940).

Gloucester ['glá:stə], jarle- og hertugtittel for medlemmer af det eng. kongehus siden Robert af G (d. 1147). Seneste hertug af G er Henry (f. 1900), yngste søn af Georg 5.; 1945-47 generalguvernør i Austr.

Gloucestershire ['glá:stə:ʃiə], grevskab i SV-Engl. omkr. Severns nedre løb; 3256 km²; 916 000 indb. (1948). Største by: Bristol.

Glo'xinia (efter den ty. botaniker B. P. Gloxin (18. årh.)), rigtigere Sinningia.

glu'cin(i)um [-s-] (gr. *glykys* sød), d. s. s. beryllium.

Gluck, *Christoph Willibald* (1714-87), ty. komponist. Deb. 1741 som operakomp. i Milano med *Artaserse*. Fra 1754 i Wien, 1773-79 i Paris, derefter atter i Wien. G brød med den gl. ital. operastil og skabte en ny, der er præget af nyklassicistens ideer, og hvor natur og enkelthed er fremherskende. Hovedværker er operaerne *Orpheus* og *Eurydike* (Wien 1762, ny version Paris 1774, Kbh. 1896), *Iphigenie i Aulis* (Paris 1774, Kbh. 1861) (går ofte under Mozarts navn), *Alceste* (Paris 1776), *Armide* (Paris 1777) og *Iphigenie på Tauris* (Paris 1778, Kbh. 1874). Ud over 38 operer og 7 operas comiques bl. a. 4 balletter (*Don Juan*, Wien 1761), 6 trionsonater, 9 symfonier og korværket *De Profundis*. (Portræt).

glug, ældre betegn. for lille lysåbning, oftest uden rude.

glukoproteiner, d. s. s. glykoproteiner.

glukosa'min (gr. *glykys* sød + *amin*), $CH_2OH(CHOH)_4CHNH_2CHO$, dannes v. hydrolyse af kitin.

glu'kose (gr. *glykys* sød), *druesukker*, *deks-trose*, $C_6H_{12}O_6$, heksose. Forekommer udbredt i planteriget, især i søde frugter og honning. Det indgår desuden som bestanddel i de fl. vigtige højere kulhydrater, således i alm. rørsukker, maltose, laktose, stivelse, cellulose og dekstrin, der alle ved hydrolyse giver g. g optræder i urinen ved sukkersyge.

gluko'sid (gr. *glykys* sød), acetal af aldehydgruppen hos glukose med en alkohol el. fenol. g anv. ofte som betegn. for glykosider.

'Glum'sø', da. stationsby (Ringsted-Næstved); 705 indb. (1945).

'Glutarne (sv. *glut* ung mand), duetsamling m. motiver fra studentlivet i Uppsala omkr. 1850. Musik og tekst af G. Wennerberg.

glutaminsyre, $HOOC\ CHNH_2\ CH_2\ CH_2\ COOH$, α -aminoglutarsyre; dannes ved hydrolyse af mange proteinstoffer. Fines bl. a. i roesukkermelasse. Glutaminsyrens amid kaldes glutamin. Det spiller en stor rolle i stofskiftet. Fines i mange kimplanter, rødder og knolde ofte s. m. asparagin; g forstærker mange fødemidlers aroma; nogle amer. forskere har ment (1942) at se nogen bedring i visse (sekundært) åndssvages intelligens under behandling med g. Men forsøgene mangler (1949) bekræftelse.

'gluten (lat.: lim), proteinstof, der udgør en vigtig bestanddel af hvedemel. g fås ved æltning og slemning af melet, idet stivelse og opløselige bestanddele herved fjernes, og g bliver tilbage. Næringsværdien af hvedemel og produkter heraf er i høj grad betinget af indholdet af g. g er bled fremst. til diabetikere.

glutenceller, de yderste fedt- og proteinholdige frøhvedeceller i græsfø, til hvilke også vitaminerne er knyttede.

glu'tin, et proteinstof af gruppen skleroproteiner, der fremkommer ved skåms hydrolyse af kollagen (især fra huden og skind).

glyce'ri'd [-s-] (gr. *glykys* sød), ester af glycerin, f. eks. fedtstofferne.

glyce'ri'n [-s-] (gr. *glykys* sød), *glycerol*,

P. V. Glob. Chr. W. Gluck.

$C_3H_5(OH)_3$, trivalent alkohol, farveløs, tyktflydende, sødtsmagende vædske, v. 1,26, smp. 17,9° (kp. 290° under sønderdeling). Indgår som ester i fedtstofferne, hvoraf den fremstiles. Kan desuden fås ved alkoholgæring. Kan blandes med vand i alle forhold, og vandfri g er stærkt vandugende. Anv. som blodgøringsmiddel bl. a. for huden, endv. som ikke gærende sødemiddel til vine og likører, til smøremiddel, som frysepunktsænkende tilsætning til kølevædske. Hovedanv. er til fremstilling af nitroglycerin.

gly'ci'n [-s-] (gr. *glykys* sød), *aminoeddikesyre*, *glykokol*, *limsukker*, NH_2CH_2COOH farveløse krystaller, forekommer i mange proteinstoffer, f. eks. i lim; meget anv. fot. fremkalder.

Glücksborg, ty. *Glücksburg*, da. ofte *Lyksborg*, 1) slot ved Flensborg Fjords sydbred, grl. af hertug Hans d. y. 1582, fra 1622 stamsejde for den glücksborgske hertuginie af Det Sønderborgske Hus, uddød 1779, hjemfaldet til kronen. 1825 af Fr. 6. overdraget til hertug Vilhelm af Holsten-Beck s. m. titlen Hertug af G. Slottet opførtes 1582-87 på en holm i søen. 1859-63 var G Fr. 7.s sønderjydske residens; han døde her 15. 11. 1863; - 2) flække, nær 1); badested. 5326 indb. (1946). Da. skole.

Glücksborg, da. kongehus, nedstammer fra Frederik 2.s broder Hans d. yngre. Hans' søn Filip var stamfader til den hertuginie G, uddød 1779. Hans' søn Alexander af Sønderborg havde sønnen August Filip (1612-75), der tog navn efter sit gods Beck i Vestfalen. Hans efterkommer Vilhelm af Holsten-Beck (1785-1831) fik 1825 titel hertug af G; han var fader til Christian af G, der ægtede Louise af Hessen, nærmeste arving til Danm. efter Fred. 7.s død. Christian af G anerkendtes som tronføl. ved Londontraktaten 1852 og da. tronfølgeov 31. 7. 1853; som Chr. 9. nov. 1863 kongen i Danm., hvor hans mandl. efterk. siden har regeret. Chr. 9.s søn Vilhelm blev 1863 kong af Grækenland som Georg 1., stamfader til græske kongehus; Fred. 8.s søn Carl blev 1905 kong af Norge som Håkon 7.

Gluckstadt [glyk'tat], ty. by ved Elben (Holsten), NV f. Hamburg; 9000 indb. (1939). Anlagt af Chr. 4. 1616-20, tidl. befæstet; her opkrævedes 1630-45 told af forbi sejlende skibe.

'Gluckstadt [-stat], 1) *Isak* (1839-1910), fra 1872 direktør i Landmandsbanken, deltog i grundlæggelsen af Ø. K.; 2) *Emil* (1875-1923), søn af 1), efterfulgte denne som dir. f. Landmandsbanken. Efter dens sammenbrud 1922 tiltalt for bedrageri, men døde inden sagens afslutning.

-glyf (gr. *glyfin* indgraveren i sten), tegn, der er udskåret i sten.

glyko- (gr. *glykys* sød), sukker- el. søde-.

glyko'ge'n (*glyko-* + gr. *gignesthai* frembringe), $(C_6H_{10}O_5)_n$ (hvor n er meget stor) polysakkarid beslægtet med stivelse. Oplagsnering hos dyriske organismer, især i leveren og musklerne. Hydrolyseres med syrer og i organismen enzymatisk til glukose.

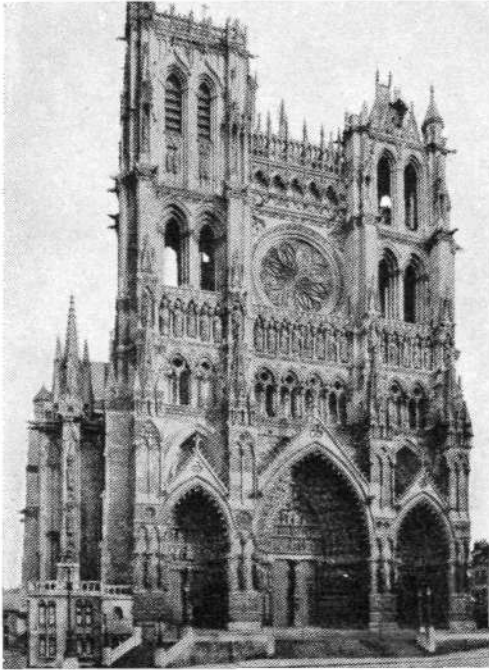
glyko'kol' (*glyko-* + *kolla*), d. s. s. glycin.

gly'ko'l (gr. *glykys* sød), divalent alkohol, især om ætylenglykol.

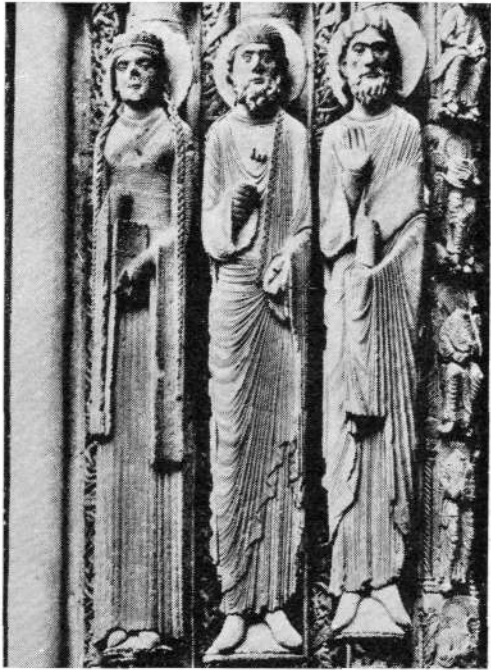
glykoli'puden (*glyko-* + gr. *lipos* fedt), d. s. s. cerebrosider.

'Glykon fra Athen (ca. 200 e. Kr.), gr. billedhugger. Udførte den *farnesiske Herakles*, kopi efter original af Lysippos.

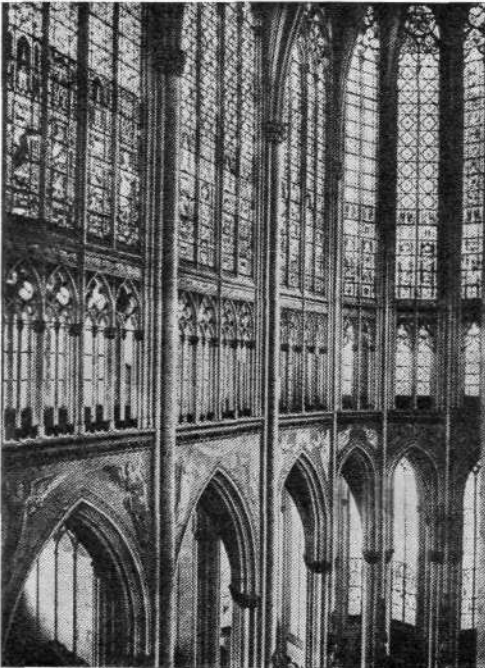
glykoprotei'ner el. *glukoproteiner*, sammensatte proteinstoffer, der også inde-

Domkirken i Amiens.

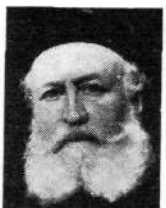
Søjlefigurer på vestportalen af domkirken i Chartres.

Fra koret i Kölner Dom.

Jan van Eyck: Arnolfini og hans Hustru.

C. F. Gounod.

Hans Gram.

repr. i kunstmus. ved en række landskaber, der i lys og farve hører til de bedste i samtidens da. kunst.

Albert Gottschalk: Vinterdag i Lyngby. 1904. (Kunstmus.)

- Gottsched** [-jæt], *Johann Christoph* (1700–66), ty. forfatter. Spillede en ledende rolle ved skabelsen af en ty. borgerlig oplysningskultur. Han bekæmpede barokken på teatret og skrev æstetiske og filos. lærebøger.
- Gottskalksson**, *Oddur* (ca. 1514–56), isl. reformator og oversætter. Lagmand 1552. Bidrog t. Reformationsens gennemførelse på Isl. med sine overs., hvoraf må nævnes *Hild nya Testament* (overs. 1536–37, trykt i Roskilde 1540 som den første isl. bog), *Postilla* (1546) og *Passio* (1559).
- Gottwald** ['got'valt], *Klement* (f. 1896), tjech. kommunist. Opr. sneedker, gik 1921 fra soc. dem. over til kommunisme. Hyldede 1939 til Sovj. I ledelsen f. 3. Internationale. Agiterede kraftigt mod det ty. styre, bidrog til modstandsbbevægelsens organisation; efter valgsejr juli 1946 chef f. samlingsmin., gennemførte vidtgående socialisering. Efter konflikt m. borgerl. partier og sprængning af min. dannede **G** 25. 2. 1948 samlingsreg. m. kommunisterne på de afgørende poster. Efter Beneš' fratreden juni 1948 Českosloviakiets præsident (Portræt sp. 1647).
- Gottwaldov** [-valdøf], tidl. Zlin, tjech. by i Morava; 42 000 indb. (1945); skotøjsindustri (Bat'a).
- gouachemaleri** ['gwaf-] (fr. fra ital. *gouazzo* vandfarve), maleri med vandfarve, der er tilsat et gummistof og dækker billedgrunden, mods. akvarelmaleriets gennemsigtige farver.
- Gouda**, 1) ['touda], holl. by NØ f. Rotterdam; har givet navn til **G**-ost; 37 000 indb. (1947); papir- og kem. industri; - 2) (da. ['gouda]), holl. ost (fra byen **G**), fremst. af blandingssmelt med 20, 30 el. 45 % fedt i tørstof, lagringstid 3–4 måneder, kommer i handelen i form af en fladt trykt kugle på 5–15 kg. g efterleveres i mange lande.
- Goudimel** [gudi'mæl], *Claude* (ca. 1505–72), fr. komponist, kendt for sin musik til den reformerte kirke. Myrdet Bartholomæusnatten.
- goudron** [gu'drøn] (fr: tjære, destillationsrest fra asfaltisk jordolie (jordolieasfalt + svære olier). Anv. til imprægnering af tagpap o.l. og til fremst. af vognsmørelse.
- Goudy** ['goudi], *Frederic W.* (1865–1946), amer. bogtrykker og skriftstøber. Kunstnerisk rådgiver for firmaet Monotype.
- Gouin** [gwän], *Félix* (f. 1884), fr. politiker. Socialistisk deputeret fra 1924, stemte mod Pétain 1940, fra 1943 formand for de Gaulles rådgivende forsamlings. 1945 formand for nationalfors., jan 1946 chef for koalitionsmin. efter de Gaulles af-

- gang indtil socialistisk valgnederlag juni 1946. 1946–47 min. f. økon. planlæggelse.
- Goujon** [gu'ʒõ], *Jean* (ca. 1515–ca. 1565), fr. billedhugger, især beskæftiget med dekorative arb. på Louvre og i kirken St.-Germain l'Auxerrois; bl. hans skulpturer fremhæves *Diane de Poitiers hvilende på en hjort* (Louvre) og *Fontaine des Innocents* i Paris (1547–49). **G.**, der er påvirket af antikken, er en ledende skikkelse i fr. renaissance. (Ill.).
- Gounod** [gu'no], *Charles François* (1818–93), fr. operakomponist. 1839 Grand Prix de Rome. 1870–75 i London. Komp. 12 operer og syngespil, herimellem *Faust* (Paris 1859, Kbh. 1864) og *Romeo og Julie* (Paris 1867, Kbh. 1888). **G** var dybt rel., dyrkede teol. studier, og komp. 9 messer, 3 requiem, *Stabat Mater*, *Te Deum* og andre kirkelige værker. Desuden bl. a. oratorier, *Mors et Vita* (1885) og symfonier. (Portræt).
- gourde** [gurd], mønt i Haiti = 20 USA-cent.
- gourmand** [gur'maŋ] (fr.), madglad person, lækkermund; gourmet [gur'mœ], mad- og (især) vinkender.
- Gourmont** [gur'mò], *Remy de* (1858–1915), fr. forfatter; symbolismens æstetiker; var længe forende medarbejder ved »Mercur de France«.
- goût** [gu] (fr.), smag; *gou'te're* [gu-], sidste pris på, vurdere, finde behag i.
- Gowers** ['gauwz], *Sir William* (1845–1915), eng. neurolog. Foruden en række vidensk. arb. skrev han den mest fremragende lærebog i neurologi. Et nervebundt i rygmarven bærer hans navn.
- Govinda** (sanskrit: ko-finder), navn for guden Krishna.
- Govind Singh** (1675–1708), den 10. og sidste guru, d. v. s. lærer og leder for sikherne; bidrog stærkt til udviklingen af sekten til et krigersk broderskab.
- Govorov** ['govorof], *Leonid A.* (f. 1891), sov. marskal (1944), deltog i krigen mod Finl. 1939–40, i 2. Verdenskrig på Moskvafronten, hvor **G** nov. 1941 standseste ty. offensiv, kommand. general i Leningrad under belejring, deltog 1944 i offensiven mod De Baltiske Stater og Finl.
- Goya y Lucientes** ['goja i lu'bjæntəs],

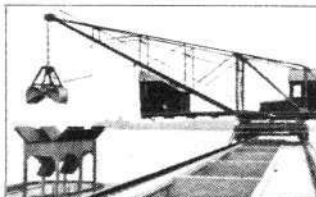
Goya y Lucientes: Donna Isabella Cobos de Perce!. (National Gallery).

- Francisco de* (1746–1828), sp. maler, f. i Aragonien. Udd. i Zaragoza og i Madrid. Ophold i Rom. Fra 1789 sp. hofmaler, senere dir. for kunstatkad. i Madrid. *Kar-tonner til gobeliner* med motiver fra sp. folkeliv til slottet Pardo v. Madrid. Har skildret sp. karnevalsscener, inkvisitionsdomstolen og heksesabbater, tyrefægtninger m. m.; freskomalerier, åndfuldt behandlede portrætter, bl. a. den sp. kongefamilie og de to billeder *Maja* (særl. *Maja* som nogen model er berømt). Som raderer hører **G** til verdenskunstens største. I suiteen *Caprichos* satiriserer han over sociale forhold, i *Los desastres de la guerra* over krigen, i *Tauromaquia* over tyrefægtningen.
- Gozo** ['gozõ], maltesisk *Ghawdex* ['audæf],

Jean Goujon: Evangelist. Detalje af frise på Louvre.

- den nordligste af hovedøerne i den brit. øgruppe Malta i Middelhavet; 67 km², 26 000 indb. (1937).
- Gozzano** [-'t:zano], *Guido* (1883–1916), ital. digter. Regnes for Ital.s bedste moderne lyriker.
- Gozzi** ['got:si], *Carlo* (1720–1806), ital. digter. Broder til **G. C.** Gril. Kendt som Goldonis modstander. Hyldede og skrev selv maskekomedier.
- Gozzi** ['got:si], *Gasparo* (1713–86), ital. forfatter. Broder til **G. C.** Gril. den ital. journalistik; *Osservatore Veneto* (1761), skrev vers, noveller, dramer, kritik og oversatte.
- Gozzoli** ['got:zoli], *Benozzo* egl. *Benozzo di Lese di Sandro* (1420–97), ital. maler. Ghibertis medhjælper, elev af Fiesole. Hovedværker: *Fresker i Palazzo Riccardi* i Firenze (*De Hellige Tre Kongers Tog*) og i *camposanto* i Pisa (tilintetgjorte under 2. Verdenskrig).
- GPO Film Unit** [dɜ: pi: 'ou 'film 'ju:nit] (eng. unit enhed), dokumentarisk filmafd. knyttet til det eng. postmin. (General Post Office). Siden 1940 kaldet *Crown Film Unit*.
- GPU** (fork. f. russ. Gosu'darstvennoje Pol'ititjeskoje Uprav'lenie, d. politiske statsforvaltning), Sovj.s hemmelige polit. politi, oprettet 1921 i st. f. Tjeka, hvis opgaver i hver folkerop. overtoges af en særlig GPU-institution. 1923 centraliseredes alle GPU-afdelinger i OGPU (russ. *Objedinnjonnoje forenede*) m. sæde i Moskva, ophævet 1934. Derefter særligt folkekommissariat (NKVD, fra 1946 MVD).
- gr.**, fork. f. grain.
- grab** (eng. *grab* grube), stor gribeskovl til kran el. gravemaskine; **g** består af skål-

Kran med grab.

- formede kæber el. kløer, der fires ned og lukker sig om en del af ladingen el. jordmassen.
- Grabbar**, *Igor* (f. 1872), russ. kunsthistoriker og maler. Grundlæggende værker om russ. arkitek. og maleri. Leder af bl. a. Sovj.s videnskabsakademis kunsth. institut. (Ill. sp. 1651).
- Grabbe**, *Christian Dietrich* (1801–36), ty. forfatter. **G**-s teknisk revolutionerende, stærkt episke dramaer *Don Juan* og *Faust* (1829), *Napoleon oder die hundert Tage* (1831), *Hannibal* (1835)

og det lokalpatriot. *Die Hermannschlacht* (1836) fandt først i 20. årh. større forståelse.

'Gracchus [ˈgrækʊs], rom. statsmænd. 1) *Tiberius G.*, rom. konsul 177 og 163, endte krigen i Spanien 179, g. m. Scipio Africanus' datter Cornelia; – 2) *Tiberius G.*, son af 1), tribun 133 f. Kr., gennemførte en lov om uddeling af domnejorden til fattige borgere, dræbt af senatspartiet, da han mod loven søgte genvalg som tribun; – 3) *Gajus G.*, son af 1), tribun 123–22 f. Kr., optog broderens politik, indførte kornudlæggelse og overdrog ridderstanden domstolene, hvorefter han gennemførte et stort koloniseringsprogram. 121 dræbt under tumulter, som provokeredes af de reaktionære senatsparti. – Brødrene *G.* forsøg på at genskabe en fri rom. bondestand blev indledningen til de langvarige indre kampe, der endte med kejserdømmets oprettelse.

gracht [ˈtrɑt] (holl.), lille, sejlbare kanalgræn i Holl.

Gracian [graˈhjan], *Baltasar* (1601–58), sp. forfatter, tilhørte culteranisterne, især berømt for *Oráculo manual y arte de prudencia* (1637), strøttanker om menneskelivet.

graciøs [-'jo's] (fr. *grâce* ynde), yndefuld. **grad** (tegn °) (lat. *gradus* skridt, trin), 1) *fys.*, enhed for temp. Størrelsen af 1° i Celsiusskalaen er bestemt ved at der skal være 100° ml. vandets frysepunkt og kogepunkt; – 2) a) *mat.*, måleenhed for

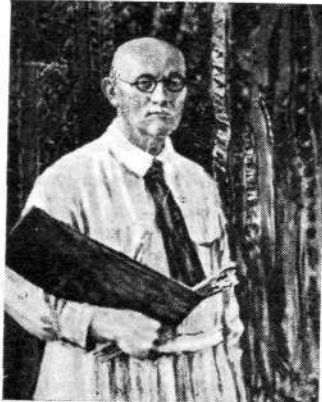
vinkler og cirkelbuer; $\frac{1}{360}$ af en hel cirkel

betegnes 1°; b) Ved *g* af et polynomium i en variabel el. en algebraisk ligning med en ukendt forstår eksponenten til den højeste potens, hvori den variable el. ukendte optræder; – 3) *g* el. meridian-*g* er buen ml. 2 punkter på en meridian, hvis polhøjdedifferens er 1°; – 4) a) *akad. grad*, akademisk værdighed, f. eks. doktor; 5) medlemsklasse i frimurerloge o. l. ordener; – 6) *jur.*, slægtskabsgrad, udtrykkes ved tal der angiver det antal fødsler, hvorved slægtskabet er stiftet; fetter og kusine er således beslægtet i 4. *g*; efter den såk. kanoniske regnemåde, hvor graderne kun tæles på den ene side, i 2. *g*; – 7) *gramm.*, sammenligningstrin af tillægsord (1., 2., 3. *g.* f. eks.: stor, større, størst); 8) i *bogtryk* d. s. s. skriftstørrelse.

-**grad** (lat. *gradus* skridt), gående på en vis måde.

gradation (lat: *gradus* trin). Som talefig. betyder *g* en trinvis fremskridt i tanken (forestillingen), enten efter et kvantitativt el. kvalitativt princip. Stigende *g* giver talefig. klimaks, dalende *g* antikklimaks. I de bildende kunster betyder *g* den for den kunstneriske virkning mest hensigtsmæssige ordning af former, färver o. l. I musik betyder *g* blot stigning i kraft.

gradation (lat. *gradus* trin), karakteristisk form for fot. emulsion. *g* er stor el. stejl, når sværtningen vokser hurtigt m. vok-

Igor Grabar: Selvportræt.

sende belysning; i modsat fald er *g* flad. Stor *g* kan også betegnes hård og modsvarende blød.

gradbøjning, *gramm.*, d. s. s. komparation.

graddage er summen af forskellene ml. en vis udgangstemp. og middeldøgntemperaturerne, regnet m. fortegn, og anv. v. opvarmningsanlæg til bedømmelse af varmeøkonomien i en fyringsperiode.

Grade Hede, d. s. s. Grathe Hede.

gra'de'rjær (af *gradere* ind i grader), billedhuggermejsel med tænder, anv. til det finere arbejde.

gradværk, berislingsystem af træ, jern el. beton med fordelingslegemer (f. eks. træliester), især til køling af kondensvand med luft, hvorved en del af vandet fordamper; *g* er bygget således, at der opnås et skorstensagtigt lufttræk nedefra opøfter.

gra'devole (ital.), *mus.*, behageligt, yndefuldt.

gradi'en't (lat. *gradiens* gående), i meteor. lufttryksforsk. pr. afstanden; som sådan vælges længden af 1 breddegrad = 111 km. Jo større *g*, jo større vind.

gradmåling, bestemmelse af Jordklodens form og størrelse. Idet der ses bort fra lokale uregelmæssigheder i kulen af bjerge o. l. Betegn. skyldes, at en kugles dimension er bestemt, når længden af en stor-cirkelbue på et kendt antal grader er målt. Fremdeles er en omdrejningsellipsoide bestemt, når længderne af en meridiangrad kendes på to forsk. bredder.

g udføres ved at måle den geod. afstand ml. forsk. punkter og samtidig måle disse punkters geogr. koordinater (d. v. s. bredde og længde). Eratosthenes (276–194 f. Kr.) udførte den første *g* med direkte udmåling af den geod. afstand. Nøjagtige resultater opnåedes først efter triangulationens indførelse. Herved tilliggjordes nøjagtige bestemmelser af store geod. afstande ved udmåling af en enkelt kortere basis og forstørrelse af denne v. hj. af et sammenhængende net af sfæriske trekanter. Det viste sig, at Jorden var fladtrykt ved polerne, og Jordkloden betragtedes nu som en omdrejningsellipsoide. Ved internat. aftale har man valgt en internat. ellipsoide, for hvilken der er beregnet omhyggelige tabeller. Fladtrykning er fastlagt til 1/297, medens den halve storakse i meridiannettet er 6 378 388 m og den halve lilleakse 6 356 912 m. Jordens virkelige form, geoiden, afviger fra ellipsoiden, dog ikke meget. Bestemmelsen af disse afvigelser er geod. s. el. opgave, der løses ved at kombinere de egl. geod. målinger: triangulation, basismåling og astron. stedbestemmelse med geofysiske målinger, navnlig tyngdemålinger. *g* i *Dann.* varetages af Geod. Institut.

gradnet, en globus's el. et kortblads meridianer og parallelers el. dele deraf.

gradu'al (lat. *gradus* trin), gradvis, grads-

gradu'ale (i kat. kirke), 1) vers af Davids salmer, som synges ml. epistel og evangelium. *g* bliver sunget af en sanger som opr. stod på altertrinen (lat. *gradi*); 2) den bog som indeholder *g* og messens andre skiftende sange.

gradualprincip, ordning af arvefølgen, hvorefter de personer, som er nærmest beslægtet med arveladeren i grad, arver denne.

-**gra'f** (gr. *gráfein* skrive), apparat til optegning; tegner; tegning.

Graff, *Anton* (1736–1813), ty. maler. Virksom i Dresden og N-Tyskl., bl. a. Holsten. Portrætter, bl. a. af *herugen af Augustenborg* (Fr.borg).

graffiato el. *sgraffiato* (ital. *sgraffiare* krads), dekoration af lervarer: i et pålagt lag af blødt ler skræbes ornamentet, således at den opr. farve fremkommer. Det hele glaseres derefter.

graffito (ital. *sgraffiare* krads), 1) indridet ornament, d. s. s. *sgraffito*; 2) marmorlise med indlagte fig. el. ornament.

-**gra'fi**' (gr. *gráfein* skrive), optegning, beskrivelse.

gra'fik (gr. *gráfein* skrive), fællesbetegn.

for de reproduktionsmetoder (f. eks. træsnit, radering, kobberstik, litografi), hvorved tegninger mangfoldiggøres. 'gra-fisk, hørende til skrive-el. tegnekunsten; beskrivende.

grafisk afbildning el. *grafisk fremstilling*, *mat.*, en afhængighed ml. to variable størrelser *x* og *y* kan gøres anskuelig ved *g*. I et retvinklet koordinatsystem gives afhængigheden i alm. ved en kurve, for hvis punkter *x* er abscisse og den tilhørende værdi af *y* ordinat. *g* af afhængigheder ml. fl. variable størrelser behandles i nomografien. (Eks. se bl. a. dødelighedsstatistik og folketal).

Grafiske Højskole, *Den*, Kbh., grl. 1943 af *De Grafiske Fags Sammenslutning* (bogtrykkere, litografer, klichéfabrik, bogbindere). Formålet er videreudd. af grafikkerne, bl. a. med mesterprøven for øje. Også elever uden for de grafiske fag kan deltage i undervisn. Udd. tid 15 mdr. med 8 timers dagl. undervisn.

Grafisk Kunstnersamfund, udstillings-sammenslutn. af da. grafikere, grl. 1909.

grafisk statik, metode til at tegnemæssig vej at finde spændingerne i en konstruktion.

gra'fit (gr. *gráfein* skrive), blygråt, meget blødt mineral, bestående af kulstof, krystalliserer hektagonalt i 6-kantede tavler m. en kraftig spaltertenning. *g* forekommer kornet og tæt i krystallinske skifre (Passau), på gange (Ceylon, Irkutsk, Cumberland) og som kontaktmeta-morfoserede kullag (Disko). Anv. til blyanter, smeltedigler, rustbeskyttelsesfarve, ovsvarsvejt og til at gøre ikke ledende overflader elektrisk ledende (galvano-plastik). *g* dannes også i gasretor og fremst. kunstigt i elektr. ovn; sidstnævnte anv. som smøremiddel.

grafo'gi' (gr. *gráfein* skrive + *-logi*), tyding af håndskrift som udtryk for den skrivendes karakter.

Graf Spee, *Admiral* [atmiˈra:l graːf ˈspeː] (ty. *Graf* greve), ty. panserskib (1934–39), 10 000 t, bygget som det sidste lommelagsskib. *g* beskadigedes alvorligt 12. 12. 39 under en træfning med eng. krydsere ud for Montevideo, hvor den søgte havn. 17. 12. 39 sænket af egen besætning uden for territorialgrænsen.

Grágás [ˈgrɑːgɑːs], oldn. navn på lovbo-gen Grágás.

Graham [ˈgrɑːɪəm], *George* (1675–1751), eng. ur- og instrumentmager, opfinder af *G-s* gang til pendulure.

Graham [ˈgrɑːɪəm], *Thomas* (1805–69), eng. kemiker. Særlig kendt for sine grundlæggende fys.-kem. arbejder over diffusion og dialyse.

Graham Land [ˈgrɑːɪəm], vestantarktisk halvø S f. Argentina, opfyldt af tertiere foldelekker med eruptiver fra kridttiden. Overfløjet af Wilkins 1928, Ellsworth 1935 og Byrd 1940.

'**grahamsbrød**, et efter angivelse af den amer. læge Sylvester Graham (1794–1851) af usigtet hvedemel fremstillet brød. Indeholder færre kulhydrater end alm. brød; jfr. gluten (brød).

Grahamstown [ˈgrɑːɪəmstɑːn], by i Kap-Provinsen, S-Afr., 120 km NØ f. Port Elizabeth; 17 000 indb. (1936), i 1946 9000 hvide. Flere højere læreanstalter, bl. a. The Rhodes University College (grl. 1904).

grain [grɑːɪn] (eng. et korn) (fork: gr.), vægt i Engl. og USA = 1/7000 avoirdupois-pound = 1/5760 troy-pound = 0,0648 g.

Grainger [ˈgrɑːndʒər], *Percy* (f. 1882), austr.-amer. pianist og komponist, udd. i Tyskl., 1900–15 i London, derefter i USA. Indsamlede i *Dann.* folkevise-melodier, hvilket spores i orkesterværket *Harvest Hymn*, *Danish Folk-Song Suite* og klaverværket *Utish Melley* (1928).

'**Graj'ske Alper**, afsnit af V-Alperne ml. passerne Mt.-Cenis og Lille St. Bernhard; når 4061 m i Gran Paradiso på ital. grund.

gra'l el. **graal** [grɑːl] (oldfr. bæger). Den hellige *g* var iflg. middelaldr. forestillingen den skål, hvori påskelammet ved Den Sidste Nadver frembares for Frelsen,

el. den kalk, han brugte ved dens indstiftelse, og hvori Josef af Arimathæa opsamlede hans sidste blodstråber. Keltiske sagn om Kong Arthur og hans ridder Parceval gjorde sidstnævnte til vogter af g. På dette grundlag hviler den middelalderlige g-digtning, hvis høje punkter er Christien de Troyes' fr. og Wolfram von Eschenbachs ty. g-roman, henh. ca. 1175 og ca. 1210. g-stoffet benyttet i fl. af Wagners operaer. På da. findes g-symbolet bl. a. i Thor Langes digtning.

gram (fork. g) (gr. gramma det skrevne, bogstav, vægtenhed) = 1/1000 kilogram. Enhed for masse i det absolutte målsystem. Vægten af 1 cm³ vand ved 4° C. -'gram' (gr. gramma det skrevne), optegnelse, tegn, tegning.

Gram (egl: den vrede, hårde), nord. mandnavn.

Gram, da. landsby i Sønderjyll., 18 km ØSØ f. Ribe; 1588 indb. (1945). Amtssygehus. Tæppefabrik.

Gram, Hans (1685-1748), da. historiker. Kgl. historiograf fra 1730, geheimearkivar fra 1731, prof. Gennemførte kritisk vurdering af kildestoffet; virkede mest som udg. af andres værker, som han forsynede med kritisk kommentar. Tog initiativ til oprett. af Videnskabernes Selsk. 1742-43. (Portræt sp. 1648).

Gram, Hans Christian (1853-1938), da. læge, prof. først i farmakologi (1891), derefter i intern med. (1900-1923) ved Kbh.s Univ. Angav 1884 Gram-farvningen.

Gram, Hans Chr. (f. 1890). Overlæge ved Sundby Hosp. i Kbh. 1931, prof. v. den kliniske praktikantundervisn. 1936. Talrige vidensk. afhandlinger. Har bl. a. skrevet *Blodets Sygdomme* (1929).

Gram, Kai (f. 1897), da. botaniker. Deltog i O. Olufsens Sahara-ekspedition 1922-23. Arbejder af systematisk, økologisk-plantegeogr. og populærvidensk. art. Fra 1938 prof. i systematisk bot. ved Landbohøjskolen.

Gram, Peder (f. 1881), da. komponist; udd. 1904-07 i Leipzig. Har bl. a. komp. 2 symfonier, *Avalon* (sopran og orkester) og *Poème Lyrique*. 1937 musikchef ved Statsradiofonien.

gram-atom, det antal gram af et grundstof, som er lig med stoffets kem. atomvægt; f. eks. 56 g jern.

Gram-farvning (efter H. C. Gram) af bakterier består i successiv behandling af præparatet med metylviolet, jod og alkohol. Den muliggør en inddeling af såvel kokker som stavbakterier i to hovedgrupper: de Gram-positive, som farves, og de Gram-negative, som ikke farves ved denne metode, men kan gøres synlige ved en kontrastfarvning.

Grami'no'li, serumpræparat mod høfeber. gramkalorie, cal., d. s. s. kalorie. I tekn. benyttes som regel kilogramkalorier, kcal. gramma-, d. s. s. -gram.

gramma'tik (gr. grammati'kē bogstav (d. v. s. læse- og skrive-) kunsten), sproglære, systematisk fremstilling af sprogets bøjnings- og afledningsformer og disses anv.; man kan enten skildre et enkelt sprogs tilstand på et bestemt tidspunkt (deskriptiv g) el. et sprogs udvikling gnm. tiderne (hist. g) el. en hel sprogrække under eet (sammenlignende g), g inddeles alm. i lyd lære, formlære og syntaks.

grammatiker (gr. gramma bogstav), i gr. litt.s alexandriske periode en udgiver og fortolker af den klassiske litt. I da: sprogforsker, filolog, men nu især: forsker af grammatik.

grammatisk, hvad der angår gram.

grammatiske afhandling, første, en afh. om isl. retskrivning fra ca. 1150, overleveret i håndskrift fra sidste del af 14. årh.; den giver værdifulde bidrag til kendskab til det fonetiske system i 12. årh.s islandsk.

Gramme [gram], Zénohe Théophile (1826-1901), belg. elektrotekniker, der virkede i Frankr. Opfunder af dynamomaskinen med ringanker.

grammo'fo'n (gr. gramma det skrevne + fon), apparat til gengivelse af musik og tale, opf. 1887 af d. ty.-amer. ing. Emil

Berliner (1851-1929). En lodret aksel fra et drivværk bærer en tallerken, hvorpå lægges en g-plade, dvs. en plade, på hvilken lyd er registreret som en bølgeformet fure liggende i en spiral begyndende ved pladens kært. Idet pladen ved afspilningen drejes rundt, følger en nål furens bølger. Nålens bevægelse ud og ind overføres til en membran og omsættes derved til lyd, som opr. forstærkes gnm. en tragt, nu ofte ved en pick-up i forb. med forstærker og højttaler. Fremst. af g-plader af alm. model foregår ved at lyd registreres på en voksplade v. hj. af mikrofon, forstærker og skæreindretning. Efter vokspladen fremstilles en metalmatrix, hvormed kan presses kopier bestående af shellak o. l. Alm. plader skal rotere 78 gange pr. minut og spilletiden er ca. 3-4 min. (store plader 4-5 min.). Ny plader med tætliggende furer, langsommere rotation og nålbæveg, op og ned, spiller i ca. 20 min.

gram-molekyle (fork. mol), det antal gram af et stof, som er lig med stoffets kem. molekylvægt, f. eks. 18 g vand.

Grampian Mountains [græmpian 'mauntinz], bjergparti N f. skotske lavland med lange dale med naturskønne søer (f. eks. Loch Lomond). Højeste punkt: Ben Nevis (1343 m).

gramækvivalent, det antal gram af et grundstof el. en kem. forb. som angives ved ækvivalentvægten.

Gran [gra:n], 1) ty. navn på Donaus biflod Hron; 2) ty. navn på byen Esztergom, Ungarn.

gran (lat. granum et korn), ældre da. vægt = 65,104 mg.

gran ('Picea), slægt af g-fam. vintergrønne træer med spredte, i tværsnit firkantede nåle på fremspringende bladpuder, hvor de efterlader rudeformede ar. Sambo, med enlige hanblomster og hængende kogler. 44 arter, ingen vildtvoksende i Danm. efter istiden. Rødg (P. abies) er anv. i stor udstrækning i da. skovbrug, dels i ren bevoksning, dels (på hederne) blandet med bjergfy, tilsammen i 1931 122 000 ha, d. v. s. 35% af det bevoksede areal (Jylland 43, Øerne 20). - Rødg vokser vildt på danskand. halvø og er vidt udbredt i Eur. og Asien. Barken rødliggrå (heraf navnet). Kan nå en højde af 50 m og en alder af 400 år. Rødg. blomstrer i maj-juni, de store hængende kogler modnes i oktober. - Ved plantning bruges næsten altid 4-års planter som sættes på en indbyrdes afstand af ca. 125 cm i gravede el. hakkede huller. Bevoksningerne tyndes med få års mellemrum. Omdriften er sædv. 50-80 år, stærkt afhængig af svampeangreb og stormskade. Rodsystemet er fladt strygende, hvorfor træet let vælter i storm. - Næsten alt ubeskadiget ved anv. til gavntre: stakitter, tømmer, træuld, papir, ledningsmaster o. m. m. - Hvid (P. canadensis) vokser langsommere og bliver ikke så stor som rødg, producerer mindre og ringere gavntre, men står bedre mod vind og storm og er derfor (særlig i Jylland) meget benyttet til læplantning for landbrug m. m. - Sitkag (P. sitchensis) står godt mod vinden og vokser sædv. hurtige end rødg; den er derfor i nyere tid plantet i betydelig udstrækning i da. skove. I da. haver og parker er fl. arter og former prydtreer, f. eks. sortg. (P. mariana) og slangeg. (P. abies virgata).

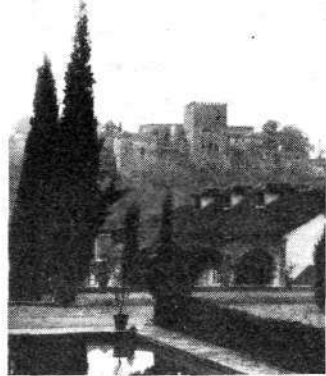

Gran [gra:n], Gerhard (1856-1925), no. litt.historiker. Prof. 1900-19 (Oslo). Hovedværker: *Bjornstj. Bjornson* (1910), *Norsk aandsliv i 100 aar 1-2* (1916), *Henrik Ibsen 1-2* (1918). Grundlægger af *Edda* (1914 ff.), tidskrift f. nord. litt.-forskning.

Gran [gra:n], Trygve (f. 1888), no. flyver og major. Deltog som ski ekspert i Scotts

sydpolskepedition 1910-12. Foretog 30. 7. 1914 den første flyvning over Nord-søen. Flyver i eng. tjeneste under krigen 1914-18. Efter Norges besættelse 9. 4. 1940 sluttede G sig til Nasjonal samling. Idemtes 13. 11. 1948 fængsel i 1 år og 6 måneder for landssvig.

Granada [græ'nada], sydspansk by på den fra floden Genil vandede slette Vega de Granada; 186 000 indb. (1947). Univ. (grl. 1531); domkirke (opført 1523-1667), som rummer kong Ferdinands og dronning Isabellas gravmæle. På et højdedrag NØ f. byen ligger det berømte mauriske slot Alhambra. - G er grl. i 8. årh. af maurerne og ved 1238-1492 hovedstad i emiratet G. Kapitulerede 1492 til spanierne som maurernes sidste støttepunkt i Spanien.

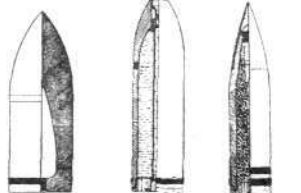
Granada. Udsigt til Alhambra.

Granadas Højland, et ret ubestemt område af bjerglandet omkr. den sp. by Granada; omfatter bl. a. Sierra Nevada.

Granados y Campiña [græ'nados i kamp-'pinja], Enrique (1868-1916), sp. komponist og pianist. Kendt for sine klaverværker, herimellem 2 bd. sp. danske (goeyscas d. v. s. å la Goya), der ligger til grund for hans opera *Goeyscas* (New York, 1916).

grana't (efter granateblets røde farve), gruppe af oftest røde regulære mineraler med glasglans, hårdhed 6 1/2 - 7 1/2, M₂ R₂ (SiO₃)₂ hvor M = Ca, Mg, Mn, Fe og R = Al, Fe og Cr. Forekommer især i krystallinske skifte, anv. som smykkesten. Vigtigste arter er almandin, andradit, grossular og pyrop.

granat (lat. granatus fuld af korn), projektil, bestemt til ved anslaget at dele sig i fl. stykker tæt ved målet el. i dette, hvorved den skal udbrede virkningen til et

Pansergranat, brisantgranat, gasgranat.

større antal punkter. Den består derfor af en ydre skal, der omgiver et hult rum, hvori kan findes en sprængladning, der ved sin detonation bringer g til at dele sig. g kan inddeles i panser-g, brisant-g, brand-, røg- og gas-g.

granatfinke (efter mineralet granat p. gr. af farven) [*Urae'ginthus grana'tinus*], rødlig væverfugl, Afrika.

granatkardæsk, projektil, bestemt til at sprænges i et bestemt punkt af banen i luften, hvorpå det skal udbrede sit indhold af bly- el. stålklugler som en regn over målet. Anv. mod udekede troppemål.

granatkaster el. fodfolksmorter, let mortar, der lades forfra med en vingestyret granat, meget brugt i 2. Verdenskrig. Kalibrene er 47, 81, 105 og 120 mm.

Granatstjernen (efter mineralet *granat* p. gr. af farven), en meget rød stjerne, μ i *Cepheus*.

granatebletræ (lat. *granatus* fuld af korn; p. gr. af de mange kerner) (*Punica*), slægt af myrtefam., grenene ender ofte i en torn. Blomsterne 1-5 sammen i spidsen af grenene, kronbladene røde, bær med lederagtig skal. En art, *P. granatum*, hvis røde (el. gule) frugt indeholder en mængde karmoisinrøde kerner, der springer til alle sider ved modningen, dykres i alle trop. og subtrop. egne i fl. varieteter, idet frugten mange steder endnu er værdsat som bordfrugt og kan anv. til syltning.

Granberil ['grɑ:nbɛrj], *Victor*, sv. luftskipper, foretog juli 1857 mislykkede forsøg på ballonopstigning fra Christiansborg Slots ridebane. Deraf udtrykket »Den går inte, Granberil«.

Gran Canaria, en af De Canariske Øer; 1376 km², 280 000 indb. (1940); indtil 1951 m. h. Her ligger Las Palmas.

Gran Chaco, se Chaco, Gran.

grand [grɑn] (fr: stor), melding i whist.

Grand, Jens (d. 1327), ærkebiskop af Lund 1290, af Riga 1301, af Bremen 1310. Søsterson af bisp Peder Skjalmsen af Roskilde, hvis fjendskab med kongehuset han arvede. Fængslet 1294 af Erik Menved, hvorefter fulgte en proces for pavestolen, der endte med en større bøde til kongen og G-s forflyttelse til Riga, som han dog nægtede at overtage. I Bremen endte G også med at lægge sig ud med alle, han måtte forlade sit stift og døde i Avignon.

Grand Canal ['grɑnd kə'næl], irsk *An Chanáil Mhor*, 128 km l. irsk kanal ml. Dublin og Shannon.

Grand Canyon ['grɑnd kæn'jən], Colorado-Flodens dal i NV-Arizona, USA, en indtil 1½-2 km dyb, 15-20 km bred kløft med stejle sider. En strækning på 350 km er fredet som naturpark, G National Park, der er en af USAs største turistattraktioner.

grand danois ['grɑdə'nwɑ] (fr: stor dansk) el. den store danske hund, stor hunderace,

opstået i middelalderen, den opr. race uddød i Danmark; nulevende g stammer fra Tyskland. Kan opnå skulderhøjde på ca. 1 m.

grande ['grɑndə], fra 13. årh. titel på medl. af Castiliens hovedet.

grande el. *granne*, nabo.

grandezza [-'dæ'tsɑ] (sp. af *grande* adelsmand), stolt anstand.

Grand Guignol ['grɑ gi'njo] (*Guignol* er den fr. Mester Jekel), teater på Montmartre i Paris, grl. 1897, hjemsted for skækkedramatik, oprindelsen til den senere thriller-genre.

Grandi, Dino (f. 1895), ital. politiker. Jurist, fasc. deputeret 1921; 1925 understatssekr. i udenrigsmin., udenrigsmin. 1929-32, ambassadør i London til 1939, tilhænger af ital.-eng. forståelse. Justitsmin. 1939-43. Modstander af Mussolinis krigspolitik 1940, ledede juli 1943 oppositionsgruppen i det fasc. storråd, der styrede Mussolini. Efter krigen i Portugal; anklaget in absentia f. deltagelse i oprør m. m. (ved fascisternes magtovertagelse 1922), men frikendt 1947. (Portrætt.)

grandi'oso (ital.), imponerende, pragtfuld, opbløjet.

grandi'oso (ital.), mus., pompøst, storladent.

grandissimo (ital.): meget stor, højeste melding i whist, boston m. fl.

Grandjean ['grɑn'ʃɑn], *Axel* (1847-1932), da. komponist. Elev af Gade og Hartmann. Skrev bl. a. operaerne *Komoba* (1882), *Olaf* (1894) og balletmusik.

grand jeu ['grɑ 'ʒø] (fr. *grand* stor + *jeu* spil), fuldt værk, benyttelse af alle stemmer på een gang i et orgel.

GrandMarnier ['grɑmɑ'nʒi], en af Frankrigs fineste likører, fremstillet af firmaet Marnier-Lapostolle.

Grand National ['grɑnd 'næʃnəl], verdens berømteste steeple-chase, siden 1837 løbet på Aintree-banen ved Liverpool. Distancen er ca. 8 km, og der springes over ca. 30 meget krævede forhindringer.

grand old man ['grɑnd 'ould 'mæn] (eng.), store gamle mand; opr. brugt om Gladstone.

grand prix ['grɑ pri] (fr: stor præmie), betegn. for visse store konkurrencer, f. eks. en cyklebanes største åbne løb i sprint, Frankr.s største hestevæddeløb, motorløb, m. m.

Grand Prix de Paris ['grɑ pri' pa'ri] (fr: den store Paris-præmie), alm. *Grand Prix*, det højst doterede væddeløb i Frankr.; rides siden 1863 sidste søndag i juni i Longchamp; distance: 3000 m.

Grand prix de Rome ['grɑ pri d(ə) 'røm] (fr: det store Rom-stipendium), kunstakademiet i Paris' store stipendium, indstiftet 1803; giver adgang til 4-5 års studieophold ved det fr. akad. i Rom. Uddeles til arkitekter, billedhuggere, malere og musikere.

Grand Rapids ['grɑnd 'ræpɪdz], industriby i Michigan, USA; 164 000 indb. (1940). Møbelindustri.

Grand River ['grɑnd 'rivə], 1) 430 km l. flod i staten Michigan, USA. Munder ud i Michigansoen efter at have dannet fald ved Grand Rapids; 2) 560 km l. østlig biflod til Rio Colorado. Udspringer i staten Colorado, USA, gennemløber staten Utah og løber sam. med Green River.

grandseigneur ['grɑnsə'njʊ:r] (fr.), fornem og rundhåndet person.

Grandson ['grɑ'sɒn], schw. by i kanton Vaud. 1700 indb. Slot, opført ca. 1000. Ved G slog schweizerne 1476 Karl d. Dristige af Burgund.

Grand Trunk Canal ['grɑnd 'trɒnk kə'næl], eng. kanal, som forb. Trent og Mersey.

Grand Union Canal ['grɑnd 'ju:njən kə'næl], eng. kanal, som forbinder London med Birmingham og Trent.

Grane, i nord. mytol. Sigurd Fafnersbanes hest.

'Granikos, tyrk. *Çan Çayı* ['tʃɑntʃɑ'ji], flod i NV-Lilleasien, munder i Marmarahavet. Ved G sejrede Alexander over perserne 334 f. Kr. og Lucullus over Mithridates 73 f. Kr.

gra'nit (ital. *granito* kornet), rød el. grå, mellem- til grovkornet dybbjergart, hvis hovedbestanddele er feldspat (især kalifeldspat, lidt oligoklas) og kvarts, endv. glimmer, hornblendende eller augit. g er en alm. dybbjergart, især i grundfjeldet. Yngre g findes i foldekæder. Anv. som bygningssten og til skærvær.

granité ['-te] (fr. af *granit* p. gr. af den nørpede (kornede) overflade), møbelstof af uld med speciel (crêpe)binding, der giver nopret overflade.

Granite-ware ['grænít-wæ], porcelæns-lign. hvidt stentøj, hoveds. fremst. i Engl. Brændes ved lavere temp. end porcelæn.

granitgnejs, gnejs opstået af granit.

granitgrus, grus dannet ved mekanisk forvirning af granit, og bestående af feldspat og kvartskorn (eks: Årsdale-grus).

granit, kunstig, behuguet cementmørtel af granitkærver.

gra'nito (ital: granit), mosaikgulvbelægning, hvis øverste lag består af små marmorskærver presset med i kalkmørtel.

granitporfyr, kvartsporfyr med finkornet grundmasse.

grankorsnæb (*Loxia curvirostra*), lille korsnæb, hannen rødlig, hunnen grønlignende; ret alm. i Danm., yngler undertiden (i jan.-apr.). Strejflugl, alm. vintgæst.

granodio'rit, granitlignende dybbjergart, hvis feldspat overvejende er plagiog-

Dino Grandi.

Ulysses Grant.

klas (som hos diorit), men som indeholder fri kvarts (som granit).

Gran Paradiso ['-dizo], højeste punkt i De Grajiske Alper; 4061 m.

gransanger (*Phylloscopus collybita*), m. løvsangeren beslægtet sanger. Bræder sig i Danm. m. nåletræsplantningerne. Trækflugt.

Gran 'Sasso d'Italia, kalkryg i Abruzzerne, nr. 2921 m i Monte Corno, Appenninerhalvøens højeste punkt. 1943 anbragte Badoglio-regeringen Mussolini som fange i hotel på G, hvor tyskerne 12. 9. s. f. befriede ham.

gronsisken (*Carduelis 'pinus*), lille nordamer. finke, beslægtet m. gronsisken.

gransudebiller, dels de store g (Hylobius abietis), mørkebrun m. gule prikker, larven under granbark, på syge træer, den voksne skadelig ved at gnave i unge træer; dels de små g (Pissodes), under bark på fyr.

Grant ['grɑ:nt], *Cary* (f. 1904), amer. filmskuespiller. Lunerig og charmerende lystspilskuespiller, f. eks. i »Den Frygtelige Sandhed« (1937), »Han, Hun og Leoparden« (1938), »Min Yndlingshustru« (1940), »Han Kom om Natten« (1942) o. a.

Grant ['grɑ:nt], *James Augustus* (1827-92), eng. opdagelsesrejsende, udforskeres s. m. Speke Nilens kilder.

Grant ['grɑ:nt], *Ulysses Simpson* (1822-85), USA-general. Populær og handlekraftig officer i Nordstathæren under borgerkrigen, overgeneral 1864, modtog apr. 1865 Lees kapitulation. 1869-77 præsident (Republ.), gennemførte skattelettelser, men evnede ikke at hindre korruption. (Portræt.)

Granth ['grɑnt] (ny-ind: bogen), betegn. f. sikhernes hellige skrift.

Grant Land ['grɑ:nt lænd], nordl. del af Ellesmereland, arktisk Canada.

'granula (lat. *granulum* lille kerne), 1) små korn i forsk. cellers og bakteriers protoplasma; 2) lægemiddelkugler af vægt under 5 cg.

granulation (lat. *granula* små korn), med. små grynformede dannelser.

granulationsvæv, helingsvæv. Det røde kornede væv, der gror frem i bunden af et sår og til sidst fylder dette. g består af ungt bindevæv, hvori talr. nydannede kar vokser ind. I visse tilf. ser man g vokse op i alt for rigelig mængde: »dødt kød«, »vildt kød«.

granu'le're (lat. *granulum* lille korn), bringe på kornet form. Metaller, slagger osv. kan g-s ved pludselig at afkøle det smeltede materiale med vand.

granu'lit (lat. *granum* korn + -lit), lys, finkornet krystallinsk skifer væsentlig bestående af kvarts og feldspat samt ofte granat som større korn.

granu'loma ve'nereum, smitsom køns sygdom, fremkaldt af et virus, udbredt bl. Amer.s nægerbefolkning.

granu'lo's (lat. *granum* korn), kornet. **Granvelle** ['grɑn'vɛljə] (egl. *Grandvelle*), *Antoine Perenet* (1517-86), sp. diplomat af fr. slægt. Horte til Karl 5. og Filip 2.s ledende rådgivere; blev 1559 under Margrethe af Parmas statsholderskab ledende i Nederl., skærpede kat. politik med ny kirkeordn. på nederl. adels bekostn. Uppopuler i Nederl., hjemkaldt 1564.

Granville-Barker ['grɑn'vɪl 'bɑ:kə], *Harley* (f. 1877), eng. dramaturg og skuespilforfatter. Modernistiske skuespil, f. eks. *Three Plays* (1909). Desuden talr. dramaovers. og værker om dramatekniske problemer.

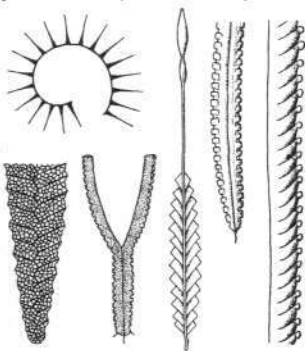
grape fruit ['græp 'fru:t] (eng.), en stor

gul orangefrugt, der menes at være fremkommet ved krydsning af pommelus (*Citrus decumana*) og appelsin (*Citrus aurantium*). Kødet sylrig-sødt og lidt bittert. Særligt i Amer. en yndet spise.

Graphic, *The* [ðə 'græfik], ill. eng. tidskrift, udg. siden 1869. Banebrydende på illustrationsteknikkens område.

graptolitskifer, grå til sorte lerede fra ordovicium og gotlandium. Indeholder talr. graptolitter, yderst få andre forsteninger.

graptolitter (gr. *graptós* skrevet + *-litt*), uddød gruppe pelagiske kolonidyr med hylster af kitin; de enkelte dyr sad i

Forskellige former af graptolitter.

bægere (theke) oftest ordnet i 1, 2 el. 4 rækker langs en akse. Hos nogle har man fundet fl. kolonier forenede ved en svømmeblære. Meget udbredt i ordovicium og gotlandium.

Grasse [grɑ's], fr. by nær Rivieraen; 21 000 indb. (1946). Blomster- og frugthaver; stor parfumeindustri. Vinterkursted.

gras'se're (lat. *grassari* strejfe om), gribe om sig, hænge, rase; løbe el. gå gras'sa't, føre et udsvævende liv; løbe formålsløst om.

gra't (ty.), skarp kant; 1) tømmerstykke ml. 2 tagflader, der skærer hinanden i et uddagende hjørne; gratskifter: de korte spær mod g; 2) den fr. fremkommer ved (hvalvings-)kappers skæring; 3) ved fremstilling af kobberstik el. raderinger de små oplojede volde, som opstår på begge sider af nålens fordybning; 4) fremspringende skarp kant el. finne ved randen af bearbejdede flader el. på støbegods på steder, hvor former har været delt.

'Grate, *Eric* (f. 1896), sv. billedhugger. Prof. v. Konstshögskolan i Sthlm. 1941. Portrætbuster; skulpturudmykning til Kanslihuset, Sthlm.

Grathe Hede (nu: *Gråhede*) i Tornby sogn ml. Herning og Viborg; her slog Valdemar 1. 1157 Svend 3. (siden kaldet Grathe).

'gratia (lat.), nåde. **gratiale** [-'ja:lə] (lat. *gratia* taknemmelighed), erkendtlig pengeydelse, dussør.

Grati'an(us) (359-383), rom. kejser i Vesten 367-83, søn af Valentinian 1., forfulgte arianere, donatister og hedninger.

Grati'an (d. 1158), ital. munk og kirkeretlær; forf. af *Decretum Gratiani*.

'gratias (a'gamus 'deo) (lat; lad os takke Gud) kaldes takkebønnen i klostre efter indledningsordet.

gratie ['grɑ'ʃə] (lat. *gratia*), ynde.

'gratier (lat. *Gratiae*), i rom. mytol. d. s. s. de gr. chariter.

gratifikation (lat.), gave, belønning el. vederlag.

gratin [grɑ'tæn] (fr.), afbagt dej rørt med æg og iblandet kogt, ituskendte fisk, kød el. grønsager og bagt.

grating ['græitiŋ] (eng.), søv., d. s. s. røstværk.

'gratis (lat. *gratis* for tak), uden betaling, frit.

gratu'le're (lat.), lykønske.

Grauw, *Andreas* (1883-1935), sønderjysk redaktør. Fængslet 1914, under 1 Ver-

denskrig knyttet til »Flensborg Avis«, arbejdede ihærdigt for Mellemslesvigs tilknytning til Danmark 1919-20; fra 1919 red. af »Dybbølposten«.

Grauw, *Peter* (f. 1866), sønderjysk politiker. Gårdejer i Pol (Als). Flensborg-gruppens leder 1918-20. Kons., næstform. i Grænseforen. 1920-33.

Graubünden [grau'byndən], rhetoromansk *Grischun*, ital. *Grigioni*, fr. les *Grisons*, kanton i SV-Schw.; 7114 km²; 128 000 indb. (1941). Hovedstad: Chur. Opfyldt af Rhætiske Alper m. v., gennemstrømmes af Inn (Engadindalen) og Rhinen. 54% taler ty., 31% rhetoromansk, 14% ital. 52% er protest. Kvægvægl og skovbrug. I bjergene talr. kur- og turiststeder (St. Moritz, Davos m. v.). - Kanton 1803.

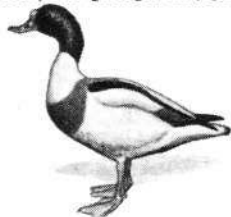
Graudenz [graudənts], ty. navn for den po. by Grudziądz.

Graun, *Karl Heinrich* (1703-59), ty. komponist. Skrev 30 operaer, passionsoratoriet *Der Tod Jesu* (1755) m. v.

Grauw, *theurer Freund*, *ist alle Theorie - und grün des Lebens goldner Baum* (ty: grå, kære ven, er al teori, men grønt er livets gyldne træ), Mefistofeles' bemærkning til studenten i Goethes »Faust« (1. del vers 2038 f.).

grav, *mil.*, stormhindring udgravet ved fæstningsværker. g kan være våd el. tør og skal kunne langsides af forsvareren.

gravand (Ta'dorna ta'dorna), sort, hvid og rødbrun, stor gåselign. and, grønligt

spejl, kystfugl. Reden i jordhuler; alm. i Danmark., trækfugl.

'grave (ital.), *mus.*, alvorligt, tungt.

gravefod betegner hos forsk. dyr, f. eks. muldvarp, jordkrebs, en til gravning særlig egnet bred, flad fod.

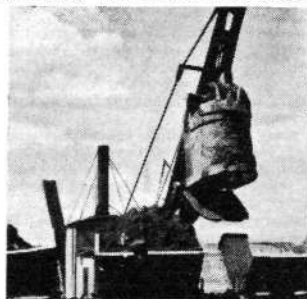
gravegræshopper, fællesbetegn. for egl. færekylinger og de m. disse beslægtede jordkrebs.

gravehøpse ('Sphegidae), enlige, langbenede hvepse, ofte m. gule tegninger. Rederne simple gange i jord el. træ, undertiden klinede af ler. I hver rede lægges eet æg; forinden har hunnen lagt lammede insekter el. edderkopper ind til foder for larven.

Gravelot [grɑ'vlo], *Hubert* (1699-1773), fr. grafiker. Fint gennemarbejdede ill., bl. a. til *Rousseaus Nouvelle Heloise*.

Gravelotte [grɑ'vlɔt], fr. landsby 10 km V f. Metz, hvor preusserne 18. 8. 1870 slog de fr. tropper under Bazaine, som dermed indsluttedes i Metz.

gravemaskine, anv. til udførelse af større jordarbejder på landjorden; 1) ske-g (ill.) består af et kranhus, der er monteret drejeligt på larvefodder og af en udligger, der kan hæves og sænkes. Fra udliggeren udgår et skaft, hvorpå selve skoen er monteret. Den kan indeholde 0,5 à 1,5 m³ jord. Ved den på ill. antydede be-

Ske-gravemaskine.

vægelse løsriver skeens tænder jorden, som ved en drejning til siden udtømmes i en vogn el. a.; 2) spandkæde-g er forsynet med en endeløs kæde, hvorpå et antal spande er monteret. Disse spande glider hen over jorden, river den løs og transporterer den op til en vogn, som holder bag maskinen; 3) en kran el. en maskine som under 1) men forsynet med en grab; 4) som 3) men i stedet for grabben en løs skov, skraber en, der trækkes hen over jordoverfladen.

gravemus ('Ctenomys), sydamer. små gnavere af pigrottegruppen. Små ører, korte gravelemmer, underjordiske.

's **Gravenhage** [s(t)ɾavn'ha:'ə] (gravens indhegning), off. holl. navn på Haag.

graven og **gravriget**. Inden for de antikke kulturers erfarer er g en enhed, de døde lever videre i graven, slægts graven, der kan stige til forestillingen om et fælles dødsrige, som er hjemmets forlængelse, slægtslivet i dets passive form. I de individualistiske kulturer er g en fortabelsens afrund, og det bliver rel.s opgave at skabe forvisning om et evigt liv hinsides g.

gravenstener (æbler), d. s. s. gråstener. **graver**, i visse byer betegn. for kirkebetjent.

grave'rende (lat. *gravis* tung), skærpende, slem, alvorlig.

grave'reing (fr. *graver* indskære), indridning el. indskæring af linier især i metal. m. selvstændigt dekorativt formål el. til brug v. mangfoldigorelse af billeder (f. eks. kobberstik). **Gravorens** vigtigste redskab er gravstikken.

Graves [grɑ:v], søt hvidvin fra distriktet Graves nær Bordeaux.

Graves [græivz], *Robert* (1796-1853), irsk læge; har som den første beskrevet den sygdom, der senere kaldtes Graves' el. Basedows sygdom.

Graves [græivz], *Robert Ranke* (f. 1895), eng. forfatter og journalist. Har foruden fl. saml. lyrik, *Collected Poems* (1938), *Poems* (1938-45), grotesk og abstrakt i udtryksformen, tidsskritisk af tendens, udg. en selvbiogr. roman fra 1. Verdenskrig *Goodbye to All That* (1929), en fiktiv hist. selvbiogr. af den rom. kejser Claudius (1934, da. 1935-36) og s. m. Alan Hodge en skildr. af Engl. 1918-39 *The Long Week-end* (1940, da. 1942). 1942-44 var G leder af BBC.

Gravesend [græiv'zænd] el. ['græivzænd], eng. havneby ved Themsen Ø f. London; 43 000 indb. (1948). Fiskeri, lodstation. Cementfabrikker i omegnen.

gravfauna betegn. det dyreliv af fluer klaner, mider m. fl., der lever i grave og skelletter ligene.

gravfred, den retsbeskyttelse, som tilkommer det sted, hvor et menneske er begravet, el. et lig, som er i menneskelig varetagt. Krænkelse af g straffes m. bøde, hæfte el. fængsel indtil 6 mdr.

gravfund, sager, sædvanligvis smykker, husgeråd el. våben, som en gravlagt har fået med i graven. Gnm. oldtidens forsk. afsnit skiftede gravgaverne fra et fuldstændigt udstyr til symbolske småting. **gravgås**, d. s. s. gravand.

gravhund, lavbenet hunderace m. lang krop, rustød el. sort m. rødbrune aftegning. Anv. v. ræve- og grævlingejagt.

gravhvalving, kælderagtigt, hvalvet begravelsesrum under kirkegulv, i brug fra omkr. 1500 til slutn. af 18. årh., først forbeholdt konge og adel, siden tilladt også for borgere. Afskaffet som sundhedsfarlig.

gravhøje opførtes fra y. stenalder til oldtidens slutn. I alt kendes fra Danmark

80 000 g, hvorfra de fl. dog er sløjfede eller overplojede. Et fåtal indeholder dyssestetter og gravkister, medens de fl.

er fra den jy. enkeltgravskultur og æ. bronzealder. Enkelte storhøje er fra jernalderens forsk. perioder, hvor fladmarksgrave var dominerende.

gravi- (lat. *gravis* tung), tyngde.
gravicembalo (lat. *gravis* dyb (om toner) + *cembalo*), cembalo, når det anv. som generalbasinstrument.

gravidite't (lat.), svangerskab.
gravidite'tsmyle'litis, rygmarvsbetændelse opstået under svangerskab.

gravime'ter (*gravi-* + *-meter*), apparat til måling af tyngdekraften på forsk. steder af Jorden.

gravitation (lat. *gravis* tung) el. *masse-tiltrækning* er den kraft, hvormed to masser tiltrækker hinanden. **g** er proportional med masserne og omv. proportional med afstandens kvadrat. (Newtons gravitationslov 1686). **g** behersker himmellegemernes bevægelse og er årsag til tyngdekraften på jorden.

gravite't (lat. *gravis* tung), overdrevent højtidelig værdighed el. anstand.

gravjagt, jagtmåde ved jagt på ræve og grævlinger, der v. hj. af gravhunde jages ud af deres grave (boliger).

gravkamre opførtes i stenalderen af stenblokke (dysser, jættestuer, kister), i jernalderen undertiden af egeplanker.

gravkapel, minderum indrettet til at optage et forment gravmæle, evt. også kisten el. sarkofagen. Kan være en tilbygning til en kirke el. udskilles i dennes indre v. skrankemure, evt. m. overdækning. I kat. lande med altar til messelesning. Ofte stiftet og benyttet af en slægt.

gravkiste, kiste bygget af store flade sten i stenalderens slutt.

gravko (af firmanavnet Gravco), populær betegn. for en gravemaskine-type.

gravkultur, rel. kult ved døde slægtinges grave, hører opr. hjemme i de antikke kulturer ud fra opfattelsen af, at de døde bor i graven, og at deres velfærd er betingelsen for de levende slægtinges velfærd og trivsel.

gravlaks, en særlig form for gæret laks, som er en yndet spise i Sverige. Laksekødet indgiknes med en blanding af salt og sukker, indpakkedes og lægges i en kelder, tidl. graves det i jorden (deraf navnet); den spises med eddike, dildblade og eventuelt stærke krydderier i forb. med sukker.

Gravlund, Thorkild (1879–1939), da. forfatter; læresøn fra Reersø v. Korsør; bosat smst. fra 1903. En rk. studier over da. almuesind og -kultur, de bedste samlet i *Da. Folkekarakter* (1919). På samme linie ligger hans skønlit. forf. skab, hvis højdepunkt er trilogien *Sagnet - Vejrabet - Nilavs* (1915–18). Hans stærke hævdelser af de traditionsbundne hjemstavnskulturer som grundlag for et nationalt folkeliv er bygget på fine jagtgenlejer og farvet af ægte da. lune. (Portræt).

gravmæle, sten, monument el. bygning rejst over en grav til minde om den afdøde. Udformningen af **g** varierer med tid og sted og er afgørende bestemt af det syn på døden, som repr. af de forsk. kulturer og kulturtrin. De mest særprægede hist. former er Ægyptens pyramider og mastaba'er, Grækenl.s steler og mausoleer, Roms mausoleer og gravtempel. — **g** over nordens ældste bondefolk er dysser og jættestuer, mens de store kuplede gravhøje oftest er **g** over bronzealderens handelsfolk, enkelte, som Jelling-Højene, over vikingetidens stormænd og konger.

gravpladser kendes hovedsagelig fra jernalderen, hvor mange hundrede grave kan ligge samlede på en **g**. Stenalderens enkeltgravhøje og yngre bronzealderens småhøje ligger undertiden så tæt, at de dannes en **g**.

gravsaks el. *tenalje*, et i det bastionære befæstigningssystem anv. udenværk, beliggende foran kurtinen.

gravstik, redskab til at ridsse el. skære med ved gravering.

gravsænkning, af parallelle forkastninger begrænset indsænkning af Jordskorpen (eks. øvre Rhindal).

Thorkild Gravlund. Rodolfo Graziani.

gravure [gra'vy:(ø)] (fr.), aftryk af graverede metalplader, f. eks. kobber- og stålstik, radering (ætsning). En forb. af fot. og ætsning på kobberplade kaldes heliogravure.

Gray [græi], *Stephen* (1696–1736), eng. fysiker. Fandt 1729 forskellen ml. elektr. ledere og isolatorer.

Gray [græi], *Thomas* (1716–71), eng. digter. Berømt for det vemodige, stemningsfyldte lyriske digt *Elegy written in a Country Churchyard* (1745–51), gnm. hvilket **G** blev en af romantikkens forbøbere.

Graz [gra:'ts], hovedstad i Steiermark, Østr., i en frugtbar dal ved Mur; 220 000 indb. (1946). Bet. industri: maskiner, kemikalier m. v. Univ. (grl. 1586), tekn. højskole.

Graziani [gratsi'ani], *Rodolfo* (f. 1882), ital. general. Kuede som guvernør i Cirenaica arab. modstand, ledede 1935–36 ital. angreb fra Somaliland mod Abessinien; vicekonge i Abess. 1936–37, såret ved attentat. Kommanderede ital. angreb mod Ægypten sept. 1940, slået af Wavell dec. 1940–jan. 1941, afgik febr. 1941, krigsmin. i Mussolinis republ. reg. 1943, underskrev 29. 4. 1945 betingelsesløs kapitulering i amer. hovedkvarter. (Portræt).

grazioso [gratsi'oso] el. *con'grazia* (ital.), mus., yndefuld, graciøst.

Great Artesian Basin ['græit a:'ti:zjən 'bæisn], artesiske område i Ø-Austr.; 1,5 mill. km². Vandet ved 7000 artesiske brønde. Anv. til korn- og færeavl.

Great Australian Bight ['græit a:'s'træil-jən 'bait] (eng.), Store Austr. Bugt.

Great Barrier Reef ['græit 'bæria 'ri:f], eng. navn på Store Barriere Rev.

Great Basin ['græit 'bæisn], højlette i vestl. USA (Ø-Utah, hele Nevada, S-California og S-Arizona) begrænset mod N af Columbia Plateaueu, mod Ø af Colorado Plateaueu, mod V af Sierra Nevada. Den nordl. del (ca. 1500 m o. h.) er afløbsløs, med saltsoen Great Salt Lake i laveste del; vegetationen er tempereret busksteppe. Den sydl. del ligger ca. 500 m o. h., enkelte sænkninger (Death Valley og Salton Søen under havfladen); her er subtrop. busksteppe i Mohave og Gila Desert.

Great Bear Lake ['græit 'bæ:(r) 'hæ:k], eng. navn på Store Bjørne Sø, Canada. Afvandes af den 150 km l. Great Bear River til Mackenzie.

Great Britain and Northern Ireland ['græit 'brɪtən ən 'nɑ:ðən 'aɪələnd], Storbritannien og N-Irland (s. d.).

Great Dividing Range ['græit di'vaidjən 'ræindz] (eng.) den store adskillende bjergkæde, navn på de bjergrygge som danner vandskel i Østaustralien bjerge.

Greater Britain ['græita 'brɪtən] (eng.) større Britannien, udtryk for det brit. imperium. I slutt. af 19. årh. imper. slagord, opr. titel på værk af C. W. Dilke. — *The G* (1932) er titlen på den eng. fascistfører Mosleys programskrift.

Great Plains ['græit 'plæ:nz] (eng.-amer.) store sletter, den vestl. del af USAs prærier, ml. Mississippi Sletten og Rocky Mountains.

Great Salt Lake [græit 'sɑ:lt 'hæ:k] (eng.) Store Saltso, saltso i NV-Utah, USA; 4500 km², 1283 m o. h., 114 km l., 56 km br. Største tilløb: Jordan River. Saltholdigheden er ca. 20%. **G** er en rest af istidssoen Lake Bonneville.

Great Sandy Desert ['græit 'sændi

'dæzət] (eng.), da. *Den Store Sandørken*, NV-Austr.

Great Slave Lake ['græit 'slæ:v 'hæ:k], amer. navn på Store Slave Sø.

Great Western Railway ['græit 'wæstən 'trelwæi] (eng.) den store vestlige jernbane, Storbritanniens 3. største jernbaneselskab, som i alt væsentligt har sit net V for linien London–Liverpool. Strækningens længde 6100 km. 1. 1. 1948 overtaget af staten og indlemmet i British Railways.

Great Victoria Desert [græit vik'tɔ:riə 'dæzət] (eng.), da. *Store Viktoria Ørken*, V-Austr.

Great Yarmouth, d. s. s. Yarmouth.

græ'b, et gaffelformet håndredskab, oftest med stålgræne, der er forsk. formet efter anv.: grave-, møg-, roe-, kartoffelg.

'grëbning, forsømt rendte til opsamlings af godning bag bælene i en staldbygning.

'Greco, El (ital: grækeren), egl. Kyriakos *Theotokópulos* (1548–1614 el. 25), sk. maler, f. på Kreta. Påvirket af ældre

El Greco: Portræt.

byzantinsk kunst og i Ital., bl. a. i Venezia, af Tizian, Tintoretto og J. Bassano. Fra ca. 1575 virksom i Spanien, navnlig i Toledo, hvor hans kunst (rel. billeder, portrætter, prospekt af Toledo) helt skifter karakter (fig. med overdrevent langstrakte proportioner, besjelet af ægte sp. ekstase og fanatisme). Til Escorial malet *Den Hellige Mauritius Martyrium*. Kunstmus. i Kbh. ejer et hovedværk fra hans ophold i Ital., *portræt af naturforskeren G. B. Porta*.

Green [grɪ:n] (eng.), det fine, tætklippede grønsværk omkr. hullerne på en golfbane.

Green [grɪ:n], *Julien* (f. 1900), fr. romanforfatter af amer. herkomst, skildrer mærkelige sjæltilstande. *Mont-Cinère* (1926), *Léviathan* (1929); da. *Besættelse* (1944), *Le Visionnaire* (1934), *Minuit* (1936).

Green [grɪ:n], *Thomas Hill* (1836–82), eng. filosof. Bekæmpede i *Prolegomena to Ethics* (1883) utilitarismen og Spencer. Udformede en idealistisk filos. af Hegel'sk prægning.

Green [grɪ:n], *William* (f. 1873), amer. fagforeningsleder. Opr. minearbejder i Ohio. Siden 1924 præsident for American Federation of Labor.

Greene [grɪ:n], *Graham* (f. 1904), eng. forfatter. Hektiske kriminalromaner. *A Gun for Sale* (1936, da. *To Hundrede Pund er Prisen* 1944) samt alvorlige romaner med kat. tendens, f. eks. *The Power and the Glory* (1940); da. *Magten og Æren* (1947).

Green Harbour [grɪ:n 'hɑ:rbrø], no. *Grønford*, sidefjord til Isfjorden, Spitsbergen.

greenheart ['grɪ:nhɑ:t], eng. navn på grønved.

Green Mountains ['grɪ:n 'mauntnz] (eng.) de grønne bjerge, indtil 1360 m h. bjergkæde i nordl. del af Appalacherne, USA, i staten Vermont ml. Hudson River og Connecticut River.

Greenock ['grɪ:nək], skotsk havneby ved

Clydes udlob; 79 000 indb. (1947). Skibsværfter, metal-, sukker- og papirindustri.

Green River [*'gri:n 'rivər*] (eng: den grønne flod), Colorado Rivers vestl. kildelod i staterne Wyoming og Utah, USA.

Greensboro [*'gri:nzbor*], industriby ved Fall Line, i North Carolina, USA; 59 000 indb. (1940).

Greens Danske Fonds og Aktier [*'gre:ns*], da. årl. håndbog over erhvervsvirksomheder m. v., grl. 1883 af den da. forretningsmand Th. Green (1838-1909).

Greenwich [*'grin:ds*] el. [*'grøn-*], sydøstl. bydel i London. 84 000 indb. (1948). **G** Observatorium (s. d.). **G** Hospital er nu søkrikskole. Stort søfartsmuseum. Skader v. ty. luftangr. dec. 1940.

Greenwich Observatoriet, grl. 1675 m. henblik på nødvendigheden af best. af nøjagtigere positioner for himmellegemer, især Månen, til brug ved astron. navigation. På **G** er udført meget betydningsfulde, gnm. årh. fortsatte observationsrækker; men beligheden i nærheden af London er nu meget ugunstig for astron. observationer, og **G** flyttes i nær fremtid til Hurstmonceaux Castle i Sussex. Greenwich meridian går gnm. **G** og regnes alm. som 0-meridian.

Greenwood [*'gri:nwud*], *Arthur* (f. 1880), brit. politiker og nationaløkonom. I Underhuset 1922-31 og fra 1932 (Labour), 1929-31 sundhedsmin. (1940-42 min. u. p. og medl. af krigskabinetet; leder af genopbygn. 1941-42. Form. f. Arbejderpartiet i parlamentet 1942, partiets kasserer siden 1943, juli 1945-apr. 1947 Lord Privy Seal i reg. Attlee. Juli 1946-marts 1947 tillige Paymaster General. Min. u. p. til okt. 1947. Tilhører fagforeningsgruppen.

Greese [*'gre:zə*], *Irma* (1915-46), ty. nazist. Deltog i ledelsen af koncentrationslejren Belsen; nov. 1946 dødsdømt for masse mord, piskning af fanger m. v., hængt dec. s. å.

greffier [*'græ:fje*] (fr.), retsskriver; navnlig kendt fra Haag-domstolen.

gregar'ner (lat. *gregarius* som hører til en hjord), encelledede dyr, tilhørende spozozoen. Langstrakte, op til 1 cm, delt i 2-3 afsnit, det forreste ofte snabelagtigt udtrukket. Bevæger sig ved sammentrækninger el. udskillelse af slim. Forplanter sig til dels kønnet, ved at 2 individer indkapsler sig og afsnører talrige kosceller (gameter), der smelter sammen 2 og 2. Herved opstår et nyt individ, der forplanter sig ved sporedannelse. **g** lever oftest som tarmsnytere, og sporerne går ud m. ekskrementerne og kommer ind i en ny vært. Visse former har værtskifte. **g** forekommer hos hvirvellose dyr, især insekter.

grège [*'græ:f*] (fr. af ital. *greggio* rå), 1) råsilke; 2) garn spunnet af fin kamuld og fløretsilke, benyttes som kædegarn i fine sjaler.

'Gre'gers, *Emanuel* (f. 1883), da. teater- og filmskuespiller og -instruktør. Optrådte siden de ganske unge år som filmskuespiller, senest i »Forellen« (1942). Filminstruktør fra 1917, fra 1930 særlig af folkelige lystspil- og operettefilm, f. eks. »Alle Går Rundt« og *Forelsker Sig»* (1940).

'Gre'gersen, *Gudrun* (f. 1884), da. forfatterinde. Den premierede roman *Kommen af Skarnersfolk* (1945) såvel som hendes 2 tidl. romaner hæver sig ved sikker stil-kunst over det jævne underholdningsniveau.

Gregersen, *Gunnar* (f. 1875), da. civilingeniør; direktør f. Teknologisk Institut fra 1906.

Gregersen, *Hans* (1842-1922), da. skolemand. Grl. 1865 den første grundtvigske friskole i Kbh. (**G-s skole**; ophørt 1936). Indførte sløjf- og rationel gymnastik-undervisning.

Gregersen, *Marie Benedicte* (f. 1902), da. børnesygskole og pædagog, leder af et børneobservationshjem 1937-41, derefter af Socialpædagogisk Seminarium i Århus. *Eine Kinderpsychose* (1944).

Gregersen, *Wilhelm* (1848-1929), da. præst og forf. Fra hans digtsamlinger

kendes bl. a. sange som *Stræk din Fod* (1881) og *Der er Noget i Luften*.

Gre'gor', lat. *Gre'gorius*, 16 paver. Kendt-est er: **Gregor I.**, den Store (pave 590-604), opr. jurist og diplomat, siden munk. Optog missionen i Engl., skærpede kirketugten og blev som semipelagianisk dogmatiker af afgørende bet. for middelalderens teol. Antog titlen »servus servorum dei« (lat: Guds tjeneres tjener). Den gregorianske kirkesang har navn efter ham. - **Gregor 7.** (opr. *Hildebrand*) (pave 1073-85), cluniacenser-munk, forkæmper for kirkes frihed. Gennemførte som kardinal 1059 bestemmelsen om, at paverne skal vælges af kardinalerne. Skred hårdt ind mod præstegæstebånd (1074) og lægmænds investitur af gejstlige, hvorved han fremkaldte striden med Henrik 4. af Tyskl. I 1084 måtte **G** flygte til Salerno, hvor han døde. - **Gregor 9.** (opr. *Ugolino*) (pave 1227-41), biskæmpede Frederik 2., udgav en af de vigtigste kirkeretlige saml. (*Liber Extra*) og indførte inkvitionen. - **Gregor 13.** (pave 1572-85), indførte den gregorianske kalenderreform 1582.

Gre'gor' af Nazianz [*'si:ans*] (329-90), gr. kirkefader; patriark i Konstantinopel; gav treenhedsdogmet dets endelige form.

Gre'gor' af Nyssa (d. 394), gr., kirkefader; førende ortodoks teolog i den arianske strid.

Gre'gor' af Tours [*tu:r*] (d. 594), bisp i Tours 573; hans *Frankerkrønike* er hovedkilden til Merovingernes hist. til 591 (overs. til da. 1911-18).

Gregorčić [*'græ:ortšit*], *Simon* (1844-1906), slovensk digter og præst; skrev lyrik med rel. og filos. motiver.

gregoria'nisme (efter Gregor 7.), den kirk. reformbevægelse i 11.-12. årh., som ville selvstændiggøre kirken. D. s. s. cluniacenserne.

Gregori'anske Kirke, den armenske kirkes off. navn; opkaldt efter dens grundlægger Gregorius (d. 332).

gregori'ansk kalender, den af pave Gregor 13. 1582 reformerede kalender.

gregori'ansk kirkesang (efter pave Gregor d. Store), den enstemmige oldkirkelige sang, som endnu bruges i den kat. kirke. Danner grundlaget for al senere vesterl. musik.

Gregorius Dagson [*'dag-*], norsk lændemand, støttede kong Inge mod broderen Sigurd Munn og Øystein 2. og mod Håkon Herdebredd. Faldt 1161.

Greifswald [*'græifsvalt*], ty. by i Mecklenburg (til 1946 Pommern); 37 000 indb. (1939). Fiskeri, skibsfart. Univ. (grl. 1456). Gl. hansestad. Under Sver. 1631-1815, derpå under Preussen.

'grei'sen (ty. *greis* gammel, gl.), pneumatolytisk omdannet granit bestående af kvarts og litionglimmer samt topas, fluspat, turmalin og tinsten. Forekommer ved tinstenslejer.

Greiser [*'græizər*], *Arthur* (1897-1946), nationalsocialistisk Gauleiter i Danzig, senatspræsident smst. fra 1934, gennemførte nazificering af Danzig. Fra 1939 Gauleiter i Wartheland, hængt i Poznań juli 1946 som krigsforbryder (ansvar f. masse-mord af polakker og jøder).

Greiz [*'græiz*], ty. by i Thüringen; 39 000 indb. (1939). Tekstil- og maskinindustri.

grej'er (no.), ting, sager, redskaber, spec. sov., f. eks. skæffe, anker, spuleg.

'Gref'sda'1, 1) naturskøn dal i No og NV f. Vejle; 2) forstad til Vejle i l); 1860 indb. (1945).

'grej'ser, race af tamduer, hvide m. pletter.

gre'l, pikhammer af sammenkilede mejslar til behugning af bløde sten.

gre'n, tidl. da. og no. probervægt = 0,812 g.

Grenada [*'grænæidə*], den sydligste ø bl. de brit. Windward Islands. 345 km²; 72 000 indb. (1946). Opbygget af vulkansk materiale. Eksport af kakao.

grena'de'r (af fr. *grenade* granat), egl. håndgranatkaster; senere også navn på visse udvalgte fodafdelingsfolk.

grena'dil'træ, en sort-violet træsort fra

tropisk Afrika; særdeles hårdt og tungt og benyttes bl. a. til træblæseinstrumenter og knivskafter.

grena'dine (fr. *grenu* nopret), 1) stærkt snoet råsilkegarn; 2) lette, gazeagtige el. gennembrudte stoffer af bomuld, silke el. kamgang til gardiner, damettoj m. m.

grena'dine [*'grænə'din*] (fr. *grenade* granatøble), alkoholfri drik fremstillet af forsk. frugter.

Grenadines [*'grænə'di:nz*], off. *Grenadine Islands*, brit. småøer bl. Windward Islands ml. St. Vincent og Grenada.

'Gre'nen, den yderste del af Skagens Odde, en strand- og flyvesandsdannelse, der stadig forskydes mod N. I klitterne på **G** findes Holger Drachmanns grav. Uden for kysten fortsættes **G** i det 4 km l., færlige Skagens Rev; fyrskib.

grenkaping bruges i skovbrug navnlig, hvor grene overskygger tilstødende arealer (marker, haver), el. for at forbedre veddets kvalitet ved afskæring af levende vanris på stammer af eg, el. dole grene på stammer af eg, lærk, douglasgran, skovfyr o. a.

grenmos (*'Hypnum*), slægt af bladmosser. Stængelen grenet, tit smukt fjerget. Sporehuset æg-el. cylinderformet, hættet glat. **G** findes over hele Jorden, i Danm. 8 arter, der især findes i kær og moser, men også danner puder på sten, bark el. jord.

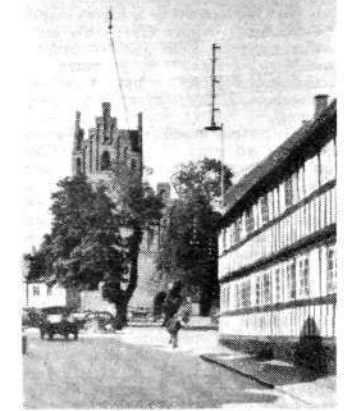
Grenoble [*'grænəbl*], fr. by i dept. Isère; 102 000 indb. (1946), vigtig industriby (handsker, papir, lør). Univ. (grl. 1339) med feriekursus for udlændinge. Hovedby i Dauphiné.

grentorn, en til torn omdannet gren, findes f. eks. hos tjørn og slæen.

Grenville [*'grænvil*], *George* (1712-70), brit. politiker. Gennemførte som forstemin. 1763-65 den stempellov, som medvirkede til den nordamer. frihedskrig.

Grenville [*'grænvil*], *William Wyndham* (1759-1834), brit. politiker; søn af George G. Pitts betrede udenrigsmin. 1791-1801, siden knyttet til Fox. 1806-07 leder af samlingsmin., men afgik p. gr. af uoverensstemmelse med kongen ang. de kat. irer.

Grenå, da. købstad på Djursland, 2½ km fra åen G-s udmunding i Kattegat; 7625 indb. (1948). Kun få gl. bindingsværkshuse er bevarede. Kirke (vistnok 14. årh.), Djurslands museum m. m. No-gen industri. Handel med landbrugsprodukter og fisk. Fiskeri. Ø f. **G** ligger **G** Havn, der har bilfærgeforb. med

Torvet i Grenå.

Hundested og rutebådsforb. med Anholdt. **G** er endepunkt for Århus-Ryumgård-**G** banen og Ryumgård-Gerrild-**G** banen. Købstad fra 1440.

Gresham [*'græ:fəm*], *Sir Thomas* (ca. 1519-79), eng. finansmand. **G-s** lov i nationalok. teori går ud på, at den penge-sort, der har lavest metalindhold, vil fortrænge andre pengesorter under fælles cirkulation.

Gretna Green [ˈgrɛtə'nɑ:ri:n], landsby i Skotland nær den eng. grænse. Kendt, fordi det indtil 1856 var muligt at indgå ægteskaber her med gyldighed i Engl., uagtet der ikke krævedes andre formaliteter, end at parterne over for en præst, en fredsdommer el. to vidner erklærede at ville være ægtefolk.

Grétrý [grɛ'tri], **André Erneste Modeste** (1742–1813), belg.-fr. syngespilskomponist. 1768 bosat i Paris, hvor man opførte ca. 50 af hans værker, herimellem *Richard Loveherte* (1784, Kbh. 1791), *La Caravane du Caire* (1783, opf. mere end 500 gange), *De To Gerrige* (1770, Kbh. 1774), *Zémire og Azor* (1771, Kbh. 1777) og *Det Talende Skilderi* (1769, Kbh. 1779).

'Grettis saga el. *Grettla*, islændingesaga fra ca. 1300, omhandler den folkelig helt, den utrættelige jættebekæmper Grettirs uforskyldte vanskeligheder, hans omstrejfer og fald som fredslo i den isl. odemark.

Greuelpropaganda [ˈgrɔɐ̯-l] (ty. *Greuel* rædsel), rædselpropaganda (især nazistisk udtryk om beretninger om ty. grusomheder).

Greuze [grɔ:z], **Jean Baptiste** (1725–1805), fr. maler. Har malet stærkt følelsesbetonede genrebilleder som *Forlovelsen og Pigen med det Søndrede Krus* (begge i Louvre). Tegninger i Kobberstiksaml., Kbh.

'greve (middelal.tal. *grafio*; måske opr. bytant.; lat. *comes*, fr. *comte*), i frankeriget ledende kgl. embedsmand (kronogsbestyrer). Udvikledes til arvelige kgl. lensmænd i middelalderen. Under enevælden anv. som titel for højadelsmænd (således Danm.s 'lensgrever' efter 1671), hyppigt uden at der svarede noget grevskab til titlen.

grevekroner, heraldiske rangkroner, indført i Danm. 1671.

Grevens Fejde 1534–36, da. borgerkrig. Udbrod v. Lübecks borgmester Jürgen

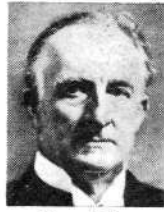

Grevnekroner.

Wullenwevers angreb på Sjælland 1534 støttet af borgernes ledere i Kbh. og Malmø, særlig Jørgen Kock. Lübeck ønskede herredømme over Sundet for at udelukke nederl. skibsfart fra Østersøen; da. borgere ønskede rigsrådsvaldet styret og den fangne Chr. 2. genindsat. Lübeckerne, hvis tropper kommanderedes af grev Christoffer af Oldenburg – efter ham krigens navn –, og borgerne vandt Ærne og Skåne. Rigsrådet, der efter Fred. I. s. d. havde ladet tronen stå ubesat, valgte Fred. I. s. d. ældste søn til konge som Chr. 3. (Rye kirke, juni 1534), skønt bisperne dermed beseglede d. katolske kirkes skæbne i Danm. Chr. støttedes af holstenske ridderskab og stor lejetroppehær under Johan Rantzau. Skipper Clements rejning af bønderne i Jylland efterår 1534 førte først til sejr v. Svenstrup, derpå, da Rantzau havde fået stilstånd på hertugdømmernes S-grænse, til sammenbrud ved Ålborg 1534 og hård straf for jy. bønder. Støttet af Gustav Vasa slog Chr. 3. flåde (Peder Skram) Lübeck v. Svendborg; Fyn blev taget efter slag ved Øksnebjerg 1535, mens Gustav Vasa støttede til skånske adelsatte landene Ø. f. Øresund. Wullenwever styrtedes, Lübeck sluttede fred. I. Kbh. holdt borgerne 1 års belejring ud, ledet af Jørgen Kock og Ambrosius Bogbinder, udsultedes, måtte efter hårde lidelser kapitulere juli 1536. Umiddelbart efter lod Chr. 3. de katolske bisper fængsle og gennemførte Reformationen 1536–37, der øgede kongemagten betydeligt. For Lübeck blev G det endelige nederlag over for vesteur. handel, selv om byen endnu længe havde stor handel på de skånske lande.

Gre-viljús [-ús], **Nils** (f. 1893), sv. dirigent, 1922 kapelmester ved operaen i Sthlm., 1931 hofkapelmester, s. år chef for hofkapellet.

grevskab, i nutiden alm. det gods, der tilhører en greve. Tidl. i mange lande betegn. for landområder, der styredes af

Edward Grey.

Edward Grieg.

Nordahl Grieg.

Peder Griffenfeld.

greve som kongens el. fyrstens repræsentant, således i Frankr. (Flandern, Champagne osv.), Tyskl. (Holsten opr.). Engl. (m. Wales) er delt i 62 g (counties) svarende til da. amter.

Grévys zebra [grɛ'vi] (*'Equus 'grevyi*), fr. politiker, præsident 1879–87. Moderat republikaner med bet. indflydelse, bekæmpede Gambetta. Gik af, da svigersønnen Wilson viste sig at have drevet handel med ordensdekorationer.

Grévys zebra [grɛ'vi] (*'Equus 'grevyi*), stor, meget smaltstribet zebra. Langt hoved. Somaliland, nordl. Kenya.

Grey [grɛi], **Charles** (1764–1845), eng. politiker. 1786 i Underhuset (whig), blev fører f. whig'erne og gennemførte som premiermin. 1830–34 valgformen 1832.

Grey [grɛi], **Sir Edward** (1862–1933), brit. politiker. Af fødsel whigaristokrat, i 90'erne tilsluttet liberale imperialister. 1905–16 udenrigsmin. Videreførte enten-ten m. Frankr. (Marokko-kriserne 1905–06 og 1911), opnåede forståelse m. Rusl. 1907. G-s pacifisme hindrede Balkan-krigenes udvikl. til eur. krig (ambassadokonf. i London), men han var mod den ty. militarisme og ønskede oprustn. 1914 gik han, dog først efter Tyskl.s angreb på Belgien, ind for krigen. Udg. memoirer (*Twenty-five Years*). (Portræt.)

Grey [grɛi], **Jane** (1537–54), Henrik 8.s niece. Indsat af Northumberland til dronning 1553, men 9 dage senere afsat af Marie d. Blodige. Henrettet.

Grezyer ['grɛi'ri:z], ty. navn på Gruyères, Schweiz.

greyhound ['grɛihaʊnd], eng. glathåret mynde, anv. navnlig til hundevæddeløb.

gribbe betegner 2 evt. 3 grupper af rovfugle, der trods visse ligheder i det ydre og i levevis ikke er nærmere beslægtede; 1) *den nye verdens g* el. *vest-g* (Cathartidae), rovfuglefam., ejendommelig ved at mangle næseskillevæg, sangmuskler, blindtarme. Fjerner uden bifane. Adsk. arter i Amer., f. eks. kalkun-g og kondoren; 2) *den gl. verdens g* el. *øst-g*, en gruppe slægter inden for falkefam., m. noget hoved, ådselædere. Hertil f. eks. ådseluglen, munke-g, gåse-g o. fl.,

udbredt i trop. og subtrop. egne. Til grebret g regnes undertiden også lamme-g, der ligeledes hører til falkefam., men ikke har noget hoved.

gribbefalk (*Polyborus 'plancus*), sydamer. falk, nogen omkr. øjet. Opholder sig meget på jorden, lever af ådsler.

gribbeperlehøne (*A'cryllium vultu'rino*), langhalel, afr. perlehøne, lange fjer på forhalsen.

gribbeørn (*Gyp'o'hierax ang'o'lenis*), gribbelign. ørn. Lever af oliepalms frugter. Trop. Afr.

gribebræt, det på halsen af et strenginstrument fastlimede bræt, på hvilket strengene trykkes ned under spillet.

gribedyrstil, stilart i vikingetidens 9. årh., hvis elementer er dyrefigurer med

lemmer, der griber om hinanden, dan-nende et fladedækkende mønster i relief.

gribes ud, angiver i cricket el. base-ball, at en modspiller griber bolden direkte fra boldtræet, hvorved »gærdet«

tabes. **Gribo'jedov** [-o], **Aleksandr** (1795–1829), russ. klassicistisk dramatiker, berømt for sin elegante versificerede samfundskomedie *Forstand Bringer Ulykke* (1823, trykt 1833). Var russ. 'diplomat og blev under sin ministertid myrdet i Tehrán.

Gribskov, Danm.s næststørste skov (ca. 63 km²), på et bakket terræn V f. Esum Sø (Nordsjøell.).

Grieg [grig], **Edvard** (1843–1907), no. komponist, f. i Bergen, udd. 1858–62 i Leipzig. Bosatte sig 1863 for nogle år i Kbh. (Rungsted og Torød). Ledede 1880–82 musikselskabet Harmoniens konserter i Bergen. Byggede 1885 villaen Troldhaugen ved Bergen. Siden 1866 talt. koncertrejsere. Har bl. a. komp. teatermusik, *Peer Gynt* (1874–75) og *Sigurd Jorsalfar*, musik for strygeorkester, herimellem *To Elegiske Melodier (Våren og Hjertesorg)* og *Holberg-Suite, Landkendning* for baryton solo og mandskor, *Olaf Trygvason* for tre solister og kor, *Bergliot* for deklamation med orkester, *Symfoniske Danse* f. 4-hdg. klaver (senere instrumenteret), kammermusik, herimellem strygekvartet i G og tre sonater for violin og klaver, klaverstykker (*Lyriske Smastykker*) og sange. (Portræt.)

Grieg [grig], **Gerd** (f. 1895), no. skuespillerinde. Deb. 1910 på Nationaltheatret i Oslo, hvortil hun var knyttet 1910–17, 1929–39 og fra 1947. Gæstespil på nord-scener (Kbh. 1933 og 1945). Var g. m. Nordahl G.

Grieg [grig], **Harald** (f. 1894), no. forlægger. Broder til Nordahl G. Fra 1927 endirektør for Gyldendal Norsk Forlag.

Grieg [grig], **Nordahl** (1902–43), no. forfatter. Broder til Harald G. Lektoreksamen 1925; fra 1927 udenrigskorrespondent (Kina, Sovj., Spanien). Deltog under 2. Verdenskrig i borttransporten af No.s guld, var speaker ved BBC, blev nedskudt under luftangreb på Berlin. Eur.s polit. situation omkr. 1933 fremkaldte hos G en revolutionær-humanistisk overbevisning, der udtrykkes i dramerne *Vår ære og vår makt* (1935), *Nederlaget* (om Pariserkommunen) (1937) og i den store reportageroman *Ung må verden endnu være* (1938, da. 1939) forbindes med en skildr. af den polit. krise i årene for krigen. G bidrog afgørende til No.s frihedskamp med sin patriotiske, idébårne lyrik; udg. posthumt i saml. *Friheten* (1945). (Portr.)

Grierson [grisən], **John** (f. 1898), eng. filminstruktør. Har haft stor indflydelse på den dokumentariske films væsen og vækst. Gennembrud 1929 med »Drifters«, var fra 1933 knyttet til den eng. stats dokumentarfilm-department (G P O), 1939–45 chef for den canadiske dokumentarfilm-produktion.

-grif (gr. *grifos* fiskergarn; hvad der er kunstigt flettet; gåde), -gåde.

Gåsęgrib.

Bronzesmykke med dyreornamentik (gribedyrstil), 1. halvdel af 9. århundrede.

David Griffith.

Franz Grillparzer.

Jacob Grimm.

Wilhelm Grimm.

grif (gr. og lat. *grypus*), vinget fantasivæsen m. rovfuglehoved og -krop.

Af orient. opr.

grifsel (ty. af lat. *graphiolum* metalstift, hvormed man skrev på vokstavler).

1) stift til skrivning på skifer, fremstill. af g-skifer.

Patent-G fremstilles af pulveriseret skifer; 2) *bot.* (opkaldt efter 1)), den smalle del af støvvejen, der kan findes indskudt ml. støvfang og frugtknude. Nogle blomster mangler helt g (valmue), andre har meget lange g (kaktus). g har stor bet. for blomsterens biol., idet den bringer støvfanget i den for bestøvningen bedst egnede stilling.

griffelrød [-rød] (-rød, beslægtet m. *rådne*), ikke-parasitær tomat sygdom, der viser sig på frugten som en mørk, vanddræknings, senere brunsort plet, der breder sig fra griffelen. g skyldes uens vandforsyning, modtageligheden er sortsbemst.

griffelskifer, blød grå lerskifer (Fichtelgebirge og Engl.).

Griffenfeld, Peder Schumacher (28.4.1635-12.3.1699), da. minister. Søn af ty. vinhandler i Kbh. Joachim S. tilgængede sig under lang udenlandsrejse omfattende viden og tidens ideer om enevældig kongemagt som heldigst for samfundet. 1663 Fred. 3.s bibliotekar og arkivar; 1665 kammersekretær, udformede Kongeloven. Efter tronskiftet 1670 ledede s. m. Fr. Ahlefeldt og Ulrik Fred. Gyldenlove, som han senere skød til side. Kancelliets leder, adlet 1671, tog navnet G; rigskansler 1674. Sogte at vinde Frankr. for samarb. m. Danm., ville derfor foreløbig undgå krig m. Frankr.s forbundsstæle Sv., men kunne ikke hindre Skånske Krig 1675. Under fortsat arbejde for da-fr. forståelse kompromitteredes G over for Danm.s forbundsfæller Span., Ostr. og Nederl. og fængsledes marts 1676. G-s uvenner udnyttede kongens utilvle mod G-s overlegenhed og uforsigtige optræden til en proces, hvor G overbevistes om bestikkelighed og lidet loyal optræden over for Chr. 5 hvortil kom nogle for kongen meget krænkende private noter i G-s papirer. Dømt 26. 5. 1676 som højforræder fra ære, liv og gods, benådet på retterstedet, sad som fange i Kastellet til 1680, derpå på Munkholm i Trondhjem Fjord, førtes 1698 dødsdømt til Trondhjem, hvor han døde året efter. (Portræt sp. 1671).

Griffith [*grifib*], Arthur (1872-1922), irsk politiker. Ledende inden for Sinn Fein. Ledede under borgerkrigen 1919-20 oprørsreg., men gik 1921 ind på overenskomst m. Engl.-Jan.-aug. 1922 fristatens præsident.

Griffith [*grifib*], David Wark (1880-1948), amer. filmstruktør. Gennembrud 1914 med »En Nations Fødsel», et af filmkunstens klass. værker, optog 1915 »Verdens Hjerte», 1916 kæmpeværket »Intolerance». 1919 medstifter af United Artists. »Broken Blossoms» (1919) og »Way Down East» (1921). Efter nogle få talefilm, bl. a. »The Struggle» (1932), trak G sig tilbage fra filmen. - Har haft den mest afgørende indflydelse på filmens udvikling med sit pionerarbejde m. det bævegæle kamera, den filmiske montage, nærbelædt, op- og afblænding. (Portr.).

Griffith's skrue, *sov.*, særlig form på skibsskrue, opfundet af engl. Griffith.

griff [*grifib*], fællesbetegn. for stikkel- eller ruhårede hunderacer.

Grigg, Sir Percy James (f. 1890), brit.

Grif.

politiker. 1939-42 permanent understats- sekr. i krigsmin., 1942-45 krigsmin. og parlamentsmedl. (kons.).

Grignan [*grinja*], fr. slot i Provence, opholdsted for Mm. de Sévigné.

Grignard [*grinjar*], Victor (1871-1935), fr. kemiker, kendt for angivelse af org. syntesemetode v. hj. af særlig reaktionsdygtige organ. magniumforb. Nobelprijs 1912.

grillering [*gri(l)'je'*] (-fr.), paneringogstegning af kogt, udskivet kød.

Grillparzer [-par'sør], Franz (1791-1872), førende ostr. dramatiker. G-s dramaer udmærker sig ved psyk. finhed og melodisk vellyd. G forener biedermeiertidens forsagselsidé med barokteatrets brogethed; trilogien *Das Goldene Vlies* (1821-23), *Der Traum ein Leben* (1834). (Portræt).

grill-room [*gri(ru)'m*] (eng. *grill* stegerist + room værelse), restaurationslokale, hvor retter rist-steges i gæsternes påsyn.

grillstegning (eng. *grill* stegerist), stegning på rist.

Grimaldi, ital. adelslægt fra Genova, herskede i Monaco fra 10. årh. til 1731. Do'menico G kommanderede pavens flåde ved Lepanto 1571.

Grimaldi-grotterne (efter slægten Grimaldi), grotter nær Menton, kendt gnm. fundet af fl. forhist. skeletter. Dybest rester af en neandertaler, derved 2 skeletter (en ung mand og en gl. kvinde) en negerlig race, som har fået navn efter G, og øverst et cro-magnon-menneske. **Gr'mani** (efter kardinal G, død 1532), brevium, berømt lat. bønnebog med miniaturemalerier fra 15. årh., i Markusbibl. i Venezia.

gr'ibase (fr. *grimace*), forvrængning af ansigtstrækkene.

Grimberg [-bærj], Carl (1875-1941), sv. historiker. Betydeligste arbejde *Svenska folkets underbara öden 1-11* (1913-39), desuden *Världshistoria 1-10* (1926-41). **grime**, hovedtøj af reb, remme el. kæder, hvori et husdyr holdes bundet i stalden el. på marken.

Grimm, brødrene Jacob (1785-1863) og Wilhelm (1786-1859), ty. filologer med grundlæggende betydn. for studiet af germ. sprog og folkeminder. Fra 1816 var begge brdr. ansat ved bibl. i Kassel. 1829 flyttede de til Göttingen, hvor J. G blev prof. og bibliotekar, W. G underbibliotekar og fra 1831 prof., men forsvistes begge herfra, da de deltog i syv Göttingen-professorers protest mod Hannovers forfatnings ophævelse. 1840 kaldtes de til Berlin som medl. af Videnskaberne Akademi med jus docendi v. univ. Brdr. G udg. sammen *Deutsche Kinder- und Hausmärchen* (1812-14), den første vidensk. udg. af folkeeventyr, talr. ty. oldskrifter og kæmpeværket *Deutsches Wörterbuch* fra 1854, der efter brdrs. død fortsattes (endnu ikke afsluttet). J. G udg. desuden bl. a. *Deutsche Rechtsaltümer* (1828), *Geschichte der deutschen Sprache* (1844) og de grundlæggende værker *Deutsche Grammatik* (1819-37) og *Deutsche Mythologie* (1835), værker, der gav ham navnet den ty. filologis »Altmeister». W. G blev grundlæggende for sagnforskningen med hovedværket *Die deutschen Heldensagen* (1829). (Portrætter).

Grimm, Hans (f. 1875), ty. forfatter, en tid købmænd i SV-Afr., skrev i maniereret sagstil romanen *Volk ohne Raum* (1926), der som imperialistisk tendensværk vakte megen opsigt og inddroges i den nazist. propaganda for Lebensraum.

'**Grimmelshausen** [-hauzən], Hans Jakob Christoffel von (1622-76), ty. forfatter. Romanen *Der abenteuerliche Simplicissimus* (1668-69, delvis selvbiogr.) er en grel og gribeende skildring af livets ubestændighed under Tredveårskrigen.

'**Grimmia**, da. *gråmos*, hører til bladmoserne. G vokser mest på klipper og sten, hvor den danner puder. G-heder er alm. i arktiske egne.

'**Grimnismål** [*'grimnismal*], et af Eddasens mytol. læredigte. Odin kommer forklædt til sin fosterson kong Geirrod og udsættes for overlæt; efter en monolog om mytol. forhold åbner Odin sig for ham; et tilføjet prosastykke fortæller om kongens umiddelbart påfølgende død.

'**Grimoald**, hertug af Benevento 647, langaboderkongen 664-71, bragte katolicismen til sejr bl. langaboderne.

gr'iomorim (af oldfr. *gramaire* grammatik), fr. middelald. magisk værk med besværgelsesanvisninger.

Grimby (*Great G*) [*'grait 'grimzbi*], vigtig fiskerihavn ved Humber, Ø-Engl.; 91 000 indb. (1948).

Grimsel [*'grimzəl*], bjergpas (2165 m h.) i Schw. ml. Hasli- og Rhône-dalen.

Grimsey [*'grimsej*], isl. ø i Nordhavet under polarkredsen; 120 indb.

Grimstad [*'grimstə*], no. købstad (fra 1816), Aust-Agder, ml. Arendal og Kristiansand; 2300 indb. (1946).

Grimstrup Slot el. *Lysemose Slot*, voldsted på Lolland, 2 km NV f. Maribo; i 14. årh. en bet. borg.

Grimsvötn [*'grimsvøhtn*], ca. 400 m dyb, isfyldt kraterdal i Isl. i den vestl. del af Vatnajökull. Fra kratere på bunden udspringer voldsomme udbrud.

grindehval (*Globi'cephala me'laena*), op til 7 m l. tandhval m. kun få og små tænder, sort. Optræder i store flokke, fanges på Færoeerne, hvor flokvene drives ind i lavvandede bugter.

Grimdøl [*'grimdølv*], alpeald i Berner Oberland, Schw. Kursted.

Grimderslev Kloster, hovedgård N f. Skive, gri. omkr. midten af 12. årh. øst. kloster for augustinermunke. Af de gl. bygn. er kun kirken tilbage.

Grimsted, købstad i dan., stationsby 40 km VNV f. Vejle; 2989 indb. (1945).

Bet. industri, eksportslakteri. Skæringspunkt for Langå-Silkeborg-Bramminge og Kolding-Troldehede banen, endepunkt for Varde-G og Vejle-Vandel-G banen.

Grimsted Å, en af Varde Ås kildefløder.

grine til middag, *bot.*, d. s. s. rød arve; navnet hentyder til, at blomsterne sædvanlig kun er åbne midt på dagen.

Grimoire [*'grwɑ:ri*] (rigtigere: *Gringore*), Pierre (ca. 1475-ca. 1538), fr. satirisk og dram. digter; *Jeu du Prince des Sots* et de *mère Sotte* (1512) er den første polit. komedie i Frankr.; støttede Ludvig 12. i hans kamp mod pave Julius 2.

'**Griin**, fængsel i Ø. Bærum N f. Oslo. 1940 indrettet som kvindefængsel. Apr.-maj 1940 anv. til fangelejr for no. officerer, fra 1941 koncentrationslejr, udbygget m. barakker. Har i alt haft knap 20 000 fanger (indtil 3500 på een gang). Efter befrielsen anv. til internering af quisling, omdøbt til llebu.

Grimnell Land [*'grinæl 'lænd*], midterste del af Ellesmereland, arktisk Canada.

Grip [*'grip*], Bo Jonsson (d. 1386), sv. stormand, virksom ved Magnus Smekes fordrivelse og Albrekts indsættelse, derefter drost 1375, lagmand i Östergötland og Finl.

'**Gripenberg** [-bærj], Bertel (1878-1947), sv.-fi. forfatter. Deb. m. ekstatiske elskovslyrik: *Dikter* (1903). Har i senere saml., *Gallergrinden* (1906), *Svarta sonetter* (1908), *Afnar i Tavastland* (1911), *Under fanan* (1918) anv. fi. natur og nat. heroisme som sine hovedmotiver. Endv. udg. romaner, dramer og overs.

'**Gripstedt** [-stæt], Johan August (1813-74), sv. politiker. Bidrog til rigsdagsreformen 1866, finansmin. 1856-66. gennemførte frihandelsreform, jernbaneal.

gr'ip'omenus (fra nty. *grifpommus*, egl. hummer m. store kloer), foreldet øgenavn f. politibetjent o. l. Nu: grimrian.

grippe (fr.), influenza.

George Grosz: Ejer, formand i grundjærforeningen.

- Grotenfelt**, Arvid (1863–1941), fi. filosof. Skrev bl.a. *Die Wertschätzung in der Geschichte* (1903).
- grotesk** (ital. *grotesco* hørende til en grotte, l) dekorationsmønster (stuk, maling) af hellenistisk-rom. opr., genopdaget omkr. 1500, kopieret og videreudviklet i renessancen. Spinkelt rammeværk, er behængt m. guirlander el. lign. og befolket m. uivkelige menneskeskikkelser og fabelvæsener. Sidst anv. i 18. årh. Navnet stammer fra Renaissance, da man i Roms underjordiske ruiner, »groterne«, fandt antikke g; - 2) sælsom, forvreden, lattervækkende; - 3) i bogtrykskrift, hvor alle træk og former er lige kraftige og uden skraveringer (d. s. sten- el. blokskrift).
- Grotewohl** [-vo:] Otto (f. ca. 1895), ty. politiker. 1925–33 soc.dem. rigsdagsm. Efter 1933 forretningsmand, anklaget for højforræderi 1938, arresteret efter attentatet mod Hitler i Bürgerbräukeller 1939, løsladt s. å. Maj 1945 soc.dem. leder i Berlin, sluttede sig trods partiledelsens forbud til Det Socialistiske Enhedsparti, hvis ledere blev G og Pieck.
- Groth** [gro:t], Klaus (1819–99), ty. forfatter. Banebrydende som plattysk lyriker. G besynger i *Quickborn* (kildelvæld) 1–2 (1852–71), ofte med vemodig stemningstone, Ditmarsken.
- Grotius** ['gro:ti:əs], Hugo (1583–1645), holl. retslærd; betragtes som grundlægger af moderne folkeret med sit hovedværk *De Jure belli ac pacis* (om krigens og fredens ret) (1625). Kendt er også hans værk om havets frihed, *Mare liberum* (1609). Det nye i G-s lære var, at han udsøndrede den positive ret, udtrykt i staternes overenskomster og sædvaner, fra naturetten, der betragtes som udsprunget af den i menneskets natur nedlagte samfundsdrift, og den guddommelige ret, som havde fundet udtryk i Bibelen. (Portræt sp. 1677).
- grotte** (lat. *crypta* underjord, hvalving, krypt, af gr. *kryptós* skjult), naturlig el. kunstigt hule af ringe dybde.
- Grottesangen**, oldn. kvad om kværnen Grotte, som Frode Fredegod satte jættemøerne Fenja og Menja til at male guld på. Da han aldrig undte dem hvile, malede de en hær frem, som dræbte ham. Kværnen står nu på havets bund og maler salt.
- grouse** [graus] ('Lagopus 'lagopus 'scoticus), skotsk race af dalrypen, bliver ikke hvid om vinteren.
- grovfoder**, fællesbetegn. for fodermidler, hvis foderværdi er væsentlig mindre end foderv. af korn. Til g hører roer, kartofler, halm, avner, hø, græs, ensilage m. v.
- grovhedstal**, mål for betongrus' godhed bestemt ved sigtning.
- grovkalk**, serie af kalksten fra eocæn ved Paris. Indeholder talr. forsteninger (nummuliter, mollusker). Vigtig bygningssten i Paris.
- Groza** [grá:za], Petre (f. 1884), rum. politiker. Transsilvansk bondejer og forretningsm., tilhørte opr. Jordepartiet, 1944

–45 vicepremiermin.; knyttet til den rum. nationale front's venstrefløj. Leder for gruppen »Plovmandens Front«; fra marts 1945 regeringschef. Knyttet til Sovj., i skarp konflikt m. Maniu og de Liberale, kritiseret af Engl. og USA; 1945 i modsætn. t. kong Mikael. Sejrede v. valg 1946.

- Groznyj** [-znj], by i RSFSR, Sovj., på Øst-Kaukasus' N-skråning; 172 000 indb. (1939). Næststørste oliefelt i Sovj.; rørlæning til Tuapse ved Sortehavet (618 km) og Mahatj Kala ved Kaspihavet (150 km). Olieraffinaderier.
- Grubbe, Marie** (ca. 1643–1718), da. adelsdame. Datter af Erik G til Tjele. 1660 g. m. Ulrik Fred. Gyldenløve; efter gensidig utroskab opløstes ægteskabet 1670. Ægte 1673 Palle Dyre til Sindinggård; ægteskab opløst, efter at G havde taget ladefoged Søren Sørensen Møller som elsker. Flakkede siden rundt m. denne, fra 1718 bosat i Borrehuset ved Grønshund færgested på Falster, hvor L. Holberg 1711 traf hende og undrende hørte at hun følte sig tilfreds (epistel 89). – I da. litt. er G-s skæbne frit behandlet af Blicher i »En Landsbydegns Dagbog« (1824) og af H. C. Andersen i »Hønseregnes Familien« (1870), mere hist. og især psyk. af I. P. Jacobsen i »Fru Marie Grubbe« (1876). Opera af Ebbe Hamerik; tekst af Fr. Nygaard (1940).
- Grubbe** [grüba], Samuel (1786–1853), sv. filosof. Fortægtede en spekulativ teisme, if. hvilken menneskesjælene er Guds evige tanker.

grube, det system af gange og rum, hvori underjordisk brydning af malm, kul, salt osv. foregår.

grubedrift omfatter arbejdet med brydning af mineraler og malm i gruber samt arbejdet for at anlægge og holde gruben i gang. Tilførselsvejen fra Jordoverfladen kan, hvor malmen ligger inden for en bjergvæg, være en vandret gang, stolle, på fladere terræn fører en lodret el. skråliggende skakt ned i højde med de bryderværdige lag og fra skakten udbygges et netværk af vandrette grubegange, dels som forbindelsesveje ml. malmlejet og skakten, dels grubegange, der følger de bryderværdige lag. Skakten og grubegange sprænges ud og må ofte afstives ved bekledning med jern og cement el. med murværk el. træstøtter. Brydningen udføres ved hakning, fræsende maskiner, tryklufthamre el. sprængning alt efter materialets hårdhed. Transporten af den løbte malm til skakten sker ved tipvogne trukket af heste el. ved tog med elektr. lokomotiver. Ophejsning af vognene sker gnm. skakten, over hvilken må bygges et hejsetårn. Luften i gruben må af hensyn til arbejderne stadig fornyes v. hj. af store ventilatorer anbragt f. o. og f. n. i gruben. Oftest findes særl. luftskakter. I dybe gruber hvor temp. kan gå op på 40–50° kræves særlig effektiv ventilation ved trykluft. Tilstrømmende vand fra lagene må fjernes v. hj. af pumper. Belysningen af gruben sker dels ved

lamper, som arbejderne fører med sig dels anv. elektr. belysning i grubegangene. – I Danm. findes gruber i blegeskridt (Mønsted) og kul (Bornholm).

grube-émaille el. *champlevé*, teknik, hvorved émaillemassen anbringes i metallens fordybninger.

grubegas, brændbar gas, der i kulgruber strømmer ud fra kullagene. Består overvejende af metan. Blandet med luft er den eksplosiv, hvorfor det til belysning anv. Davy's sikkerhedslampe.

grubehugorme, fællesbetegn. for en del m. hugorme beslegtede giftslanger. Ejendommelige ved en grubeformet fordybning på hovedets overside. Hertil bl. a. klapperslange og lanseslange.

grubetræ, de trætykker, der anv. til afstivning af grubegange i miner, især kulminer.

grubeulykker. Medens transport- og maskinulykker og g ved fejl ved sprængninger oftest er af ringe omfang, har de egl. g mange gange i minedriftens historie været af katastrofalt omfang. Disse g, der oftest rammer kulgruber, skyldes eksplosioner af grubegas, ofte efterfulgt af grubebrand el. omfattende sammenstyrtninger af minerummene.

grudeovn, oven til fyring m. gruder (brunkulskoks) uden anv. af rist.

gruder (ty. el. *schwelkoks*, brunkulskoks).

Grudziąd [grudzj:ts], ty. *Gruden*, handelsby i Polen ved Wisla NØF. Bydgoszcz;

gruekedel (grue: åbent), indmuret ildsted, arne), indmuret kedel.

gruk, en særlig epigrammatisk genre, skabt og navngivet af Piet Hein. Organisk totalitet og tilsyneladende fordringsløshed er særkende for disse småvers, hvis bid og smæld ikke mindst under besættelsen opnåede fortjent nord. popularitet.

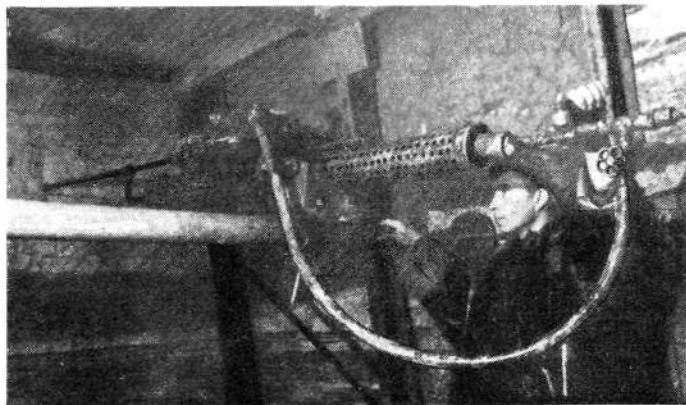
USELVISKHED

Filosofisk Gruk til Moralprædikanter

Uselviskhed

er dog det bedste
som man kan ønske
for sin Næste.

grund, 1) d. s. s. byggegrund; 2) en bygning's fundament; 3) den vandrette afstand ml. stødtrinene på en trappe, målt midt på trappen; 4) *sov.*, a) havbunden; b) mindre, afgrænset hævnings af havbunden; 5) *filos.*, dom, der er logisk forudsætning for en anden.

Trykluftboremaskine i grubedrift.

kendelse eller forkastelse ved en direkte afstemning. De nærmere regler for denne afstemning fastsættes ved lov. Har et flertal af de i afstemningen deltagende og mindst 45 pct. af samtlige vælgere afgivet deres stemme for rigsdagens beslutning, og stadfæstes denne af kongen, er den grundlov.

Midlertidige bestemmelser.

1.

Når Landstinget første gang efter grundlovsforandringens gennemførelse i henhold til § 36 foretager valg af landstingsvalgte medlemmer, vælges kun 18. Det 19de medlem vælges umiddelbart efter den nye rigsdags sammentræden og mandaternes godkendelse af de i Sønderjylland boende medlemmer af det nye Landsting.

De af kongen tidligere udnævnte medlemmer bevarer deres sæde i Landstinget i stedet for et tilsvarende antal af de 19 landstingsvalgte medlemmer efter følgende regel:

De af kongen udnævnte medlemmer betragtes som valgte af de grupper, hvori de har fundet optagelse, i den rækkefølge, hvori deres udnævnelse til medlemmer af Landstinget er sket, og i det omfang, som gruppens krav på forholdsmæssig andel i de 19 medlemmer tillæder.

2.

Forud for det første valg til rigsdagen, som skal finde sted, efter at De Sønderjydske Landsdeles genforening med Danmark er fuldbyrdet, kan Landstinget opløses uden iagttagelse af reglerne i § 22, 2det stykke.

3.

Med hensyn til rettergangsmåden ved rigsretten gælder, indtil en ny lov udkommer, lov af 3. marts 1852 med de lømpelser, som nærværende grundlovs § 66 gør fornødne.

Grundlovgivende Rigsforsamling.

Den, 1848-49, da. forsamling på 152 medl., hvoraf 114 valgt v. alm. valgret (første gang i da. historie), 38 v. kongevalg. Valgtes 5. 10. 1848, trådte sammen 23. 10., Højre, Nat.Lib. og Bondevenner havde omtr. lige mange repr., takket være kongevalgene. Vedtog 25. 5. 1849 efter lange forhandl. det af Monrad udarbejdede grundlovsforslag, idet der dog indførtes valgbarhedsbegrænsning til Landstinget, hvorpå Fr. 7, den 5. 6. 1849 underskrev »Junigrundloven«. G fremstillet på stort møde af Constantin Hansen 1861-64 (Frederiksberg).

grundlovsforhør. If. grl.s § 78 skal en-

hver, der anholdes, inden 24 timer stilles for en dommer.

grundmur, 1) den del af en bygnings mur, der er under laveste gulvhøjde; 2) mur, der består helt af sten, mods. bindingsværk. **grundplan**, 1) tegning, der viser et vandret snit gnm. en bygning; 2) tegning der viser byggegrunden.

grundrente, jordrente af by-grunde. **grundrettigheder**, 1) d. s. s. frihedsrettigheder; 2) i folkeretten i ældre litt., rettigheder, som ikke støttedes på særl. traktater, men på forhånd antoges at tilkomme de enkelte stater.

grundrids el. (fr.) *tracé*, fæstningsværks linier. set (tegnet) lige ovenfra på vandret snit.

grundskat, skat på fast ejendom i Danmark, nu ejendomsskyld, grundskyld og grundstigningsskyld. Indtil 1926 opkrævedes i byerne de gl. areal- og grundskatter, beregnet efter grundens værdi.

grundskole, i Danmark, folkeskolens første 4-5 klasser. Efterfølges af hovedsk. el. mellemsk.

grundskyld, skat af jordværdi, opkræves i Danmark til staten (fra 1922), komm. (fra 1926) og udlign.fonden (fra 1938). En ejendoms jordværdi opgøres ved ejendomsskyldvurdering som grundens værdi i den ubygget stand under h. t. beskaffenhed, beliggenhed og til en økon. god anv. g udskreves 1946/47 med i alt knap 150 mill. kr.

grundsluse, sluse ved foden af en dæmning. g tjener til tømning af reservoiret og til udskylning af bundfældede stoffer.

grundstamme, i havebrug en plante, hvorpå en ædelplante er podet el. okuleret. Som g for æbletræer anv. således aflægere af visse sødæleformer el. æblefrøplanter, der varierer stærkt indbyrdes; som g for pæretræer anv. pærefrøstammer el. aflæggerplanter af kvæde, for kirsebærtræer Prunus mahaleb (weichseltræet) el. sød- og surkirsebærfrøplanter, og for blommetræer oftest frøplanter af myrobalan el. kræge. Mange haveformer af prydræer, som ikke kan formeres ægte ved frø, podes på g af nærtstående arter.

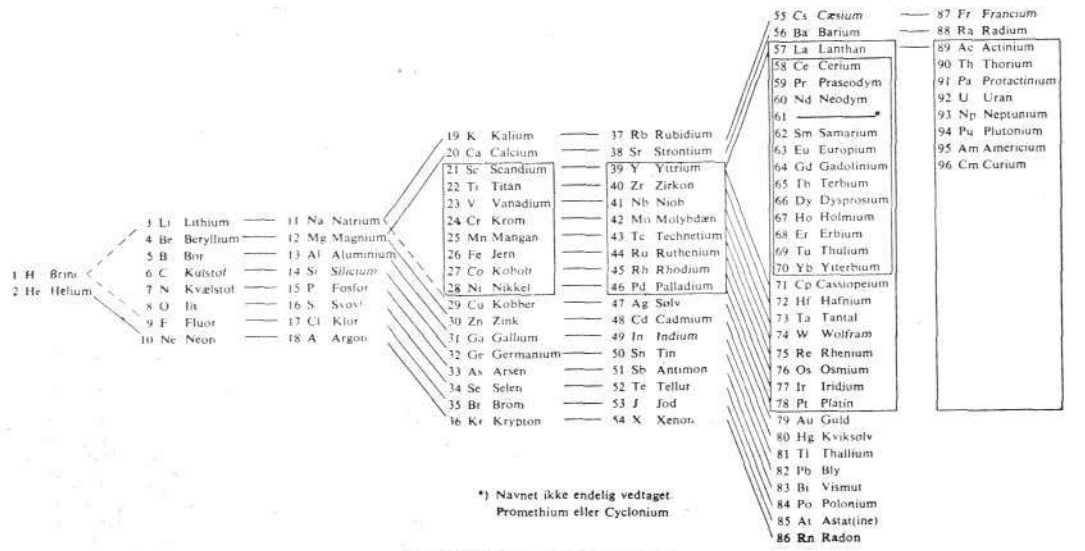
grundsten, fundament af kampesten; grundstensnedlæggelse, en højtidelighed ved byggearbejdets påbegyndelse, bestående i, at en kapsel, med oplysninger om bygningsens forhist, samt gængse monter, nedmures i fundamentet.

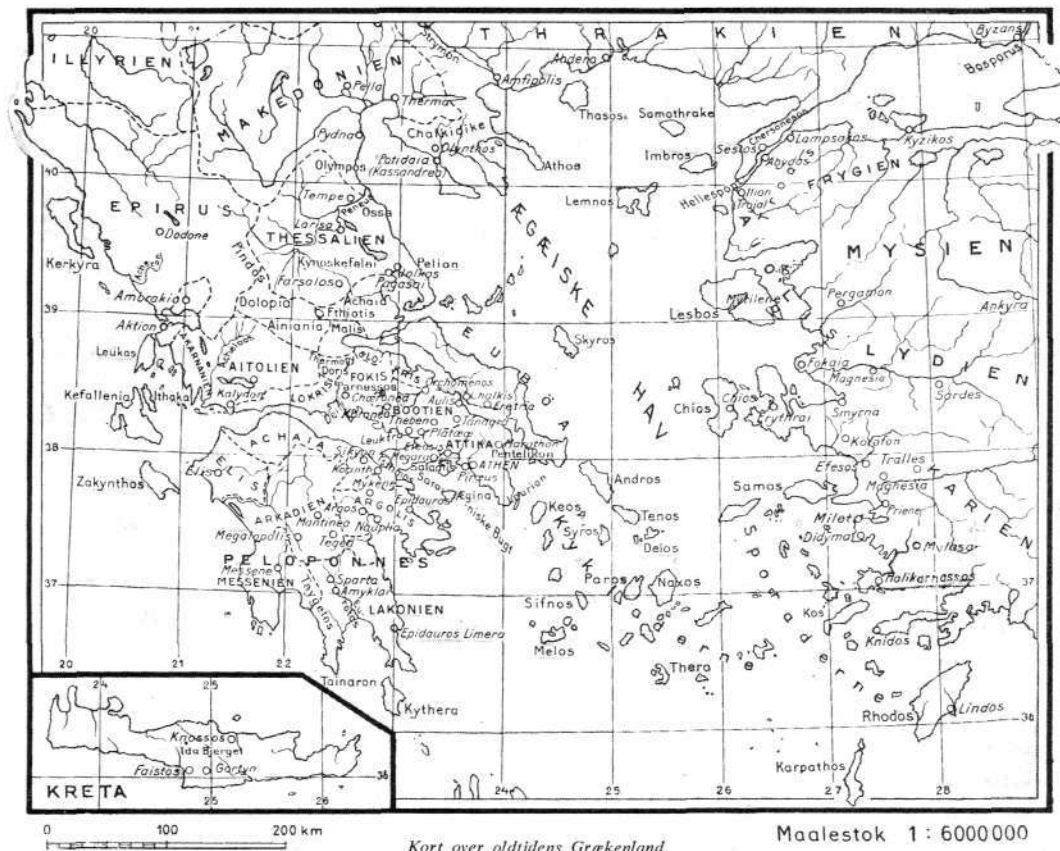
grundstigningsskyld, skat af grundværdistign. Især georgeisterne har været førkæmpere for g til inddrag. af samfundsskabte værdistigninger. I Danmark kunne 1908-33 pålignes jernbaneskyld på grundværdistign. s. flg. af baneanlæg. 1926 fik

kommunerne ret til at opkræve generel g, som fra 1933 indførtes obligatorisk og ensartet for hele landet. g indbragte 1946-47 ca. 5,7 mill. kr. (halvd. t. staten, halvd. t. komm.). 1949 har regeringen fremsat lovforslag om en grundstigningsafgift, der betegner det hidtil største skridt i Danmark, i retn. af fuld grundskyld. **grundstillet** kaldes i bot. 1) løvbladene, når de er samlet ved grunden af stængelen; 2) griffen, når den udspringer ved grunden af frugtknuden.

grundstof, stof, der ikke kan sonderdeles ved kem. hjælpemidler; ved fys. processer (radioaktivitet, atomspaltning) lader dette sig imidlertid gøre. Efter opdagelsen af isotoperne er den tidl. opfattelse af g blevet noget revideret. g er opstillet i *det periodiske system* (se nedenstående skema), der kan inddeles i visse grupper af beslægtede g, inden for hvilke egenskaberne gradvis ændres fra g til g. Groft kan g inddeles i metaller og metalloider, men nogen grænse ml. disse to grupper kan ikke drages. Tidl. regnedes antallet af g, bortset fra isotoperne, til 92, hvoraf dog eksistensen af 4, nemlig nr. 43, 61, 85, og 87 ansås for tvivlsom. Ved radioaktive metoder har man i den nyeste tid dels erkendt forekomst i naturen af nr. 43, 61 og 87 i form af radioaktive isotoper, dels kunstigt fremstillet sådanne af såvel de fire manglende g som nye g med højere atomnr. end 92, nemlig nr. 93-96, f. eks. plutonium nr. 94. Nr. 61 er endnu ikke navngivet (smlg. dog *ilinium*).

grundstofforvandling, d. v. s. omdannelse af et grundstof til et andet, kan ikke gennemføres ad kem. vej og blev derfor anset for en principiel umulighed indtil opdagelsen af de radioaktive stoffer, for hvilke en g finder sted i forbindelse med udsendelse af partikler fra atomkernen. For at frembringe en g for andre grundstoffer må disse atomkerner bombarderes med hurtige elektr. partikler som protoner, deuteroner el. heliumkerner (α -partikler) el. med de uelektr. neutroner for derved at ændre på antallet af partikler i kernen. Derved er det siden 1919 lykkedes at frembringe g i ganske ringe mængder for alle grundstoffer, hvorved der dannes atomer af et af de nærmeste nabogrundstoffer, dels i de velkendte stabile former, dels som ustabile isotoper af disse (kunstig radioaktivitet). Selv ved anv. af højspændingsanlæg el. cyklotron er udbyttet af g forsvindende og kan ikke påvises ved vejning. Først da det i 1942 lykkedes at iværksætte kædereaktioner af fissionsprocessen, hvorved der rådes over et uhyre stort antal

Kort over oldtidens Grækenland.

Maalestok 1: 600 000

Konstantin, der vendte tilbage, led nederlag mod Tyrkiet; 1923 fik Tyrk. Lilleasien og østl. Thrakien til Maritsa. Konstantin styrtedes 1922, hans søn Georg 2. 1924; G blev republik. Efter et par urolige år fik Venizelos magten 1928-32, gennemførte afspænding med Tyrkiet (udveksling af mindretal) og venligere forhold til Mussolini, der 1923 havde ydmyget G ved Korfu-affæren. 1935 tilbagekaldtes Georg 2. (1935-47). 1936 oprettede general Metaxás (d. jan. 1941) militærdiktatur. Okt. 1940 blev G angrebet af Ital., men førte krigen over på albansk grund, til Tyskland 6. 4. 1941 erklærede krig og på 4 uger erobrede Jugoslavien og G, maj-juni tillige Kreta. Besættelsen førte til frygtelig hungersnød. Der rejstes modstandsbevægelser, som i modsætn. til Georg 2.s eksilregering i Cairo var delvis socialistisk orienteret, særlig modstandsgruppen EAM der åbent bekæmpede monarkisterne. Tyskerne, der 1943 havde afløst Ital. som besættelsesstyrke, rømmede okt. 1944 G, hvorefter EAM søgte at tage magten. Efter kampe med Monarkister og eng. tropper opnåedes kompromis dec. 1944; regentskab under erkebiskop Damaskénos. Liberale mæglingsforsøg i 1945 mislykkedes; trods venstregruppernes protest afholdtes marts 1946 parlamentsvalg, der boykottedes af venstregrupperne; derpå dannede Tsalárís kons. regering; efter folkeafstemn. sept. s. å. vendte Georg 2. tilbage til G. Især i nordl. G fortsattes kampene, idet reg. s. modstandere (til 1949 under general Márkos) synes at have fået støtte fra N, mens reg. fik omfattende hjælp fra USA, særl. fra 1947, 1948 foretog Athen-reg. omfattende henrettelser af fangne modstandere. G fik 1946 de tidl. ital. Dodekanesiske Øer, men ikke de ønskede udvidelser ved albanske og bulg. grænse. Efter Georg 2.s død 1947 blev hans broder Paul konge.

Graener ['græ:.-], Paul (1872-1944), ty. komponist, 1896-1908 i London, 1930 prof. i Berlin, senere vicepræsident i Reichsmusikkammer.

Grænge, da. stationsby på Lolland (Maribo-Nykøbing); 677 indb. (1945).

Grängesberg ['græ:nsbærj], største jernmalmsfelt i MI.-Sverige. Malmen er apatitholdig magnetjærsten og jernglans, malmsforrådet omkr. 150 mill. t. Størstedelen af malmen eksporteres. Mine- og industribyen G har 5500 indb. (1946).

Gränna, sv. købstad ved østkysten af Vättern; 1924 indb. (1949). Frugtavl, fabr. af sukkervarer.

grænse, skellet ml. territoriale områder, være sig admin. enheder el. stater.

grænsebegreb, filos., begreb om en grænse, hos Kant om en grænse for mulig erfaring.

Grænseforeningen, grl. 1920, støtter da. arbejde i Sønderjyll., især 5 f. grænsen, bl. a. oprettelse af da. skoler. Før indtægter bl. a. ved salg af mærker på Dybbøldagen 18. 4. Under G er tilsluttet 355 sønderjy. foreninger landet over m. 185 000 medl. (1948).

grænsegendarmetiet, mil. ordnet da. toldpolitii ved grænsen til Tyskl. Oprettet ved kgl. resolution af 4. 12. 1838 af 3 rytterregimenter i Holsten. Sloges 1864 sammen med det slesvigske gendarmrikorps, virkede i denne krig under hæren, derefter som grænsetoldpolitii langs Kongeagrænsen og fra 5. 5. 1920 langs ruv. grænse. Hører under finansministeriet og tæller 1949: ca. 405 befalingsmænd og gendarmere.

grænseindtægt, *socialøkon.*, indtægtsforøgelse (brutto) ved forøgelse af afsættningen med l. vare-el. ydelsesenhed.

grænse nytte, *socialøkon.*, nytten (for modtageren) af den sidste enhed af en til rådighed stående godemængde; i alm. aftagende med godemængdens omfang.

grænseomkostning, *socialøkon.*, om

kostningsforøgelse ved udvidelse af en produktion med l. vare-el. ydelsesenhed.

grænseproduktivitet. En produktionsfaktors g ved en given teknik og produktionsfaktorkombination er den øgelse af prod.resultatet, som opnås ved at udvide prod.sættet med en enhed af denne prod.faktor. g-teorien hævder, at hver enkelt faktors aflønning er bestemt af dens g.

grænsestræng, *med.*, del af sympathicus.

grænsestråler el. *buckstråler*, meget langbølgende og lidet gennemtrængende røntgenstråler, der anv. ved hudsygdomme.

grænseverdi, *mat.* En uendelig følge af tal $a_1, a_2, \dots, a_n, \dots$ har som g tallet a, dersom forskellen ml. a og det nte tal, a_n , nærmer sig ubegrænset til nul, når man går frem i følgen. Begrebet g er grundlæggende i den matematiske analyse.

grænseverdidilæren el. *grænse nytte læren*, økon. værditeori udviklet siden 1870'erne, opr. af Karl Menger, Leon Walras og William Stanley Jevons; videreudvikl. af Böhm von Bawerk. Hævder, at prisdannelsen er bestemt af individernes subj. vurdering af deres nytte af den sidst opnåede vareenhed (grænse nytten) i forh. t. offeret ved den dertil nødv. indsat (grænseofferet).

Grænseværn, *Det Unge*, da. national ungdomsforening, grl. 26. 9. 1933 som motredt mod voksende tv. aktivisme i Sønderjyll. Ledende: P. Marcussen. Stærkt nordisk orienteret. 1937: 20 000 medl. Udg. bladet »Folkung». 1940 omdannet til Dansk-Nordisk Ungdomsforbund.

græs (som *foder*) er et alsidigt og sundt fodermiddel, det kan i sommertiden være hovedfoder (evt. enestefoder) til de fleste husdyr; til svin og høns kan g dog kun udgøre et mindre, men meget gavnligt, tilskud. Ved g forstås alm. også blan-

dinger af græsser og kløver el. a. bælplanter. g har en heldig indflydelse på såvel dyrenes sundhed som produkternes kvalitet og vitaminindhold. Alt efter kval. er 5-8 kg g = 1 F. E. - Græsmarker dyrkes dels som 1-3 årige marker i sædskiftet og dels som vedvarende græsmarker.

græsblærefod (*Ap'tinathrips 'rufus*), rød blærefod, vingeløs, suger på græsser; skadelig i formarker.

græsenke (overs. af ty. *Graswitze*), opr. vistnok pige, forført i det fri og derefter forladt, nu spøgende betegn. for en kvinde, hvis mand er (midlertidig) bortrejst. Dertil er dannet græsenkemand.

græsfamilien (*Gramineæ*), enkimbladede planter. Mest urter (bamboo har dog forveddede stængler), har trærodder og en stængel (stråetår), der er forsynet med knæ. Bladene sidder toradet og består af knæ, skede, skedehinde og en bladplade, der er linieformet. Blomsterstanden en top, d usk. el. aks, sammensat af småks. Et sådant består af en el. fl. blomster, og hver blomst har som regel 3 støvbærere og 2 fjernermede støvfang. Vind-el. selvbestøvning. Frugten er en nød med et kimblad og en stor frøhvide. g er en stor plantefam. med ca. 5800 arter udbredt over hele Jorden, i Danmark ca. 130 arter. g er sikkert den plantefam., der har størst bet. for mennesket; danner grundlaget for agerbrug og kvægavl. Til g hører vore vigtigste kornarter, samt maj, ris m. m.

græsfinker (*Po'e'phila*), austr., små, grøngrønne finker.

græsfluer (*Opo'myza*), 4-5 mm lange fluer. Larverne i spæde græs-el. kornplanter, i aks o. l.; muligvis ansvarlig for en del af den skade, der tilskrives fritfluen.

græsgædder, unge, grønne, i maj legende gædder.

Græsholm, en af 1) Ertholmene, 2) Hirschholmene.

græshopper (*Salta'toria*), orden af retvingede insekter m. kraftige springben, bidende munddelte; kan som regel frembringe og opfatte lyd. Hertil færekylilling, jordkrebs, løv-g og mark-g, til hvilke de bekendte vandre-g hører.

græshoppesanger (*Locu'stella 'naevia*), med rørsanger beslægtet lille sangflug. Sangen minder om græshoppens. Sjælden i Danmark. Trækflugt.

græskar (*Cu'cubita*), slægt af g-fam., urter med grønede klatretråde og fligede blade. Enbo. Blomsterne enkeltvis, kronen gul, klokkeformet, støvbærerne sammenvoksede til et rør; frugten et stort bær med flade frø, 10 arter i trop. Amer., i Danmark dyrkes alm. g (C. pepo), der fordrer næringsrig jord.

græsk arkæologi omfatter forhist. (I) og hist. tid (II). Efter alm. arkæol. principper inddeles I i 1: yngre stenalder (indtil 3000/2500), 2: kobberalder (2500-2000), 3: bronzealder (2000-1200), 4: jernalder (1200-700). Perioderne I, 1-3 svarer til den for-gr., ægæiske kultur og den dermed samtidige, men væsensforskellige kultur i N- og Ml.-Grækenland; kronologisk deles den v. 1700 i ældre og yngre ægæisk tid, efter kulturområderne i helladisk (gr. fastland), minoisk (Kreta) og kykladisk (gr. øer) kultur. Periode I, 4 deles i eftermynkisk (1200-950) og geometrisk stils tid (950-700). - II deles i 1: arkaisk (ca. 700-480), 2: klassisk (480-330), 3: hellenistisk tid (330-30 f. Kr.).

græsk billedhuggerkunst, se antik billedhuggerkunst.

Græske Frihedskrig, Den, udbrød 1821 ved nationale rejsninger i det meste af Grækenland mod tyrkerne, der med hjælp fra Ægypten syntes at kunne kne rejsningen efter 1825. Så greb Rusl. ind, Vestmagterne fulgte efter, 1827 tilintetgjordes ægypt.-tyrk. flåde ved Navarino; 1829 opnåede Rusl. udvidelser v. Donau og i Kaukasus, hvorpå græsk stat oprettedes 1830 af Mellemgrækenland, Peloponnes, Euboa og Kykladerne.

Græske Kejserdømme, andet navn på Det Byzantinske Rige.

Græske Ohav, Det, andet navn på Det Ægæiske Hav.

græsk-katolske kirke, 1) d. s. s. de unerede; 2) populær betegn. for den ortodokse kirke.

græsk litteratur. *Klassisk periode*. Af en rig, mundtligt overleveret eposlitt. er bevaret »Iliaden« og »Odysseen« under Homers navn. Den første kendte digterperson er Hesiodos (ca. 600 f. Kr.). I løbet af 7.-6. årh. opstår en lyrisk digtning (Archilochos, Tyrtaios, Solon, Theognis, Anakreon, Sapfo), og samtidig begynder en filos.-rel. digtn. (Pythagoras, Xenofanes, Parmenides, Empedokles). Koriyrikken (Alkman, Pindar) bliver opvundet t. tragedien (Aischylos, Sofokles, Euripides) og komedien (Aristofanes). Prosaen begynder i Ionien (Herodot(oss)) og når sin højeste udvikl. i Attika m. historikerne Thukydid(ess) og Xenofon, filosoferne Platon og Aristoteles, talerne Lysias, Isokrates og Demosthenes. I den *hellenistiske periode* (323-31 f. Kr.) blomstrer videnskaben m. Alexandria som centrum (Aristarch(oss), Euclid, Archimedes, Hipparch(oss), Polyb(oss)). Digtningen, der ofte får et lærd præg, repr. af Theokrit(oss), Kallimachos, Apollonios. *Den romerske periode* (31 E. Kr.-527). Strabon skriver en verdensgeografi, i 1. årh. optegnes Ny Test., og Plutarch(oss) skriver biografier og populærfilosofi. Lukian(oss) repr. satiren. Epiktet(oss), Marcus Aurelius og Plotin(oss) er forf. t. filos. skrifter. Kristendommens forreste skribent er Origenes. *Den byzantinske periode* (527-1453) er en lærd periode, som vogter traditionen og udgiver oldtidens skrifter. Historikere er Prokopios (6. årh.) og Anna Komnena (12. årh.). Kommentatorer af oldtidsforf. er brodrerne Tzetzes samt Eustathios (12. årh.). Tekstdividere er Arethas (ca. 900), Konstantinos Kefalas (ca. 900), Planudes (ca. 1300), Demetrios Triklinos (14. årh.). Leksikografer: Fotios (9. årh.), Suidas (10. årh.).

Nygræsk periode. Ved Konstantinopels fald 1453 spredtes mange grækere ud over Den Gl. Verden. De bibragte Renæssancens mænd kendskaben t. gr. litt. De betydeligste formidlere af gr. kultur er Theodoros Gazis (d. 1478), Ioannes Argyropoulos og dennes elev Konstantinos Láskaris (d. 1500). I midten af 18. årh. sker der en åndelig rejsning. Adamantios Korais (1748-1833) vækker nationalitetsfølelsen. Selvstændighedstrangen, der fører til frihedskrigen 1821-29, opstår. 1880 træder folkesproget ind i litteraturen og samtidens gr. liv og menneskers skildres; det moderne Grækenl. har en alsidig, europæisk påvirket litteratur. Ved siden af denne eksisterer en rig folkepoesi.

græsk religion og mytologi tilhører de antikke kulturer. Den bygger på to elementer: ariske kvægavlerstammer, som indvandrede i d. 2. årtusind f. Kr., og et urindfødt, uarisk bondefolk, den såkaldte kretisk-mykeniske kultur. Den hist. kendte gr. rel. omfattede begge elementer uden modsætning, afspejlet f. eks. i kulden for Demeter i Eleusis, en typisk bondefest, hvor det dram. motiv er naturens liv og død, og i Athens panathenæerfest, en typisk arisk fest, hvor motivet er gudens kamp med og sejr over de onde magter, *dæmonerne*. Opr. var g af lokal karakter, kultene var slægtseje, og myterne genfortællinger af handlingsforløbet i slægternes kultdramaer. Udviklingen gik i retning af sammensmeltning, så der skabtes en fælles gr. kultus og (delvis rent litt.) en fælles gr. mytol., væsentlig ved at gudernes sattes »i familie« med hverandre. Af afgørende bet. blev forholdet til Orienten. Allerede tidligt forelå spor af orient. indflydelse, f. eks. Afrodite og Artemis. Senere blev den stærkere, f. eks. i den ekstatiske bevægelse, der kom fra Thrakien i Dionysos' navn, og endelig af dybtgående virkning i orfismen, en rel. vækkelsesbevægelse, der blev indledt. til en ny epoke, hellenismen, hvor rel. ikke mere var formet over æts-helhed, men over det enkelte menneskes skæbne før og efter døden, svarende til

den sociale individualisme, der var brutt igennem.

græsk sprog. Inden for de indoeur. sprog danner de gr. dialekter en særskilt gruppe, der bevarer mange opr. træk. Det gr. alfabet er af semitisk opr. (fonikerne). De gr. dialekter kendes km. indskr. og litt. *Dorisk* taltes i Lakonien, Argolis, Korinth og på Kreta; som litt. sprog anv. i den antikke tragedies korskange. *Nordvestgræsk* taltes i Lokris, Fokis, Elis. *Æolisk* taltes i Bootien, Thessalien, på Lesbos; anv. som litt. sprog af Sapfo og Alkaios. *Arkadisk, kyprisk og pamfylisk* i Arkadien, på Kypem og i Pamfylisen. *Ionisk* på Kykladerne og i Lilleasiens ioniske byer; som litt. sprog anv. det af Homer, Herodot, Hippokrates, i det meste af den gr. lyrik. *Attisk* i Attika, anv. i det attiske drama (Aischylos, Sofokles, Euripides, Aristofanes), af de attiske talere (Demosthenes), filosofen (Platon, Aristoteles), historikere (Thukydid, Xenofon). Athens forende stilling gjorde atfisk til den mest betydende dialekt. Det blev grundlaget for *koiné* (det fælles, alm. sprog), som efter år 300 f. Kr. var det fremherskende sprog i de østl. Middelhavslande og i litt. anv. af Polybios, Den Ny Testamente, Septuaginta. *Moderne gr.* er en videreudvikling af koiné. I det moderne Grækenl. findes der et målstræb. ml. gr. folkesprog og et af den klass. gr. litt. påvirket skriftsprog.

græsmøl (*Crabmus*), sommerfugle af pyralidernes gruppe, længdestribede vinger; larverne i jorden, graver i græsrodder og stængler; skadelig.

græsruet el. *sørruot* (*Puccinia 'graminis*), art af rustsvampene, kan træffes på alle da. kornarter og de fleste vildtvoksende græsser. g er værtskiftende, idet den danner hobe af rustrode sommer- og kulsorte vintersporer i striber på bladskeder og strå, mens skårustten træffes på berberisblade.

græssangere (*Cisti'cola*), artsrig slægt af små, bredvingede trop. sangfugle.

græsmutter (*Cistic'olina*), underfam. af sangere. Spidst, lidt buet næb, kraftige fødder. Middelhavslandene, Afr., S-Asien.

græsmør, gl. betegn. for et kraftigt farvede smør, der produceredes om foråret, når køerne kom ud på det unge græs.

græsspinder (*Cosmo'triche pota'toria*), sommerflugt af spindernes gruppe; larven på græs.

græsstræglen (*Ha'dena 'strigilis*), sommerflugt af ulgernes fam. Larven overbider græsstrå ved øverste el. næstøverste knæ.

Græsted [*græ-*], da. stationsby i Nordsjælland (Hillerød-Gilleleje); 850 indb. (1945).

græstorsk, småtorsk fra bældeltangsområdet.

græstræ (*Xanthor'hea*), australsk plante-slæggt af liljefamilien (nær aloé), er træagtig. En harpiks fås fra bladene. Betegn. g er også anv. om andre australske træer m. græslignende blade.

græsuglen (*Cha'raea 'graminis*), nat-sommerflugt af ulgernes fam. Larven på græs på enge; meget skadelig.

grævling (*'Meles 'meles*), rovdyr af mærfam. Plump, ca. 3/4 m, oversiden grå, undersiden hvid, sort stribe på hver side

af hovedet, sålegænger. Alm. i Danmark. Natdyr, lever af rodder, orme osv. Kindtændernes knudelet stærkt udviklet; graver huler; ungerne fødes sidst på vinteren.

grævlingehund, d. s. s. gravhund. **grøft**, gravet rende i jorden. g kan tjene

1. Gul snerre (*Galium verum*). 2. Vild gulerod (*Daucus carota*). 3. Blåhat (*Knautia arvensis*). 4. Oksetunge (*Anchusa officinalis*). 5. Prikbladet perikum (*Hypericum perforatum*). 6. Rejnfan (*Tanacetum vulgare*). 7. Almindelig knopurt (*Centaurea jacea*). 8. Hørbladet torskemund (*Linaria vulgaris*). 9. Slangehoved (*Echium vulgare*). 10. Almindelig røllike (*Achillea millefolium*). 11. Cikorie (*Cichorium intybus*). 12. Almindelig agermåne (*Agrimonia eupatoria*).

til afvanding og har da jævnt fald, men forskellig dybde, el. den kan blot være skelgroft, som kan følge terrenets højdevariationer.

grøfttekantens planter (hertil farvetavle). På grønftekanter, på stengærd og ved hegn har mange vilde planter et vigtigt tilhørssted. Fælles for disse planter er, at de i reglen er flerårige (først og fremmest urter, men også en del buske og småtræer finder et fristed her). Arternes fordeling afh. af jordbundsforholdene, hvorfor der vil være en bet. forskel på g i lerjords- og sandjordsegne. Hejn og stengærd er tilhørssted for vilde bier, hvorfor de så vidt muligt bør skånes af hensyn til bestøvningen af markafgrøder.

grøn, spektralfarve, lys med bølgelængde 4900–5600 ångström.

Gron, A. Howard (f. 1894), da. forstmand, prof. i skovbrug ved Landbohøjskolen 1930, har særlig beskæftiget sig med skovkonk. emner.

grønaler (*Chloro-phyta*) kaldes alle de lovsportplanter, som har det grønne farvestof klorofyl i deres celler, uden at dette er skjult af andre farvestoffer. g er ikke nogen systematisk enhed, men består af en del forsk. sideordnede algegrupper, g er een- el. fercelledede. Former sig dels ukønnet ved sværnesporer og celledelinger, dels kønnet. De fleste g lever i ferskvand, nogle i saltvand (f. eks. sosalat), el. i brakvand (f. eks. rørhinde), mens enkelte findes på jord, træbark el. plankeværker (f. eks. den grønne pulveralge).

Gronbanke, 119 m h. bakketop SV f. Nyborg.

Grønbech [-k], Kaare (f. 1901), da. filolog, prof. i centralasiat. sprog v. Kbhs Univ. 1947. Arbejder om tyrk. sprog.

Grønbech [-k], Niels (f. 1907), da. maler. Elev ved kunstakad. 1924–30, deb. 1927 på Kunstnernes Efterårsudstilling. Bymotiver og interier med kraftig malerisk virkning.

Grønbech [-k], Vilhelm (14.6.1873–21.4.1948), da. religionshist., 1915–43 prof. v. Kbhs Univ. G har i afgørende grad fornyet den religionshist. forskning, spec. vedr. de primitiv-antikke kulturer, og har vidensk. og offentligt beskæftiget sig med tidens kulturelle problemer. Af hans talr. værker nævnes: *Vor Folkeæt i Oldtiden* 1–4 (1909–12), *Mystikere i Europa og Indien* (1. bd. 1925, 2. og 3. bd. 1932), *Kampen om Mennesket* (1930), *Jesus Menneskesønnen* (1935), *Paulus, Jesu Kristi Apostel* (1940), *Kristus, den Opstandne Frelser* (1941), *Hellas* 1–4 (1942–45). Udsendte s. m. Hal Koch tidsskr. »Frie Ord«. (Portræt).

grønbenet rørhøne (*Gal'tinula 'chloropus*), gråsort vandhøne, hvide kropssider,

rød blis, grønligte ben. Alm. ved småøer. Ofteft, men ikke altid, trækfugl.

grønbroget tudse (*Bufo 'viridis*), østlig

tudseart. I Danm. kun på Øerne.

Grondeahl, Launy (f. 1886), da. dirigent og komponist, udd. som trompetist og violinist. Har skrevet fagotkoncert, baskoncert m. v.; 1925 kapelmester ved Statsradiofonien.

Grøndal, Benedikt (1826–1907), isl. digter og lærer. Son af Sveinbjörn Egilsson. Af

G-s værker må især fremhæves den vittige litt. travesti om slaget ved Solferino *Heljarlödurorusta* (1861) og memoirerne *Degraduvöl* (udg. 1923).

Grøndal, Benedikt Jónsson (1762–1825), isl. digter. Overdommer 1800–17. Hans digte, udg. 1832, er i gl. stil.

Grøndalsboringen, boring udført 1894–1907 ved Grøndalsåen på Frederiksberg; næde gnm. skrivekriftet til grå mergel, 861 m dyb.

Groner [*'grø:-*], Wilhelm (1867–1939), ty. general. Fik okt. 1918 ledelsen på Vestfronten efter Ludendorff. Gennemførte Vilh. 2.s abdikation, organiserede ty. tilbagetrækning efter våbenstilstanden, slog spartakistoprørene jan. og marts 1919 ned. 1920–23 trafikmin., 1928–32 rigsværnsmin., 1931–32 indenrigsmin., bekæmpede nationalsocialismen. (Portræt).

grøn fros (*'Rana esculenta*), stor, grøn froart, opholder sig kun i og ved vand. Ret alm. i det sydl. Danm. Spises i Frankr.

grøngødning, dyrkning af gul senep, sneglebæg, spergel el. anden velegnet plante, som nedpløjes og derved tilfører jorden muldstoffer, for bægplanternes vedk. tillige kvælstofforbindelser.

grønrisik (*'Chloris 'chloris*), grøngul, tyknæbbede fnske. Alm. i Danm., trækfugl el. standfugl. Alm. vintergæst. Kaldes ofte svenske.

grønjord, jordagtigt, grønt mineral fra hulheder i mandelsten, bestaaende af et jernholdigt silikat. Anv. t. malerfarve.

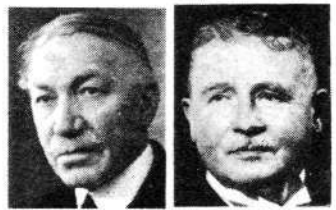
'grønklitt-porfyr, rødviolet porfyrit m. talr. feldspatstørkorn, fra Dalarna. Træffes som ledeblok i Danm.

grønkorn, klorofylkorn el. kloroplaster, levende smålegemer, der indeholder blødgønt. De findes i de overjordiske plantedeles celler, og i dem foregår fotosyntesen.

'Grønköpings Veckoblad [*'xo:-'veko-*] (sv. *veckla* uge), sv. månedligt vittighedsblad, grl. 1916 af Hasse Zetterström.

grønkål, en form af alm. kål (*'Brassica ole'racea*); g bliver 10–80 cm høj; hårdfor, har tit størst velsmag, når den har fået frost, g er nærings- og vitaminrig (A- og C-vitaminer i stor mængde).

Grønland, da. koloni, Jordens største ø; stør.: 2 175 600 km²; 21 379 indb. (1946). G ligger på N-Amers fastlandssokkel adskilt fra Baffin Land ved Davistrædet og Baffins Bugt og fra Ellesmere Land ved Smith Sund, Kane-bassin, Kennedy Kanal og Robeson Kanal. Det sydligste punkt, Kap Farvel, ligger på 59° 46' n. br., det nordligste, Kap Morris Jesup på 83° 37' n. br. Bortset fra et isfrit kystbælte dækkes G af indlandsisen, en sammenhengende ismasse, der hvælver sig til ca. 3000 m højde og dækker 1 833 000 km². Kystlandet udgør 296 900 km², kystøerne 44 800 km². Yderlandet er mest høland med lokale firner og gletschere. Det er stærkt indskåret af dybe fjorde. Ved vestkysten stiger det i bredde sydfra til Holsteinsborg Distrikt, hvor det er ca. 200 km bredt. N herfor findes af større isfri strækninger over Disko ml. Diskobugten og Vaigat og halvøerne Nugsuaq og Svartenhuk hhv. S og N f. Nordostbugten (med Umanafjorden). I øvr. er forlandet smalt til Melvillebugten, langs hvilken det er forsvundet. Langs NV- og N-kysten findes store isfri strækninger, således G-s nordligste halvø, Peary Land, der adskilles fra det øvr. G ved den dybe Independence Fjord. Langs den nordl. del af øst-kysten træder indlandsisen ud til kysten med større og mindre isfri strækninger, delvis som Nunatak-områder. I den mellemste del af Øst-G er yderlandet bredere, men meget stærkt indskåret af dybe forgrenede fjordkomplekser, bl. hvilke de største er Keiser Franz Joseph Fjord og Scoresby Sund. Fra Scoresby Sund sydpå findes atter et kun smalt yderland. – *Undergrunden* består mest af grundfjeld. Langs N-kysten findes kambriske og siluriske aflejringer og stærkt foldede lag.

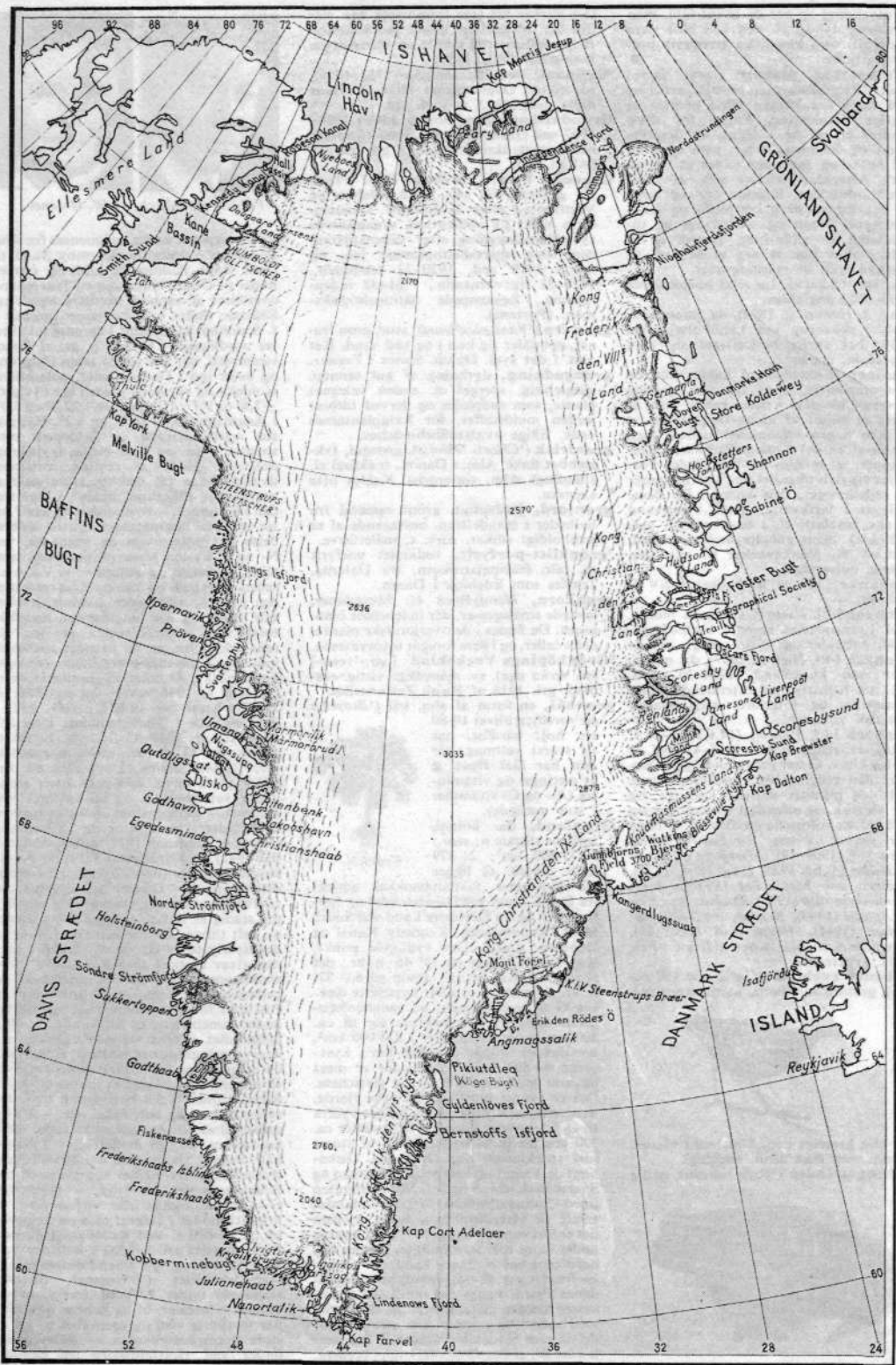

Vilhelm Grønbech. W. Groner.

Ved østkysten findes sedimenter fra silur til tertiær i omr. fra Scoresby Sund til Dove Bugt. Kulførende kridt og tertiær findes på Disko, Nugsuaq og Svartenhuk overlejret af mægtige tertiære basaltlag. Sådanne findes også i et stort område S f. Scoresby Sund samt i spredte lokaliteter nordligere. – G har, p. gr. af Polarstrømmen, der går sydpå langs Østgrøn. og bøjer ind i Davistrædet, polar klima. Koldeste og varmeste måned har i Ivigtut ÷ 7,6° og 9,7°, i Upernavik ÷ 22,8° og 3,0°, i Angmagssalik ÷ 10,8° og 6,2°. Hyppigste vegetationstype er fjeldmark med spredte urter og lave buske (rypelyng, polarpil), Hede af revling, cassiope, dværgbirke og pil dækker store dele af vestkysten. Birkekrat findes på lune steder i Sydgrøn. – *Dyreverden*. G har 7 arter af vilde landpattedyr. Størst udbredelse har polarræven og sneharen, ved N- og Ø-kysten lever moskusokse, lemming, hermelin og polarulv, v. Kysten renen. Kystens og havets dyreverden er isf: isbjørn, talr. sæler, hvalros, hvaler, tofr. fugle og fisk (angmagstæd, hellefisk, torsk, sild). – *Befolkningen*, der op. var rent eskimoisk, er nu blandet eur-eskimoisk og benævnes grønlændere (sproget grønlandsk). Antallet af grønlændere er fra 1800 til 1946 vokset fra ca. 6000 til 21 379; heraf bor 19 687 i V-G, 1374 i Ø-G og 318 i Thuleområdet. Den årl. tilvækst var 1940–45 21,2%. Karakteristisk for G er det store borneantal (35,4% børn under 12 år). Den da. befolkning på G er ca. 500 pers. (især ansat under vejrtjenesten og beskæftiget ved Ivigtut). – *Bebyggelsen* omfatter henved 200 pladser; vigtigst er de 15 kolonier, (størst er Godthåb (971 indb.), Julianehåb (945) og Kutdliggas (929) og de såkaldte udsteder (handelspladser i kolonidistrikterne). – *Erhverv*. Sælfangsten, der til 1920erne var det overvejende erhverv (og stadig er af bet. i Ø- og N-G) træder nu helt tilbage for tørfiskefiskeri (i S-G og det sydligste N-G) og saltfiskeproduktion (især eksport til S-Eur.). Ved Holsteinsborg foregår et bet. rejsefiskeri, og produktionen heneges fabriksmæssigt. Fiskeriet foregår fra træbåde og motorbåde; konoebåene er forsvundet og kajantallet stærkt dalende. Denne erhvervsomlægning har medført, at befolkning i stigende grad fra naturløkon. går over til pengeøkon., således at indtægterne fra fiskeriet omsættes i butikkerne til industriprodukter og eur. fødevarer. – I S-G spiller *færevæn* en voksende rolle. 1947 fandtes ca. 20 000 moderfår; i Julianehåb distrikt slagtes årl. ca. 10 000 lam, hvoraf bl. a. fremstilles kønsøverst til befolkningens eget forbrug. – *Minerdrift*. G-s største industrielle virksomhed er kryolitbruddet i Ivigtut med en årsrod på ca. 45 000 t. Ved Kutdliggas på øen Disko brydes årl. 7–8000 t kul, der væsentligt dækker G-s brændselsforsyning. Marmorbruddet i Umanak distrikt standsede under 2. Verdenskrig; brydning af mineraler, bl. a. kobber og grafit har foreløbig vist sig urentabel p. gr. af store transportomkostn. – *Skibsværfter* findes ved Holsteinsborg og Egedesminde (et privat grønl. bådsværft). – Større erhvervsaktiviteter på G ejes af den da. stat, men drives i det grønl. samfundens interesse v. indført arbejdskraft; kryolitbruddet drives dog af et koncessioneret selskab (Kryolitselskabet Øresund), hvori staten ejer halvdelen af aktierne, og med overvejende da. ar-

Grønkål.

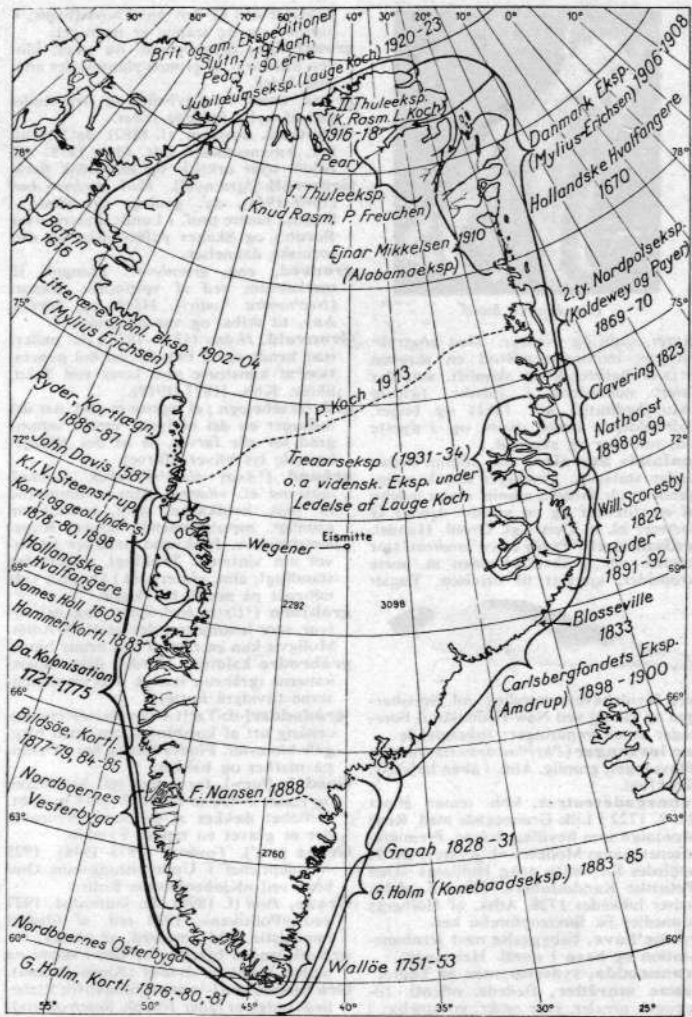
Udarbejdelse: J. Humlum

Kort over Grønland.

bejdskraft. - **Handel.** Medens der er fuld erhvervsfrihed på selve G, er handelen med og besiddelsen af G et monopol for d. da. stat (Grønlandske Handel), der skal udnytte et evt. driftsoverskud til d. grønl. befolkn.s fordel. Bortset fra den kryolit, der direkte afskibes til Amer., går hele G-s eksport og import over Kbh. Alle råstoffer, kolonialvarer og industriprodukter må importeres. 1945-46 eksporterede bl. a. 4731 t saltfisk, 823 t lever, 612 t spek, 47 t lammeok, 11 t færueld, 42 t hvalroskuder, 16100 sælskind, 2300 blå og 1600 hvide ræveskind, 8900 fære- og lammeskind. - No. statsborgere har adgang til at besjæle visse østgrønl. områder. På visse strækninger af V-kysten har da. statsborgere ret til fiskeri og til benyttelse af et antal specielle fiskerihavne.

G-s administration varetages gnm. statsinstitutionen Grønlands Styrelse der er underlagt statsmin. Vigtigere grønl. spørgsmål behandles af rigsdagens grønl. udvalg. - **Admin.** på G ledes af to landsfogeder (i S-G (Godthåb) og N-G (Godhavn)), der er G-s højeste myndighed i alle interne anliggender. Kolonibestyrerne varetager i de 15 kolonidistr., G er inddelt i, handelen og admin. - **V-G** er opdelt i 65 kommuner i hvilke rent grønl. kommuner (valgt v. alm. valgret) admin. kommuneekassens midler til sociale og sanitære formål og sørger for ordenens opretholdelse. Kommunerne sammenfattes i 13 sysler, i hvilke grønl.-da. sysselråd (bestående af syslets kommuneradsformænd og landsrådsmedlemmer; i alm. m. kolonibestyreren som formand (sysselmand)) bl. a. fører tilsyn med sundheds- og skolevæsen, admin. syssekassens midler til økon. og sociale formål, og gnm. sysseletretter (sysselmanden og 2-4 meddomsmænd) udøver retspleje og domsmyndigheden over for grønlændere. I hver af landsdelene S-G og N-G findes et rådgivende landsråd, hvis medl. vælges bl. kommune- og sysselrådsmedl. - I Thuledistr. og Ø-G findes grønl.-da. fangerråd med tilsv. opgaver som de vestgrønl. råd. - **Sundhedsvæsenet** er opbygget omi alt 13 sygehuse med tils. 350 sengepladser. Ved Sukkertoppen, Julianehåb og Umanak findes børnesanatorier. Al sygehjælp er gratis. - **Kirken** er en statskirke; dens øverste gejstlige provsten, står under biskoppen for Kbh.s stift, og leder **skolevæsenet**. Der er alm. skolepligt for 7-14 årige; skolen har et personale på ca. 250 (hvoraf 20 da.); hvor det er muligt, undervises også i da. Fire 2-årige efterskoler optager 25 kv. og 65 mandl. elever, der evt. kan fortsætte i en 2-årig højskole og derefter i et 2-årigt seminarium (grl. 1845 i Godthåb), hvorfra d. grønl. kateketer rekrutteres. Desuden findes telegrafistskole og tekniske skoler. Al undervisning er gratis. - Der findes 3 trykkerier (ved 5 kolonier), 5 filmsanlæg, 1 radiofonistation (i Godthåb) og en række biblioteker på G.

Historie. G opdagedes af Erik d. Røde ca. 985; nordbokolonier anlagdes på V-kysten (Øster- og Vesterbygden); de kristnedes ca. 1000 af Leif den Lykkelige og fik en egen biskop (ved Gardar nær Julianehåb); 1261 kom de under No. Da forb. m. Eur. ophørte efter 1410, gik d. nord. befolkning til grunde (ca. 1500), mens eskimoerne trængte frem nordfra. 1585 genopdagedes G af John Davis, og i 17. årh. besjæledes G af holl. hvalfangere. Fra 1721 drev Hans Egede missionsvirksomhed på G, der fra nu af fik fast forb. m. Danm.-No. Vestkystens kolonier grl. i 18. årh. (Godthåb 1728, Julianehåb 1775). 1774 overtog Den Kgl. Grønlandske Handel d. grønl. handelsvirksomhed. På Ø-kysten grl. 1894 Angmagssalik og 1924 Scoresbyund. 1910 grl. Knud Rasmussen og Peter Freuchen Thule. - 1921 anerkendtes hele G som da. højdedsområde. No. hævdede, at den ikke-koloniserede del af G var ingenmandsland, fik fangstrettigheder i Ø-G, men okkuperede 1931 et område i NØ-G. Efter proces fastslog d.

Grønlandsekspeditioner.

mellemfolkelige domstol i Haag 1933 Danm.s suverenitet over hele G. Under Danm.s besættelse 1940-45 lededes G-s admin. af landsfogederne, og New York erstattede Kbh. som centrum for G-s forsyning og eksport. Da USA frygtede ty. besættelse af G, sluttedes 9. 4. 1941 en traktat m. USA, hvorved USA under fuld anerkendelse af Danm.s suverenitet overtog beskyttelsen af G; den da. regering måtte under de bestående forh. desavouere og afskedige d. da. gesandt i USA, Kaufmann, men godkendte ordn. efter befrielsen (16. 5. 1945). USA anlagde baser enkelte steder i G som flyvestationer og vejrtjenestestationer i hvis funktion de da. tilsvarende stationer og koloniernes radiostationer deltog. Ty. forsøg på at oprette stationer i Ø-G 1940-44 blev forhindret af de da.-grl.s slædepatruljer. Efter 2. Verdenskrig har USA fastholdt støttepunkter på G, der m. luftkrigens udvikk. har fået stor strategisk bet. under den sov.-amer. modsætning. - **G-s udforskning** hviler væsentl. på da. indsats. 1878 stiftedes »Kommissionen for Ledelsen af de Geol. og Geogr. Undersøg. i G«, der udgiver **Meddelelser om G.** Til de vigtigste da. eksped. hører Danmark-eksped. (1906-08) og Thule-ekspeditionerne (1912-33). Efter 2. Verdenskrig er udforskningen genoptaget i større omfang end tidligere. (Hertil kort og tavle).

Grønland, Teglværkerne, omfatter teglværkerne Grønland, Island og Skod-

bøl i Broager sogn, Sønderjylland, desuden Sønderj. Lervarefabrik. Den samlede kapacitet er ca. 17 mill. murstensenheder pr. år.

Grønlandshavet, andet navn på Nordhavet.

grønlandshval (*Balaena mysticetus*), ca. 15 m lang rethval, plump, hovedet 1/3 af total længden; lever af små krebsdyr. Arktiske have; nu atter i tiltagende.

Grønlandske Handel, Den Kgl., den da. stats monopoliserede handel med Grønland; oprettet 1774, efter at handelen 1747-74 havde været overdraget Det Alm. Handelskompagni. G er et led i de grønl. koloniers admin., sorterer under statsmin. (Grønlands Styrelse) og ledes af en handelschef.

Grønlandske Selskab, grl. 1906, søger bl. a. at vække interessen for Grønl. og grønlænderne og at støtte Grønl.s erhvervs- og kulturelle udvikl.

grønlandsk hund, hunderace af de med hyrdehundene næbeslægtede spidshunde. Anv. af eskimoerne som trækdyr. (III. sp. 1714).

grønlandsk sprog og litteratur. Grønlandsk er det bedst gennemforskede af de eskimoiske sprog. Dialektforskellene ml. nordgrønl. (ved Thule), vestgrønl. (langs hele V-kysten) og østgrønl. (ved Angmagssalik) er ikke væsentlige for den indbyrdes forståelse. Grønl. er off. skrift- og administrationsprog i hele g. Litt. var indtil nyere tid udelukkende mundtligt overleveret og bestod af sange,

Grønlandsk hund.

myter, sagn og eventyr. Med bøger tryk nings indførelse opstod en skreven litt. af belærende og skønlitt. art. der fandt udbredelse i tidsskr. (ældste (Atagagdiuitit) grl. 1861) og bøger, indeholdende sange, overs. og i nyeste tid, romaner og skuespil.

Grønlands Styrelse, da. admin. organ under statsmin. Varetager samtl. anliggender vedr. Grønlands admin. under ledelse af en direktør og en viceid. Under **G** sorteres bl. a. Den Kgl. Grønland. Handel.

grønlandssæl (*Phoca groenlandica*), stor arktisk sæl, gråhvid, hannen m. sorte kropside, knyttet til drifisen. Yngler

ved Hvidehavets munding, ml. Spitsbergen og Isl. og ved New Foundland. Foretager store vandring; fiskeædende.

grøn løvsanger (*Phylloscopus sibilatrix*), skovsanger, grønlig. Alm. i åben højkov. Trækfugl.

Grønnegadeteatret, kbh. teater åbnet 23. 9. 1722 i Lille Grønnegade med René Montaignu som bevillingsskriver. Premiereaftenen gaves Molieres »L'Avare», 26. 9. spilledes for første gang Holbergs »Den Politiske Kandestøber». Efter fl. økon. kriser lukkedes 1728. Adsk. af Holbergs komedier fik førsteopførelse her.

Grønne have, bebyggelse med jernbanestation og havn i nordl. Helsingør.

Grønneodde, sydvestpynten af Thurø.

grønne områder, fredede, offentl. tilgængel. arealer, især omkr. en storby; i g søges, mods. parker, naturtilstanden mest muligt bevaret. Københavns-egnens g, område omkr. Kbh. inden for en radius af 30-40 km, omf. 4600 ha landbrugsareal, 6800 ha skov og 1900 indsoareal, herunder et parkbælt omkr. selve Kbh. fra Kalvebodstrand til Utterslev Mose, endv. Fure Sø, Farum Sø, arealet langs Mølleåen fra Lyngby til Strandmøllen, m. m. Fredningen gennemføres i h. t. plan af 1936 og 1941.

'Grønneretvle, flak N f. Korsbager (NV f. Hundested), 2 m vand.

grønne skifre, glaukonitholdig, sandet skifer fra Bornholms kambrium.

Grønne Ø, Den, populært navn på Irland p. gr. af de store græsarealer.

Grønningen, udstillingssammenslutn. af da. bildende kunstnere, startet 1915; udst. første gang i Carl Petersens »Indiarherytte» i Grønningen, hvoraf navnet.

grønsand, 1) glaukonit; 2) sand rigt på glaukonit.

grønsandskalk, glaukonitholdig kalksten.

grønsandssten, glaukonitholdig sandsten.

grønsikken (*Carduelis spinus*), grøngul finke, sort hage og pande. Nordl. gran-skovsfugl. Fåtaligt ynglefugl; strejffugl i Danmark, men alm. vintergæst.

grønsoplette (*Picus viridis*), grønlig spætte m. rød hætte, myreræder. Lovskovsfugl; i Danmark, navnlig i Jylland. Standfugl.

grønsten, gl. navn for diabas og lign. grønlig eruptiver.

Grønsund, farvandet ml. Møn og Falster; 850 m bredt.

Grönsö ['grö:n-], sv. gods i Uppsala län. Joh. Skytte ejede **G** fra 1607 og opf. 1610

p. Målar-øen **G** den nuv. hovedbygning: 4 hjørnetårne og trappe er nedrevet.

grøntfoder, fællesbetegn. for græs, klover, lucerne o. a. grønne planter, der anv. som foder.

grønt træ, i skovbrug og træhandel ved af nylig fældede træer.

Grøntved, Johannes, (f. 1882), da. botaniker. Amanuensis v. Bot. Mus. 1918. Arbejder over arktisk og østbaltisk flora.

Grønwall [gro:nval], Karl Anders Axel (1869-1944), sv. geolog; arbejdede i Danmark, senere prof. i Lund; unders. over Bornholms og Skånes palæozoiske og mezozoiske dannelser.

grønvæd, eng. greenheart, grøngult til mørkebrunt ved af vestindisk træsort (*Nectandra rodici*). Hårdt og stærkt. Anv. til skibs- og vandbygning.

Grønvoild, Holger (1850-1923), da. maler; især kendt og af bet. for en hel generation af kunstnere som lærer ved Tekn. Skole, Kbh. (1877-1919).

grå, farvebetegn.; et legeme er gråt, når det indtager en del af lyset, men i samme grad for alle farver, så at det tilbagekastede lys bliver ufarvet.

grånd (*Anas platyrhynchos*), stokand, moseand el. vildand. Alm. svømmeand m. blåt, hvidkantet spejl, hannen m. grønligt, metalskinnende hoved. Ruger fortrinvis v. ferskvand, trækker til havet om vinteren. Trækfugl, undertiden standfugl; alm. vintergæst i Danmark; vidt udbredt på nordl. halvkugle.

gråbjørn (*Ursus horribilis*), eng. grizzly bear, stor landbjørn i det vestl. N-Amer. Muligvis kun en race af den brune bjørn.

gråbrødre kaldtes i Norden dels franciscanerne (gråbrun kutte), dels cistercienserne (hvidgrå kutte).

'grådotter [-døð'ær] (*Alyssum calycinum*), cennærig urt af korsblomstfam. med gule blomster. Findes hist og her i Danmark på marker og bakker.

Grådyb [grø-], farvandet ml. Skallingen og Fano. 2-400 m bredt, 7 1/2-17 m dybt. Indlobet dækkes af en barre, hvorover der er gravet en rende. Fyrskib.

Graae [gra-], Frederik (1875-1948). 1925-45 dept.chef i Undervisningsmin. Omkom ved »Kjøbenhavns forlis.

Graae, Paul (f. 1899), da. journalist, 1927 ved »Politiken», 1932 red. af bladets handelstid. 1941 medred. af bladet.

grå-el, anden betegn. for den i skove og parker plantede *hvid-el* (*Alnus incana*).

Grå Eminence [l-'naens], tilnavn for Richelieu rådgiver fader Joseph. Siden om indflydelsesrige polit., der skyr at gøre sig offentligt gjældende, bl. a. om ty. diplomat F. v. Holstein.

gråfisk, skaller, brasen, aborre, o. a. mindre derforfulde fisk fra ferskvand.

grågrib, d. s. s. munkergrib.

grågås (*Anser anser*), stamform til tamgås; grå m. rodt næb. Ret alm. i rorbekovede soer og moser. Nordl. Eur., Asien. Trækfugl.

Grågås (isl. *Grágás*), Islands love fra frihedstiden, nedskrevet fra 1117, ældste bevarede håndskr. fra ca. 1250.

Graah [grå-], *Wilh. Aug.* (1793-1863), da. soofficer, hydrograf og kartograf. Leder af konebådsseksped. til Grønlands østkyst 1828-31.

gråkile, glasplade m. jævnt tiltagende sværtning. Anv. v. måling af fot. plader og papirers følsomhed.

gråmejse (*Parus palustris*), sumpmejse, grålig m. sort isse. Alm. løvskovsfugl. Standfugl.

gråmage (*Larus hyperboreus*), stor, hvid og lyst grålig måge; arktisk. I Danmark, på træ, som vintergæst.

gråpoppel (*Populus canescens*), alm. plantet poppelart i hegn og læbølter.

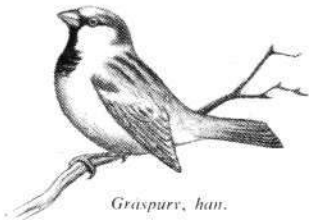
grå salve, d. s. s. kviksølsvalve.

gråsikken (*Carduelis flammae*), grålig sikken, hannen m. højrod pande og bryst. Nordisk nåleskovsfugl; i Danmark, vintergæst.

gråskimmel el. *drueskimmel* (*Botrytis*), ufuldstændig kendte svampe med ellipsoidiske, encellede knopceller, som dan-

nes på drueklasefig. stande; disse viser sig for det blotte øje som askegrå-grønne, støvende skimmellag på alle slags døde og hængende plantede. Den hyppigste art er alm. g (*B. cinerea*); gør megen skade på prydplanter på friland, på druer, på rodfrugter og løg m. m. under opbevaring om vinteren. Kan også angribe frobede i planteskoler.

gråspurv (*Passer domesticus*), gråbrun, hannen m. sort strube. Knyttet til men-

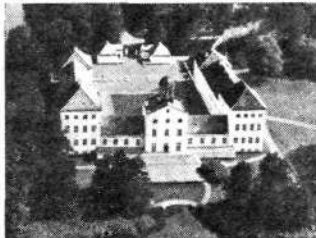

Gråspurv, hun.

neskeboliger; udbredt over en stor del af Jorden. Lever af korn, frø og til dels insekter. Standfugl.

gråsten, populært navn for erratiske blokke, især granit og gnejs.

Gråste'n, 1) tidl. hovedgård, nu kgl. slot V f. Sønderborg, grl. i 16. årh. af slægten Ahlefeldt fra Søgård; 1662 i storkansler Fr. Ahlefeldts eje, 1725 købt af den augustenborgske hertugslegat. Efter Treårskrigen 1852 overtaget af den da. stat, 1862 solgt til greve A. G. Molke-Huitfeldt. Efter 1864 atter købt af den

Gråsten Slot.

augustenborgske hertug. 1921 solgt til staten, som udstykkede gården. Slottet derefter retsbygning og bolig for dommer, politikommissær m. v. 1935 ved rigsdagsbeslutning overladt til kronprins Frederik og kronprinsesse Ingrid, som efter tronbestigelsen har beholdt **G** som sommerresidens. Hovedbygning nordfløj m. slotskapellet er en rest af det omkr. 1700 opførte imponerende barokpalæ, der for storstedelen ødelagdes ved en brand 1757. Vest- og sydfløj fra 1757-59, ombygget gentagne gange, bl. a. 1842, 1905 og 1936. I slotshaven fremavlendes i beg. af 18. årh. det landskendte **G-æble**; 2) stationsbyg. (Sønderborg-Tinglev) ved 1); 2283 indb. (1945). Havn. 1947: ca. 10% ty. stemmer.

gråstener el. *gravenstener*, populære æblesort, som kan spores tilbage til Grasten slotshave.

Gråste'n Landbrugsskole, grl. 1924 ved samarb. ml. mænd og institutioner fra hele landet. Andelselskabet overtaget af staten 110 ha af gården »Fiskebæk». 1948: 97 elever.

gråsæl (*Halibuo chalcus grypus*), spidsnudet,

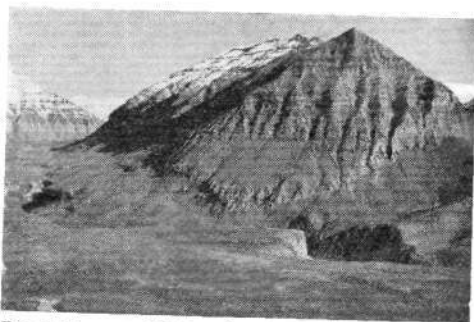

2 m lang sæl. Nordl. halvkugle. Nu sjælden i Danmark.

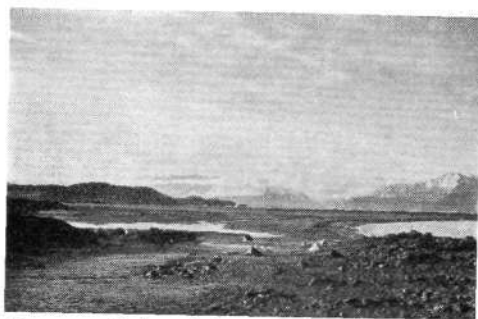
gråvække (ty. *Wacke*), grovkornet sandsten med små bjergartsfragmenter, ofte skiferbrudstykker.

gråværk betegner pelsværk af egernets vinterpels fra nordligere egne.

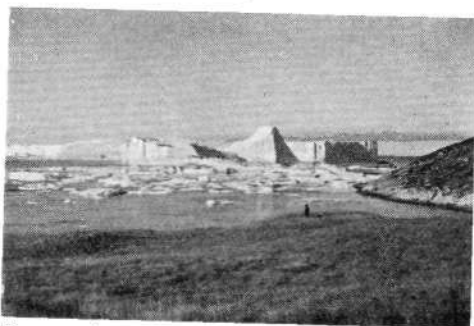
Gstaad [g'tta:t], kursted i kanton Bern, Schw.

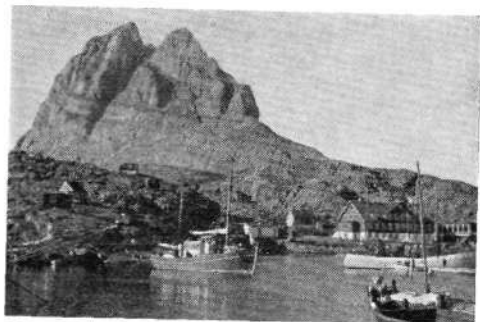
Pugutalissuaq-fjeldet, basaltfjeld, ved Angmar-tusût-dalen; indre af Nûgssuaq.

Kugssuaq-flodens delta på Nûgssuaq-halvøens sydkyst, i baggrunden Disko.

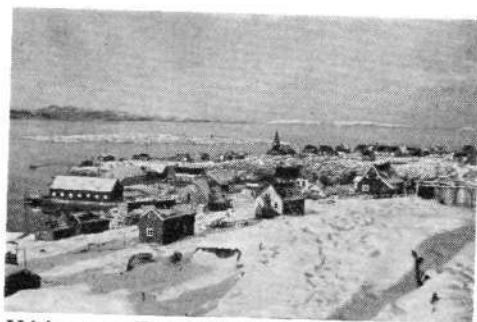
Sermermiut ved Jakobshavns Isfjord. Fredede eskimoiske hustomter.

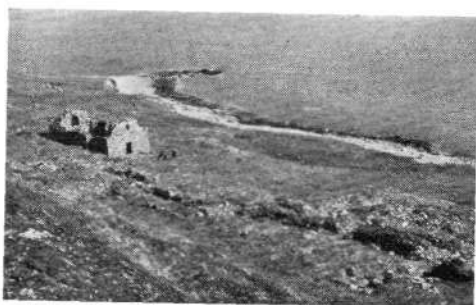
Havnen ved Umanak, til højre det moderne hospital.

Udsigt over Jakobshavn. I forgrunden t. v. Knud Rasmussens barndomshjem.

Udsigt over Egedesminde.

Qaqortoq kirke nær Julianehåb, bygget 1100—1150.

Udsigt over Ivigtut med Kunaitfjeldet i baggrunden.

Fuglebjerg syd for Upernavik. Vestgrønland.

Northumberland Ø udfor Inglefield Bugt. Vestgrønland, ca. 77° n. br.

Hamborgsundet ved Sukkertoppen. Vestgrønland.

Isbjørn på storisen udfor Sabine Ø. Østgrønland, 77° 30' n. br.

Udsigt over Liverpool Lands sydl. del, vest for kolonien Scoresbysund. Østgrønland.

Angmagssalik. Havnen med »Gertrud Rask«, Østgrønland.

Børn fra Kulusuk (Kap Dan) ved Angmagssalik. Østgrønland.

Kvinde med barn i amauten. Kulusuk (Kap Dan) ved Angmassalik. Østgrønland.

g-streng, på violinen den dybeste streng, på violonen den næstdybeste, på violoncellen den højeste. Stemt i tonen g.

Guadalajara [gwa'dala'ħara], by i Centralspanien, 50 km NØ f. Madrid; 24 000 indb. (1940). Sæbe-, læder- og uldindustri. Ved G slog Madridreg.s styrker 13.-16. 3. 1937 Francos sp.-ital. tropper.

Guadalajara [gwa'dala'ħara], hovedstad i forbundsstaten Jalisco, México. G ligger N f. Chapala Søen, 500 km VNV for México City. 1540 m o. h. Virksom industriby. 237 000 indb. (1940).

Guadalquivir [gwa'dalki'βir], 325 km l. sp. flod; udmunder i Middelhavet ved Valencia og vander kystletten.

Guadalcanal [gwa'dalka'nal], den største bl. de brit. Solomon Øer. Efter jap. angreb 1942 og amer. modoffensiv fra aug. s. å. hårdt omstridt, til jap. rømning febr. 1943.

Guadalquivir [gwa'dalki'βir], 560 km l. flod i Span.; udspringer i Den Bætske Cordillere, gennemstrømmer Den Andalusiske Slette, bliver sejlbær for skibe indtil 1500 t ved Sevilla og ender med en trangtormet munding i Cádiz-bugten. Navnet er opr. arabisk.

Guadeloupe [gwa'dlup], fr. ørgruppe bl. Leeward Islands, De Små Antiller, bestående af 2 større og fl. mindre øer. 1780 km²; 271 000 indb. (1946). Største by: Pointe-à-Pitre (44 000 indb. 1936); hovedstad: Basse Terre. Øerne er dels høje vulkanoer, dels lave kalkstenøer. G ligger i passatbæltet og har et regnrigt klima med savanner og regnskov. Mulatter og negre er i flertal. Sproget er fr., religionen katolsk. Vigtigste eksportvarer er sukker (for 2. Verdenskrig: ca. 70 000 t årl.), kaffe, kakao og bananer. Under Napoleonskrigene i eng. besidd., 1813-14 svensk. Fra 1946 fr. dept. (Kort se Vestindien).

Guadiana (sp.) [gwa'djana], portug. [gwa'djanã], 820 km l. flod på Pyrenæerhalvøen; udspringer i Span. på La Manchas højstede og løber mod V til den portug. grænse nær Badajoz; derpå mod S til sin munding i Cádiz-bugten. Har stærkt vekslende vandføring og ringe sejlbarehed.

guaja'ko'l, derivat af pyroteknisk, fås af bogetræstjære. Har med. anv.

guaj'jaktræ, *bot.*, fås af lille vestind. og sydamer. træ. Veddet, se pokkenholt. Guajakharpiks anv. i med.

Guajira [gwa'ħira], halvø i nordl. Colombia V f. Maracaibo-golfen. Tyndbefolket chaparral.

Guam [gwa:m], sydligste ø bl. Marianerne i Stillehavet Ø f. Filipinerne; 534 km²; 23 000 indb. (1941). USA-flådebasis; hovedstad: Agaña. Eksport af kopra. Sp. til 1898, derefter amer. Besat af japanerne 12. 12. 1941-10. 8. 1944.

gua'nako (*Lama lama*), vildtlevende lamaart; Andesbjergene og Patagonien. Rimeligvis stamform til den tamme lama.

guancher [gwantʃær], De Canariske Øers urbefolkning, et agerbrugende stenalderfolk; rester spores i øernes nuv. sp. befolkning.

guani'di'ni (af *guano*), C(NH)₂, et hvidt, krystallinsk, stærkt basisk reagerende stof, i sin opbygning og i mange andre henseender analog med urinstof. Indgår i visse aminosyrer og i kreatin. G-nitrat og -pikrat anv. s. sprængstoffer.

gu'ano (quechua-sprog *huano* gødning), fugleekskremer, der findes på en række ubeboede Stillehavsoer især ved Perus kyst, hvor forsk. fugle gnm. længere tidrum har haft deres ynglepladser. Anvendelse som gødning i dag uden praktisk interesse.

Guan'tanamo [gwan'ta:nɑmo], by på Cuba; 42 000 indb. (1943). I Bahía de G amer. marine-station siden 1903.

Guaporé [gwapu'ræ], 1500 km l. grænseflod ml. Brasilien og Bolivia, biflod til Rio Madeira.

guara'ná (tupi-sprog), bras. koffeinholdigt nydelsesmiddel.

guara'ni, stærkt europæiseret indianerstamme med tupisprog i S-Amer. ml.

floderne Paraná og Paraguay; deres sprug udgor stammen i lingua geral, der bruges som handelssprog i store dele af Brasilien.

guara'ni, mønt i Paraguay = 100 céntimos (juli 1948 3,12 g = 1 USA-\$).

Guarda [gwarda], portug. by i prov. Beira, 130 km SØ f. Porto; 6600 indb. (1940).

Guarda'fui, Kap, forbjerg på Somalihalvøens NØ-spids.

guardien [gar'dai'n] (mlat. *guardianus* vogter), embedsmand, der kontrollerer lodigheden af mønter og guld- og sølvarer.

Gu'ardi, Francesco (1712-93), ital. maler. Virksom i Venezia. Elev af Canaletto. Har malet venetianske prospekter, bl. a. det festlige liv på Canal grande. *Bucintoro-Festen i Venezia* (kunstmus., Kb.).

guardian [gar'dai'n], den ledende pater i et franciskanerkloster.

Guar'ini, Giovanni Battista (1538-1612), ital. digter. Særlig bekendt for hyrdespillet *Pastor Fido* (1590), der ved sin blanding af tragedie, komedie og hyrdetone fik bet. for operans udvikling.

Guar'neri, violinbyggerfamilie, hjemmehørende i Cremona. *Giuseppe Giovanni Battista G* (1666-ca. 1739), *Giuseppe Antonio G* (1687-1745), kaldet *del Gesù*, m.fl.

Guat'mala [gwa-], 1) (*República de G*), den nordligste mellemamer. republik. 110 000 km²; 3 643 000 indb. (1947), 31,4 pr. km². G grænser mod N til México, mod Ø og S til Brit. Honduras, Honduras og Salvador med lagunekyst både mod Caribiske Hav og Stillehavet. Inden for en 25-50 km bred kystlette rejser sig et 1500-2500 m h. plateau furet af floddale, der mod SV har en række vulkankegler, højest er Tajumulco (4210 m). Mod N findes Petén-distriktet, en 200-250 m h. karstlette, der udgor den sydl. del af Yucatán-halvøen. - (Kort se Mellemamerika).

Klimaet er tropisk; Guatemala (1480 m) jan. 16,3°, mai 20,0°, 133 cm sommerregn. Mod NØ findes tropisk og subtropisk regnskov; på Stillehavssiden findes i lavlandet savanner og chaparral og på plateauet skove af eg og fyr. Over 2/3 af befolkningen er indianere, der danner underklassen, resten er mestiser, der danner mellemklassen, medens de hvide danner en fåtalig overklasse. Det off. sprog er spansk. Højstletten er relativt tæt befolket, mens Petén-distriktet er næsten ubeboet. - *Mønt*. 1 quetzal = 100 centavos. *Mål og vægt*. Metersystemet og gl. sp. enheder. - *Erhverv*: Til eget forbrug dyrkes majs, bønner, hvede, sukkerrot og tobak. På bjergskrænter mod Stillehavet avles kaffe og i Motaguadalen (mod Ø) bananer. I Petén-distriktet udvindes tygguggumi. Der udfores kaffe, bananer og tygguggumi. - *Forfatning*. Præsident vælges for 6 år (officerer udelukket); forfatn. af 1945 giver stemmeret til lovgivende kongres til mænd og kvinder, også analfabeter. Præsidenten kan ikke gen vælges; forsøges det, har undersåtterne oprørsret. Officielt er den kat. religion fremherskende, men indianerbefolkn. fastholder i mange hense. deres opr. tro. - *Historie*. G var i middelalderen et centrum for maya-kulturen, hvoraf stadig bet. arkteiketurlevn. Under sp. styre fra 1520erne, løstrevet 1821. Sprængte 1839 mellemamer. foderation, blev uafh. republik. Hypp. krige m. nabostater; indadtil skiften ml. diktator og forsøg på friere styreform. Rejste efter 2. Verdenskrig krav på Brit. Honduras.

2) hovedstad i 1), Mellemamer.s største by; 186 000 indb. (1946). Den fremtræder efter talr. jordskælvsødelæggelser som en moderne by med retvinklede gader.

gu'ava-rom fremstilles ved at udtrække guava (el. guajava)-bær med rom og tilsette sukker. Bærrerne er frugterne af det til myrtefam. hørende trop. træ *Psidium guava*.

Guaviare, Rio [gwa'βjaræ], biflod til Orinoco, fra Colombias Ø-cordillere.

Guayana [gwa'jana], ofte da. [gi'jana], eng. *Guiana* [gi'ana], fr. *Guayane* [gi'jan], den nordstl. del af S-Amer. ml. Amazonletten, Orinocoletten og Atlanterhavet.

Polit. delt ml. Venezuela, Brasilien og tre eur. kolonier: Brit. G, Holl. G (Suriname) og Fr. G. (Kort se Sydamerika).

Kysten er lav og bredet. Kystletterne er dannet ved ung hævnng og fra Amstrømmens materialetransport fra Kystzommundningen. Den gl. kystlinie danner ofte høje klinter inde i land og herfra mod S er landet et 400-500 m h. plateau med det 2670 m h. sandstensplateau Roraima i Brit. G nær grænsen til Venezuela. Den største flod er Essequibo. *Klimaet* er trop.: Cayenne: Febr. 25,8°, okt. 27,3°; 301,1 cm nedbør. NØ-pasat el. østl. vinde hele året. Størstedtend dæket af regnskov, i det indre dog sommerregn og savanne. *Befolkningen* er meget stærkt blandet. Af de opr. arauk- og caraim-bianere er kun få tusinde tilbage, især i det indre. Som arbejdskraft indførtes negerslaver og efter slaveriets ophævelse ind. og ostind. kulier. Af eur. er der kun få tusinde. Fra G fås forsk. plantageprodukter, visse træprodukter samt guld og bauxit. Bauxitproduktet er 4-doblet under 2. Verdenskrig; eksport til N-Amer.s aluminiumsindustri.

Brit. Guayana: 232 000 km²; 381 000 indb. (1946). Hovedstad: Georgetown. Næsten hele befolkn. er knyttet til plantagedriften på kystletten Ø f. Essequibo. Landet er opr. opdyrket af holl. markbønder og ligner et holl. landskab med kanaler og poldere. Produktion: 158 000 t sukker (1945), 68 400 t ris (1949), 1000 kg guld (1941), 1 mill. t bauxit (1931). Eng. siden 1796. Kronkoloni; delvis folkevalgt regeringsråd. - Suriname: 156 000 km²; 204 000 indb. (1946). Hovedstad: Paramaribo. Plantagedriften i kystletten er mindre intensiv; i det indre lever busknegre, efterkommere af bortløbne negerslaver. Produktion: 14 000 t sukker (1942-43), 33 000 t ris (1943), 391 kg guld (1941), 1,7 mill. t bauxit (1943). Holl. fra 1667. Nov. 1941 besat af USA-tropper i forstaaelse m. holl. eksilreg. Styret af guvernør og delvis folkevalgt råd. - Fr. Guayana: 90 000 km²; 29 000 indb. (1946). Hovedstad: Cayenne. Plantageavl ubetydelig, vigtigst er guldmინnerne (1941: 1100 kg) i det indre (Mini-territoret: 70 000 km² og 6000 indb.). Fr. fra 1674. Under Revolutionen og 1854-1946 anv. som deportationssted f. grove forbrydere og polit. fanger, der døde i stort tal. Fra 1947 fr. dept.

Guayaquil [[gwa'jaki'l], Ecuador's vigtigste havneby og næststørste by; 173 000 indb. (1944), beliggende ved B-bugten med næsten hele E.s udieningshandel.

guaycurú [gwaiku'ru], indianersprog i S-Amer.s chaco; vigtigste stammer: abipón og toba.

Gubbio, ital. by i Umbrien, 30 km N f. Perugia. Ca. 6000 indb. Berømt for sin majolikaindustri.

Gubin, ty. *Guben*, tekstilindustriby i Polen, prov. Poznań ved Nisa (Neisse); 45 000 indb. (1939). Ty. til 1945.

gud, guder, *rel.-hist.*, menneskenes overordentlige udtryk for deres dybeste og mest virkende erfaringer. I de antikke kulturer er g identisk med livets kraftside, som kommer frem under kulten, og de mange g er sider af samme guddommelige helhed. Gnm. individualisering af kulturen individualiseres også g og tillegges personlige træk, forholdet ml. g og menneske bliver den enkelte personlige sag, og kultens resultater, der for virkedes gnm. menneskenes handling i kulten, idet menneskene i kulten var lig med g, bliver som gaver, der tilskikkes af g. Ideer om en al-g, verdenshersker, kan opstå i denne epoke, evt. efter mystisk inspiration.

Gudbrandsdalen [gü'dibrans'da:løn], no. dal, fra Lesjaskogsvatnet ved grænsen mod Romsdalen til Mjøsa. Gennemstrømmes af Gudbrandsdalslågen. I den øvre del åben og veldyrket, i den mellemste og nedre del ret snæver med stejle skrånninger. G-s særegne bondekultur viser sig især i byggekisk (stavkirkerne i Ringebu, Vågå og Lom), kunsthåndværk og husflid. Op gnm. dalen fører Gudbrandsdalsbanen, der ved Dombås grener sig i

Raumabanan og Dovrebanen. Til **G** i videre forstand medregnes bielvenes dalfore: ialt 15 016 km²; 54 000 indb. (1946). Stort turistbesøg.

Gudbrandsdalslægen (*Lægen*), 195 km l. no. elv, fra SØ-siden af Lesjaskogsvatnet (625 m o. h.) gnm. Gudbrandsdalen til Mjøsa (124 m o. h.). Tillob: Ota, Sjøa, Vinstra, Gausa, Ula og Frya. Oversvømmelser anretter ofte store ødelæggelser. Vandrakten er beregnet til 541 000 HK.

Gude ['gū:da], *Hans* (1825-1903), no. maler; elev af akad. i Düsseldorf, prof. smst. 1854, ved akad. i Karlsruhe 1864, i Berlin 1875; bl. a. motiver fra no. højfjeld.

Gud'æa, sumerisk fyrste ca. 2100 f. Kr. Hans opførelse af et tempel i Lagash for den stedlige hovedgud Ningirsu er beskrevet på hans to store lercylindre, de største sumeriske indskrifter, der kendes. Statuette af **G** i glyptoteket. (Ill. se tavle Babylonsk Kunst).

gudelige forsamlinger el. *konventikler*, private sammenkomster med opbygge-lige formål. Under pietismen spillede **g** en afgørende rolle, og i Danmark stilledes de ved konventiklplakaten af 1741 (af-skaffet 1849) under præstens opsyn.

'Gud'enå', Danms. længste og vandrige vandløb, udspringer 22 km NV f. Vejle, optager Alsted Mølleå, gennemstrømmer vestl. Mossø, optager Salten Å, løber gnm. Gudseno, Birk sø, Julso, Borres Sø, Bras-so og Silkeborg Langsø, optager Gern Å, Alling Å, Borre Å, løber gnm. den kunstige Tange Sø, optager Tange Å, Lilleå og Nørreå, løber forbi Randers ud i Randers Fjord; 158 km; afvandsingsområde 2643 km²; sejlbår til Randers.

Gudenacentralen, Danms. største vandkraft-elektricitetsværk. V. hj. af en 1 km l. damning ved Tange v. frembragt 10 m faldhøjde. 3 vandturbiner på ialt 5400 HK. Årlig produktion ca. 10 mill. kWh. Sat i drift 1921.

Gudenå-kulturen, jy. æ. stenalderkultur, hvis bopladser findes langs med åløbene og karakteriseres ved en lang række mikrolitler af særlig type.

Gud'erian, *Heinz* (f. 1888), ty. general. Ledede panserfremstød til Abbeville under fr. felttog 1940; 1941 på russ. S-front, 21. 7. 1944 chef f. generalstabens efter attentatet mod Hitler, samt øverstkom-manderende på Østfronten okt. s. å.

Gudfred (d. 810), *da. konge*, byggede Dane-virke og bekrigede oboitriserne i Holsten, hvorved han nær kom i krig med Karl d. Store. Myrdet af en hirdmand.

Gudfred, da. vikingehøvding: 1) søn af Harald Klak, med hvem han blev døbt 826, hærgede Frankr. 852, søgte at vinde Danmark; 855; 2) (d. 885), hærgede Frankr. og Tyskl. i 880'erne.

Gudhem, Bornholms største fiskerleje, på NØ-kysten; 820 indb. (1945). Ende punkt for Åkirkeby-G banen; god havn. Badested.

Gudjónsson ['gʊðjounson], *Skilli Vil-hjálmur* (f. 1895), isl. og da. læge. Prof. i hygiejne v. Århus Univ. 1939.

Gudlaugsson ['gʊðløy sán], *Jónas* (1886-1916), isl.-da. forfatter. Kom i 20 års-alderen til Danmark. Har på da. udg. fl. saml. følsomme digte samt nogle større fortællinger og noveller.

gudløshedsbevægelsen, antirel. fritæn-kerbevægelse i Sovj. Fra 1923 udkom bladet »Bezbozjnik« (den gudløse), 1925 dannedes »De Gudløses Forbund« (fra 1929 »De Kæmpende Gudløse Forbund«), som på sin højde havde 5 mill. medl.; opløst ca. 1943.

'Gudme [-d-], da. stationsby (Nyborg-Svendborg) på Fyn; 586 indb. (1945).

'Gudme [-d-], *Peter de Hemmer* (1897-1944), da. journalist og forf., cand. theol. 1922; studerede orient. filologi. Medarb. ved »Ekstrablade« 1925, v. »Berl. Tid.« 1929 og v. »Nat. Tid.« 1934-40. **G** har for-uden skrifter om Finl. udg. *Fra Nebu-kadnesar til Hitler* (1934) og *Nærorienten og Stormagtskampen* (1941). Deltog under

den ty. okkupation i illegalt arb., arresteredes af tyskerne; begik selvmord i Shell-huset.

'Gudme [-d-], *Sten* (f. 1901), da. journalist, broder til P. G. Tidl. medarb. v. »Berl. Tid.« »Politikens« og »Information« (medred.), fra 1947 v. »Ekstrablade«, 1941 medl. af Det Da. Råd i Engl.; udg. her *Dennark, Hitler's Model Protectorate* (1942).

'Gudmundr *'Arason* (1161-1237), isl. biskop (af Hólar), kom i strid med hovdingerne og måtte forlade Isl. 1209-26, fordi han anså alle for lige over for kirken. Dyrket af folket som helgen.

Gudmundsen-Holmgreen, *Jørgen* (f. 1895), da. billedhugger; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1940; bl. a. relief til *Retsmed. Institut* (1934), bronzestatuen *Josef* (1939, kunstmus.).

Gudmundsson ['gʊðmʊns-], *Kristmann* (f. 1902), isl. forfatter, bosat i No. 1924-37; udg. her *novellesaml. Isl. kjærlighet* (1926) og 11 romaner med isl. natur og ungdommens seksualliv som hovedmotiver, bl. a. *Brudekjølen* (1927), *Livets Morgen* (1929) og *Den Blå Kyst* (1931), *Hvite netter* (1934), *Gudinden og oksen* (1938).

Gudmundsson ['gʊðmʊns-], *Sigurdur*, alm. kaldet »Maler« (1833-1874), isl. kunstner og arkæolog; grl. nationalmu-seet i Reykjavik. Studerede særlig gl. dragter. Om den Isl. Nationaldrægt i *Old-tiden* (1857).

Gudmundsson ['gʊðmʊns-], *Tómas* (f. 1901), isl. lyriker. Cand. jur. 1926. Har udg. 3 saml. med fine digte, bl. a. fra det unge hovedstadsliv i Reykjavik.

Gudmundsson ['gʊðmʊns-], *Valtýr* (1860-1928), isl. kulturhistoriker. 1890 docent, 1920 prof. i isl. hist. og litt. i Kbh. Ud-g. *Isl.s Kultur ved Arhundræskiftet* (1902), *Isl.s Kultur i Fristatstiden* (1924). Søgte 1897 isl. tilslutning til at indføre særlig minister for Isl. i Kbh.

Gudnason ['gʊðn-], *Svavar* (f. 1909), isl. maler; medl. af »Hostudst.«; fantasi-fulde abstrakte farvekombinationer.

'Gudor'm (d. 890), da. vikingehövding; efter et nederlag mod Alfred d. Store af Engl. sluttede han fred 878, lod sig døbe under navnet Etheistan og herskede derefter i Denelagen.

Gudörn, *Sigurd* Fafnersbanes hustru, den kvindelige hovedperson i völzung-ætt'en, som ved sine tre ægteskaber danner det sammenbindende led i den nord. form af sagnene.

gudsbespottelse, d. s. s. blasfemi.

gudsbeviser, (formentlige) beviser for Guds eksistens, f. eks. det ontologiske **g**, det kosmologiske **g**, det fysisk-teol. **g**, det moralske **g**.

gudsmød, et i middelalderlig ret hyppigt anv. middel til afgørelse af retssager, der bestod i, at man søgte at tilvejebringe en guddommelig tilkendegivelse af, hvorledes afgørelsen burde falde ud. I reglen forudsætter **g** et mirakel. Eks: jernbyrd, bårerprøve og vandprøve.

gudsfred (mlat. *trouga dei*), 1) den fred, der i hedensk tid hvyldede over helligdom-mene; 2) især de kirk. forsøg i 10. og 11. årh. på at fredlyse visse ting, personer, dage og årstider.

Guds Grønne Enge, skuespil af Marc Connelly; udg. 1929 (da. 1933).

guds lov. Herved forstodes i ældre tid Biblens - især Moselovens - retsregler, der navnlig efter Reformationen anv. i vidt omfang i Danmark, som gældende ret, f. eks. således at man idømte mandræb-ere dødsstraf, selv om den verdslige ret ikke foreskrev denne straf.

Guds rige er i Ev. det rige, Gud vil op-rette efter Kristi genkomst og den store dom, dog virker dets ret og kraft og kærlighed forud i Jesu ord og gerninger, således at Ev. kan forkynde: Guds rige er kommet nær.

gudstjeneste, den kristl. menigheds-samling om Guds ord og sakramenter og dens deltagelse heri gnm. bøn og salmer.

gudsvenner, et rel.-mystisk samfund i senmiddelalderen; særlig udbredt i Rhin-landet.

Gudum'holm, da. stationsby (Ålborg-Hadsund); 535 indb. (1945).

Gudum'kloster, tidl. hovedgård NV f. Struer, grl. som kloster for benediktiner- nonner. Nu proprietærgård.

Gudum'lund', tidl. hovedgård SØ f. Ålborg, 1425 skænket til Viborg bispestol. 1798-1924 under grevskabet Lindenborg, ved hvis afløsning den blev afgivet til udstykning.

Guebwiller [ge'bu'væ:r], ty. *Geweiler*, fr. by i Alsace; tekstilindustri og vinhandel. 10 000 indb. (1946).

Guedalla [gwa'då'ta], *Philip* (1889-1944), eng. forfatter. Skrev hist. og biogr. værker, f. eks. *Palmerston* (1926), *The Hundred Years* (1936), *Mr. Churchill* (1941).

guelfer [gʊvæl'-] (ital. *guelfi*), egl. tilhænger af huset Welf, i 13.-14. årh. de ty. kejseres modstandere i Ital.

Guercino [gwer'ti'no], egl. *Giovanni Francesco Barbieri*, kaldet **G** (1590-1666), ital. maler. Tilh. skolen i Bologna. Fresker og staffelbilleder under påvirkning af L. Carracci.

guereza-aber [ge're:sa] (*'Colobus*), afr. langhalede aber, sorte m. lange hvide hår.

Guericke [g'e:r'ika], *Otto von* (1602-1686), ty. fysiker. Borgmester i Magdeburg. Opfandt luftpumpen og demonstrerede atmosfærens tryk ved de »magdeburgske halvklugler«, to hule metalhalvklugler, der sluttede lufttet sammen, og hvorfra luften pumpedes ud.

guéridon [geri'don] (fr.), lille bord til at bære lampe el. lys, også etager, stum-tjener, store lystestage. Brugtes i 18. årh.s begyndelse.

guerrilla [g'e'r'illa] (sp. *guerrilla* lille krig), opr. krig forf. af væbnede sp. friskarer 1808-14 mod fr. tropper, Nu: friskarers krigsførelse; selve disse friskarer.

Guérin [g'e'ræn], *Pierre Narcisse* (1774-1833), fr. maler. Behandlede emner fra antik hist., hovedrepr. for den strenge nyklassicistiske retning.

Guernica [g'er'nika], sp. by 20 km ØNO f. Bilbao, ca. 5000 indb. Bakskernes gl. hovedstad. Ødelagt ved Francotroppers luftangreb 27. 4. 1937.

Guernsey [g'u:rnzi], næststørste af de eng. kanaloer. 65 km², 46 000 indb. (1946). Hovedby: Saint Peter Port. Juni 1940-maj 1945 besat af tyskerne.

Guernsey-kvæg, mellemstør malke race fra oen G. i Den Eng. Kanal, ret udbredt i USA.

Guerra Junqueiro ['gwarä jun'käiru], *Abílio Manuel* de (1850-1923), portug. digter. Monarkiets og gejstlighedens voldsomme angriber.

Guerrazzi [gwe'ræ:t'si], *Francesco* (1804-73), ital. forfatter og politiker. Mazzinis medarb. Skrev mange svulstige og tendentiose hist. romaner. Den populæreste *L'assedio di Firenze* (1836).

guerrilla (sp. [g'e'r'illa]), se guerrilla.

Guerrini [gwe-], *Olindo* (1845-1916) (pseud. Lorenzo Stecchetti), ital. digter. Repr. for den realistiske lyrik. Hans berømteste arbejde *Posthuma* (1877) udg. som en tuberkuløs' efterladte digtsaml. indeholder sarte, formelt fuldendte vers.

Guesclin, se Du Guesclin.

Guesde [gød], *Jules* (1845-1922), fr. socialist, svigerson af Karl Marx. Deltog i Pariserkommunen; bekæmpede Jaures' mådeholdne politik, leder for det socialis-tiske partis yderligtgående gruppe efter 1880. Min. i Briand's samlingsreg. 1915-17.

Guevara [gwe'bara], *Luis Velez* de (1579-1644), sp. dram. digter, elev af Lope de Vega. Berømteste værk er fortællingen *El diablo cojuelo* (halvfanden; 1641), der blev efterliget af Lesage.

Guicciardini [gwi't:ar-], *Francesco* (1483-1540), florentinsk historiker og stats-mand. Skrev *Storia d'Italia* (udk. 1561) (om Ital.s hist. 1492-1534).

guide (fr. *guides* lede), 1) ['gi:də], i 18. årh. ung officer ved generalstab, som, p. gr. af mangel på kort, viste stæder styrker vej. I Danmark til 1922: under-officer i generalstab; 2) (fr. [gid], eng. [ga'iid]), fremmedfører.

Guido ['gwi:do], markgreve af Spoleto, ital. konge 889, kejserkronet af paven 891, afsat af Arnulf 894; hans søn Lambert var kejser 894-96.

Guido af Lusignan [*'gwi:do - lyzi'njã*] (1140-94), konge af Jerusalem 1186, fordrevet af Saladin 1187; 1192 gav Rikard Løvehjerte ham Cypern, hvor hans slægt herskede i 300 år.

Guido fra A'rezzo [*gwi:do*] (ca. 995-ca. 1050), ital. munk og musikalør. Har haft bet. i noteskriftens og sangeoriens hist.

Guienne, anden stavemåde for Guyenne. **guignets grønt** [*gi'njæs*], en varm mørkegrøn mineralfarve, meget bestandig. **G** er en kromhydroksyd med et ringe indhold af borsyre. Anv. i porcelæns- og glastekn. og som malerfarve.

Guignol [*gi'njål*], silkevæver i Lyon, som omkr. 1795 vistest som fig. i fr. Mester-Jakel-teater (deraf det fr.-navn Théâ tre Guignol).

Guilbert [*gi'l'bæ:r*], Yvette (1868-1944), fr. visekunstnerinde. Deb. 1890 og vandt på sine tournéer vedensry, støttet af Toulouse-Lautrecs plakater. **G** gengav genialt i en blanding af tale og sang en mængde viser, mange skrevet til hende specielt. Gæstede Kbh. fl. gange. (Portræt).

Guiddal [*'gulid'la*], Poul (f. 1882), da. ortopæd. Overlæge ved Samfundet og Hjemmet for Vanføre i Kbh. 1919, ved Ortopædisk Hosp. i Kbh. 1935-43. Formand for Da. Rode Kors i Kbh. Har gjort en stor indsats i vanføreforsorgen.

Guilford [*'gulfad*], eng. by, hovedstad i Surrey, SV f. London; 46 000 indb. (1948). Store kvægmærker. Møbelindustri. Gartnerier.

guildhall [*'guldhå:l*], Londons middelald. rådhus, hvor banketten f. den nye Lord-Mayor afholdes; opf. i 15. årh.; ingen kontorer, men bibl., museum og kunstmaleri.

guild-socialisme [*'gulid*], en intellektuel ledet strømning i eng. arbejderbev. (særlig fra 1915), som lagde vægt på gnm. fagbevægelsen at skabe selvstyrende produktionsammenslutninger af arbejdere og derigennem gradvis skabe økon. demokrati. De oprettede guilds gik falit et. afvikledes i beg. af 1920'erne.

Guillaume [*gi'wjo:m*], Charles Édouard (1861-1938), fr. fysiker. Har undersøgt jern-nikkel-legeringer og derved fremskaffet invar, der p. gr. af sin yderst ringe varmeduvedelse anv. til målestokke, samt legeringer til indsmeltning i glas. Nobelprisen 1920.

Guillaumein [*gi'wjo:mæn*], Armand (1841-1927), fr. maler. En af de førende impressionistiske malere, særlig kendt for sine farverige landskabsbilleder fra Glysot-omegn og S-Frankr. Repr. på Plato-teatret.

guilochering [*gi'l(j)o'le'*] (fr. *guilochage*), indridning af symmetrisk ordnede linier på metal, elfenben, tin, glas, udført med yderste nøjagtighed. Findes især på bag-siden af lommeure, pengesedler osv.

guillo'tine [*gi'ljo'*], fr. [*gi'ljo'tin*], henrettelsesmaskine, indført under fr. revolution som hurtigere og mere effektiv end bøddeleksen. Opkaldt efter lægen Joseph Ignace Guillotin [*gi'ljo'tæn*] (1738-1814), der var medl. af nationalforsamlingen og 1789 foreslog maskinen anvendt.

Guiloux [*gi'l'ju:*], Louis (f. 1899), fr. forfatter, tilsluttet populismen med romanen *La maison du peuple* (1927); betydelig psyk. sans viser senere værker som *Hymnée* (1932) og *Sang noir* (1935).

Guilmant [*gi'l'mã*], Alexandre (1837-1911), fr. organist og komponist til orgelværker. Tillige udg. af klassisk orgelmusik.

Guimerà [*gime'ra*], Angel (1847-1924), katalansk dramatiker, kendt for *Terre baixa* (lavlandet) (1896), der danner grundlaget for d'Alberts opera »Dalens« (1903).

Guinea [*gi'ne:a*], kystlandet mod Guinea-bugten på Afr.s V-kyst, omfatter Peber-, Elfenbens-, Guld- og Slavekysten.

guinea [*'gini*] (først fremstillet af guld fra Guinea-kysten), eng. guldmønt, præget 1663-1816; opr. = 20 sh., fra 1717 = 21. sh.

Guinea-feber [*gi'ne:ca*], en i tropener forekommende, nærmest med gulf feber beslægtet sygdom.

guineaormen (*Drac'unculus medi'nensis*), lang, tynd rundorm, hunnen op til 1 m, hannen ca. 4 cm. Lever i bindevæv hos

mennesket o. a. pattedyr. Den kønsmodne **g** bryder ud gnm. huden, oftest på fodderne; **g** må da fjernes ved forsigtig at rulle den om en pind. Frembringer fl. mill. unger, disse trænger ind i vandlopper, og infektionen sker gnm. drikkevandet. Udbredt i Centralaf. og V-Asien.

Guinicelli [*gwi'nit'jel:i*], Guido (ca. 1240-76), ital. digter. Grl. af »Il dolce stil nuovo«. Berømt for sin filof. kærligheds-canzone. Alcor gentile ripara sempre amore.

guipure-kniplinger [*gi'py:r*] (fr. af holl. *wippen* bevæge frem og tilbage), 1) hæklede kniplinger, først kendt fra ca. 1850. De enkelte hæklede figurer fremstilles frit og ryes derefter på tegningen. Mange variationer kan fremstilles ved at blande tæt og klar hækling; 2) stormonstrerede syede båndkniplinger uden bund, men med tremmer, der forbinder de enkelte ornamenter.

Guipúzcoa [*gi'pu'p'kãa*], prov. i N-Span, ved Biscaya-bugtenes inderste del; 1885 km², 349 000 indb. (1945). Bet. bjergværksdrift, især zinkmalm. Hovedstad: San Sebastián.

guirlande [*gir'landa*] (fr.), lænke, flettet af grønt, blomsterog frugter, i arkit. gerne buetformet ophængt (feston).

Guiscard, Robert, se Robert Guiscard. **Guise** [*gi:'z*], nordfr. by (37 km N f. Laon); ca. 6000 indb. Tidl. hovedstad for grevskalet **G**, der 1528 blev hertugdømme.

Guise [*gi:'z*, *gi:'z*], fr. hertugslæg, »side-linie af hertugslegten i Lorraine; ledede kat.part i under religionskrigene. Frans af **G** (1520-63) erobrede Calais 1558, forfulgte protestanterne, indledede Religionskrigen 1562; myrdet. - Hans broder, Karl af **G**, kardinal af Lorraine (1524-74), var ledende i Guise-partiet og havde stor magt i den fr. kirke. - Henrik af **G** (1550-88), søn af Frans, ledede mordet på Coligny under Bartolomæusnatten 1572, skabte katolsk folkeparti (»katolske ligan, især i Paris) i samarbejde m. Span.; Paris' leder i Religionskrigen, stræbte efter kongemagt, myrdet på Henrik 3.s ordre.

guitar [*'gita'r*, *gi'ta'r*] (sp. af gr. *kithára* cithar), strenginstrum. af sp. opr. m. 6 strenge (E-A-D-g-h-e') m. fladt dække og fad ryg.

Guity [*gi'tri*], Sacha (f. 1885), fr. skuespiller og forfatter, søn af skuesp. Lucien **G** (1860-1925). Har forf. mere end 100 sceniske værker og fl. film (siden 1936), oftest med hovedroller til sig selv og sine skiftende hustruer. Kollaborator under besættelsen, genvandt dog til tildels sin popularitet.

Guizot [*gi'zi:to*], François (1787-1874), fr. politiker og historiker. Mådeholdent liberal, Ludvig Filipus ledende min. 1840-48; afviste valgreform, veg over for Engl., styrtedes v. Februarrevolutionen. Skildrede Engls hist. i 17. årh.; udg. teologiske skrifter (protestant.); memoirer.

Gujarat (eng. [*gu:'dʒa'ra:t*]), landskab i den nordl. del af prov. Bombay, Hindustan, bl. a. på Káthiáwâr-halvoen; ca. 75 000 km².

gujarâti [*gu:'dʒa'ra:ti*], nyind. sprog af den ariske gruppe, beslægtet med hindi, tales af befolkningen i Gujarat-staterne på halvøen Káthiáwâr, foruden af de ind. parsere og størstedelen af inderne i **O**- og S-Afr.

guld, spektralfarve, lys med bølgelængder 5600-6100 Å.

'gulaks (*Antho'xanthum*), slægt af græs-fam., småaks i en åben dusk, 4 arter, i Danm. 2, af hvilke veltugtende **g** (*A. odoratum*) er meget alm. Uden større værdi som fødegræs, dyrkes dog sparsomt.

Gulating [*'gula-*] ved Sognefjordens munding, et af No.s 4 gl. lagting; ophævet i 16. årh.

Gulbransen [*'gü-l*], Trygve (f. 1894), no.

Yvette Guilbert. Hjalmar Gulberg.

forfatter. Disponent. Opnåede stor salgs-succes med den hist. vildmarksroman, trilogen *Og bakom synger skogene*, *Det blåser fra Daulingsfjell*, *Ingen vei går uten om* (1933-35; da. 1-2 1935-36).

'Gulbransson, Olay (f. 1873), no. tegner; berømt navnlig ved sine polit. og socialt satiriske tegninger i »Simplicissimus« i München.

gulbrænding, en bejdsemetode for kobberlegeringer, hvorved der opstår en gulldignende overflade; bejdsen består næsten altid af salpeter- og svovlsyre tilsat lidt kogsalt og glassod.

gulbug (*Hippob'olais icte'rina*), sangfugl, gulig underside, alm. i krat, haver o. l. Træktugl.

gulbær el. *avignon-korn*, de umodne bær af forsk. arter Rhamnus. **g** bruges til farvning af tøj, læder, papir og konditorvarer; farven ikke særlig holdbar.

guld (lat. *aurum*), grundstof, blødt, gult metal, kem. tegn Au, atomnr. 79, atomvægt 197, smel. 1063°, vf. 19.5, **g** er et ædelt metal, d. v. s. det reagerer kun vanskeligt med andre stoffer under dannelse af kem. forbindelser. Af andre grundstoffer reagerer **g** direkte kun med halogenerne, men også halogenforbindelserne spaltes let under udskillelse af frit **G**, **g** optræder i forbindelser med valenserne 1 og 3 (auro- og auriforbindelser). **g** forekommer i naturen især som gedigent **g**, der oftest indeholder solv (op til 16%). I store mængder findes **g** især i kvartsgeste og på sekundært leje som sammenskyldede klumper og korn i grus, sand, sandsten o. a. (oftest flodaefjærrer). Af de sekundære lejers løse bjergarter udvindes **g** ved vaskning, opr. i primitive vaskepander, nu især ved størstedele hydrauliske anlæg. Hårdere bjergarter brydes ved alm. bjergværksdrift, hvorefter **g** udvindes af den pulveriserede guldhaltige bjergart ved slemning med vand el. ved ekstraktion enten med kvikksolv (som amalgam), med klorholdigt vand (som klorid) el. med en opløsning af kalium-el. natriumcyanid (som kalium-el. natriumguldcyanid). Fra solv kan **g** skilles enten ved behandling med salpetersyre, der opløser solv, men ikke **g**, eller ved elektrolyse. P. gr. af sin ringe hårdhed har rent **g** ringe anv., og **g** anv. altid legeret med andre metaller, især solv el. kobber. Anv. især til smykker og monter, tandtekn. arbejder, forgyldninger. - Verdensproduktionen af **g** var 1940 ca. 1300 t, siden faldende (1944: ca. 650 t). De vigtigste produktionslande er Sydafr. Union (Witwatersrand), der leverer over tredjedelen af verdensproduktionen, Sovj., Ural, østl. Sibirien), USA (Californien, Colorado; Alaska) og Canada (Ontario), endv. Australien, Korea, Filippinerne, Japan og México. Sverige producerede (i Boliden) 1938 ca. 7000 kg, 1944 ca. 3500 kg.

gulddaler, betegn. for en svunden lykkelig tid, l. gang brugt i Hesiodos' læredigt Arbejder og Dage (ca. 700 f. Kr.), siden af Ovid, der omtaler den slette nutid som jernalderen. Lign. tankegang i det oldnord. eddakvad Völuspá. Fra da da. helvesagn kendes Frode Frededogs tid som en **g**. - Nu bruges **g** sædv. om en særlig blomstringstid; f. eks. betegnes l. halvdel af 19. årh. som **g** i da. digtning.

Guldaalen, da. navn på Gauldalen (No.).

guldamalgam, legering af guld og kvik-solv. Kviksølvsegenskab at opløse guld anv. ved udvindingen af guld.

guldbarrefod, guldfod hvor sedlernes

Guitar.

indløsning sker i guldbarrer. I Danmark 1927-31.

guldbasser (*Ce'lonia*), ret store, metal-skinnende, gyldengrønne biller af torbi-sternes gruppe. Larverne i trosket træ el. myretuer; de voksne lever af blomster-støv.

Guldberg, Ove Hoegh-Guldbergs navn for han blev adlet.

Guldberg ('gulbjärj'), Cato Maximilian (1836-1902), no. matematiker og natur-videnskabsmand, kendt for sin s. med P. Waage opstillede massevirkningslov.

guldbiller, nu næppe anv. betegn. for bladbiller.

Guldblokken, de lande, der efter 1931 bevarede guldfoden (Frankr., Schw., Belgien, Holland og USA).

guldblomme, bot., d. s. s. volverlej.

Guldborg Sund, farvandet ml. Falster og Lolland, forbinder Smalandsfarvandet med Østersøen; 2 broer ved Nykøbing F. og en vejbro ved Guldborg.

guldbroderi, broderi udført m. guldråd. Syningsarterne er: *nedlagt syning*; guldråden ligger på retten, fæstes til stof-underlaget m. hør- el. silketråd. De små nedsyningssting kan være usynlige d. v. s. trukket ned gnm. stoffet, så en ombøjning af guldråden følger (tekn. kendes fra middelalderen); *sprængning*; syning over underlag i karton o. l. Guldråden, der kun ligger på retten, føres enkelt el. dobb. frem og tilbage over formen og syes fast til stoffet langs dennes kant (barok); *fladsyning*; guldråden følger med om på vrangen. Tekn., fortrinsvis kendt fra nord. arbejder, er uegnet for det usmidige materiale; *cantille- og pailletterbroderi*; afklippede guldspiraler, pailletter m. m. til udsmykning og udfyldning af det egl. broderi (barok og rokokko).

guldbronze, gulddignende legering af kobber med aluminium el. tin og zink. Anv. til smykker og brugsgenstande.

guldbryllup, 50-års bryllupsdag.

gulddouble el. *double*, forgyldte varer, hvor grundmetallet er en gulddign. kobberlegering.

guldemde, gyldenfarvet varietet af emden el. rimten.

gulden ['aldə] el. *gulder*, holl. mønt (gylden) = 100 cents (sept. 1948 = 1,814 kr.). g blev holl. møntenhed i 1679; en tredobbel g hed også *daalder*, en dobbelt krone. For 1816 var 1 g = 20 stuiver (styver) à 16 penninge.

guldfasan (*Chrysolophus pictus*), vest-kin., prægtigt farvet fasan, hannen rød m. gul nakketop.

guldfisk, i alm. farvarede varieteter af den kin. karude, *Carassius auratus*. Vildtlevende i Kina, har i over tusind år været holdt i fangenskab, siden det 17. årh. i Eur., nu den alm. og mest udbredte akvariefisk verden over, findes i mange varieteter (slorhaler, teleskopfisk o. m. a.). Også andre karpfisk, f. eks. rinte el. suder, kan forekomme i gyldentfarvede varieteter.

guldfleur (*Lu'eillia*), metalskinnende fluer. Lægger æg på kod, undertiden på snavset uld på får, hos hvem larverne da kan frembringe alvorlige sår.

guldfod. Et lands pengevæsen siges at være baseret på g, når centralbanken har pligt til at indløse sine sedler i guld efter et fastsat forhold og til at købe guld for sedler, og der tillige er fri import og eksport af guld. *Guldfortrænge* fra 19. årh. sølv som basis for de fleste landes pengevæsen. 1816 baseredes det eng. pengevæsen helt på guld (tidl. dobbeltmøntfod); g blev effektivt fra 1821. I de fleste lande har g været suspenderet i en årrække efter 1914 samt på ny fra 1930'erne; men indr. har mange valutaer dog været afhængige af guldet gnm. kursen på USA-S. den vigtigste guldfodsvaluta.

guldgubber, små 1.5-2.5 cm høje guldpalder med menneskebilder fra germ. jernalder.

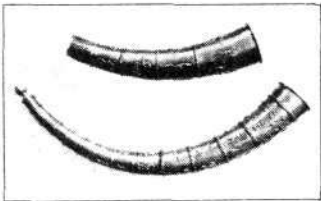
Guld-Harald (d. ca. 970), søn af Knud Dana-ast, styrkede og dræbte Harald Grafel i No., selv dræbt af Hakon Jarl.

guldhare (*Dasyprocta a'gui*), tretået, harelign. gnaver af pigrottegruppen, grøggullig; S-Amer.

guldhavre (*Triticum flavescens*), topgræs, hårede blade, guldgulinsende top. Småakset, 3-4 blomstret. Ret alm. ved veje; opr. indslæbt.

Guldhalm Kloster, lat. *Insula Aurea*, cistercienserkloster N f. byen Slesvig, grl. ca. 1190 af biskop Valdemar, 1210 flyttet til Ryd ved Flensborg Fjord.

Guldhornene, 1) *arkaol.*, to guldhorn, som fandtes i 1639 og 1734 ved Gallehus nær Tønder tæt under jordoverfladen, ikke langt fra hinanden. Det sidst fundne horn var afbrudt ved enden og ca. 55 cm l., det andet helt og ca. 87 cm l. De var prydet med billeder, der ikke kan tolkes; det korte havde en indskrift i ældre ru-

ner (ek hlewagastir holtijar horna tawido; jeg Lægæst, Holtes søn (el: fra Holt), gjorde hornet). De blev stjålet fra Kunst-kammeret i 1802 og findes nu kun i kopier efter de gl. tegninger. - 2) *lit.*, "den 22-årige Oehlenschlägers gennembrudt, skrevet sommeren 1802 under inspiration fra filosofen Henrik Steffens, sædv. regnet for beg. til da. romantik.

guldhoved (*Pogrus auratus*), sølvskinnende, gyldent stribet sparide. Middelhavet. Allerede anset spisefisk hos romerne.

guldhvøse (*Chrysididae*), små, metalglinsende hvøse m. kort, stillet bagkrop. Larverne snylter i larver af bier og gravehvøse.

guldkalven, det gudebillede, som Israel if. 2. Mos. 32 lavede og tilbad, mens Moses var hos Gud på Sinaj Bjerg. Tyren var symbol på den kanaanæiske gud Ba'al. Også Jeroboam I opstillede efter rigsdelingen guldkalve, Bethel og Dan, som en modvægt mod templet i Jerusalem.

guldklausul på et tilgodehavende betyder, at det skal erlægges med beløbet guldværdi på stiftelsestidspunktet. g er ofte underkendt ved domstolene.

guldklorid til toning inden for fot. kan være auriklorid AuCl₃, men er oftest brintauriklorid HAuCl₄ el. salte af denne syre.

guldknap, bot., d. s. s. rejfnan.

guldkorn, en straffeskat, som Jyllands bønder betalte 1313-19 på grund af oprøret mod Erik Menved.

guldkrone, dent., en lille kapsel af guld, som cementseres fast over de plomberede rester af en kindtand. g skal have tandens form og artikulere med tænderne i den anden kæbe.

guldkur, behandling med sanocrysin. Anv. ved tuberkulose og kronisk leddegigt.

guldkurs, pris på guld i mønt el. barrer.

Guldkyst-kolonien, eng. *Gold Coast Colony*, brit. koloni i Afr. N f. Guineabugten, omfattende den egl. koloni langs Guldkysten. N dertil Ashanti og længst mod N Nordterritorierne, samt mod Ø mandatet Togo; i alt 238 000 km², 3 963 000 indb. (1942), deraf 3000 hvide. Fra en lav, sandet lagunekyst hæver sig et plateau indtil 1000 m. afvandet af Volta. Klimaet er trop. med sommerregn. plantevæksten savanne, befolkningen agerdyrkende negre, der selv driver kakaoplantager. Desuden udføres guld, diamanter, manganmalm, palmekerner og -olie, tommer, kopra m. m., 1945 var eksportværdien 15,7 mill. £, importværdien 11 mill. £. Hovedstad: havnebyen Accra. Opdaget af portug., der anlagde forter her 1481-82. Adskillige eur. nationer, bl. a. Danmark, har tidligere koloniseret ved Guldkysten. Eng. forter fra

ca. 1650. Stor eksport af slaver og guld. De da. besiddelser med hovedfortet Christiansborg blev afhændet til Engl. 1850.

guldlaks (*Argentinidae*), fam. af havfisk, beslægtet m. laksefiskene. Store øjne, gyldne skæl. En art nu og da i Danmark.

guldelegering, guld legeret med andre metaller, oftest med sølv el. kobber. g er mere slidbestandig end det rene guld. g med kobber har en rødlig farve, g med sølv er lysere. Finholdigheden bestemmes ved den sak. stregeprøve el. ved afdrivning.

guldlister, trælister, der grundes m. kridtvælling, afslibes, overtrækkes m. poliment og belægges m. metalfolier, ofte bladsølv, der lakeres m. guldlak.

guldmakrel (*Cory'phaenidae*), fam. af store, pragtfuldt farvede havfisk. Væremere have.

guldmuldvarpe (*Chryso'chloris*), små, gravende insekttædere, minder om muldvarpe, men tilhører en særlig fam. S-Afr.

guldsmy (*Aphro'dite acule'ata*), stor børsteorm af skel-ryggenes fam. På ryggen iriserende børster. Alm. i da. farvande.

guldmøntfod, form for guldfod, hvor centralbankens indløsning af sedler sker i guldmønt. Fandtes f. eks. i Danmark 1875-1914, da der cirkulerede guldfod- og -20 kr.

guldnælde, bot., d. s. s. barsvælg.

Guld- og Rosenkors-Ordenen, d. s. s. Rosenkors-Ordenen.

gulddarite, den til pengeenheden svarende guldværdi.

guldpirol (*Oriolus o'riolus*), gul sangfugl m. sorte vinger; S- og Mellemeur. Nu ret alm. ynglefugl i sydl. Danmark. Trækfugl.

guldpunkter, øvre og nedre, angiver de snævre grænser for valutakurssvingninger ml. 2 lande med samme møntfodsmetal. Under guldfoden måtte f. eks. kursen i da. kr. på 1 £ ligge ml. ca. 18,24 og 18,04, idet udsving herudover ville gøre guldforsendelser, henh. t. Engl. og til Danmark., mere fordelagtige end veksling.

guldpurpur el. *cassiuspurpur*, en keramisk farve (først beskrevet af den ty. læge Andreas Cassius i »De auro», 1685), bestående af metallisk guld, som ved reduktion af guldsalte er udfældet sammen med stanni-, magnium- el. aluminiumhydroksyd; anv. til røde nuancer i glas, kunstige ædelsten, emaille og porcelænglasur.

guldrandede obligationer, d. s. s. dobbeltmøntede obligationer.

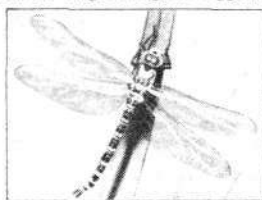
guldregrn (*Cyrtisus*), slægt af ærteblomst-fam., træer el. buske med trefingrede blade, blomster i klase, kronen gul, purpurfarvet el. hvid. Alm. g (C. laburnum) og alpe-g (C. alpinus) o. a. arter er prydeplanter. Veddet anv. til drejerarbejde. Spisning af g-s ærtebløgelignende frugter (hyppigst hos børn) fremkalder g-forgiftning, kvalme, opkastning, hoved- og mavesmerter; kan medføre bevidstløshed og død.

guldsmede (*Cenio'stoma labor'nella*), lille møl, larven minerer i guldregrnblade.

guldsand, 1) guldsåbe; 2) guldstøv.

Guldslagerhud, overhud af økseblind-tarm, anv. som mellemled ved udharming af bladhuld.

guldsmede (*Odo'nata*), insektorden, langstrakt krop, 2 par klare vinger, bidende munddele. Rovdyr, der lever af andre insekter, der fanges i flugten. Æggene læg-

Guldsmede.

ges i vandet, larverne er langsomt krybende vanddyr, hvis underlæbe er omdannet til en fremskydelig tang, hvormed den griber smådyr. Ufuldstændig forvandling; for sidste hudskifte kravler larven op på vandplanter, hvorefter den voksnе g bryder frem af larvehuden. Adsk. arter i Danmark.

guldsmedekunst. Guld har altid været et af kunsthåndværkets mest eftertragtede materialer, både til smykker og kostbare brugsgenstande, med el. uden anv. af ædle stene og emaille. (Ill. se tavle Ægeisk Kunst, fig. 5). I Norden kendes indførte guldsmykker fra stenalderen, i Norden forarbejdede fra ældre

Alterkalk af guld med ornamenter i flerfarvet emaille. Udført til Chr. 4. ca. 1620. (Rosenborg).

bronzealder. De ældste guldmønter, blandet med sølv, prægedes i Lilleasien, ellers anv. guld i g i rgl. legeret m. kobber. Ved *kold hamring* driver man de ønskede former. Ved *stansning* benytter man en fordybet og en i denne passende ophøjet form. Ved *prægning* drives metallet ned i en hulform (stampe). Således fremst. mønter, gafler og skeer. Når guld støbes, fjernes de opstående uregelmæssigheder v. ciselering. Guld støbes sjældent.

guldsmedemærker indførtes i Norden 1445, hvor de skånske guldsmede fik påbud om at mærke deres arbejder. I 1491 krævedes ved en forordning af kong Hans, at guldsmedene i Kbh. foruden med bystemplet skulle mærke deres arbr. med deres mesterstempel. Kbh.s mærke var til 1608 et kronet K, derefter de endnu gældende tre tårne. 1778 indførtes lodighedsstempler f. guld under 18 karat.

Guldsnorene, statstjenestemændenes centralorganisation II.

guldstandard, den mængde guld, der if. montlovgivn. udgør landets møntenhed.

guldstjerne (*Gagea*) (efter den eng. botaniker Th. Gage, d. 1820), slægt af liljefam. g har lög, smalle, grundstillede blade og gule blomster. 35 arter, i Danmark, 5. der fortrinvis vokser i skove.

Guldstjerne.

guldstol, sæde, der dannes af to personers sammenflettede hænder.

guldstøv, de ved vaskning udvundne guldparkler.

guldsuder, gul form af suder.

guldsøvl, d. s. s. antimønpentasulfid.

guldsæbe, guldholdigt sand og mudder, hvoraf guld udvaskes.

Guldtop, i nord. rgl. guden Heimalds hest.

guldrækning, fremstilling af tråde af ægte el. uægte guldmaterialer. I Byzans og Orienten anv. g til gulddindvirkede tøjer, senere i vægtapeter, klinkinger, broderier og luksuskleder; nu kun i uniformer og messehafler.

guldvækselvod, indirekte guldfod, hvor centralbankens indløsning af sedler sker ved veksel efter fast kurs til en udenl. guldvalluta (f. eks. til USA-S).

guldvurdering, i middeldald, i Danmark. anv. vurdering af ejendommene, hvorved disses værdi angives i mark guld.

guldyüan, kin. møntenhed, indført 19. 8. 1948; afløste d. kin. dollar. 1 g sættes = 3 mill. kin. dollars = 1/4 USA-S.

guldojer (*Chrysopidae*), fam. af netvingede insekter, 2 par klare, grønlig-vinger og guldskindende øjne. Larverne, bladlusløver, lever af bladlus; ofte brogede.

gule fare, den, slagord fra slutn. af 19. årh., udtryk for frygt f. japanernes og kinesernes fremvækst på de hvides besættelse. Særlig kendt fra tale af Vilhelm 2. 1895.

Gule Flod, Den, da. navn på Hwang-ho i N-Kina.

Gule Hav, Det, kin. *Hwang-hai* [wan-tai], den del af Det Østkin. Hav, der ligger ml. Korea og N-Kina; indtil 100 m dybt. G-s gule farve skyldes slam fra Hwang-ho.

gule jord, den, kin. betegn. for den gule løss, der afjeres på Den Gule Slette i NØ-Kina.

gule legeme, det, d. s. s. corpus luteum.

gule plet, den (*macula lutea*), det sted på øjets nethinde, hvor det skarpeste syn findes.

gule race, den, d. s. s. den mongolide racegruppe.

gulerod (*Daucus*), slægt af skærmblostm-fam., een- el. toårige urter m. hvide blomster. Frugter med hagekrummede børster. 60 arter. I Danmark er alm. g (*D. carota*) vildtvoksende langs veje; den har store kamdelte storsvøbblade og de midterste blomster i skærmen er ofte røde. (Ill. se tavle Groftkantens Flora). Den dyrkede form har en tyk, rødgul og saftig pælerod, mens den vilde har en hvid, ret tynd rod. g har været dyrket i over 2000 år; nu findes mange kulturfører. Dyrkningen af g indtager kun ca. 1% af Danmark-s samlede rodfrugtareal; g hører navnlig hjemme på lettere jord og egner sig godt til opfyldning med rod og top i efterårstiden. g er rige på karotino-ider.

gulerodsbladloppe (*Triboza viridula*), grønlig bladloppe; både larven og den voksnе suger på gulerodsblade, hvorved disse krølles og væksten standser. Sædeles skadelig.

gulerodsfue (*Psila rosae*), ganske lille, sort, glinsende flue, hvis larve borer i gulerodder, som herved ødelægges. Gør ofte stor skade.

gulerodsgalmey (*Asphondylia umbellatarum*), galmey, der frembringer galter på gulerodsfrugter, hvorved frugtsætningen hindres. Spiller ikke nogen større rolle som skadedyr.

gulerodsnudebille (*Ceutorhynchidius terminatus*), lille, sort snudebille, larven gnaver i bladstilke af gulerodder.

Gule Slette, Den, den 325 000 km² store lavslette i NØ-Kina, hvis gule jord er affejret af floderne (bl. a. Hwang-ho) og vinden. Sletten er tætbefolket (80 mill. indb.), og der dyrkes især hvede, hirse og soyabønner, men også bomuld, majs og ris. Slettens østl. del todelses af Shantung Halvøens bjerge.

gule ærter er sorter af skalærter. De forekommer i handelen enten med skallen på el. befriet for skallen under navn af flækkede ærter.

gul [gälf] (eng.), havbugt.

gul feber (*febris flava*), infektionssygdom fremkaldt af et filterbart virus, som findes i visse tropelgne, særlig i Brasilien. Den overføres ved myg. Symptomerne er pludselig feber, blødning fra slimhinderne og gulsot. Farlig sygdom. Forebygges ved vaccination.

gulfilter, fot. farvefilter. Anv. bl. a. v. skyfotografering, da det dæmper de violette og blå lysstråler.

gul grib, d. s. s. gåsegræber.

gulirisk (*Seirinus canariæ*), en i Middelhavslandene forekommende race af den vilde kanarieflugt. Har i de senere år

bredt sig over Mellem-Eur. En enkelt gang fundet i Danmark.

Gullager (*Gulager*), *Christian* (1759(?)-1823), da.-amer. maler. Rejste 1783 til USA, hvor han blev en søgt portrætmaler, maalede bl. a. G. Washington. Udførte USA-s skoldmærke (ørnen).

Gulland, ældre da. navn på Gotland.

gullandske fliser, slæbne gulvfliser af ølandsk kalksten, opr. sejlet til Danmark af gullandske (gotlandske) skibe.

'gullasch [-af] (ung. *gulyás* hydrens mad), 1) stuvetveg; 2) stærkt krydret ret af kodterninger; 2) d. s. s. g-baron, smædenavn for uddannede personer som under I. Verdenskrig tjente store penge på eksport af I), o. I.

'Gullberg [-bærj], *Hjalmar* (f. 1898) sv. lyriker. Chef f. Radiotjänst dram. afd. Forener i sine eksklusive, allusionsrige digte, der ofte er bygget over bibelske motiver, en rel. farvet pessimisme med elegant, pointeret vid; *Andliga övningar* (1933), *Att övervinna världen* (1937), *Fem kornbröd och två fiskar* (1942); fil. dr. h. c. i Lund 1944. (Portræt sp. 1725).

Gulfoss [gulfos], 27 m h. isl. vandfald, dannet af Hvitá, 5 km Ø f. Geysir.

'Gullivers Rejser (eng. 'Galgiva-), satirisk og fantastisk rejseberetning af J. Swift; udg. 1726; da. overs. 1768 og 1943.

Gullmarsfjorden [gul-], 30 km l. fjord fra Skagerrak ind i Bohuslans kyst ml. Fiskebäckskil og Lysekil. Havbiolog. station (Kristineberg).

Gullstrand [gulstrand], *Allvar* (1862-1930), sv. læge. Nobelprisen 1911 for sine fysiolog.-optiske undersøgelser.

'Gulman'n, Christian (1869-1934), da. journalist, 1891 v. »København«, senere v. »Nat. Tid.« og »Berl. Tid.«; fra 1913 red. af »Berl. Tid.«. Bøger: *Skiftende Horisonter* (1909) og *Det Brogede Europa* (1927).

gul presse (amer. *yellow press*), øgenavn for sensationspresse. Udtrykket første gang anv. i 1896 om de amer. blade »The World« og »Journal«, som bragte en delvis i gult trykt tegneserie »Yellow Kid«.

gulrust (*Puccinia glutinaria*), en rustsvamp, der navnlig angriber hvede, i mindre grad byg og rug, aldrig havre. g kan volde stor skade, regnes nu for hvedens farligste rustsygdom. Værtskifte og skatrastadium ikke påvist. Der findes intet direkte middel mod g, men forsk. sorter viser meget forsk. modtagelighed.

gulskikener (*Seirinus*), slægt af små, kullige el. grønlig-finker. Her til bl. a. gulriefuglen og gulirisen.

gulskive, d. s. s. gulfilter.

gulstot (*icterus*), den gulfarvning, som fremkommer i vævene, særlig huden og øjets senehinde, når galdefarvestoffet ikke udskilles på normal måde gnm. leveren, men ophobes i blodet. Denne ophobning kan helt el. delvis optræde ved mek. tilkugling af galdevejen som ved galdesten, svulster el. betændelse i galdevejen. Ligeledes ved lidelse af levervæv, således ved hepatitis epidemica (icterus catarrhalis), en smitsom lidelse fremkaldt af filterbart virus, og ved den akutte gule leveratrofi, ved levercirrhose og ved svulster i leveren. Endelig kan g opstå, hvor der er et for stort henfald af røde blodlegemer, således ved den hæmolytiske icterus, ved ondartet anæmi (anæmia perniciosa). Ved g udskilles der ofte store mængder galdefarvestof i urinen, denne bliver derved mørk, olifarvet. (Populært betegnes med g hepatitis epidemica).

gulstot hos roer skyldes især en med bladlus overført virus sygdom, men også jernel. kvælstofmangel; mest fremtrædende ved tørke.

gulspidssyge (*kobbermangel*) er en sygdom, der især optræder på byg og havre og viser sig ved, at bladspidserne bliver gullige, slappe og indruldede. Nyere undersøgelser viser, at årsagen til g er kobbermangel. En anv. af 50-150 kg blåsten pr. ha modvirker g. g er en udpræget opdyrkningsyge, der serl. forekommer på opdyrket hede og mose i Jylland.

gulspurv (*Emberiza citrinella*), værling, hvis overside, navnlig hos hannen, er gul-

lig. Alm. i krat og plantager i Danm. Standfugl.

Gulstav, 13 m h. klint på det sydligste Langeland.

gul stjerne, kenetegn, som har været påbudt jøderne, sidst i Tyskl. under nazismen.

gulsyn (*xanthopsi*), synsforstyrrelse, hvorunder genstande ses gullige. Optræder f. eks. ved santoninforgiftning.

gultræ, veddet af forsk. farveplanter der giver gule til brune farvestoffer. Gult brasiliatræ el. fustik fås fra farvemorbærtræet fra trop. Amer. Dens farvestof morin giver en smuk gul til olivengrøn farve; anv. også til at opnå kakifarven på uld- og bomuldsstoffer.

gul tommersvamp (*Coniophora cerebella*), art af fam. barksvampe (*Corticaceae*). Frugtlegemet hinde- til skorpeformet, tiltrykt til underlaget; g findes på fugtige lokaliteter; er den hyppigste af alle bygningsvampe, træffes i fugtige kældre, under vaske, i udhuse o. a. st. g formår mods. hussvampen at angribe det helt friske ved.

gulvfliser skal kunne tåle stød og slid og må ikke blive glatte. Mange natursten bliver glatte ved slid. *Lerfliser* bliver mere slidfaste og mindre lune, jo stærkere de brændes; sintres de, bliver de uporøse og meget modstandsdygtige (*gulvklinker*). *Cementfliser* fremstilles af cementmørtel ved tørtresning og er ikke særligt slidfaste. *Asfaltfliser* giver ringe støj og glatlides ikke.

gul vipstjert (*Motacilla flava*), gul og gulgrøn vipstjert. Engfugl. Ret alm. i Danm. Trækfugl.

gulv lak, hårdtørrende, slidstærke lakker, der står mod afvaskning. Alm. g tørrer i løbet af 8-24 timer; særlig hurtigtørrende er »4-timers g».

gul ål, den alm. ferskvandsål under opvæksten (efter glasål-stadiet).

Gum'binnen, by i den sovj. del af det tidl. Østpreussen, Ø f. Kaliningrad (Königsberg); vigtigt banecentrum. Ved G stod under 1. Verdenskrig det første ty. russ. slag (18.-20. 8. 1914). Sovj. 1945.

gumlere (*Xenarthra*), sydamer. pattedyrorden, m. reducerede el. forsvundne tænder, samt ekstra ledforb. i lændehvirvlerne. Hertil hører ty. dovendyr og myreslugere. Tidl. regnedes også jordsvin og skældyr til g, der da betegnedes som Edentata.

Gumlösa ['güm-], sv. sogn, ØNØ f. Hässelholm (Skåne); Sv.s ældste teglstenskirke (1919).

gumma (nylat. af gr. *kómmi* gummi), betændelsesagtige knuder i hud el. organer som følge af syfilis i det tertiære stadium.

gummelyd, *fōnet.*, d. s. s. supradentaler.

gummer, populær betegn. for tandkødet, gingiva.

Gum'merus, *Jaakko* (1870-1933), fi. teolog; prof. i kirkehist. i Helsinki 1900, biskop i Borgå (1920) og Tampere (1923). Frugtbar kirkehist. forfatter; føreskikkelse i kirkens liv.

gummi (lat. *gummi*, gr. *kómmi*, antagelig fra egypt. *genui*) betegner dels såk. plante- g, f. eks. g *arabicum* og *tragant* og dels kautsjuk o. l. produkter, især vulkaniseret kautsjuk, som er en af den moderne tekniks vigtigste hjælpemidler, idet verdensforbruget fra 1910 til 1936 er steget fra ca. 70 000 til ca. 1 mill. t. En-

Gunnar Gunnarsson. J. E. Gunnerus.

delig anv. g som betegn. for syntetisk g; kautsjuk (g *elasticum*) fremkommer ved oparbejdning af mælkesaften (*latex*), som flyder ud af visse træer (f. eks. *Hevea brasiliensis*) efter indsnit i barken. Kautsjuk benyttes allerede af de sydamerikanske indianere i 15. årh. g-industrien tog form efter McIntosh's anvendelse af g til vandtætimpregnering. Good-years opdagele af vulkanisationsprocessen (1839) og især efter indførelsen af lufttræne til cykler (Dunlop) og senere bildek. Opr. havde Brasilien monopol på levering af råkautsjuk, fremstillet ved primitiv rygning af latex fra vildtvoksen træer. Men efter at engl. Sir Henry Wickham (1846-1928) i beg. af 1870'erne havde udsmyglet 70 000 udvalgte frø, anlagdes g-planter i engsk (og holl.) Indonesien, og kautsjuk fremstilles nu i store mængder, så at verdensprisen til tiden har været trykket ned til urentable minima. Latex indeholder ca. 33% kautsjuk i form af en emulsion (suspension) af mikroskopiske kugler (diameter $\frac{1}{10}$ - 2μ , hvor $1 \mu = \frac{1}{1000}$ mm), der består af isopren-polymerisater. Latex bringes til at koagulere med f. eks. eddikesyre, vaskes, vales og tørrer; under kraftig ætning i valseværker iblandes forsk. stoffer: vulkaniseringsmidler (svovl), vulkaniseringsacceleratorer, styrkende pigmenter (spec. zinkhvidt og carbon black), antiældningsmidler (der modvirker at g bliver hårdt og sprækker), fyld- og farvestoffer osv. Vulkaniseringen giver kautsjuk form- og temperaturbestandighed; med stigende svovl-indhold fås: blød, hård g og ebonit (30-50% svovl). Til formning af g-varer for vulkaniseringen benyttes en lang række metoder og apparater. Således fås plader ved udvalsning af g-blandingen, vandtæt stof ved at belægge stoffet med en opløsning af g i benzol; neddyppes forme i en sådan opløsning, kan tynde genstande, g-handsker o. l., fremstilles. Slanger fremstilles ved udpresning af g-blandingen gnm. et mundstykke; bilringe opbygges af flere lag, hvoraf nogle indeholder g-impregnerede tvundne træer, f. eks. stråklæder. Til iblanding i g benyttes betydelige mængder g-regenerat fremstillet af brugt g, hvoraf for forsk. behandling lærredsindlæg osv. er fjernet. Angående syntetisk g se formstoffer og buna.

Verdensproduktionen af naturgummi androg 1947 ca. 1 290 000 t; heraf prod. Afr. og S-Amer. nogle få procent, Asien resten. De vigtigste kautsjuk-lande er Malaja (1947: 656 000 t), Holl. Indien (1947: 300 000 t), Indokina, Ceylon og Thailand. Endv. prod. Bras. vild-kautsjuk, desuden kautsjuk fra plantager, især ved Tapajozfloden (Ford). I Indien dyrkes kautsjuk i plantager på Malabarysten, desuden vildtvoksende gummifigentræ i Assam. Endelig er det lykkedes Sovj. at udvinde kautsjuk af urter, især af kurv-planten kok-sagys. - Omtrent hele prod. går i verdenshandelen. Heraf importerer USA omkr. halvdel. Centrum for USAs g-industri er Akron, der forsyner automobilfabr. i Detroit og Cleveland (Ford og Chevrolet). Nr. 2 bl. importørerne er Engl. - Verdensprod. af kunst-kautsjuk (kunstg) ansløges 1947 til under 1 mill. t; heraf prod. USA 517 000 t, Canada 43 000 t og Tyskl. 8 000 t. Efter det voldsomme opsving for kunstgummiprod. under 2. Verdenskrig var prod. atter faldende.

gummi a'rabicum, udflod fra barken af visse til mimosefam. hørende *Acacia-*

arter, der vokser i Afr. og Austr. g danner, udrørt i vand, en gummislím, der bl. a. anv. som klæbemiddel. g anv. også som fortykkelsesmiddel ved tøjttryk og i med. - Betegn. arab. gummi anv. ofte om alle vandopløselige gummiarter.

gummiflod [-flod], planters afsondring af gummiagtig vædske; 1) g hos agurk skyldes knopcellesvampen *Cladosporium cucumerinum*, der på frugterne fremkaldt små, indsunke pletter. Huden i disse brister, og klare ravfarvede, gummiagtige dråber træder frem. g optræder både på friland og i hus; 2) g hos stenfrugttræer viser sig ved, at barken revner, og klare gummidråber bryder frem. Årsagerne til g er endnu ikke helt opklaret. g kan medføre, at trår. grenene dør.

gummigt (*gummi* + lat. *gutta* dråbe), afsondringsprodukt (gummi) fra stammen af *Garcinia hanburgi*. Har kraftige fysiol. virkninger som afføringsmiddel. Anv. desuden til akvarelfarver og til farvning af spritlakker.

'gummiarpikser, harpikser, der indeholder plante-gummi.

gummilak, et harpiksagtigt stof, der ved stikket af lakkskjoldlusen (*Coccus lacca*) frembringes på grenene af forsk. ostind. træer, f. eks. *Ficus* og *Croton*. Af g udvindes farvestof og forsk. slags lak, f. eks. shellak.

gummistrømpe, strømpe således indvævet med kautsjuktråde, at den udøver et jævnt elastisk tryk på benet. Anv. ved tilbøjelighed til hævede ben (f. eks. ved åreknuder el. efter årebetændelse).

gummistryk, 1) foreldt fot. kopieringsmetode, beroende på, at gummi arabicum tilsat kaliumdikromat bliver uoploselig under lysets påvirkning. g anv. v. farvefot; 2) ofte anv. betegn. for offsettryk.

gummitræ (*Ficus elastica*), art af morbærfamilien, dyrkes som stueplante, har aflange, læderagtige blade. Hjemmehørende i Ostindien, hvor den bliver et stort træ, hvis mælkesaft kan tappes til fremstilling af kautsjuk; har dog ingen betydning, mere.

Gunderslevholm, hovedgård NV f. Næstved; fra 1803 i slækten Neergaards eje. Bygn. opført 1729 af C. A. Plessen ombygget 1787, fredet i kl. A.

'Gundestrup-kedelen, en 43 cm h. og lige så bred sølvkæde; fandtes i 1891 i Rævemose ved Gundestrup, V-Himmerland. Den består af en drevet skål og

derover 5 indre og 8 ydre plader med drevede reliefbilleder, indvendig scener og oprin, udvendig guldbeileder. I bunden en plade med billede af en dræbt tyr. Stammer fra SØ-Eur. og er lavet et par årh. f. Kr.

Gundlach-Pedersen ['gonlak], *Oscar* (f. 1886), da. arkitekt. *Da. Kobestævne* i Fredericia (1915), *Forum* (1926, sabote-ret 1943, genopført 1947), *Vægtgården* (1932-33) og *Ingeniørforeningens Hus* (1934-35, bombeskadet 1945 v. bombeangreb af Shell-huset, genopf. 1947) i Kbh. m. m.

'Gundolf, *Friedrich*, egl. *Gundelfinger* (1880-1931), ty. litteraturhistoriker, prof. i Heidelberg. G, der er påvirket af Stefan George, spillede en ledende rolle ved overvindelsen af positivismen i litt.forskning-

Gustav 1. Vasa.

Gustav 2. Adolf.

Gustav 3.

Gustav 4. Adolf.

Gustav 5.

Kronpr. Gustav Adolf.

gen; *Goethe* (1916), ordrig, monumentaliserende.

Gundulić ['gundulitj], *Ivan* (1588–1638), dalmatisk-kroat. digter fra Dubrovniks Renæssancetid, påvirket af Tasso og Ariosto.

Gunhild, nord. kvindenavn (hvert af ordets to led betyder kamp).

Gunhild, 1) Harald Blåtands 2. dronning, Svend Tveskægs moder, - 2) Svend Tveskægs 1. dronning, moder til Harald 2. og Knud den Store, datter af hertug Mieszko af Polen. - 3) Datter af Knud den Store, 1036 g. m. den senere kejser

Gunhildkorset.

jarledatter, g. m. kong Anund Jakob af Sv. og derpå m. Svend Estridsen, som forskød hende. - 5) Erik Blodøkkes hustru, moder til Harald Gråfell.

Gunhildkorset, et med kristelige allegoriske billeder udsmykket kors i halvrotand, som ca. 1100 er skåret til Svend Estridsens datter G. Nu i Nationalmuseet.

gunite ['gʌnait] (eng. *gun* (cement)kanon), betegn. for cementmortel anbragt med mortelsprojte.

'Gunke, *Hermann* (1862–1932), ty. gamlestament. forsker, en af de ypperste repr. for den rel.hist. skole. Har skrevet meget læste kommentarer til 1. Mos. og Salmerne.

'Gunlad el. *Gun'lode*, i nord. mytol. en jætte. Suttungs datter; vogtede skjaldemøden.

gunn (oldn. *gunnr* kamp), for- og efterled i en mængde nord. personnavne: Gunnar, Gunhild, Thorgun osv.

Gunnar på Hlidarende (isl. *Hlidarendi*) (ca. 945–90), isl. storbonde; hovedperson i 1. halvdel af Njálss saga.

Gunnarsson, Gunnar (f. 1889), isl.-da. forfatter, bosat i Danm. 1906–39. Fik sit gennembrud med romanen *Borgslægtens Hist.* 1–4 (1912–14). G-s senere romaner er dels hist., *Eabrode* (1918), *Jón Arason* (1930), dels psyk., *Livets Strand* (1915), *Varg i Veum* (1916), *Salige er de Enfoldige* (1920), og autobiogr., *Drengen* (1917), *Kirken på Bjerget* (1923–28). Ved sin livlige og poetiske fortælle måde, isl. særpræg og folkelige romantiske tone har G opnået stor popularitet i en række lande, men først sen isl. anerkendelse. (Portræt sp. 1733).

Gunnbjørns Fjæld, Grønlands højeste bjerg (3700 m), en nunatak i Knud Rasmussens land.

Gunner (ca. 1152–1251), biskop i Viborg 1222, hentede 1229 Valdemar den Unges brud Eleonore af Portugal. Hovedandelen i Jyske Lovs affattelse 1241.

Gunner, Janus B. K. (f. 1882), da. civilingeniør, 1917 prof. i tegning ved Danm.s Tekn. Højskole.

'Gunnera (efter J. E. *Gunnerus*), slægt af vandpipraf. En art, G chilensis, hjemmehørende i Chile og Peru; prydblante i da. haver.

Gunnerus, Johan Ernst (1718–73), no. biskop. F. i Kristiania, efter studier i Tyskl. kommuniteatsprovst i Kbh. 1755, biskoppens vikar v. univ.; 1758–73 biskop i Trondhjem, udg. naturvidensk. skr. (*Flora norvegica* 1766–72), oprettede s. m. Suhm og Schønning videnskabselskabet

i Trondhjem; udkastede plan om no. univ., udarbejdede for Struensee reformplan f. univ. i Kbh. (Portræt sp. 1733).

Gunnlaugs saga ormstungu, da. *Gunnlog Ormstunges Saga*, islændingesaga fra midten af 13. årh. Handlingen, der foregår omkr. år 1000, skildrer de to romantisk tegnede skjalde Gunnlaug og Hrafns rivalisering og død i tvekamp om deres fælles elskede, Helga den Fagre.

Gunther ['gʌnþər], *John* (f. 1901), amer. journalist og forfatter. Har udg. *Inside Europe* (1936, da. *Bag Eur.s Kulisser*, å.), *Inside Asia* (1939, da. s. å.), *Inside USA* (1947).

'Guntram, frankerokonge i Burgund 561–93, søn af Chlotar 1.

Gun'vor, nord. kvindenavn; glda. Gunnur, blev til Gunner og faldt s. m. mandnavnet. Endnu er Gunner kvindenavn i jysk.

guppy, d. s. s. millionfisk.

gu'ra'nier betegn. en del dyasiat. ferskvandsfisk af de labyrintgælledes fam. Bugfinerne forlængede i lange tråde. Hertil adsk. akvariefisk.

gurgling, rensning af svælgel v. hj. af desinficerende vædsker. g er af ringe effekt og kan være skadelig, hvis der anv. stærkt desinficerende vædsker. Saltvand el. kamillete er at foretrække.

gurke'meje (*'Cucurma longa*), art af ingefærfam., d. s. s. kurkuma.

'gurkha (eng. ['gʌkə]), herskende folk i Nepál, af rajputisk afstamning med hindi-dialekt. g-afdelinger tjente i stor udstrækning i den brit. hær i Indien.

'Gurlitt, Cornelius (1850–1938), ty. kunsthistoriker, søn af Louis G. Hans *Geschichte des Barockstils, des Rokoko und des Klassizismus* 1–3 (1886–89), *Die Baukunst Konstantinopels* 1–2 (1912) har øvet bet. indflydelse på eur. kunsthistorikforskning.

'Gurlitt, Louis (1812–97), ty. maler. Elev af akad. i Kbh. Stærk tilknynt til Danm. Landskaber, ofte med da. og ital. motiver.

Gurre, ruin af middelalderlig vandborg i nu udtørret del af G Sø; det store midtårn, der har været indrettet til beboelse, må stamme fra omkr. 1200. Valdemar Atterdag har sandsynligvis opført ringemuren m. de 4 hjørnetårne. Borgkapel, stald og økonomibyggn. lå på det faste land Ø f. borgen.

Gurre Sø, sjæll. sø, 7 km V f. Helsingør; 2,4 km²; afløb gnm. Gurre Å til Esum Kanal.

'gurū (sanskrit: vægtig, ærværdig), ind. betegn. for lærer, spec. rel. lærer, særlig de hinduistiske sekters ledere.

'Gusev [-sef], russ. navn på Gumbinnen. **'Gusev** [-sef], *Fjodor* (f. 1904), sovjet. diplomat. 1937 i udenrigskommissariatet, derefter gesandt i Canada, aug. 1943–aug. 1946 ambassadør i London. Deltog i Jalta-konf. febr. 1945, vice-udenrigsmin. aug. 1946 (efter Litvinov), deltog i stedfortrædernes møde i London jan. 1947.

'gusla (serb. *gusle*), serbisk musikinstrument, enstrengt og m. sangbund af skind.

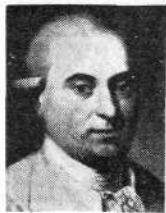
'gusli, russ. citherlign. strengeinstrument. **Gustaf-Janson, Gösta** (f. 1902), sv. forfatter. Har m. de effektrige og velforaltede romaner *Gubben kommer* (1934, da. 1935) og *Stora fannen* (1937; da. *Mennesker og Millionærer*, 1938) vundet talr., også da. læsere.

'Gustafson [-vs-], *Gabriel Adolf* (1853–1915), sv.-no. arkæolog. Foretrod udgravningen af Oseberg-skibet.

Gustav (1887–1944), da. prins. Yngste søn af Fred. 8., officer, levede fra 1926 som

godsejer på Egelund ved Frederiksborg; ugift.*

Gustav (off. *Gustaf*), sv. konger. Gustav 1. Vasa (1496–1560), reg. 1523–60. Opr. tilsluttet Sturepartiet, forræderisk fanget af Chr. 2.; undkom 1519 fra Kalvo; rejste oprør i Dalarna, 1521 sv. rigsforsætter, 1523 sv. konge. Skabte trods serie oprør stærk sv. centralmagt; inddrog kirkegodsene. Genneførte reformation efter rigsdag i Västerås 1527; gik mod Lübeck i Grevens Fejde, i øvr. mistroisk mod Danm. Gennemførte 1544 arvekongedømme. Styrede de vældige kongedøder hårdt og dygtigt, skabte stærkt rige. Grundlægger af den nyere tids Sv. - Gustav 2. Adolf (1594–1632), reg. 1611–32. Søn af Karl 9., blev konge midt under Kalmarkrigen, som G afviklede uden alvorligt nederlag. Underskrev hård håndfæstning, men kom i godt forhold til hojadelen, hvis leder Axel Oxenstierna blev G-s kansler; beherskede ligeledes rigsdagen. Tvang 1617 Rusl. til afståelse af Ingermanland og Kexholm len (Stolbova); slog sin fætter Sigismund af Polen, tog Livland og præs. havnebyer (toldindtægter) i Altmarkstilstanden 1629. Greb derpå ind i 30-årskrigen efter sin konkurrent Chr. 4.s nederlag. Støttede sig til veluddannede hær af udskræve sv. tropper, hvortil senere kom en mængde ty., til sv. våbenfabrikation og kobbereksport, men fik alligevel svært ved at finansiere krigen. Besatte Pommern, tvang Brandenburg og Sachsen over på sin side; slog Tilly ved Breitenfeld 1631, trængte frem i V- og S-Tyskl., standstø 1632 af Wallenstein ud for Nürnberg, faldt s. å. i sejrrig kamp ved Lützen. G-s motiver til indgreb i ty. krig er omstridte; både rel. motiver og ønsket om sv. stormagtsstillingen ved Østersøen har vejet til. - Gustav 3. (1746–92), reg. 1771–92. Søn af Adolf Frederik; styrede 1772 frihedstidens forfatn. ved statskup, skabte stærkere kongemagt i samarb. m. rigsdagen. Reformen i opløst enevælde-retning (større religions- og trykkefrihed, forvaltningsreformer); svagere i 1780'erne. Livligt interesseret i kunst og litt., særlig teater. Gennemdrov 1788 krig m. Rusl., men mødte både indlydighedsnægtelse i officerskredse (Anjala-forb.); vendte stemningen, da Danm. erklærede krig, gennemtvang 1789 »forenings- og sikkerhedsakten«, der gjorde G 3. praktisk talt enevældig, trods bitter opposition i adelskredse. Hævede sv. flådemagt mod Rusl. og sluttede fred (status quo) 1790; arbejdede for eur. fællesopræden mod Fr. Reformation, myrdedes marts 1792 på et maskebal ved adelig sammensværgelse. - Gustav 4. Adolf (1778–1837), reg. 1792–1809. Søn af G 3., tiltrådte reg. 1796, arbejdede for landbrugsreformer. Fanatisk modstander af Napoleon I., fast allieret m. Sv.s vigtigste kunde Engl.; tabte Finl. ved russ. angreb 1808, men fastholdt enevælde og krigspolitik, styret ved militærkup marts 1809, forvist fra Sv. Død i St. Gallen. G-s stivind og fiske edere grænsede til sindssyge. - Gustav 5. (f. 16. 6. 1858), reg. siden 1907. Søn af Oscar 2., g. m. Victoria af Baden (1862–1930). Har hævdet personlig indflydelse i sv. politik (Staaftss fald 1914 med dannelsen af min. Hammar-skjöld; undgik konflikt m. Tyskl. under 2. Verdenskrig). Bidrog til møderne ml. nord. statsoverhoveder under 1. Verdenskrig og 1939. (Portrætter under).

Søren Gyltendal.

Ulrik Chr. Gyldenløve.

Ulrik Fr. Gyldenløve.

Th. Gyllenbourg.

Gustav Adolf (f. 11.11. 1882), sv. kronprins, søn af Gustav 5. 1905 g. m. Margareta af Connaught (1882-1920); 1923 m. Louise Mountbatten (f. 1889). I første ægteskab fader til dronning Ingrid af Danmark. (Portræt sp. 1737).

Gustav Adolf (1906-47), sv. arveprins, søn af kronprins Gustav Adolf. 1932 g. m. Sibylla af Sachsen-Koburg-Gotha, fader til prinsesse Margaretha (f. 1934), Birgitta (f. 1937), Désirée (f. 1938), Christina (f. 1943) og arveprins Carl Gustaf (1946). Omkom 26. 1. 1947 v. flyveulykke i Kastrup.

Gustav Adolf-Foreningen, stiftet 1832 af ty. protestanter for at støtte protestanter i kat. områder (modts. d. kat. Bonificius-Forening).

Gustav Adolfs Akademi, sv. vidensk. selskab f. folkelifvning, stiftet 1932 på 300-årsdagen f. Gustav Adolfs død. **gustavi'ære**, tilhængere af Gustav 3. (i Sv.).

gustavi'ansk stil, den i Sv. under Gustav 3. herskende kunsthøj, nærmest svarende til Louis-seize-stil.

Gustavi'anum, det gl. univ. i Uppsala, opført omkr. 1623, nu zool. museum m. m.

Gustav Siegfried Eins, ty. illegal sender, opkaldt efter to off. værnemagts-sendere Siegfried og Gustav. Udsendt under 2. Verdenskrig programmer beregnet for de menige ty. soldater. Dens propaganda var til gunst for den ty. hær, men mod den ty. regering, Ital. og de Allierede.

Gustavskirken, den sv. kirke i Kbh., opført 1908-11 af domkirkearkitekt Theodor Wählin (f. 1864), Lund.

gut (eng: tarm), strenge, fremstillet af silkemasse fra silkeormen, anv. til forfang for fiskeliner (fishgut).

Gutehoffnungshütte i Oberhausen. Ruhrområdets ældste hytteværk, grl. 1810, omfatter fl. kul- og jerngruber samt højovne, valseværker, stålværker, smedier o. s. v. G beskæftigede før 2. Verdenskrig 35 000 mand.

Gutenberg, Johann (ca. 1397-1467), f. i Mainz; opfandt stobeinstrument til fremstilling af løse typer, og skabte dermed grundlaget for bogtryk. G's egl. navn var Johann Gensfleisch, men han tog navn efter moderens adelige familie. Efter nogle vandrear grl. G i 1440 i Mainz et trykkeri, som fra 1450 finansieredes af Joh. Fust. 1455 udkom G's hovedværk, den 42-liniede bibel, i dag vistnok den højst betalte inkunabel. Efter en proces med Fust måtte G forlade sit trykkeri og blev 1465 optaget i ærkebispens af Mainz' Hofstat. Om hans sidste års virksomhed vides kun lidt.

Gutenberg'hu's, forretningsejendom i Kbh., rummer Egmont H. Petersens gl. Hof-Bogtrykkeri.

Guts Muths ['guts:mu:ts], Johann Christoph Friedrich (1759-1839), ty. gymnastikpædagog. Hans *Gymnastik für die Jugend* (1793) har haft langvarig indflydelse på ty., da. og fr. gymnastik.

'gutta cavat lapidem (lat: dråben udhuler stenen), lat. ordsprog.

gutta'perka (malajisk getah gummy + percha gummitræ), den indtrøede mælkesaft fra visse på de ostindiske øer voksende træer. G er beslægtet med kautsjuk, men adskiller sig fra denne ved større modstandsdygtighed mod vand og ved større plasticitet. G vulkaniseres i reglen ikke. Anv. især i galvanoplastikken og som isolationsmateriale.

guttation (lat. gutta dråbe), bot., udskillelse af vanddråber fra blade i varme, fugtige nætter. g skyldes vædsketrykket i roden.

Guttorm Sigurdsson (1200-04), sønnesøn af Sverre, opstillet som no. konge af birkebeinerne 1204.

guttu'ra'ler (lat.), strubelyd: velarer el. laryngaler.

guttu'ra'ltone, tone, der skæmmes af fejlagtig strube- el. tungeartikulation. **'guttæ** (lat.), arkit., dråbelignende prydelser på den doriske søjleordens bjælkeværk (se dorisk stil).

guver'nante (fr.), privatlærerinde (især indfødt fransklererinde), opdragerinde f. hjemmeunderviste børn.

gouvernement [-'mɑ̃] (fr. *gouvernement*), guvernørembede; guvernørkontor; guvernørstyret provins.

guver'nør (fr.), styret af guvernement, provins, koloni el. (USA) enkeltstat. Anv. tillige om den øverstbefalende i en stor garnison og i Engl. og Frankr. om overdirektøren henh. for Bank of England og Banque de France. I ældre tid om den, der opdrager en prins.

Guylau [gyl'jo], Jean Marie (1854-88), fr. filosof. Hævdede i *Esquisse d'une morale sans obligation ni sanction* (1885), at grundlaget for moralsk forpligtelse er livets egen overstrømmende kraft, som fører til altruisme.

Guyenne [gyl'jæn], lat. *Aquitania*, sydfr. landskab omkr. Bordeaux. Fra 12. årh. under eng. konger, definitivt under den fr. krone 1453.

Guyner [gin'mær], Georges (1894-1917), Frankrigs berømteste jagerflyver fra 1. Verdenskrig. Nedsok 53 fjendtl. fly i løbet af ca. 1 1/2 år. Selv nedskudt.

Guyon [gyl'jo], Jeanne-Marie de la Motte (1648-1717), fr. kvindelig mystiker. Regnes nærmest til kvietismen. Hendes værker fylder ca. 30 bind.

Guys [øys] (fr. [gyl:is]), Constantin (1805-92), holl. tegner. Hans flot henkastede tuschtegn. skildrer det letlevende Paris under det 2. kejserdømme.

guz [gæz], længdemål i Indien og Iran; i Bengalen = 1 yard

Gwalior (eng. [gwɑ:li:ə]), ind. *Gopātri*, indisk fyrstestat, tilsluttet Hindustan på højstetleten S f. Delhi; 68 291 km²; 4 006 000 indb. (1941).

G-vitamin, forladt betegn. for et af B-vitaminerne, nicotinsyren el. P-P vitamin.

Gwynn [gwin], Nell (1650-87), eng. skuespillerinde. Tidligt Karl 2.s elskerinde og udnævnt til lady of the bedchamber hos dronningen.

Gyangtse [dsɑ̃tsə], handelsby i S-Tibet; lamakloster.

Gyde Petersen, Hans (1862-1943), da. billedhugger og maler; *Gud Kaldte* (1896) og *buste af Krøver* (1907, begge kunstmus.); som maler bl. a. motiver fra Dyrehaven.

gydning, hos fiskene afgivelse af kønsprodukter.

'Gyges (7. årh. f. Kr.), konge i Lydien. **'gyl'den** (overs. af lat. *aureus* gylden), 1) opr. navnet på den i Firenze fra 1252 prægede guldmønt (florin) og ty. og ung. efterligninger deraf. Særlig alm. var rhinske gylden, prægede efter en møntkonvention ml. de rhinske kurfyrster. I Danmark. prægedes gylden under de første oldenborgske konger. - 2) Ty. sølv-g, præget fra ca. 1500; fik snart navnet *Thaler* (da. daler). - 3) Holl. møntenhed siden 1679 (holl. gulden).

Gyldenblonde, Den, pseud. f. Povl Sabroe.

Gyldenbørste, guden Frejs gait.

Gyldendal Norsk Forlag, grl. 1925, da Gyldendalske Bogh. i Kbh. ophævede sin no. afd. Aktiekapital: 1,2 mill. kr.

Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag, grl. 1770 i Kbh. af Søren Gyldendal (1742-1802) (Portr.), fra 1787 i sit nuværende officin i Klareboderne. 1809 solgte S. Gyldendals enke forlaget til svigersønnen Jac. Deichmann. 1850 overtog Fr. Hegel ledelsen og under ham kom forlaget til at indtage en førende stilling. 1887 efterfulgtes han af sønnen Jacob Hegel. Ved sammenslutn. med Det Nord. Forlag blev G 1903 aktieselskab, i en årrække ledet af 3 direktører (bl. a. Ernst Bojesen og Peter Nansen). I 1925 bortsolgtes forlagets no. afd. til et no. selskab. G, der omfatter næsten alle forlagsgrene, har eget bogtrykkeri, bogbinderi og reproduktionsanstalt. Admin. dir.: mag. art. Ingeborg Andersen.

Gyldenholm, hovedgård SØ f. Slagelse. Bygn. fra 1864 (arkitekt Herholdt), indvendigt dekoreret af Hilker.

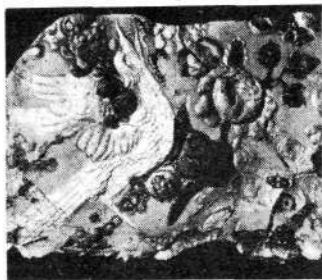
gyldenlak (*Cheiranthus*), slægt af korsblomstfam. Urter el. halvbuske med gule el. rosenrøde blomster. 10 arter, især Middelhavslandene; alm. g. (C. cheiri) dyrkes i fl. varieteter i Danmark.

Gyldenlund, ca. 1671-1733 navn for nuv. Charlottenlund.

gyldenlæder, forselvede og med guldfarvet ferisnys overtrukne skind, pyntet med punsede monstre, senere også med relieftrykte el. oliemalede billeder. G. til vægtapper kendes i Spanien i 14. årh., i Danmark i 17. og 18. årh.

Alm. gyldenlak.

Gyldenlæder.

Gyldenløve, Ulrik Christian (1630-58), søn af Chr. 4. og Vibeke Kruse. Kæmpede tappert under Karl-Gustav-krigene. Tilhørte ledelsen i Kbh. under belejringen 1658, døde dec. s. å. (Portræt).

Gyldenløve, Ulrik Frederik (1638-1704), søn af Fred. 3. og Margrethe Pape. 1664-99 stattholder i No., som G styrede dygtigt, og hvorfra han ledede effektivt felttog mod Sv. under Skånske Krig (Gyldenløvefejden). Ægtede 1659 hemmeligt Sofie Urne; ægteskab m. Marie Grubbe 1660-70 opløst efter gensidig utroskab; 1677 g. m. Antoinette August af Aldenburg. Støttede en tid Griffenfeld, men sympatiserede med hans fald 1676. Byggede Charlottenborg i København, (Portræt).

Gyldenløves Flak, grund N f. Møn, 5 m vand.

Gyldenløveshøj, Sjællands højeste punkt (126 m), 12 km NNØ f. Ringsted.

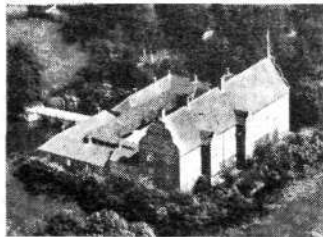
Gyldenmund, Olfuf (d. 1553), da. reformator, prof. i teol., biskop i Hjørring 1548.

gyldenris (*Sjorl'daago*), slægt af kurvblomstfam. Urter med små, gulblomstret kurve i en sammensat stand. 80 arter, især i N-Amer. En art vildtvoksende i Danmark. Fl. arter dyrkes i haver. *Gyldenris*.

Gyldenris.

Gyldensten, hovedgård Ø f. Bogense; hed opr. Enggård, fra 1720 G som hovedsæde i grevskabet G (afløst 1922); i

slægten Bernstorffs eje fra 1827. Bygn. opført 1640, ombygget kort efter 1700, fredet i kl. A.

Gyldenstjerne, da. adelslægt, kendt fra 13. årh., mægtige godsejere og rigsrådsfolk til 15.-16. årh. Uddøde i Danm. 1729; i Sv. under navn Gyldenstierna.

gyldental, det tal, som angiver et års nr. i den 19-årige cyklus, efter hvis forløb Månens faser falder på omtr. samme daum.

gyldighed, *filos.*, 1) en sætning, som er bevist at være sand inden for et område, siges at have g inden for dette; 2) et begreb, som passer på en gruppe genstande, siges at have g for disse.

Gyldne Bog, *Den* (ital. *Libro d'oro*), fortegnelse over adelslægtene i Det Store Råd i Venedig (ingen tilgang efter 1297), brændt 1797, da franskmændene erobrede byen.

Gyldne Bulle, *Den*, navn på de særligt vigtige dokumenter, der besegledes med guldsægl, f. eks. Andreas 2. af Ungarns privilegier til adelen 1222 og Karl 4. af Tysklands anerkendelse af kurfyrsternes stilling 1356.

Gyldne Horde, *Den*, en af Djengiz-Khans mongolstammer, der 1241 slog hertug Henrik af Schlesien ved Legnica; grl. kanatet Kaptjak (el. Kiptjak) og dominerede til 1380 i Rusl. Bukkede ca. 1486 under for tartarerne.

Gyldne Horn, *Det*, tyrk. *Haliç*, 7 km l. bugt fra Bosphorus. Istanbul's havn.

Gyldne Port, *Den*, da. navn på Golden Gate.

gyldne rose, *den*, pavelig orden; gives kun til katolske fyrstelige personer.

gyldne skind, *det*, skindet af en sagnagtig vædder, der i Kolchis bevogtedes af en drage. Erhvervet af Jason.

gyldne snit, *det*, el. *højdeling af et liniestrykke* er en deling af det i to stykker, således at det mindste forhold sig til det største, som dette til hele liniestrykket. g er et æstetisk tiltalende delingsforh. og derfor ofte anv. ved bygningskonstruktioner.

gyldne vlies, *den* [-ri's] (holl. *vlies* skind; det gyldne skind som Jason hentede i Kolchis), opr. burgundisk orden, stiftet 1429. - Efter at Habsburgerne, som havde arvet g, var uddøde i Spanien, deltes den 1713 i en sp. og en østr. gren, der bestod til henl. 1931 og 1918. Ordenstegnet, et gyldent vædderskind, blev båret i kæde over brystet el. rødt bånd om halsen. g havde 1 klasse.

gyldne årer, populært udtryk for hærmoirøder.

Gylfaginning ((kong) Gylfes blændværk), en dialogformet fremstilling af nord. mytol., l. del af Snorres Edda.

Gylfe (sv. [gylva]), sv. sagnkonge, især kendt som titelfig. i »Gylfaginning« og fra Gefionsagnet.

Gyllembourg ['gyl'ambu'r], *Thomasine*, f. Buntzen (1773-1856), da. forf. Næppe 17 år gl. gift med P. A. Heiberg, ved hvis forvisning 1800 hun vovede sit rygte på et forhold til en sv. baron, hvem hun ægtede 1801. Efter hans død 1815 boede hun næsten hele resten af sit liv sammen med sin søn, J. L. Heiberg, og fremtrådte

i hans tidsskr. »Den flyvende Post« 1827 med sit første værk, indledn. til en lang rk. anonyme »Hverdagshist.« (snarere romaner end noveller), hvis menneskekundskab og fordomsfrihed har en smag af 18. årh., og hvis emner peger frem mod senere realisme. (Portræt sp. 1739).

Gyllenberg ['jylanbærj], *Carl* (1679-1746), sv. politiker, greve, Modstander af Arvid Horn, stiftede i 1730'erne Hattepartiet; kancellipræsident fra 1739, havde hovedansvar for nederlaget mod Rusland 1741-43.

Gyllenberg ['jylanbærj], *Gustaf Fredrik* (1731-1808), sv. greve og digter, tilhørte kredsen omkr. fru Nordenflycht. G's hovedværker er de kulturpessimistiske læredigte *Verldsföragtaren* (1754), *Menniskjans elände* (1762) og det naturbeskrivende rokokodigt *Vinterqvæde* (1759).

Gyllenstierna ['jylanstjerna], *Johan* (1635-80), sv. politiker. Bekæmpede formynderstyret efter 1660; nøje knyttet til Karl 11., bidrog afgørende til sejrene i Skåne 1676-79. Talte for forståelse m. Danm. efter Skånske Krig, forberedte styrkelse af kongemagten, men døde for stænderforsam. 1680.

Gyllenstierna ['jylanstjerna], *Kristina* (1494-1559), sv. adelsdame, g. m. Sten Sture d. y. Forsvarede Sthlm. mod Christian 2. til kapitulation sept. 1520; fængsledes ved blodbadet i Sthlm. trods anstiftelse. Kom fri 1524.

Gylling'næs, hovedgård Ø f. Horsens, i beg. af 15. årh. skænket til Maribo Kloster; 1661-1801 under Åkær; derefter indtil 1842 i den eng. slægt Smiths eje.

gyll, 1) hos ugler o. a. fugle de boller af ulfordøjelige dele af føden (hår, knogler o. l.), som opgylpes og på denne måde fjernes; 2) fast tojfold, som skjuler en række knapper, især anv. på herrebeklæder og enradede frakker.

gyll (beslægtet m. *gult*), so, der er drægtig første gang el. ligger med første kuld grise.

gymkhana [dsim'ka:na] (eng. *gymnastics* + ind. *gēd-khānā* boldbane), opvisning af blandet idræt. Opr. brugt ved de eng. mil. stationer i Indien.

gymnasi'ast (nylat.), gymnasielæv.

gymna'sieskoler, i Danm. i alm.: 4-år. mellemskole, 1-år. realklasse og 3-år. gymnasium (indtil 3 linier: nysprogslig, mat.-naturvidensk. og klassisk-sprogslig). Den afsluttende studentereks. giver adgang til univ. 1949 fandtes 34 stats-, 22 komm. og 11 priv. g.

gym'na'sium (lat. af gr. *gymnós* nøgen), 1) i oldtiden idrætspladsen. I de omgivende anlæg og buegange førte ungdommen samtaler med filosoffer og digtere; 2) fra 16. årh. højere skole, der forbereder til univ., jfr. gymnasieskoler.

gymna'stik (gr. *gymnastikós* hvad der hører til legemsøvelser, af *gymnós* nøgen, grækerne udførte legemsøvelserne nøgne), opr. de legemsøvelser, der dyrkedes i oldtidens Grækenl., væsentligst løb, kast, spring, brydning, øvelser, der nu alm. samles under beteg. atletik; i denne form genoptoges g under renessancen, men udvikl. fra slutn. af 18. årh. har medført, at g nu hovedsagelig omfatter sådanne øvelser, der specielt tager sigte på en harmonisk udvikling af legemet. Det første egl. g-system dannedes af tyskeren Guts Muths (1753-1839); det indførtes i Danm. 1798 af Franz Nachtegall. Dette system efterfulgtes af svenskeren P. H. Lings lægt mere betydningsfulde g, som har præget de nord. landes g, herunder navnlig skoleg, helt op til vore dage. Gnm. danskeren J. P. Muller fik hjemmeg vid udbredelse. Endv. kan nævnes Niels Bukh, hvis på de Ling'ske principper hvilende g har øvet bet. indflydelse på mandsg i Danm. For kvinders deltagelse i g har krigsassessor Paul Petersen (1845-1906) udført et bet. arbejde, men den første egl. kvindeg skabtes af Elli Björkstén, videreført i Danm. af Elise Thomsen. Agnete Bertram har i samarbejde med prof. J. P. Lindhard skabt et g-system for kvinder. Fl. andre former f. kvindeg er op-

stået, bl. a. Medau-g, hvor musikledsagelse spiller en stor rolle. I den seneste tid spores en stigende tendens til som et vigtigt led i g at give undervisn. i afslappende øvelser, idet man har erkendt det mod. menneskes voksende behov for afspænding af musklerne.

Gymnastikforeninger, *De Danske*, landsorganisation, hvis formål er ungdommens opdragelse gnm. gymnastik og andet pædagogisk arbejde. Stiftet 1929. 1948: 1261 tilsluttede foreninger, 219 372 medl., heraf 98 940 aktive medl. over 14 år og 36 348 under 14 år.

Gymnastikinstitut, *Statens*, tidl. navn på Danm.s Højskole for Legemsøvelser.

'gymno- (gr. *gymnós* nøgen), nøgen-

gymno'spermæ (*gymno-* + *sperma*), bot., d. s. s. nøgenfrøede.

gyn-, d. s. s. *gyno-*, kvinde-

gynandri (*gyn-* + *andri*), optræden af hunblomster i normalt hanlige stande.

gynandromor'fisme (*gyn-* + *andro* + *morf* + *-isme*), kimærisk, d. v. s. sammensat, tvekönnethed hos individ, hvis ene side er hunlig og anden hanlig. Ikke at forveksle med hermefroditisme, alm. tvekönnethed.

gynatre'si' (*gyn-* + *-atresi*), medført til lukning af de kvindelige kønsorganer.

gyner'gen (*gyn-* + gr. *ergon* arbejde), vinsurt salt af ergotamin (alkaloid fra mellejrørevampsen), uteruskontraherende, anv. i nyere tid mod migræne.

Gynerium, slægt af græskarfam., med en stor, tætblomstret top med enkönnede blomster; Amer. — g anv. som prydpilante i vore haver, må dækkes om vinteren.

gyno- (gr. *gyné* kvinde), kvinde-

Gyn't, *Olaf* (f. 1909), da. forfatter. Mange digtsaml., hvoraf de bedste er *Titanik* (1926), *Aske og Gløder* (1929), *Verdens Hjærte* (1933) og *Ildviolen* (1939).

Günther ['g-], *Christian* (f. 1886), sv. diplomat. 1931-34 gesandt i Argentina-Chile, 1934-37 kabinetssekretær i udenrigsmin., 1937-39 gesandt i Oslo. Dæc. 1939-juli 1945 sv. udenrigsmin., så det som hovedopgave at bevare sv. neutralitet, skarpt angrebet af allieretvenlige kredse for eftergivenhed over for ty. krav. 1946 gesandt i Rom.

gynæko- (gr. *gyné*, genitiv *gynaikós* kvinde), kvinde-

gynæko'lo'g (*gynæko-* + *-log*), lægespecialist i kvindesygdomme; gynæko'lo'gi', læren om kvindesygdomme.

'Gypro (firmanavn, måske af lat. *gypsum* gips + eng. *rock* klippe), byggeplader af gipsmørtel med pap på begge sider.

Gyp'sophia [i-ofi'] (gr. *gyp'sos* gips, kridt + *filos* elskende), d. s. s. gipsurt. (eng. *gyros* kreds), omdrejende, omdrejnings-.

'gyroaffyring, *sov.*, affyring af et skibs kanoner v. hj. af en autom. affyringsanordning, der bl. a. indeholder et gyroskop. Granaterne forlader kanonmundingerne under slingerage netop i det rette øjeblik.

g anv., når et skibs slingsringsbevægelser er så store, at det ikke mere er muligt med de bedste retningsmidler at holde sigte på målet i længere tid.

'gyroinstrumenter, flyveinstrum., hvis virkemåde er baseret på gyroskop-principper. Til g hører bl. a. de vigtige flyveinstrumenter kursgyro og kunstig horisont, som er pilotens hovedhjælpemiddel under blindflyvning.

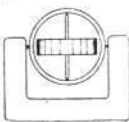
gyro'kopter (*gyro-* + *-kopter*, fork. af helikopter), d. s. s. autogyro.

gyro'meter, apparat til måling af en aksels omløbstal.

gyro'plan (*gyro-* + *aeroplan*), d. s. s. autogyro.

gyrosigte, *sov.*, autom. regnende sigte, der v. hj. af et friktionsfrit opnægt gyroskop beregner for skydning mod luftfly o. l. hurtiggående mål ndov. forspingsvinkler. Kravene til bl. a. g-s opnævningsfjædre er meget store, idet disse ikke må være sværere end ca. 1/10 000 tomme, ligesom der kræves termostatanlæg, der ml. ÷ 20° og + 180° forhøjenhet skal være i stand til at holde den dæmpende vædske ved konst. temp. med en nøjagtighed af 1°.

gyro'sko'p (*gyro-* + *-skop*) el. *snurre* er et omdrejningslegeme, der roterer hurtigt omkr. sin akse, og derved viser flg. egenskaber: er g understøttet i eet punkt af akse (snurretop), vil den frie akse-ende udføre en langsom drejning (procession) under indflydelse af tyngdekraften. En snurre med frit drejelig akse vil søge at bevare aksens retning uforandret (aksestivhed). Dette anv. til automatisk styring af torpedoer og til dæmpning af skibes bevægelser (g-stabilisering). En snurre med vandret akse, der kan drejes i et vandret plan, vil søge at stille sig med akse parallel med jordens omdrejningsakse, altså i retningen N-S, hvilket anv. i gyrokompasset, der finder større og større udbredelse dels i søfarten og dels i luftfarten, hvor man tillige udnytter g bl. a. i blindflyvningsinstrumenter.

Gyroskop til stabilisering af skib.

gyroskop-kollimator, *søv.*, instrument til måling af himmellegemers højde, når kimen ikke er synlig.

gyrostabilisator, *søv.*, apparat til dæmpning af skibes bevægelser i søen ved hj. af gyroskop.

gyrostyring, *søv.*, anv. i torpedoer, under tiden også i større skibe, idet man benytter sig af gyroskopets evne til at holde sin omdrejningsakse fast i rummet. Den mindste afvigelse fra kursen vil gnm. gyroskopet påvirke styremekanismen, således at afvigelsen straks rettes.

gyrus (flertal *gyri*) (lat.), hjernevinding.

gyser (*thriller*), nervestyende roman, novelle el. skuespil (film), en i 20. årh. meget populær litteraturgenre, med forudsætning bl. a. i det 18. årh.s rædselroman.

Güstrow ['gystro:ɔ], ty. handelsby i Mecklenburg; 28 000 indb. (1939).

gytje (no., egl: det udgydte), dynd dannet i søer, bestående af vanddry-ekskremitter o. a. overvejende organisk materiale; gytjebad, slambad.

Gyula ['dju:l], by i SØ-Ungarn; 25 000 indb. (1941). Handel med landbrugsprodukter.

gy'vel (*Sarothamnus*), slægt af ærtblomstfam., buske med stive, risformede, skarpt kantede grene og gule blomster. I Danmark er alm. g (*S. scoparius*) vildtvoksende på sandet jord, desuden plantet.

gyvelkvæler (*Orobancha*), slægt af maskeblomstfam. Brunlige el. gullige rodsnyltere. I Danmark 3 meget sjældne arter. Visse g-arter kan skade kulturplanter.

Gyöngyös ['djo:ndjo:f], by i Alm. gyvel. N-Ungarn, S f. Mátra; 24 000 indb. (1941). Handel med landbrugsprodukter.

Győr [djo:r], ty. Raab, by i NV-Ungarn; 57 000 indb. (1941). Stor handel med landbrugsprodukter, industri.

Gæde ['gæ:de], *Wolfgang* (f. 1878), ty. fysiker. Har konstrueret en række vakuumpumper (kapselpumpen, diffusionspumpen) af stor bet. for moderne højvakuumteknik.

Gähler, *Peter Elias von* (1718-83), da. officer. Arbejdede for militærreform, 1770 ledende i krigsskollegiet, en tid knyttet til og dygtig hjælper for Struensee, blev trods brødninger m. Struensee afskediget efter dennes fald 1772, forvist til Jylland. G-s hustru hørte til hoffets mest fremtrædende damer.

gækkebrev, gædebrev med vers og vintergækker, der sendes til venner, som skal gætte, hvem afsenderen er. g er en aflægger af bindebrevene.

gæl'(d)ker, da. embedsmand i middelalderen, som ledede forvaltningen i Skåne, især på markedet.

gælds-brev el. *gældsbevis*, skriftlig erklæring, hvorved en person anerkender en ensidig ubetinget forpligtelse til at betale en sum penge. Omhandles i gælds-brevsloven af 13 4. 1938.

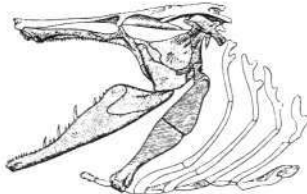
gælds-fængsel, arrest på person for gæld;

anv. i gæld. da. ret kun i visse tilf. og kun over for personer, der vil forlade landet for bestandig el. på ubestemt tid uden at have afgjort deres gældsforpligtelser. Må ikke overstige 24 uger, ved underholdsbidrag 9 måneder.

gæl'ler, kelterne på Irland, Man og i Højskoti.

gæl'risk, det keltiske sprog i Irland og Skotland.

gællebuer, strukturer, der dannes under fosterets udvikling. Hos det menneskelige foster 4 g, hvoraf den første bliver til kæberne, den anden til tungebent, mens den tredje og fjerde er små og til-

bagedannes. Hos fisk findes 4 g i gællehuler, der bærer gællerne. (Ill. viser hjernekasse og gællebuer hos gedde).

gælleorm, forsk. snyltende copepoder, f. eks. torskens g (*Lernaea branchialis*), hvis hunner bliver ormformede og lemme-løse. Snylter på fiskegæller.

gællepadder, d. s. s. fiskepadder.

gæller, åndedrætsorganer, indrettet til at optage ilt fra vand. Har som regel form af tyndhuede, bladede el. grenede udvækster, der sidder enten frit på dyrets overflade el. i særlige hulrum som gællehulen hos fisk el. kappehulen hos muslinger. g findes hos mange hvirvelløse dyr, samt hos fisk og padder.

gællesnegle, fællesbetegn. for for- og baggællesnegle.

Gällivare ['jæl:va:rø], Sv.s næststørste jernmalmfelt, Ø f. Stora Lulevatnet; omfatter Malmerberget, en 7 km l. bjergryg med 400 mill. t malm, og den mindre forekomst Koskullskolle. Malmen er magnetjern med større el. mindre apatitindhold. Malmen eksporteres over Narvik og Luleå, til Tyskland og Engl. Udnyttet siden 18. årh.

gær, betegn. for en tekn. fremst. massekultur af gsvampe; anv. som hævedemiddel ved brødbagning (presseg) og ved fremst. af alkoholiske drikke, g fremst. hoveds. efter flg. metoder: a) luftmetoden, der beror på, at en fortynding af urten i forb. med kraftig lufttilførsel fremmer g-væksten, mens alkoholudbyttet nedsættes. Grundlaget for metoden skabtes af Pasteur, mens den praktiske udførelse skyldes da. Eusebium Bruun (1881). Råmaterierne var opr. korn, senere desuden mellese. g centrifugeres fra urten og presses i filterpresse. Af 100 kg råmateriale kan således fås 32 kg g og 15 l alkohol; b) den da. metode (Z-metoden, tilløbsmetoden) er opfundet af Søren Sæk. Det er en luftmetode, der er forbedret ved, at man under gæringen kontinuerligt tilsætter en koncentreret sækstamurt til den tynde starturt. Af 100 kg råmateriale fås op til 100 kg g og praktisk talt ingen alkohol.

gærde, kasterens mål i cricket, består af 3 gærdepinde og 2 overliggere, er 20,3 cm br. og 68,6 cm h.

gærder ['gærdø] (holl.), *søv.*, 1) tove til støtte af gaffel i siderne; 2) støttetove med talje i agterhånden for lossebomme.

gærdesanger (*Sylvia curruca*), lille grålig sanger m. hvid strube. Alm. i krat, levende hegn o. l. Trækflugt.

gærdesmutte (*Troglodytes troglodytes*), ganske lille, brunlig spurvefugl m. korte vinger og kort hale. Insektæder; den kugleformede rede anbringes i risbunker, krat, hække o. l. Standfugl el. strejffugl. Alm. i Danmark.

gærde-snerle (*Convolvulus sepium*), art af snerlefam. med store hvide el. bleg-røde, tragtformede blomster. Temmelig alm. i Danmark, især i kratskove.

gærdepiller, den cricketspiller, som forsvarer gærdet og søger at score points.

gæring (af *gær*), opr. anv. om den alkoholiske g, nu i alm. om kem. processer, udført af mikroorganismer ad enzymatisk vej. g-processerne er i alm. af meget kompliceret natur og består hver for sig af en lang række enzymatiske processer, der hver foregår under indvirkning af sit specielle enzym. Alkohol anv. til fremst. af sprit, vin, øl og andre alkoholiske drikke. Ved g med forsk. mikroorganismer i forsk. medier kan en mængde forsk. stoffer vindes, f. eks. eddikesyre, mælkesyre, smørsyre, citronsyre, acetone, butylalkohol samt penicillin og andre antibiotika. Også forrådnelsesprocesserne er g-processer.

gærsvampe (*Saccharomycetaceae*), fam. af meget enkelt byggede sæksporesvampe, hvis celler falder fra hinanden, således at et egl. mycelium ikke dannes. Forplanter sig normalt ved knopspydning. Den seksuelle forplantning sker ved forening af to celler, der enten er fritlevende celler el. to sporer i en sporesækkelle. Ved næringsmangel dannes g sæksporespores, som tåler lang tids udtørring. De fl. g fremkalder alkoholgæring, sukkerholdige vædsker, hvad man benytter sig af i øl-, vin-, sprit- og pressegærfabrikationen. I naturen lever g på saftige frugter. Den vigtigste slægt er *Saccharomyces* med mange arter og inden for disse ofte mange racer, hvoraf nogle kan fremstilles ved krydsning, sæk-gærforædling.

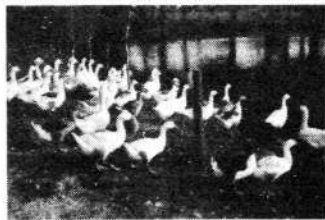

gærtæbter, folkemiddel mod hudlidelser, filipenser o. l. Betydning dog ringe.

Gärtner, *Friedrich von* (1792-1847), ty. arkitekt, virksom i München, hvor han bl. a. opf. *Ludwigskirche* (1829-43) og *bibl.* (1832-43) i en ham egen blandingstil af romanske, florentinske og lombardiske motiver, samt *Feldherrnhalle*.

Gärtners bacil (efter den ty. bakteriolog A. Gärtner (1848-1935)), bakterie af paratyfusgruppen. Fremkalder tarmbetændelse.

gæs, gruppe inden for andefugle, m. bred næb, kort, højt næb, lang hals og lange ben. Som regel ingen ydre forskel

Flok af unge tamgæs.

på han og hun. Ikke så udprægede vandfugle som ænder, lever af græs, der af-rives m. næbbets kegelformede hornlameller. Udbredt over hele Jorden, flest på den nordr. halvkugle. I Danmark ruger grågæs; en del nordl. arter ses på træk; tam-g har været holdt i fl. årtusinder, nedstammer fra grå-g; i Danmark navnlig 2 racer: de hvide, langhalsede emdener-g el. de grå, plumpe toulouser-g el. krydsninger af disse, g er lette at holde, kræver plads og adgang til græs som hovedfoder, tåler dårligt kulde. Æglægning sidst på vinteren, kan lægge over 50 æg. Tillæg og fedning af slagtegæs er ofte en særdeles lønende produktion, hvor pladsforholdene er gunstige. I Danmark. 1946: 326 000 g.

gæslingeblomst (*Erophila*), slægt af korsblomstfam., cenårige, små urter med rosetstiliede blade og hvide blomster. I Danmark er vær-g (E. verna) meget alm., især på tørre marker.

gæslinger, de hvide, lådne rakler af pil. **gæste'ri'**, i middelalderen hyppigt forekommende ydelse, til kongen, kirken el. andre; bestod i underhold in natura af den berettigede og dennes ledsagere, så længe de opholdt sig hos skyldneren.

gæstevenskab, findes i de klassiske oldtidskulturer og bl. naturfolkene som et ml. enkeltpersoner, stammer el. byer indgået pagtsforhold, hvorefter parterne er forpligtet til at herberge og beskytte hinanden under rejser til de påg. steder. Kendes også fra eur. middelalder. Klostrene havde pligt til at vise **g** mod fremmede.

gæstgiveri, den virksomhed mod betaling af huse gæster. Adkomst hertil (hyppigt forbundet med beværterbevilling) meddeles i byerne i form af næringsbrev, på landet af amtsråd-ved bevilling.

Gästrikland ['jæstri:k-], sv. landskab, det sydligste i Norrland; 4600 km²; 121 000 indb. (1946). Mindre skærgård; største indskæring: Gävlebukten. Det indre lavland har enkelte lave bjerge. Ved S-grænsen Dalälven.

Gästrin [jæ'stri:n], Jan (f. 1896), f. skolemand og psykolog. Har bl. a. skrevet *Indlæringsprocessens psykologi* (1944).

Gävle ['jæ:vlə], sv. købstad, SÖ-Gästrikland, hovedstad i Gävleborgs län, ved Gävlebukten; 45 000 indb. (1949). Slot (16.-18. årh.). Museum. Mange skoler. Industri: trævarer, cellulose, fajance, øl, tekstil, jernvarer og maskiner. Bet. søhø. - Norrlands ældste og største by.

Gävleborgs län [jæ:'vləbå:rs-, -'bå:rs-], sv. län, omfattende Gästrikland, Hälsingland (undt. NV-hjørnet) og dele af Dalarna; 19 707 km²; 276 000 indb. (1946). 76% er skov, 6% agerland. Skovbrug, landbrug og industri.

Goebbels ['göbəls], Joseph Paul (1897-1945), ty. nationalsocialist. Studerede sprog (dr. 1921) og kunsthist.; skarp antisemit, 1922 tilsluttet nationalsoc. 1926 Gauleiter i Berlin, grl. 1927 »Der Angriff«. Bidrog væsentligt til partiets fremstød ved organisation af propaganda og masse-demonstrationer. 1933 min. for folkeoplysning og propaganda, ledede Tyskls ensretning i åndelig henseende, bidrog til at ophidse til jødeforfølgelser; af stor værdi for partiet som taler, men mødt med mistillid af mange i ledelsen. Søgte under 2. Verdenskrig at tilsløre nederlagene for den ty. offentlighed; efter Görings afsked udset til Hitlers eftertrg. Selvmord Berlin 1. 5. 1945. Dagbog udg. (da. 1948), ægtheden betvivles. (Portræt).

Gödel, Kurt (f. 1906), østr.-amer. matematiker og logiker. Kendt for sin aritmetisering af logisk syntaks og for den G-ske sætning, if. hvilken det (populært sagt) er umuligt at bevise logistikens modsigelsesfrihed v. hj. af logistikken selv.

gødning, ethvert stof, der tilføres jorden for at fremme kulturplanternes vækst.

gødningbiller (*Aphodius*), slægt af torbister, alm. i koksager. Ret små, oftest brunlige former; adsk. arter i Danmark.

gødningfluor (*Scatophaga*), oftest gulhårede fluer, hvis larver lever i koksager, på hvilke fluerne ofte ses i mængde.

gødningkalk, populær betegn. f. jordbrugskalk. Navnet **g** må if. lov af 13. 4. 1938 ikke anv. i forb. med grundforbedringsmidler.

gødningkraft, den i jorden gnm. tidene opsamlende beholdning af plantenæring.

gødningmidler er stoffer, der tilføres jorden for at forbedre el. forøge udbyttet. **g** kan deles i naturlige **g** (staldgødning, aje, grøngødning, tang m. v.) og kunstige **g**, kunstgødning, der dels omfatter kalk, som ændrer jordens surhedsgrad, og dels, især kali-, fosforsyre- og kvælstofg, såsom kalisaltes, superfosfat, thosmamlage, chilesalpeter, kalksalpeter, ammoniumsulfat, og blandingsg (som Nitrophoska og diammoniumfosfat). Af bet. er også tilstedeværelsen el. tilstæen. af små mængder mangan, kobber, kobolt, zink osv., som har indflydelse på plantevæksten. **g** varierer efter jordbundens karakter og afgrødens art. Rationel anv. af **g** kræver bl. a. indsigt i jordens kem. og

fys. forhold, klimaets indvirkning, afgrødens følsomhed m. m. (gødningslæren).

gødskning, den samlede tilførsel af gødning til en bestemt afgrøde.

Gödöllö ['gödö:lö:], lille ung. by, NØ f. Budapest. Slot (opført 1744-47).

gøg (*Cuculus ca'norus*), art af de ægte gøge; mellemstor, langhalet fugl. Alm. i Danmark i krat, småskove, hegn o. l. Æggene i

småfugles reder, 1 æg i hver rede, **g**-ungen skubber de øvrige unger ud af reden. **g** er kendt for hans karakteristiske lyd. Trækfugl, rejser allerede i aug. Insektæder.

gøge, 1) orden (*Cuculi*) af fugle, 4. tå vendtå. Hertil bananædere og 2) ægte **g** (*Cuculidae*), fam. af mellemstore fugle, af hvilke mange lægger æg i andre fugles reder. Dels frugt-, dels insektædere; overvejende skovfugle. Udbrædt over hele Jorden, ca. 200 arter.

gøgelilje (*Platanthera*), slægt af gøgeurtfam. 2 arter i Danmark.

gøgespyt, skum, hvormed skumcikaderens larver omgiver sig; tjener formentlig til beskyttelse.

gøgeurt (*Orchis*), slægt af gøgeurtfam. med blomsterne i tætblomstret aks el. klase. Den tredelte løbe med spore. Insektbestøvning. 80 arter; i Danmark 10, af hvilke 3 er alm. i enge og moser.

gøgeurfamilien (*Orchidaceae*) er den største plantefam., indeholder ca. 21 000 arter. Flerårige, enkimbladede planter, der vokser på jord (eks. gøgeurt, lueblomst) og da har jordstængel el. rodknolde el. som hæfteplanter på tropetræer (eks. vanille); nogle er farveløse råplanter (eks. rederod, korralod). Blomsterne tvækknede, oversædige, uregelm., tit prægtigt farvede og forsynet med spore. Ejendommelig bestøvning v. hj. af insekter. F. opsel med talr., særdeles små frø. Kun 1. ornytteplanter (vanille, salep-gøgeurt), men mange er skattede prydanter (se orkideer). De fleste arter i tropener. Vigtige da. slægter: gøgeurt, skovlilje, hullebe, fligløbe, men mange er sjældne, da de ynder kalkbund.

Gøgeurt.

gøglørn (*Tera'thoptus ecau'datus*), meget korthalet, lille afr. ørg. Ejendommeligt tumlende flugt.

Gøg og Gokke, da. betegn. for de amer. komikere Stan Laurel (f. 1890) og Oliver Hardy (f. 1892). Optræden i Danmark 1947.

Go'l, halvø i Limfjorden (25 km², 969 indb. (1945)) på N-siden af G Bredning ml. Rye Å og vejen, tidl. adskilt fra Vendsyssel ved et sund, der ved digeanlæg (1914-18) delvis udtørredes.

Gø'lstrup-fundet, smykkefund af sølvsager (nåle, fibularer, armringer, perler o. a. gjort i 1943 ved G. i Vendsyssel. Sagerne var hensat i et lerkar og er fra slutn. af 2. årh. e. Kr.

Gömbös [-j], Gyula (*Julius*) (1886-1936), ung. politiker, general. Forsvarsmin. 1929, reg. chef 1932-36, samarbejdede m. Ital. og Tyskl.; nazistisk og antisemitisk påvirket.

Gønge, 1) sv. *Göinge*, del af NÖ-Skåne (nu: östra och västra Göinge härad). Den nordl. del var centrum for snaphanernes kamp mod svenskerne; 2) tilnavn for fl. mænd fra 1), således snaphaneføreren Svend Poulsen fra Karl Gustav-krigene.

Gøngehøvdingen, roman (1853) af Carl Brobsal (=Carit Etlar) om snaphaneføreren Svend Poulsen (Gønge) og hans bedrifter i Karl Gustav-krigene 1657-59.

Göppingen, ty. by i Württemberg-

Joseph Goebbels. Hermann Göring.

Baden; 30 000 indb. (1939). Tekstil- og maskinindustri; Fremstilling af kunstige lemmer.

Goerdeler ['gö:r-], Karl Friedrich (1884-1945), ty. embedsmand. Dr. jur. Overborgmester i Leipzig 1930; 1931-32 og 1934-35 rigskommissær for priskontrol. Kons. antinazist, indviklet i attentatforsøget mod Hitler 20. 7. 1944, var udset til rigskansler. Efter flugt arresteret aug. 1944, henrettet febr. 1945.

Göring, da. stationsby (Bramminge-Lunderskov) N f. Ribe; 798 indb. (1945).

gøre en dyd af nødvendigheden. Udtrykket stammer fra kirkefaderen Hieronymus.

Göring, Hermann (1893-1946), ty. nationalsocialist. Deltog i 1. Verdenskrig som flyver, sluttede sig efter 1921 til nationalsoc. Preuss. indenrigsmin. 1933; s. å. preuss. ministerpræsident og rigsmisn. for luftfart. Organiserede underkuelsen af kommunisterne; oprettede 1933 Gestapo og bidrog væsentligt til udrensningen 1934. Skabte den overlegenhed i luften, der gav Tyskl. styrke 1938 og i første del af 2. Verdenskrig. 1937 leder af den ty. 4-års-plan. Stod under 2. Verdenskrig skeptisk over for den fortsatte krig, kritiseredes, fordi Tyskl. efterhånden blev underlegen i luften; opr. udset til Hitlers eftertrg., men mistede indflydelse, afskedigedes som chef for luftvåbnet 26. 4. 1945. Hitlers ordre om henrettelse af G for højforræderi udførtes ikke. Nürnberg-domstolen dødsdømte G, men inden eksekutionen lykkedes det ham at tage gift 16. 10. 1946. Gift i. gang 1921 m. den sv. Karin v. Fock (1888-1931), 2. gang 1935 m. Emmy Sonnemann (s. d.).

Göring-Werke [-vær-], Hermann, populær betegn. f. det nazist. Tyskls største statustat, egl. *Aktiengesellschaft Reichswerke »Hermann Göring«*, grl. 1939 i Berlin med ty. oprustning for øje; tog initiativ til udvidelse af ty. jern- og stålindustri. G opslugte under 2. Verdenskrig talr. beslagtede virksomheder i besatte og erobrede områder og beskæftigede på sit højeste ca. 600 000 arbejdere. Efter kapitulationen navneændring til »Reichswerke«, delvis demonteret; fl. anlæg afstået som skadeserstatning.

Gørlev, da. stationsby (Slagelse-Kalundborg); 1285 indb. (1945). Sukkerfabrik o. a. industri.

Gørlev-stenen, da. runesten, hører til ældste gruppe. Er interessant ved at indeholde runealfabet og anden form for magi.

Görlitz ['görlits], ty. navn på byen Zgorzelec.

Görres, Joseph von (1776-1848), ty. forfatter. Opr. begejstret for fr. revolution vendte G sig mod fr. herredømme i Rhinlandene. Bidrog til frigørelsen 1813-14; bad forgæves Preussen om fri forfatn. og angreb reaktionen voldsomt. Fandt tilflugt i Bayern. Orientalist; kirkehistoriker, kat. orienteret efter ca. 1820.

Gørsium, kostbarhed. I middelalderen i Danmark en tilleggsbod til mandeboden, som (mod. denne) skulle erlægges i ædelt metal.

gørtler (ty. *Gürtel* bælte), håndværker, som fremstiller små, støbte genstande af messing el. bronze (opr. bæltespænder og -beslag).

Gørtz, Ebbe (f. 1886), da. officer. Son af Vilh. G. 1937 generalstabschef; 1941 chef f. Jyske Division, s. å. generallojtnant og chef f. generalkommandoen. 1945-46 tillige direktør i krigsmisn.

Görtz, Georg Otto Heinrich von (1668-1719), gottorpsk-sv. politiker. Ledende i Gottorp 1708-14, sv. venlig, inddrog Gottorp i krig m. Danm. ved at åbne fæstn. Tønning for Stenbocks hær. 1715 knyttet til Karl 12, i Stralsund, 1716-18 hans ledende min., knyttet til gottorpske parti. Søgte ved dristige storpolit. kombinationer at redde Sv. ubeskåret ud af Store Nord. Krig, rejste m. hensynsløse metoder penge og tropper til ny krigsførelse; fængslet af hessiske parti efter Karl 12.s død og henrettet efter formøls proces.

Görtz, Vilhelm (1852-1939), da. general. Under Sikringsstyrkes sammenkaldelse under 1. Verdenskrig fungerende overgeneral, modsatte sig forsvarsmin. Munchs hjemsendelser af mandskab, fjernedes fra sin post aug. 1917 under skarp konflikt; afsked febr. 1918.

Görz [görtz], ty. navn på Gorizia. **gø's, søv.,** flag, der som tegn på, at et orlogsskib til ankers er i orden, sættes i stævnen. I Danm. anv. som g et mindre orlogsslag.

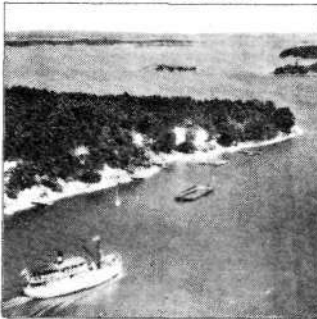
Göschén [göschén], Georg Joachim (1752-1828), ty. boghandler. Grl. 1785 G. J. Göschensche - Verlagsbuchhandlung. Kendt for klassikerudg. og den populærvitensk. *Sammlung Göschén*.

Göschénen [göschénen], schw. landsby ved nordl. indg. til St. Gotthard-tunnelen.

Gösta Berlings saga [jöstá], roman af Selma Lagerlöf, udg. 1891 (da. 1895).

Göta, da. Göte, 3 bygder ved Gotuik (Götevik) på Eysturoy, Færøerne: Nordragöta, Götugövg og Sydragöta; i alt 676 indb. (1945).

Göta [jöstá] **ka'nal,** sv. kanal, fra Sjötorp (v. Väner), benyttende søerne Viken, Botten, Vättern, Boren, Roxen og Äsplängen, til Söderköping ved Slätbaken; 182 km l., hvoraf 87,4 km er gravet; 3 m dyb. 58 sluser. Anlagt 1810-32. Med Göta älv, Trollhätte kanal og Väner danner den en 387 km l. sejlbare vej fra Kattegat til Østersøen.

Göta kanalens udlob i Boren.

Götaland [jöstá], den sydligste af Sv.s 3 hoveddele; 102 829 km², 3 232 000 indb. (1946). Opr. kun Dalsland, Västergötland, Småland (og Öland), der i oldtiden ved Kolmården og Tiveden adskiltes fra Svealand og ved andre tyndbefolkede skovområder fra de senere erobringer Skåne, Halland og Blekinge; endv. udvidet med Gotland.

Göta älv [jöstá], sv. flod, udspringer under navn af Trysillev (Klara) fra søen Femund i No., gennemstrømmer under navn af Klarälven Värmland og udmunder ved Karlstad i Väner, hvis afløb er G. G danner bl. a. Trollhätte-vandfaldene, deler sig ved Kungälv i to arme, der omslutter øen Hisingen, og udmunder i Kattegat. Trysillev-G er 720 km, G alene 91 km.

Göte, da. navn på Göta, Færøerne.

Göteborg [jöstábärj], Sv.s næststørste by, største sohandelsstad og hovedstad f. G-s och Bohus län, ved Göta älv's sydl. mundingsarm nær Kattegat; 344 000 (med forstæder 377 000) indb. (1949). Opr. anlagt efter holl. mønster med kanaler; stadig præget af træhus. G-s midtpunkt er Gustav Adolfs torg med rådhuset (1670) og börsen (1849), det trafikale centrum er Drottningtorget. Bygn:

Stora hamnkanalen og Tyska kyrkan.

Kulturhistoriska museet i Ostindiska kompaniets bygning (1762), Kristine kyrka el. Tyska kyrkan (1672), Domkyrkan (1815), Otterhall (17 etager). SØ f. City ligger Stora teatern. Chalmers tekniska högskola (1937), Röhsska konstslöjdmuseet (1916), Göteborgs högskola (især humanistisk fakultet; 1891), villakvarteret Lorensberg, Liseberg (G-s tivoli), Konserthuset (1935; foran dette Milles' Poseidonbrunn). SV f. City ligger bl. a. skansen Kronan (1697) (skansen Lejonet (1689) ligger NØ f. City). Naturhistoriska museet (1923), Botaniska trädgården. Mod V bydelene Masthugget og Majorna med Sjöfartsmuseet (1933) med akvarium. På øen Hisingen frihavnen, skibsværfter og lufthavn. Industri: skibe (Götaverken, Sv.s største værft), kuglelejer, regnemaskiner, automobile, porcelæn, konserver, ol og tekstil. 1/4 af Sv.s import og 1/3 af Sv.s eksport går over G-s havn. G-s handelsflåde androg 1945 364 000 NRT. Orlogshavn. - Grl. af Gustav 2. Adolf på flere småbyers plads. Store privilegier 1621 og delvis befolket med hollændere, tyskere og skotter; stod i stampe i 17. årh., fremgang især efter 1731, da Ostindiska kompaniet stiftedes; ny oplomstring under fastlandssperringen og i 19. årh.

Göteborgs Handels- og Sjöfarts-Tidning, sv. dagblad (liberal), grl. 1832. Red. af S. A. Hedlund 1852-96 med bl. a. Viktor Rydberg og Karl Warburg som medarb. Under Torgny Segerstedts ledelse (1917-45) holdt G en i høj grad selvstændig, antinazistisk kurs. Oplag 1948: 36 800, Lørdage 42 300.

Göteborgs högskola, sv. univ., grl. 1891. Underviser til skoleembedseksamen, statsvidensk.-filos. og teol.-filos. eksamen. 15 prof. og ca. 595 studenter (1948).

Göteborgs och Bohus län, sv. län, omfatter Bohuslän og den del af Västergötland, der ligger langs Göta älv; 5151 km², 511 000 indb. (1946). 19% er agerland, 32% skov. Landbrug, bet. saltvandsfiskeri, industri og søhandel.

Göteborgs-Posten, sv. dagblad, grl. 1858, opr. kons., fra 1896 liberalt. Største sv. avis uden for Sthlm. Oplag 1948: 210 000.

Göteborgs stift omfatter Göteborgs och Bohus län, Hallands län og en del af Älvsborgs län; 771 000 indb. (1946).

Göteborgs-systemet, navnlig i Sv. anv. system, hvorved handel med og udskænkning af spiritus monopoliseres i en el. fl. kommuner, så der gennemføres større kontrol og bedre lokalforhold m. v. samt indtjenes et overskud, der går til almennyttige formål. I Sv. findes 41 systemelskaber (det første grl. i Göteborg 1866), der i 1946 indtjente 54 mill. kr., hvorover staten disponerede.

göter [jöstör], beboerne af Götaland. **Göthe** [jösté], Erik Gustaf (1779-1838), sv. billedhugger, elev af Sergel; bl. a. Karl 13.s statue (Kungsträdgården, Sthlm.).

Göthe [jösté], Georg (1846-1933), sv. kunsthistoriker; arbejder om Sergel (1898, 1900, 1921).

Goethe [gø'té], Johann Wolfgang von (1749-1832), ty. digter. F. i et velstående hjem i Frankfurt a. M. i Leipzig (1765-68) dyrkede G tidens rokokokunst, men oplevede i Strasbourg (1770-71) under

påvirkning af Herder sit store digteriske gennembrud. I de følg. Frankfurt-år udfoldede G en forbløffende skaberkraft i intens kontakt med livet (Charlotte Buff, Lili Schönemann). Den første periode i Weimar (1775-86),

hvor G trådte i statens tjeneste, betød en berigelse i livskunst, men var fattig til digtning. Med sydlandsk frihedsfølelse oplevede G Ital. 1786-88. Årene derefter var G ret ensom i Weimar, hvor han dog sluttelig blev et centrum for eur. åndsliv. Med sin frodige, vitale, spændingsrige natur fornyede han sig endnu som gl., især ad erotisk vej. G-s Sturm und Drang og titanisme fandt udtryk i dityrambiske hymner, i frihedsdramæer (*Götz von Berlichingen* 1771, 1773) og i den typeprægede sjæleroman *Die Leiden des jungen Werthers* (1774). Den klassiske humanistidets afspejles i den rene form i dramaet *Iphigenie* (1787), dæmpet i diktionen ligesom *Tasso* (1790). G-s kunsterverden spænder nu fra det klassisk-sanselige (*Römische Elegien* 1788) over imitationen af det tyborgerlige (eposet *Hermann und Dorothea*, 1797) til det østerlandske (digtsaml. *West-östlicher Diwan*, 1819). Mættet af livsvidom er romanen om *Wilhelm Meister* (sluttet 1829) og dramaet om *Faust* (sluttet 1831), hvor et folkeligt kristeligt motiv er omformet efter G-s panteistiske livssyn, der også farver hans naturvidensk. studier.

Goethe'anum [gø'tá-], Rudolf Steiners højskole for hans antroposofiske lære i Dornach i Schweiz.

Goethe-Gesellschaft [gø'tæ'zælʃaft], grl. 1885 med sæde i Weimar. G usendte 1914-36 en *Jahrbuch der G*, derefter tidskriftet *Goethe*.

Goethepreis [gø'tæ'praiz], Frankfurterlegat (10 000 mark), blev uddelt fra 1927 (bl. a. til St. George, Ricarda Huch, Kolbenheyer, Carossa og Hermann Hesse).

goethit [gø'tit] (efter J. W. Goethe), FeOOH, brunt, rombisk mineral, der er besatget med og forekommer s. m. brunjærsten.

Götiska förbundet [jöstiska för'bündot] (sv. göter, d. s. s. goter) (1811-44), kredes af sv. akademikere (bl. a. E. G. Geijer og P. H. Ling), der efter nederlaget 1809 ved udbredelse af kendskabet t. gl. nord. tro og dydsbegreb søgte at fremkalde en moralsk og nat. fornyelse. G-s tidsskrift »Iduna« (1811-24) rummede digte (bl. a. Tegnérs »Frithiofs saga«) og hist. og æstetiske afhandl.

Göttingen, ty. by i S-Niedersachsen; 51 000 indb. (1939). Berømt univ. (grl. 1737). Efter 2. Verdenskrig vidensk. midtpunkt for V-Tyskl. Fabrikation af optik og instrumenter.

Göttinger Hain (ty. Hain lund) el. 'Göttinger 'Dichterbund [dix'tørbunt] (ty. Dichterbund digterforbund), ty. digterkreds, navnet dannet efter øde af Klopstock, kredens forbillede. Grl. 1772, omfattende Göttinger studenterne Voss, Hölty, brdr. Stolberg m. fl. Deres organ var *Göttinger Musenalmanach*, deres program: frihed, folkelighed, fædreland.

Götzsche [gø'tʃé], Poul (f. 1904), da. arkitekt. 1932 akad.s guldmedaille. 1940-45 leder af Akad. Arkitektforenings Byggeudsk. og Byggeriets Oplysningscentral. Stadsarkit. f. Gentofte komm. 1947. Har især arbejdet med landbrugsbyggeri og byplanlægning.

Götz von Berlichingen, se Berlichingen.

Gøye, hyppigt anv. stavelse for adelsnavnet Gjøre.

Gåbense, da. landsby på nordl. Falster. **gåde,** dunkel og omskrivende, men dog karakteristisk beskrivelse af en genstand, hvis navn skal gættes på grundlag af de givne oplysninger. g kendes over hele verden, er et af vore ældste kulturminde. **gård** (oldn. gārðr), bet. egl. gårde, indhegnet område (smlg. kirke-, urte-, vin-g). Har fået bet. plads som begrænses af en

bygnings mure, landejendom, større bygningskompleks el. virksomhed af forsk. art, jfr. baneg osv.) (Se også *bondegård*).

Gårdbo, navn på nissen i Vendsyssel.
Gårdbo Gård, hovedgård NV f. Frederikshavn, nævnt fra 1335; i 17. årh. helt ødelagt af sandflugt og adspillettet, 1882 genoprettet på udtørret soareal.

Gårdbo Sø, 1854-82 udtørret sø (4,8 km²) i det nordl. Vendsyssel.

Gårdfeld (*feld*, gl. ord for forfald), fæstetrens foringelse af fæstet, for hvilken han var erstatningspligtig.

Gårdnavne kan ikke som landsbynavnene i Danmark føres tilbage til den forhist. tid. I den tidlige middelalder var det ikke alm., at herregårdene havde særlige navne; sædegårdene antog ofte landsbynavnene, ofte med tilføjet endelse (Rygård osv.). I 14. årh. opstod en stræben efter at give sædegårdene særlige navne; fra middelald. kendes navne på -have, -holm, -borg. Mange af de middelald. navne er rene naturnavne (Gavnø osv.). I 18. årh. dukker navne på -håb og -minde op. Nogle herregårdsnavne har udanske navneformer som Sorgenfri osv. I middelald. dokumenter betegnes den enkelte gård ved bondens navn; først efter udsiftningen i 18. årh. bliver det alm. at give bøndergårde navne.

Gårdsret, 1) de retsregler, som før Danske Lov af 1683 gjaldt for personer, der var ansat på de kgl. slotte el. de adelige gårde. Stammer opr. fra Erik af Pommerns tid; men 1562 udstedte Fred. 2. en ny, stærkt omarb. g.; 2) den domstol, bestående af gårdens folk, som pådømte overtrædelser af de nævnte regler.

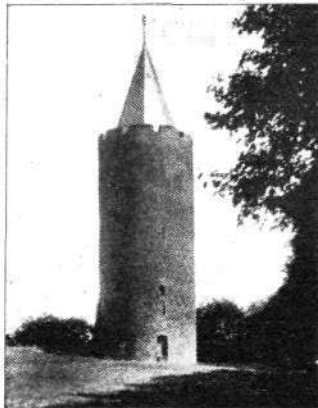
Gåseavl, se gæs.

Gåsebille (*Phyllopertha horticola*), lille torbist. Rødbrune dækvinger, i øvrigt blågrøn, metalglinsende. Gnaver på blade af træer og urter. Larverne i jorden, lever af rødder. Noget skadelig.

Gåsebænk, lukket bænk langs væggen i gammeldags bondestue med rum, der tjener som rugestue for gæs (el. høns).

Gåsefod (*Chenopodium*), slægt af salturtfam. Urter m. tvækknede blomster m. 5-delt, grønt blomst. 250 arter. i Danmark. 16, der findes på marker, ved moddinger og strandbredder. Hvidmelet g (*C. album*), en af de alm. pådyrket jord.

Gåsegrib (*Gyps fulvus*), zool., forekommer i Middelhavslandene og Afr., en

Gåsetårnet.

enkelt gang i Danmark; gullig.

Gåsehud skyldes en uvil-kårlig sammentrækning af små muskler i huden, hvorved hårene på krop og lemmer rejses, og huden bliver nopret. Fremkaldes af kulde, vrede, angst o. a.

Gåsetårn, stor, delvis isdækket halvø på Øst-Grønland; udgår fra bunden af Scoresby Sund-Hvidmelet. *Gåsefod*-komplekset.

Gåseleverpostej tilberedes af overfedet gåselever og fint krydret leverfars, som indbages i dejform el. henkoges i lerkopper el. dæser.

Gåsemad, 2 arter af slægten *Arabis* (kalkkarse), i Danmark på kalkbund.

Gåsetårnet, eneste bevarede tårn på Vordingborg Slot. Skal opr. have været smykket med guldgås på spiret; restaureret 1898. (III.).

Gåseurt (*Anthemis*), slægt af kurvblomstfam., med takkede el. lerbjævnede blade. Randkroner hvide eller gule skivekroner gule. 100 arter, i Danmark 3, af hvilke ager g (*A. arvensis*) er alm. på marker og ved veje; især i græsmarker er den en besværlig ukrudtsplante; ligner kamille, men har avner ml. blomsterne.

Gåseøjne, anførselstegn: (» ... «).

Hvidmelet. *Gåsefod*.

Agergåseurt.

H

H, h, 8. bogstav i det lat. alfabet; stammer fra det gr. H(eta), som romerne optog i den ældre gr. bet. h.

H, h, mus., 7. trin i C dur. H dur har 5 kryds, h mol har to kryds.

h, internat. fork. f. time (lat. *hora*).

H, rom. taltegn = 200; **H** = 200 000.

H, fys., fork. for induktionenheden Henry.

H, kem. tegn for brint (lat. *hydrogenium*).

H, el. h, i mineralogien fork. f. hårdhed.

H, autom.-kendingsm. f. Præstø amt.

ha, fork. f. hektar.

ha-, den bestemte artikel på hebr.

H. A., fork. f. Handelshøjskolens Afgangsprøve.

h. a., fork. for lat. *hoc anno* el. *hujus anni*, i dette år.

Haag [ha'ɔ], holl. *Den Haag* [døn'ha:] el. (off.) 's-Gravenhage [s(t)ɾavən'ha: ə], eng. *The Hague* [ðə'hæɪg], fr. *La Haye* [la'æ]. Hollands hovedstad nær Nordsoen NV f. Rotterdam. 528 000 indb. (1947); i stærk vækst. **H** er en smuk by med brede, lige gader, åbne pladser, skygge-

fulde promenader, men kun få kanaler. Kgl. residens, sæde for regering og højesteret. I slottet Binnenhof (grl. 13. årh.) mødes Generalstaterne. *Finere industri*. Stor kunsthandel. Berømt malerisamling i Mauritshuis. Fredspaladset (skænket af Carnegie; opført 1907-13) er sæde for de to Haagdomstole. **H** er sammenvokset med Holls største badested, Scheveningen. Under 2. Verdenskrig ødelagdes 8300 lejligheder i **H**.

Haag-Akademiet for International Ret, stiftet med støtte af Carnegie-fondet 1914, indviet 1923, som et centrum for videregående studier i folkeret og internat. privatret.

Haag-domstol, 1) Den Faste Voldgiftsret, oprettet på Haag-konferencen 1899, en dommerliste, af hvilken staterne kunne udpege de dommere, der skulle afgøre en konflikt; 2) Den Faste Domstol for Mellemløst Retspleje, en fast internat. domstol med sæde i Haag, oprettet af Folkens Forbund 1920 til afgørelse af retstvister ml. staterne. Nu afløst af Den Mellemløst Domstol under FN, der dog er organiseret på samme måde, idet den består af 15 dommere valgt på 9 år af FN-s plenarforsamling.

Haag-konferencer, diplomatiske konferencer afholdt i Haag. De vigtigste er: 1) Fredskonferencerne 1899 og 1907, vedtog konventioner om fredelig bilæggelse af internat. konflikter (bona officia, mægling og voldgift) samt om krigsreglerne. 2) Privatretskonferencerne 1893-94, 1900 og 1904 vedtog en række konventioner for at afværge konflikter som følge af staternes forsk. lovgivn. om ægteskab, umyndiggørelse, værgemål m. m. 3) også betegn. for reparationskonferencen 1929-30 (om Young-planen)

Haag-konventionerne, de på Haag-konferencerne afsluttede konventioner.

Haag-reglerne, de i Haag-konventionerne indeholdte regler, oftest alene de i konventionerne af 1899 og 1907 fastlagte regler om krigsforelse.

Haapsalu ['ha:p-], havneby i Estland, ved Østersøen SV f. Tallinn.

Haarlem ['ha:røm], by i Holl. V f. Amsterdam nær Nordsoen (badested: Zandvoort); 156 000 indb. (1947). Typisk holl. by med snævre kanaler. Centrum for Holls blomsterdyrkning med stor eksporthandel. Domkirke (Grootte Kerk) fra 15. årh., rådhus fra 13. årh. Frans Hals-museum.

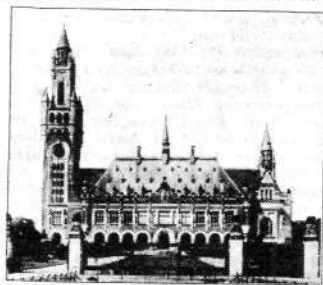
Haarlemmermeer-Polder ['ha:rømər me:r-], 185 km² stort holl. marskområde S og SØ f. Haarlem. Centrum for avl af blomsterløg. 4-5,6 m under havets niveau. Soen Haarlemmermeer blev tørlagt 1848-52.

Haas [ha:s], kobberstikkerfamilie af ty. oprindelse, som har virket i Danmark. **Jonas H** (1720-75) var univ.s kobberstikker og har udf. portrætter, ligesom sønnerne *Johan Jakob Georg* (1751-1817) og *Johan Meno* (1752-1833).

Haase, P. & Søn ['ha:sə], da. boghandel og forlag. Ejeindehaver Ejnar Haase (f. 1895). Forlagets speciale er skolebøger og moderne skønlitt. oversættelser. Bogh. driver import af udenlandsk, især sv. litt. og er hovedforhandler af bibler og salmebøger.

Hába ['ha:ba], Alois (f. 1893), čech. komponist. 1924 prof. v. konservatoriet i Praha. Grundl. af kvarttoneteknikken.

Habakuk, jødisk profet, som henregnes til de 12 små profeter. Hans profetier stammer fra tiden omkr. Nines erobring af kaldæerne 612 f. Kr.

Haag, Fredspaladset.